

ULUSLARARASI HUKUKTA KİŞİLİK KAVRAMI VE ULUSLARARASI
ÖRGÜTLERİN HUKUKİ KİŞİLİĞİNİN SONUÇLARI

Nergiz EMİR

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2020

KABUL VE ONAY

Nergiz EMİR tarafından hazırlanan “Uluslararası Hukukta Kişilik Kavramı ve Uluslararası Örgütlerin Hukuki Kişiliğinin Sonuçları” başlıklı bu çalışma, 18.02.2020 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Enver Bozkurt (Başkan)

Doç. Dr. Elif Uzun (Danışman)

Doç. Dr. Cavid Abdullahzade (Üye)

Doç. Dr. Gökhan Güneysu (Üye)

Doç. Dr. Erdem İlker Mutlu (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Musa Yaşar SAĞLAM

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan "*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*" kapsamında tezimin aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

03/03/2020

WZHA

Nergiz Emir

¹ "*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*"

(1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasını ertelenmesine karar verebilir.

(2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metodların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.

(3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. * Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Doç. Dr. Elif UZUN** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Nergiz EMİR

ÖZET

EMİR, Nergiz. *Uluslararası Hukukta Kişilik Kavramı ve Uluslararası Örgütlerin Hukuki Kişiliğinin Sonuçları*. Doktora Tezi, Ankara, 2020.

Günümüzde devletler ve uluslararası örgütler uluslararası hukukun kişileri olarak kabul edilmektedir. Ancak uluslararası hukukun ilk dönemlerinde yalnızca devletler uluslararası hukuk kişisi olarak kabul edilmekteydi. Uluslararası örgütlere hukuki kişilik atfı ise 20. yüzyılda gerçekleşmiştir. Bireyler uluslararası hukukun kişisi olmamakla birlikte uluslararası ceza yargılamaları ve insan hakları hukuku bakımından çeşitli hak ve yükümlülükleri söz konusudur. Hükümet dışı kuruluşlar ve çok uluslu şirketlerin uluslararası hukuk üzerinde etkisi son yıllarda önemli ölçüde artmıştır. Ancak bu tür oluşumlar uluslararası hukuki kişiliğe sahip değildir.

Uluslararası örgütler, 19. yüzyılın sonlarında devletler arasında ticari ve ekonomik bağımlılığın artması sonucunda ortaya çıkmıştır. Uluslararası örgütler devletler tarafından kurulmuş olmalarına rağmen ayrı bir uluslararası hukuki kişiliğe sahiptir. Uluslararası örgütlerin hukuki kişiliği, Uluslararası Adalet Divanı'nın 1949 yılında *BM Hizmetinde Uğranılan Cismani Zararın Tazmini Danışma Görüşü'nde* kabul edilmiştir. Uluslararası hukuki kişiliğin mevcut olması uluslararası örgütün hak ve yükümlülüklerle sahip olması anlamına gelir. Bu hak ve yükümlülükler andlaşma yapma yetkisi, uluslararası sorumluluk ve ayrıcalık ve bağımsızlıklara sahip olma ile yakından ilişkilidir.

Anahtar Sözcükler

Hukuki kişilik, uluslararası hukuki kişilik, uluslararası örgütler, uluslararası hukuk kişileri, uluslararası kamu hukuku.

ABSTRACT

EMİR, Nergiz. *The Concept of Personality in International Law and Consequences of the Legal Personality of International Organizations*. Ph. D. Dissertation, Ankara, 2020.

States and international organizations are regarded as the persons of international law nowadays. But in the first period of international law only states were recognized as an international legal person. The attribution of legal personality of international organizations eventuated in 20th century. Although individuals are not persons of international law, they have various rights and duties regarding to international criminal proceedings and human rights law. The effect of non-governmental organizations and multinational corporations has increased significantly in recent years. But these entities do not have international legal personality.

International organizations have emerged with the increasing of commercial and economic interdependence between states in later of 19th century. Although international organizations are constituted by states, they have a separate legal personality. The legal personality of international organizations was recognized by *the International Court of Justice in the Reparation for Injuries Opinion in 1949*. The presence of international legal personality does mean that the international organization is capable of bearing rights and duties. These rights and duties are closely related with treaty-making power, international responsibility and privileges and immunities.

Keywords

Legal personality, international legal personality, international organizations, the persons of international law, international public law.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR DİZİNİ	x
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM ULUSLARARASI KİŞİLİK VE KURAMSAL GELİŞİMİ	6
1.1. ULUSLARARASI HUKUKTA KİŞİLİK KAVRAMI	6
1.1.1. Genel Olarak	6
1.1.2. Uluslararası Hukukta ve Ulusal Hukuklarda Kişilik Kavramı	9
1.1.3. Uluslararası Hukukta Kişilik Kavramının Önemi.....	12
1.1.3.1. Andlaşmaların Bireylere Doğrudan Uygulanması	13
1.1.3.2. Uluslararası Örgütlerin Sorumluluğunun Belirlenmesi	17
1.1.3.3. Devlet-Dışı Aktörlerin Hak ve Yükümlülükleri.....	19
1.1.3.4. Devlet ile Özel Hukuk Kişileri Arasında Yapılan Sözleşmelere Uygulanacak Hukuk	21
1.2. ULUSLARARASI HUKUKTA KİŞİLİĞİN KURAMSAL TEMELLERİ..	23
1.2.1. 1648 <i>Westphalia</i> Barışı'nın Ardından Hukuki Kişilik	25
1.2.2. 20. Yüzyılın Başında Hukuki Kişilik: Devlet Merkezli Yaklaşım	29
1.2.2.1. Sadece Devlete Uluslararası Hukuki Kişilik Atfedilmesi.....	29
1.2.2.2. Sadece Devlete Uluslararası Hukuki Kişilik Atfının Genişletilmesi.....	34
1.2.3. <i>Interbellum</i> ve Devamında Uluslararası Hukuki Kişilik	37
1.2.3.1. Birey Temelli Yaklaşım	37
1.2.3.2. Hak ve Yükümlülük Temelli Yaklaşım	42
1.2.4. Soğuk Savaş ve Devamında Farklı Bir Bakış: Uluslararası Aktörler	45
1.2.5. Uluslararası Kişiliğe İlişkin Farklı Yaklaşımların Değerlendirmesi.....	49

1.3. ULUSLARARASI HUKUKUN KİŞİLERİ VE KATILIMCILARI	53
1.3.1. Uluslararası Hukukun Kişileri: Devletler ve Uluslararası Örgütler	53
1.3.2. Uluslararası Hukukun Katılımcıları	56
1.3.2.1. Bireyler.....	58
1.3.2.2. Hükümet-Dışı Kuruluşlar	60
1.3.2.3. Ticari Şirketler	63
2. BÖLÜM ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN HUKUKİ KİŞİ OLARAK KABUL EDİLME SÜRECİ	65
2.1. ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN TANIMI VE UNSURLARI.....	65
2.2. ULUSLARARASI ÖRGÜTLERE HUKUKİ KİŞİLİK ATFETMENİN HUKUKİ DAYANAKLARI	71
2.3. ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	74
2.3.1. Birleşmiş Milletler Öncesinde Uluslararası Örgütler	75
2.3.1.1. Milletler Cemiyeti Öncesinde Uluslararası Örgütler	75
2.3.1.2. Milletler Cemiyeti.....	78
2.3.2. Birleşmiş Milletler Döneminde Uluslararası Örgütler	80
2.4. ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN HUKUKİ GELİŞİMİ.....	84
2.4.1. Kurucu Andlaşmalar ve Uluslararası Örgütlerin Hukuki Kişiliği	84
2.4.1.1. Uluslararası Örgütlerin Kişiliğine Objektif ve Sübjektif Yaklaşım	86
2.4.1.2. Kurucu Andlaşmalar ve Uluslararası Örgütlerin Yetkileri	89
2.4.1.3. Uluslararası Örgütlerin Kurucu Andlaşmalarının Değerlendirilmesi	93
2.4.2. Örf ve Adet Hukuku ve Uluslararası Örgütlerin Hukuki Kişiliği.....	95
2.4.3. Uluslararası Adalet Divanı ve Uluslararası Örgütlerin Hukuki Kişiliği	99
2.4.3.1. Birleşmiş Milletler Hizmetinde Uğranılan Zararların Tazmini	99
2.4.3.2. Silahlı Çatışmalarda Devletin Nükleer Silah Kullanımının Hukukiliğine İlişkin Danışma Görüşü.....	102
2.5. ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN ULUSLARARASI HUKUKA ETKİSİ VE GÜNCEL TARTIŞMALAR	104
2.5.1. Uluslararası Örgütlerin Fonksiyonel Kişiliği ve Eleştirisi	107
2.5.2. Anayasacılık ve Global İdare Hukuku Kavramları.....	111
2.5.2.1. Anayasacılık	112

2.5.2.2. Global İdare Hukuku.....	115
2.5.3. Uluslararası Örgütler ve Uluslararası Hukuk Kuralları.....	117

3. BÖLÜM ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN HUKUKİ KİŞİ OLARAK KABUL EDİLMESİNİN ULUSLARARASI HUKUKTAKİ SONUÇLARI 120

3.1. GENEL OLARAK..... 120

3.2. ANDLAŞMA YAPMA YETKİSİ 121

3.2.1. Andlaşma Yapma Yetkisine İlişkin Hukuki Düzenlemeler 125

3.2.1.1. Birleşmiş Milletler Merkezli Gelişen Andlaşma Yapma Yetkisi..... 127

3.2.1.2. 1986 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nde Andlaşma Yapma Yetkisi..... 128

3.2.2. Andlaşma Yapma Sürecindeki Değişiklikler ve Sonuçları 131

3.2.3. Tek Tarafli Uluslararası Hukuk İşlemi Olarak Uluslararası Örgüt Kararları 135

3.3. ULUSLARARASI SORUMLULUK..... 137

3.3.1. Uluslararası Hukukta Sorumluluk Kavramı ve Gelişimi 140

3.3.2. Uluslararası Örgütlerin Sorumluluğunun Kodifikasyon Süreci..... 142

3.3.3. Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun 2011 Yılında Yayınladığı Taslak Maddeler 143

3.3.3.1. Uluslararası Hukuka Aykırı Eylem 145

3.3.3.2. Eylemin Uluslararası Örgüte Atfedilmesi..... 147

3.4. AYRICALIK VE BAĞIŞIKLIKLAR..... 149

3.4.1. Uluslararası Örgütlerin Ayrıcalık ve Bağışıklıklarına İlişkin Hukuki Düzenlemeler..... 151

3.4.1.1. Uluslararası Örgütlerin Kurucu Andlaşmaları 151

3.4.1.2. Uluslararası Örgütün Taraf Olduğu Andlaşmalar 152

3.4.1.3. Çeşitli İç Hukuk Düzenlemeleri 153

3.4.2. Uluslararası Örgütlerin İç Hukuk Mahkemelerinden Bağışıklığının Örf ve Adet Hukuku Niteliği..... 154

3.4.3. Ayrıcalık ve Bağışıklıkların Kullanılmasında Fonksiyonel Gereklilik İlkesi 155

3.5. ULUSLARARASI KİŞİLİK ATFININ DİĞER SONUÇLARI..... 157

SONUÇ	159
KAYNAKÇA	168
EK 1. ORİJİNALLİK RAPORU	191
EK 2. ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU	193

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGİK	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
ARIO	: Articles on the Responsibility of International Organizations (Uluslararası Örgütlerin Sorumluluğuna İlişkin Maddeler)
BM	: Birleşmiş Milletler
BMMYK	: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
BRIC	: Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin
BRICS	: Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika
CSCE	: Conference on Security and Cooperation in Europe (Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Konferansı)
DARIO	: Draft Articles on the Responsibility of International Organizations
Doc	: Document (Belge)
DSİTM	: Devletlerin Uluslararası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Sorumluluğuna İlişkin Taslak Maddeler
EJIL	: European Journal of International Law
EU	: European Union (Avrupa Birliği)
FAO	: The Food and Agriculture Organization (Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü)
G-20	: Group of Twenty (20'ler Grubu)
G-8	: Group of Eight (8'ler Grubu)
IAEA	: International Atomic Energy Agency (Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı)
ICAO	: The International Civil Aviation Organization (Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü)

ICSID	: International Centre for Settlement of Investment Disputes (Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıklarının Çözüm Merkezi)
ICJ	: International Court of Justice (Uluslararası Adalet Divanı)
ILC	: International Law Commission (Uluslararası Hukuk Komisyonu)
ILO	: The International Labour Organization (Uluslararası Çalışma Örgütü)
IMF	: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
IMO	: International Maritime Organization (Uluslararası Denizcilik Örgütü)
IOLR	: International Organizations Law Review (Uluslararası Örgütler Hukuku Dergisi)
ITU	: International Telecommunication Union (Uluslararası Telekomünikasyon Birliği)
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Andlaşması Örgütü)
No	: Numara
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)
OSCE	: Organization for Security and Cooperation in Europe (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı)
PCIJ	: Permanent Court of International Justice (Uluslararası Daimî Adalet Divanı)
RG	: Resmî Gazete
Para.	: Paragraf
s.	: Sayfa
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UN	: United Nations (Birleşmiş Milletler)
UNESCO	: Educational, Scientific and Cultural Organization (Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü)

UNODA	: United Nations Office for Disarmament Affairs (Birleşmiş Milletler Silahsızlanma İşleri Ofisi)
UÖSİTM	: Uluslararası Örgütlerin Sorumluluğuna İlişkin Taslak Maddeler
UPU	: Universal Postal Union (Evrensel Posta Örgütü)
v.	: Versus
VAHS	: Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi
WHO	: World Health Organization (Dünya Sağlık Örgütü)
WMO	: World Meteorological Organization (Dünya Meteoroloji Örgütü)

GİRİŞ

Uluslararası hukukta kişilik kavramının kapsamı ve kimlerin uluslararası hukukun kişisi olarak kabul edilebileceği hususunda tek bir yaklaşım söz konusu değildir. Uluslararası hukukun kişilerinin kimler olduğunun belirlenmesinde genellikle ulusal hukuklarda olduğu gibi hak ve yükümlülüklerle sahip olmaya vurgu yapılırsa da uluslararası hukuki kişiliğin tespit edilmesi bakımından farklı kriterlerin ortaya konulması gerekmektedir. Zira uluslararası hukukta kişilik kavramı uluslararası hukuk kurallarına tabi olmanın bir sonucu olarak değil; o kuralların yaratılmasına yaptıkları etkiye bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Uluslararası hukuka ilişkin farklı kuramsal yaklaşımlar uluslararası hukukun kişilerinin tespit edilmesinde birbirinden ayrılıyor olsa da devletlerin ve uluslararası örgütlerin uluslararası hukuki kişiliğinin kabulü noktasında bir tartışma söz konusu değildir. Fakat uluslararası hukukta uluslararası örgütlerin uluslararası hukuki kişiliğinin kabulüyle birlikte uluslararası hukukun katılımcıları artmış ve bu katılımcıların uluslararası hukuktaki statüsünün tespit edilmesi sorunu da ortaya çıkmıştır.

Uluslararası örgütlerin uluslararası hukuki kişilikleri Uluslararası Adalet Divanı'nın Birleşmiş Milletler Hizmetinde Uğranılan Zararların Tazmini konusundaki 11.04.1949 tarihli Danışma Görüşü'nde¹ (1949 Zararların Tazmini Danışma Görüşü) açıkça tespit edilmiştir. Ancak hem uluslararası hukuki kişilik kavramının kendisi hem de uluslararası örgütlerin uluslararası hukuki kişiliğine bağlı sonuçlar üzerindeki tartışmalar devam etmektedir. Çalışmamızın temel amaçlarından birisi uluslararası hukuki kişilik kavramına ilişkin farklı yaklaşımların değerlendirilmesi ve uluslararası hukukun kişilerinin tespit edilmesidir. Diğer bir temel amacımız ise belirli bir tarihsel süreçte sadece devletlere atfedilen uluslararası hukuki kişiliğin kapsamının uluslararası örgütleri de içine alacak şekilde genişlemesinin hukuki dayanaklarının belirlenmesi ve uluslararası örgütlerin uluslararası hukuki kişiliğinin kabul edilmesine bağlı sonuçların değerlendirilmesidir.

Uluslararası hukukta devletlerin uluslararası hukuki kişiliği uzun zamandan beri tartışmasız bir biçimde kabul edilmekte ve devletlerin uluslararası hukuki kişiliği tespit

¹ *Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations*, Advisory Opinion, ICJ Reports 1949, p. 174.

edilirken onların egemenliklerine vurgu yapılmaktadır. Devletin uluslararası hukukun asli/tarihsel/başlıca/orijinal kişisi olarak belirli hak ve yükümlülükler doğrudan sahip olduğu kabul edilirken uluslararası örgütlerin uluslararası hukuki kişiliği üye devletlerin onlara yüklediği amaç ve fonksiyonların yerine getirilmesinden ibaret görülmüştür. Ancak uluslararası örgütlerin faaliyet alanının genişlemesi ve uluslararası hukuki kişiliklerinin göstergesi olarak uluslararası andlaşma yapma yetkisine sahip olmaları onların uluslararası hukuktaki etkinliklerini arttırmıştır. Uluslararası örgütlerin uluslararası hukuki kişiliğinin diğer bir göstergesi de uluslararası sorumluluklarının ileri sürülebilmesidir. Zira Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun 2011 yılında yayınladığı Uluslararası Örgütlerin Sorumluluğuna İlişkin Taslak Maddeler ile üye devletlerden bağımsız olarak uluslararası örgütlerin sorumlu tutulabilmesine ilişkin düzenlemeler getirilmiştir.

Bütün bu gelişmeler uluslararası hukukun belirli bir aşamasından sonra uluslararası örgütlerin uluslararası hukuki kişiliği temelinde ilerleyen tartışmaların büyüyeceğini göstermektedir. Gerçekten uluslararası örgütlerin tarihsel ve hukuki gelişimi incelendiğinde onların uluslararası hukukta kapsadıkları yer ve taşıdıkları anlam bakımından gelinen noktanın ilk kez ortaya çıktıkları 19. yüzyıla göre önemli ölçüde değiştiği tespit edilmektedir. Dolayısıyla uluslararası örgütlere uluslararası hukuki kişilik atfedilmesi 20. yüzyılın ortalarında gerçekleşmiş olsa da meselenin tartışmalı yönleri hala devam etmektedir. Bu tartışmaların bir neticeye bağlanabilmesi için uluslararası hukuki kişiliğin tespit edilmesinde ulusal hukuklarda ortaya çıkan argümanlar yerine uluslararası hukukun yapısına uygun bir yaklaşım benimsenmelidir. Zira uluslararası örgütlerin uluslararası andlaşma yapma yetkisi aynı zamanda uluslararası hukukun temel kaynaklarından birini oluşturma yetkisidir. Bu bağlamda uluslararası örgütler uluslararası hukuktaki etkinlikleri arttığı için değil; uluslararası hukuk kurallarını yaratabildikleri için uluslararası hukukun kişileridir.

Çalışmamız uluslararası örgütlere uluslararası hukuki kişilik atfının uluslararası hukuk doktrininde yarattığı tartışmalara eğilmenin yanı sıra uluslararası hukuki kişilik kavramının kendisine ve uluslararası hukukun devletler ve uluslararası örgütler dışında uluslararası hukuk kişilerine sahip olup olmadığına da yer vermektedir. Zira bireylerin, hükümet dışı kuruluşların ve çok uluslu şirketlerin uluslararası hukuktaki etkinliklerinin

arttığına ve bu tür oluşumların uluslararası hukukun kişisi olarak ifade edildiğine de rastlanmaktadır. Ancak uluslararası alanda geniş çaplı faaliyet göstermek ya da bu alanda sınırlı birtakım hak ve yükümlülöklere sahip olmak uluslararası hukuki kişiliğın tespitinde yeterli değildir. Çalışmamız kapsamında uluslararası hukuk kurallarının oluşturulmasına ilişkin yetki ile uluslararası hukuki kişilik atfı arasında yakın bir ilişki olduğu kabul edilmekte ve uluslararası hukukun kişilerinin tespit edilmesinde bu yaklaşım benimsenmektedir.

Uluslararası hukukta hukuki kişilik kavramına ve uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğine bağılı sonuçların tespit edilmesine odaklanan çalışmamız üç bölüme ayrılmıştır. İlk bölümde uluslararası hukukta kişilik kavramının kendisi, uluslararası hukukta kişiliğın kuramsal temelleri ve uluslararası hukukun kişilerinin kimler olduğu incelenmiştir. Zira uluslararası örgütlerin uluslararası hukuki kişiliğının ve buna bağılı sonuçların hukuki düzlemde tartışılabilmesi için öncelikle uluslararası hukuki kişilik kavramının kendisinin tespit edilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla ilk olarak uluslararası hukuki kişilik kavramına, bu kavramın ulusal hukuklardaki kişilik kavramından farkına ve uluslararası hukuki kişiliğın neden önemli olduğuna ilişkin doktrinde yer alan tartışmalar üzerinde durulmuştur. İkinci olarak uluslararası hukuki kişiliğe ilişkin farklı kuramsal yaklaşımlar tarihsel süreç çerçevesinde değerlendirilmiştir. Uluslararası hukuki kişiliğın kuramsal çerçevesinin incelenmesi uluslararası hukukun kişilerinin tespit edilmesi bakımından çalışmamıza önemli katkılarda bulunmuştur. Böylece uluslararası hukukun kişilerinin kimler olduğu tespit edilebilmiş ve son kısımda uluslararası hukukun kişileri ile katılımcıları şeklinde bir ayırım yapılması mümkün olmuştur. Çalışmamızın ilk bölümü uluslararası hukuki kişiliğe ne şekilde yaklaştığımızın izahının yer alması nedeniyle büyük bir öneme sahiptir. Bu ilk bölüm aynı zamanda ikinci ve üçüncü bölümde ele aldığımız uluslararası örgütlerin uluslararası hukuki kişi olarak kabul edilmesi süreci ile uluslararası hukuki kişiliklerinin kabul edilmesinin sonuçlarının incelenmesine katkı sunmuş ve çalışmamızın üzerine oturduğu zeminin güçlenmesini sağlamıştır.

İkinci bölümde, uluslararası örgütlerin uluslararası hukukun kişisi olarak kabul edilmesi süreci ve bu kabulün uluslararası hukukta doğurduğu tartışma alanlarına yer verilmiştir. İlk olarak uluslararası örgütlerin tanımına ilişkin farklı yaklaşımlar üzerinde durulmuş ve benimsenen tanımda yer alan unsurlar değerlendirilmiştir. İkinci olarak, uluslararası

örgütlere hukuki kişilik atfetmenin dayanaklarına ilişkin bir inceleme yapılmıştır. Üçüncü olarak, uluslararası örgütlerin tarihsel gelişimi Birleşmiş Milletler öncesi ve Birleşmiş Milletler dönemi olmak üzere ikiye ayrılarak ele alınmıştır. Bu kısımda, ilgili tarihsel dönemlerde uluslararası örgütlerin tek tek incelenmesi söz konusu olmayıp uluslararası örgütlenme algısındaki değişikliklere katkı sunan önemli gelişmelere yer verilmiştir. Dördüncü olarak, uluslararası örgütlerin hukuki gelişimi üzerinde durulmuştur. Bu kısımda öncelikle uluslararası örgütlerin kurucu andlaşmalarında (ya da belgelerinde) ilgili örgütlerin hukuki kişiliğine yapılan vurgular ve bunun doğurduğu hukuki sonuçlar incelenmiştir. Bunun ardından uluslararası örf ve âdet hukuku ile uluslararası örgütler arasındaki ilişkiye yer verilmiştir. Bu kapsamda hem uluslararası örgütlerin örf ve âdet hukuku ile bağlı olup olmadığı hem de daha tartışmalı bir nokta olan örf ve âdet hukukunun oluşumuna katkıları üzerinde durulmuştur. Bu kısmın odaklandığı bir başka nokta ise Uluslararası Adalet Divanı'nın danışma görüşleri kapsamında uluslararası örgütlerin uluslararası hukuki kişiliğinin ne şekilde ele alındığının değerlendirilmesidir. Bu bölüm kapsamında son olarak uluslararası örgütlerin uluslararası hukuka etkisi ve güncel tartışmalar ele alınmıştır. Bu başlıkta incelenen uluslararası örgütlere hukuki kişilik atfının doğrudan sonuçları değil; bu kabulün katkılarıyla uluslararası hukuka dahil olan kavramsal ve hukuki tartışmalardır.

Üçüncü bölümde, uluslararası örgütlerin uluslararası hukuk kişisi olarak kabul edilmesinin uluslararası hukukta doğurduğu sonuçlar üzerinde durulmuştur. Bu sonuçlar temel olarak andlaşma yapma yetkisi, uluslararası sorumluluk ve ayrıcalık ve bağımsızlıklar konusundaki gelişmeleri içermekle birlikte uluslararası hukuki kişilik atfının diğer sonuçlarına da yer verilmiştir. İlk olarak uluslararası örgütlerin andlaşma yapma yetkisinin kaynağı ile bu yetkinin andlaşma yapma süreçlerinde doğurduğu değişiklikler ve bu değişikliklerin sonuçları incelenmiştir. Andlaşma yapma yetkisi, uluslararası hukuki kişiliğe sahip olmanın doğrudan bir sonucudur. Bu yetkiyle belirli ölçüde ilişkili diğer bir önemli sonuç ise uluslararası sorumluluk meselesidir. Uluslararası örgütlerin uluslararası sorumluluğu meselesi son yıllarda Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından değerlendirilmiş olmasına rağmen hem ulusal hem de uluslararası doktrinde bu konuya ilişkin tartışmalar devam etmektedir. Uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğine bağlı diğer bir sonuç hem örgütün kendisi hem de personeli bakımından ortaya çıkan ayrıcalık ve

bağışıklıklardır. Son olarak, uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğinin diğcr sonuçlarına yer verilmiştir.

1. BÖLÜM

ULUSLARARASI KİŞİLİK VE KURAMSAL GELİŞİMİ

1.1. ULUSLARARASI HUKUKTA KİŞİLİK KAVRAMI

1.1.1. Genel Olarak

Hukuki kişilik, mevcut uluslararası hukuk doktrininde yer alan bir kavram olarak uluslararası hukuk sistemine dâhil olan ve onun dışında kalan oluşumları birbirinden ayırmak için kullanılmaktadır.² Herhangi bir hukuk sistemi dikkate alındığında bazı oluşumların³ (bireyler ya da şirketler) ilgili hukuk çerçevesinde hak ve yükümlülüklerle sahip olduğu ifade edilebilecektir.⁴ Bu çerçevede uluslararası hukukta kişilik kavramı uluslararası hukuktan kaynaklanan hak ve yükümlülüklerle sahip olmaya karşılık gelecek şekilde kullanılmaktadır.⁵ Uluslararası hukukta kişiliğin böyle geniş bir çerçevede ele alınması uluslararası hukuk sisteminin sınırlarını ortaya koymayı zorlaştırmaktadır. Öte yandan uluslararası kişilik uluslararası alanda hareket edebilme kapasitesine sahip oluşumları açıklamak için kullanılmaktadır.⁶ Zira uluslararası hukukta hak ve yükümlülüklerin belirli düzeyde taşıyıcısı olmak da mümkündür. Örneğin uluslararası ceza hukukunda, yatırımların korunmasında ya da insan hakları kapsamında devletin kişi ya da kişi topluluklarını hak ve yükümlülüklerle tabi kıldığı ifade edilebilecektir. Ancak uluslararası hukuki kişiliğin ortaya çıkabilmesi için hak ve yükümlülüklerin taşıyıcısı olmaktan ziyade uluslararası düzeyde aktif bir katılımın söz konusu gerekmektedir.⁷

² Portmann, R. (2013). *Legal Personality in International Law*. New York: Cambridge University Press, s. 1.

³ İngilizce’de “entity” olarak yer alan kavramın Türkçe’ye “birim”, “varlık” ya da “oluşum” olarak çevrilmesi mümkün olmakla birlikte çalışmamız kapsamında “oluşum” çevirisi tercih edilmiştir.

⁴ Shaw, M. (2018). *Uluslararası Hukuk*. (İ. Kaya, Çev.) Ankara: TÜBA, s. 151.

⁵ Akande, D. (2010). International Organizations. M. Evans içinde, *International Law* (s. 247-278). New York: Oxford University Press, s. 251.

⁶ Rosenne, S. (2004). *The Perplexities of Modern International Law*. Leiden-Boston: Martinus Nijhoff Publishers, s. 237.

⁷ Crawford, J. (2006). *The Creation of States in International Law*. Oxford: Oxford University Press, s. 28, 29.

Uluslararası hukukta kişilik çeşitli bağlamlarda ortaya çıkmakla birlikte uluslararası hukukun ihlalini ileri sürebilme, uluslararası alanda geçerli andlaşma (*treaty*) ve sözleşme (*agreement*) yapabilme ve ulusal mahkemelerden ayrıcalık ve bağımsızlıkların kullanılması başlıca sorun alanlarıdır.⁸ Devletler günümüzde hala uluslararası hukukun temelinde yer almaktadır.⁹ Uluslararası hukuki kişilik kavramı 19. yüzyılın sonu ve hatta 20. yüzyılın ilk dönemlerine kadar devlet olmakla eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Milletler Cemiyeti döneminde uluslararası kişilik tartışmaya açılmamış olsa da Birleşmiş Milletler kurulduktan kısa bir süre sonra Uluslararası Adalet Divanı'nın Birleşmiş Milletler Hizmetinde Uğranılan Zararların Tazmini konusundaki 11.04.1949 tarihli Danışma Görüşü (1949 Zararların Tazmini Danışma Görüşü) kapsamında sorgulanmıştır.¹⁰ Bunun sonucunda devletlerin yanı sıra uluslararası örgütlerin de uluslararası hukuki kişiliğinin söz konusu olması gerektiği kabul edilmiştir.¹¹

Çağdaş uluslararası hukukun en önemli özelliklerinden biri çeşitli katılımcıların bu alana dahil olmasına ilişkin kabulüdür.¹² Bu katılımcılar devletler, uluslararası örgütler, bölgesel örgütler, hükümet dışı kuruluşlar, kamu şirketleri ve özel şirketler gibi oldukça geniş bir çerçeveye sahiptir.¹³ Bireyler ve hükümet-dışı kuruluşlar uluslararası mahkemelerde hak arama yetkisine sahip olabilmektedir. Ancak bu mahkemeler nihai olarak devletler ya da uluslararası örgütler tarafından yapılan uluslararası andlaşmalar neticesinde kurulmaktadır. Dolayısıyla uluslararası sistemin oluşturulması ve sürdürülmesinde sadece devletler ve uluslararası örgütler etkili olmaktadır.¹⁴ Devletler dışındaki oluşumların (uluslararası örgütlerin, bireylerin, hükümet dışı kuruluşların ve ticari şirketlerin) uluslararası hukuktaki statülerinin hangi kriterlere göre belirleneceği ve bu tür bir hukuki statünün gerektirdiği sonuçlar çözümlenebilmiş değildir.¹⁵

⁸ Brownlie, I. (2003). *Principles of Public International Law*. New York: Oxford University Press, s. 57.

⁹ Rosenne, S. (2004), s. 237.

¹⁰ Crawford, J. (2006), s. 29.

¹¹ Brownlie, I. (2003), s. 57.

¹² Uluslararası hukuk doktrininde bazı uluslararası hukukçuların "uluslararası kişilik" kavramının kullanımından kaçındığı görülmektedir. Zira Rosalyn Higgins uluslararası hukukta "kişilik" ifadesi yerine "aktörler" ya da "katılımcılar" ifadesini kullanmaktadır. Higgins, R. (1994). *Problems and Process: International Law and How we Use it*. Oxford: Clarendon Press, s. 50.

¹³ Shaw, M. (2018), s. 152.

¹⁴ Crawford, J. (2006), s. 29.

¹⁵ Portmann, R. (2013), s. 1.

Devletler, uluslararası hukuki kişilik tartışmalarında hala merkezdeki konumunu sürdürmekte ve diğer oluşumların uluslararası hukuki kişiliği üzerindeki tartışmalar devam etmektedir.¹⁶ Devletler dışındaki bu gruplar çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulmaktadır. Bu sınıflandırmalarda genel olarak uluslararası örgütler, hükümet-dışı kuruluşlar, ticari şirketler, ulusal bağımsızlık hareketleri ve bireyler yer almakla birlikte silahlı çatışmalara katılan devlet-dışı gruplar, dini örgütler ve halklar da bu kategoriye dahil edilebilmektedir.¹⁷ Uluslararası hukuki kişilik kavramı devletler dışındaki kategorilerde farklı şekillerde ele alınsa da 1949 Zararların Tazmini Danışma Görüşü'nden beri fonksiyonalizm çemberinde değerlendirilmektedir.¹⁸

Uluslararası hukuki kişilik kavramı oldukça tartışmalı olmasına rağmen gerek ulusal gerekse uluslararası literatürde kapsamlı bir incelemeye çok az rastlanmaktadır.¹⁹ Uluslararası hukuk doktrini incelendiğinde günümüzde hala devletlerin başat uluslararası hukuk kişisi olarak kabul edildiği tespit edilmiştir. Öyle ki tarihsel olarak çok yakın bir geçmişe kadar sadece devletlerin uluslararası hukuki kişiliğinin kabul edildiği görülmektedir. 1949 Zararların Tazmini Danışma Görüşü ile uluslararası örgütlere hukuki kişilik atfedilmesi gerçekten “özgürleştirici etkiye” sahip midir?²⁰ Uluslararası hukukun ilerleyen dönemlerinde tıpkı uluslararası örgütlerin uluslararası hukuki kişiliğinin teyit edildiği gibi başka uluslararası hukuk kişilerinin de ortaya çıkması mümkün müdür?²¹ Nijman tarafından dikkat çekilen bu sorgulama uluslararası hukukta kişilik kavramı ile

¹⁶ Rosenne, S. (2004), s. 237.

¹⁷ Worster, W. (2016). Relative International Legal Personality of Non-State Actors. *Brooklyn Journal of International Law*, 42(1), 207-274, s. 209.

¹⁸ Nijman, J. E. (2004). *The Concept of International Legal Personality, An Inquiry into the History and Theory of International Law*. The Hague: T.M.C. Asser Press, s. 453.

¹⁹ Uluslararası alandaki iki temel çalışma şu şekildedir: Portmann, R. (2013). *Legal Personality in International Law*. New York: Cambridge University Press; Nijman, J. E. (2004). *The Concept of International Legal Personality, An Inquiry into the History and Theory of International Law*. The Hague: T.M.C. Asser Press.

²⁰ Brölmann, C., & Nijman, J. (2016). Legal Personality as a Fundamental Concept for International Law. *Amsterdam Law School Legal Studies Research Paper No. 2016-43*, s. 14.

²¹ “Modern uluslararası hukuk geleneksel olarak 1648 Westphalia Barışı'na dayandırılmaktadır. Bu dönemde uluslararası hukuk devlet egemenliğine dayandırılmış ve devletlerarası ilişkileri düzenlediği kabul edilmiştir. 1989 Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla uluslararası hukukta modern çağın sonuna geldiği ve Devlet-Dışı Aktörler döneminin başladığı fikri ortaya çıkmıştır. Bütün bu gelişmeler modern uluslararası hukuk sisteminin bir ürünü olan 'uluslararası hukuki kişilik' kavramının sonunun geldiğini mi göstermektedir?” Nijman, J. E. (2004), s. 10-13.

uluslararası hukukun kuramsal gelişimi arasındaki paralelliğe dikkat çekmesi bakımından anlamlı olmakla birlikte uluslararası kişiliğin önemini sürdürdüğü kanaatindeyiz.

Çalışmamız kapsamında uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğinin tespit edilmesindeki temel dayanakların belirlenmesi ve yukarıdaki soruların yanıtlanabilmesi için uluslararası hukukta kişilik kavramı kuramsal olarak incelenmiştir. Ancak kuramsal incelemeye geçmeden önce, uluslararası hukuki kişilik kavramının kapsamının belirlenmesi bakımından ulusal hukuklarda ve uluslararası hukukta “*hukuki kişilik*” farkına değinilecektir. Bunun yanı sıra uluslararası hukuki kişilik kavramının neden önemli olduğu ve uluslararası hukukun hangi alanlarında etki doğurduğu üzerinde durulacaktır.

1.1.2. Uluslararası Hukukta ve Ulusal Hukuklarda Kişilik Kavramı

Hukuki kişilik kavramı uluslararası hukukta olduğu kadar ulusal hukuklarda da önemli bir yer teşkil etmektedir. Hukuki kişilik kavramının uluslararası hukuktaki yerinin ve öneminin anlaşılabilmesi için meselenin ulusal hukuklardan farkının ortaya koyulması gerekmektedir. Zira hukuki kişiliğin ulusal hukuklar ile karşılaştırılması uluslararası hukukta mevcut olan kavramın rolünün anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Bununla birlikte hukuki kişilik kavramının uluslararası hukuk bağlamındaki farklı özelliklerinin ayırt edilmesi de önemlidir. Çünkü uluslararası hukukun farklı özellikleri nedeniyle kavramın değerlendirilmesi ulusal hukuklardakinden çok daha zordur. Ulusal hukuk ve uluslararası hukuktaki farklılıklar nedeniyle, uluslararası hukuk bağlamındaki hukuki kişilik kavramı ulusal hukukların hukuki kişiliğe yaklaşımıyla çözümlenemeyecektir.²²

²² Portmann, herhangi bir ülkenin iç hukukundaki kişiler hukukunda “kişilik” kavramına özel hukuk perspektifinden yaklaşıldığını ve bunun uluslararası hukukta kişilik sorununu ortaya koymaya belirli ölçüde yardımcı olmakla birlikte kavrama ilişkin uluslararası hukuk temelinde ilerleyen tartışmalara çözüm bulamayacağını ileri sürmektedir. Yazar, “*municipal law*”, “*private law*” ve “*municipal private law*” ifadelerini bilinçli olarak tercih ederek uluslararası hukukta meselenin kamu hukuku doktrini üzerinden ele alındığını iç hukuklardaki kişiler hukukunun ise bir özel hukuk sorunu olduğunu kastetmektedir. Çalışmamızda kavramsal karmaşaya mahal vermemek için ulusal hukuk-uluslararası hukuk ifadeleri tercih edilmiş olsa da Portmann’ın vurgu yaptığı kamu hukuku-özel hukuk karşıtlığı sorunun önemli veçhelerinden biridir. Portmann, R. (2013), s. 7.

Uluslararası hukuk ve ulusal hukuk düzenlerinin iki ayrı hukuk düzeni mi (düalist) yoksa tek bir hukuk düzeni mi (monist) olduğu konusunda kuramsal düzeyde farklı görüşler bulunmaktadır.²³ Düalistler, uluslararası hukuk ve ulusal hukuk sistemlerinin iki ayrı hukuk düzenini oluşturduğunu ve farklı kuralları içerdiklerini ifade etmektedir. Bu fikri savunan yazarlar, bu iki ayrı hukuk düzeninden birinin diğeri üzerinde etkisi olmayacağını ileri sürmektedir.²⁴ Monistler ise, tek bir hukuk düzeninin mevcut olduğunu savunmaktadır. Uluslararası hukuk ve ulusal hukuk düzenleri bir bütünün parçalarını oluşturmaktadır.²⁵ Kuramsal düzeydeki görüşler basitçe bu çerçevede ifade ediliyor olsa da hukuki kişiliğin manasının saptanmasına ilişkin sorun esas olarak bu tartışmanın dışındadır. Çünkü hangi görüş benimsenirse benimsensin, hukuki kişiliğin belirlenmesinde uluslararası hukuk ulusal hukuktan iki yönüyle ayrılmaktadır.²⁶

Uluslararası hukuki kişiliğin ulusal hukukta ortaya çıkan hukuki kişilik kavramından ayrılan ilk özelliği sadece hukuki hak ve yükümlülüklerle sahip olmayı değil; aynı zamanda “*hukuk yaratma yeteneğini*” de içermesidir.²⁷ Uluslararası kişiliğin hukuk yaratma ile olan bu ilişkisi uluslararası hukukta ulusal hukuklardan farklı olarak merkezi bir yasama organının bulunmamasından kaynaklanmaktadır.²⁸ Öte yandan uluslararası hukuk kişileri hukuk kurallarının sadece yaratılmasında değil; uygulanması ve değiştirilmesinde de etkilidir.²⁹

İkinci farklı özellik ise, uluslararası hukuk sisteminde “*yerleşmiş bir kişiler hukukunun*” söz konusu olmamasıdır. Zira uluslararası hukukun kişilerinin kimler olduğunu açıkça tespit eden bir andlaşma ya da örf ve âdet hukuku kuralı bulunmamaktadır.³⁰ Ulusal hukuklarda “*kişiler hukuku*” olarak ifade edilen bir alan söz konusudur. Kişiler hukuku tarihsel olarak bireylerin hukuki kişiliğindeki çeşitli farklılıkları belirlemekle

²³ Pazarcı, H. (2014). *Uluslararası Hukuk Dersleri I. Kitap*. Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları, s. 19-22.

²⁴ Shaw, M. (2018), s. 94.

²⁵ Pazarcı, H. (2014), s. 20.

²⁶ Portmann, R. (2013), s. 8.

²⁷ Brownlie, I. (2003), s. 57; Crawford, J. (2012). *Brownlie's Principles of Public International Law*. Oxford: Oxford University Press, s. 115.

²⁸ Portmann, R. (2013), s. 8, 9.

²⁹ Toluner, S. (1973). *Milletlerarası Hukuk ile İç Hukuk Arasındaki İlişkiler*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, s. 47.

³⁰ Portmann, R. (2013), s. 9.

ilgilenmiştir. Buna göre soylular, din adamları, serfler ya da köleler gibi sınıflardan oluşan farklı sınıflara hukuki olarak farklı derecelerde kişilik tahsis edilmiştir.³¹ Türk Hukuku'nda kişilik kavramı hak ehliyetine sahip varlıklar üzerinden ifade edilmektedir. Hukukun kapsamına aldığı kişi sadece insanları değil; belirli niteliklere sahip insan topluluklarını da kapsamaktadır. Bu bağlamda, kişiler; gerçek kişiler ve tüzel kişiler olarak ikiye ayrılmaktadır. Tüzel kişiler; “kendilerine bağlı başına kişilik tanınmış, belli bir amaca yönelmiş kişi ya da mal topluluklarıdır”.³² Bu grup ya da dernekler hukukun amaçları doğrultusunda tanınmış ve kendisini oluşturan bireylerden ayrı bir kişilik kazanmıştır. Bu bağlamda, özel hukukun kişileri, belirli koşullara göre fiil ehliyetini haiz olan bireyler ve bireylerden oluşan özel hukuk tüzel kişileridir. Ulusal hukuklarda kişiler hak ve yükümlülükler sahip oldukları gibi hukuki eylem ve işlemlerde bulunabilmektedir. Bunun en doğal sonucu olarak da hukuka aykırı eylem ve işlemlerinden de sorumlu tutulacak olmalarıdır.³³ Görüldüğü gibi hukuki kişilik konusunda sorumluluk söz konusu olduğunda uluslararası hukuk ve ulusal hukuklar benzer bir mantığa sahiptir.

Sonuç olarak, uluslararası hukukun karşıtı olarak ulusal hukukta ve kamu hukukunun karşıtı olarak özel hukukta ortaya çıkan “hukuki kişilik” kavramı, ilgili hukuk düzenlerinde hak ve yükümlülükler sahip olmaya yaptığı vurguyla birbirine benzemektedir. Ancak ulusal hukuk (ya da iç hukuk) perspektifine dayanarak uluslararası hukukta kişiliğin tam olarak tespit edilebilmesi mümkün değildir. Üstelik çalışmamızın sonraki kısımlarında kapsamlı olarak üzerinde durulacağı gibi uluslararası hukuk doktrini, uluslararası hukuki kişiliğe ilişkin pek çok farklı kuramsal görüş içermektedir. Dolayısıyla, çalışmamız kapsamında uluslararası hukuk perspektifinden bir inceleme yapılmaktadır ve “kişilik”, “hukuki kişilik”, “uluslararası kişilik” ve “uluslararası hukuki kişilik” kelimeleri ile esas olarak uluslararası hukuk ve kamu hukuku doktrini çerçevesindeki anlamlarıyla kullanılmaktadır. Bütün bu kelimeler aksi belirtilmediği sürece aynı anlamda kullanılmakta ve aynı kavramsal bütünü ifade etmektedir.

³¹ Maitland, P. (1905). Moral Personality and Legal Personality. *Journal of the Society of Comparative Legislation*, 6(2), 192-200, s. 198.

³² Dural, M., & Ögüz Tufan. (2018). *Türk Özel Hukuku Cilt II Kişiler Hukuku*. İstanbul: Filiz Kitabevi, s. 5-8.

³³ Portmann, R. (2013), s. 8.

1.1.3. Uluslararası Hukukta Kişilik Kavramının Önemi

Hukuki kişilik kimlerin hak ve yükümlülüklerle sahip olduğunu ve bunları uluslararası düzeyde ileri sürebileceğini belirlemesi yönüyle uluslararası hukukun temel konularından birisidir. Hukuki kişilik kavramı içinde bulunulan döneme göre değişiklik gösterebilen göreceli bir kavramdır.³⁴ Zira uluslararası hukukun ilk dönemlerinde yalnızca devletlerin uluslararası hukuki kişiliğe sahip olduğu kabul edilirken 20. yüzyılın ortalarından itibaren uluslararası örgütlerin hukuki kişiliği devletinkinden farklı olmasına yapılan vurguya rağmen tartışmasız olarak kabul edilmektedir.³⁵ Dolayısıyla, uluslararası hukukta kişilik kavramının incelenmenin önemi belirlenirken kimlerin hukuk kişisi olup olmadığından belirlenmesinin yanı sıra kişilik kavramının genişlemesi ile uluslararası hukukun gelişimi süreci arasındaki paralellik dikkat çekicidir.³⁶ Zira uluslararası hukukta kişilik kavramının kapsamının genişlemesi yeni sorunları da beraberinde getirmiştir. Bunlar uluslararası hukukta devlet olabilmenin koşullarını ve tanıma kurumuyla bağlantısını ortaya koyma, uluslararası sistemde devletler dışındaki yatay düzlemdeki aktörlerin etkilerini yönetme ve devlet dışı katılımcıların varlığı nedeniyle çeşitli mekanizmaların kurulmasıdır.³⁷

Uluslararası hukuki kişiliğin incelenmesinin uluslararası hukuktaki karşılığı meseleye genel olarak bakıldığında oldukça basittir. Hukuki kişilik kavramı tıpkı ulusal hukuklarda olduğu gibi uluslararası hukukta da hukuk sistemine dâhil olan ve olmayan oluşumları birbirinden ayırt etmeyi sağlamaktadır.³⁸ Ancak belirli ölçüde uluslararası hukuka katılan tüm oluşumlara nasıl uluslararası hukuki kişilik atfedilebilir? Zira çağdaş uluslararası hukukun en temel özelliklerinden biri bu alana katılımcıların çeşitliliğinin çok fazla artmış olmasıdır.³⁹ Eğer hukuki kişilik çerçevesi çok geniş tutularsa bu durum yeni sorunları beraberinde getirecektir. Bu bağlamda uluslararası hukuki kişilik kavramının

³⁴ Shaw, M. (2018), s. 152.

³⁵ Akande, D. (2010), s. 252.

³⁶ Trindade, A. (2013). *International Law for Humankind: Towards a New Jus Gentium. Second Revised Edition*. Leiden: Brill, s. 165.

³⁷ Crawford, J. (2013). *Chance, Order, Change: The Course of International Law*, General Course on Public International Law. Leiden/Boston: Martinus Nijhoff Publishers, s. 147.

³⁸ Portmann, R. (2013), s. 19.

³⁹ Shaw, M. (2018), s. 152.

tespit edilmesi çeşitli alanlarda ortaya çıkabilecek sorunların çözümüne katkıda bulunacaktır.

Portmann, uluslararası hukuki kişilik çerçevesinin sınırlarını belirleyen farklı kuramsal yaklaşımları incelemiş ve bu yaklaşımlardan hangisi benimsenirse belli başlı alanlarda sonucun değişeceğini ortaya koymuştur. Yazara göre, hukuki kişilik ne şekilde algılanır ve nereye kadar genişletilirse belirli sorun alanları üzerindeki varsayımlar da benzer şekilde değişecektir. Hukuki kişiliğin uluslararası hukuktaki konumu ile ilgili tespitin dört farklı durumda önem kazandığını ifade etmiştir. *Portmann* tarafından ortaya konulan bu dört farklı durum aşağıdaki gibidir:

*“Andlaşmaların bireylere doğrudan uygulanması, uluslararası örgütlerin sorumluluğu, örf ve âdet hukukunda devlet dışı aktörlerin hak ve yükümlülükleri ile devletin yaptığı sözleşmelere uygulanacak hukuk.”*⁴⁰

1.1.3.1. Andlaşmaların Bireylere Doğrudan Uygulanması

Uluslararası andlaşmaların bireyler üzerindeki doğrudan etkisi uluslararası hukuki kişilik kavramına nasıl yaklaşıldığıyla yakından ilişkilidir. Ancak öncelikle uluslararası hukuktaki bu meseleyi ulusal hukuklarda nasıl ele alındığından ayırt etmek gerekmektedir.⁴¹ Çünkü her ulusal hukuk sistemi uluslararası andlaşmaların hukuki etkisinin belirlenmesinde kendi kurallarına sahiptir. Ulusal hukuk ile uluslararası hukuk arasındaki ilişkinin belirlenmesinde monist ve düalist yaklaşımlardan hangisinin kabul edildiğine göre, uluslararası andlaşmaların ilgili devletin vatandaşları üzerindeki etkisi değişecektir.⁴² Bu kurallar, iç hukuk ve uluslararası hukuk arasındaki ilişkinin özel bir görünüşünü yansıtır. Bütün bu belirlemeler tamamen iç hukukun konusudur ve

⁴⁰ Portmann, R. (2013), s. 19.

⁴¹ Uluslararası andlaşmaya taraf olan devletin, ilgili andlaşmayı iç hukukunda kabul etmesiyle kendi vatandaşları üzerinde uygulaması ile uluslararası andlaşmanın kendisinin doğrudan bireyler üzerinde hak ve yükümlülük doğurmasını birbirinden ayırt etmek gerekmektedir. Klasik olarak, andlaşmaya devletler taraf olmakta ve bunun sonucunda bireyler üzerinde etki doğurmaktadır. Ancak uluslararası insan hakları hukukunun ortaya çıkmasıyla birlikte bireylerin hakları bakımından uluslararası hukuk genişlemiş olsa da bireyler üzerinde doğrudan etki doğurduğu desteklenmemektedir. Vazquez, C. (1992). Treaty-Based Rights and Remedies of Individuals. *Columbia Law Review*, 92, 1082-1163, s. 1093.

⁴² Brownlie, I. (2003), s. 31-33.

uluslararası hukuki kişilik kavramıyla doğrudan bir ilgisi yoktur. Dolayısıyla, hukuki kişilik çerçevesinde önemli olan andlaşmaların bireylere doğrudan uygulanıp uygulanamayacağını hukuki kişiliğe ilişkin farklı yaklaşımlar kapsamında nasıl bir etkisinin olacağını tespit edilmesidir.⁴³

Uluslararası bir andlaşmanın bireyler üzerindeki doğrudan etkisinin belirlenmesi ilgi çekici bir husus olmanın ötesinde, uluslararası hukukun farklı alanlarını ilgilendiren bir konudur. Zira bireylerin hukuki statüsü özellikle insan haklarının korunması ve uluslararası yatırımların korunmasıyla bağlantılı olarak ortaya çıktığı gibi bireysel cezai sorumluluk da bu kapsamda değerlendirilmektedir.⁴⁴ Uluslararası hukukun kişilerini tespit ederken bireyi merkeze alan yaklaşım bireysel cezai sorumluluk ve insan haklarına ilişkin tartışmaların güçlendiği İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ağırlık kazanmıştır.⁴⁵

Uluslararası andlaşmaların ilgili hükümlerinin doğrudan bireyin haklarından bahsetmesi halinde bile bu hükümlerin uluslararası hukuk kişisi olarak doğrudan bireylerin uluslararası bir hakkını mı yoksa vatandaşı olduğu devletin bu hakkı iç hukuk sistemine dâhil etme yükümlülüğünü mü içerdiği sorgulanmaktadır.⁴⁶ Zira bireyler uluslararası andlaşmaların tarafı değildir. Doğal hukukun etkisiyle bireylerin hak ve yükümlülüklerle sahip olduğu iddia edilse de devlet merkezli yaklaşımla bu fikir zayıflamıştır.⁴⁷ Uluslararası hukuki kişilik doktrininin genişlemesiyle bireylerin de uluslararası hukukun kişisi olarak kabul edilebileceği ve bunun uluslararası hukuktaki fonksiyon ve yetkilerine dayandırılabilmesi ifade edilmiştir.⁴⁸

Devletlerin uluslararası hukukun başlıca kişisi olduğu ve bireylerin sadece istisnai olarak böyle bir statüye sahip olduğu görüşü kabul edildiğinde bile bireyler için hak ve

⁴³ Portmann, R. (2013), s. 20.

⁴⁴ Shaw, M. (2018), s. 196, 197.

⁴⁵ *Lauterpacht*, uluslararası hukuki kişiliğin devlet merkezli olarak kuramsallaştıran yazarları eleştirmiş ve bireyin uluslararası hukuki kişiliğinin kabul edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Lauterpacht, H. (2016). *The Subjects of the Law of Nations*. F. Johns içinde, *International Legal Personality* (s. 173-195). New York: Routledge, s. 174-175.

⁴⁶ Portmann R. (2013), s. 20.

⁴⁷ Gorski, S. (2012). *Individuals in International Law*. R. Wolfrum içinde, *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law Volume V* (s. 147-157). Oxford: Oxford University Press, s. 148.

⁴⁸ Parlett, K. (2011). *The Individual in the International Legal System*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 37.

yükümlülük doğuran bir andlaşma hükmünün doğrudan uygulanabilmesi oldukça zordur.⁴⁹ Çünkü bireylerin bir uluslararası andlaşmaya taraf olması teknik olarak imkansızdır. Bu durum doktrinde, bireyin hakkın öznesi (*subject*) değil; nesnesi (*object*) olmasından kaynaklandığı şeklinde ifade edilmiştir.⁵⁰ Dolayısıyla, bireylerin uluslararası bir andlaşma hükmü uyarınca doğrudan hak ve yükümlülükler sahip olmaları söz konusu değildir. Bu andlaşmalar, ilgili devletin ulusal hukukunda yürürlüğe girdiği için bireyler üzerinde hak ve yükümlülük doğurabilmektedir.⁵¹

Uluslararası andlaşma hükümlerinin bireyler üzerinde doğrudan hak ve yükümlülük doğurmaması ve bunun bir alt başlığı olarak değerlendirilebilecek olan bireylerin Uluslararası Adalet Divanı'na başvuru imkanının bulunmaması uluslararası hukuki kişilik kavramının önemini ispatlar niteliktedir. Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün 34. maddesine göre, sadece devletler dava açabilmektedir.⁵² Bu durum, *LaGrand* Davası'nda⁵³ Almanya'nın vatandaşları olan *LaGrand* kardeşler için dava açmasına neden olmuştur. Ancak bireylerin Uluslararası Adalet Divanı'na başvurabilmesine ilişkin bir gelişme yoktur.⁵⁴

Uluslararası hukuki kişilik kavramının kapsamının tespit edilmesine ilişkin farklı görüşler Uluslararası Adalet Divanı'na başvuru yetkisine ilişkin tartışmalarda hala güncelliğini korumaktadır. Uluslararası Adalet Divanı yargıçlarından *Antônio Augusto Cançado Trindade* Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu'nun Şikâyet Dosyası Üzerine Uluslararası Çalışma Örgütü İdare Mahkemesi'nin 2867 Sayılı Kararına İlişkin Danışma Görüşü'ne⁵⁵ karşı görüş yazısı yazmıştır.⁵⁶ Yargıç *Trindade*, bireylerin tıpkı ulusal

⁴⁹ Portmann, R. (2013), s. 21.

⁵⁰ Schwarzenberger, G. (1952). *A Manual of International Law*. London: Stevens & Sons, s. 57.

⁵¹ Uluslararası Daimî Adalet Divanı Danzig Yargılaması Danışma Görüşü'nde uluslararası hukuka göre andlaşmalar bireyler için doğrudan hak ve yükümlülük doğurmamaktadır. *Jurisdiction of the Courts of Danzig*, PCIJ, Series B, No. 15, March 3rd 1928, s. 17; Shaw, M. (2018), s. 197.

⁵² *United Nations, Statute of the International Court of Justice*, 18 April 1946. <https://www.refworld.org/docid/3deb4b9c0.html> (27 Kasım 2019).

⁵³ *LaGrand* (Germany v. United States of America), Judgment, I.C.J. Reports 2001, s. 466.

⁵⁴ Gorski, S. (2012), s. 151.

⁵⁵ *Judgment No. 2867 of the Administrative Tribunal of the International Labour Organization upon a Complaint Filed against the International Fund for Agricultural Development*, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 2012, s. 10.

⁵⁶ *Separate Opinion of Judge Cançado Trindade*. <https://www.icj-cij.org/files/case-related/146/146-20120201-ADV-01-01-BI.pdf> (27 Kasım 2019).

hukuklarda olduğu gibi uluslararası hukukta da kişiliklerinin tespit edilmesini ve uluslararası yargı organlarına başvurabilmeleri gerektiğini savunmaktadır. Bu karşı görüş yazısı, uluslararası hukukta bireylerin hukuki kişiliğinin tespit edilmesi gerektiğine işaret eden tartışmaların güncelliğini teyit etmekle birlikte bireylere uluslararası hukuki kişilik atfedilmesi noktasında somut bir gerekçe ortaya koymamaktadır.⁵⁷

Uluslararası hukukta bireylerin hukuki statüsüne ilişkin farklı yaklaşımlardan biri Avrupa Birliği hukuki düzeni çerçevesinde ortaya çıkmış ve uluslararası bir yargı organına bireylerin başvurması mümkün olmuştur.⁵⁸ Avrupa Birliği Adalet Divanı *Van Gend en Loos* Davası'nda, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (günümüzde Avrupa Birliği) uluslararası hukukta devletlerin egemen haklarını kısıtlayan yeni bir düzen kurduğunu ve bu düzenin süjelerinin kendisine üye olan devletlerin yanı sıra onların vatandaşlarını da kapsadığını belirtmiştir.⁵⁹ Ancak bu belirleme uluslararası hukukta bireylerin hukuki kişiliğe sahip olduğu sonucuna ulaşılmasını sağlamayacaktır. Zira Avrupa Birliği supranasyonel bir örgüttür ve AB hukuku uluslararası hukuktan ayrı bir hukuk dalı olarak kabul edilmelidir.⁶⁰

Sonuç olarak uluslararası hukuk bakımından andlaşmaların bireyler üzerindeki doğrudan etkisi bireylerin uluslararası hukuki kişiliğine ne şekilde yaklaşıldığına bağlı olarak büyük ölçüde değişebilmektedir. Dolayısıyla uluslararası hukuki kişiliğin ne şekilde kavrandığı meseleyi doğrudan çözmeye yetmese bile önemli bir gösterge olarak ifade edilmiştir.⁶¹ Uluslararası hukukta kişilik kavramının önemi uluslararası andlaşmaların bireylere doğrudan uygulanıp uygulanamayacağı belirlenirken açıkça ortaya çıkmaktadır. Uluslararası hukukta bireyler uluslararası andlaşmaların doğrudan tarafı olamadığı için klasik doktrinde ifade edildiği gibi, andlaşmaların kendilerine doğrudan

⁵⁷ Emir, N. (2018). Uluslararası Adalet Divanı'nın Uluslararası Çalışma Örgütü İdare Mahkemesi'nin 2867 Sayılı Kararına İlişkin Danışma Görüşü Işığında Uluslararası Örgütler ile Personeli Arasındaki Uyuşmazlıkların Çözümü. *AndHD*, 4(2), 285-305, s. 302.

⁵⁸ McCorquodale, R. (2010). The Individual and the International Legal System. M. Evans içinde, *International Law* (s. 280-305). New York: Oxford University Press, s. 293.

⁵⁹ *Van Gend En Loos*, Case 26/62, 1963, ECR, s. 12; McCorquodale, R. (2010), s. 293. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:61962CJ0026&from=EN> (28.11.2019)

⁶⁰ Soykan Adaoğlu, H. (2018). *AB Hukuku-Uluslararası Hukuk İlişkisi Uluslararası Hukukun AB Hukukundaki Yeri ve Uygulanmasına Genel Bir Bakış*. Ankara: Yetkin Yayınları, s. 163.

⁶¹ Portmann, R. (2013), s. 21.

uygulanamayacağı tespit edilmiştir. Avrupa Birliği hukuku kapsamındaki istisnalar uluslararası hukuk bakımından uygulanamayacaktır. Yine de uluslararası hukukta bireylerin uluslararası hukuki kişiliğinin tanınması konusundaki doktrin gelişmektedir.

1.1.3.2. Uluslararası Örgütlerin Sorumluluğunun Belirlenmesi

Uluslararası hukukta kişilik kavramına ne şekilde yaklaşıldığının önem kazandığı uluslararası hukuk konularından bir diğeri uluslararası örgütlerin sorumluluğunun belirlenmesidir. Bu mesele uluslararası örgütlere hukuki kişilik atfının doğrudan sonuçlarından biri olarak değerlendirilmiş olması nedeniyle çalışmamızın son bölümünde kapsamlı olarak incelenmiştir. Uluslararası örgütlerin uluslararası hukukun kişisi olarak kabul edilmesine ilişkin doktrin Uluslararası Adalet Divanı'nın 1949 yılında Zararların Tazmini Danışma Görüşü ile yerleşmiştir. Ancak Zararların Tazmini Danışma Görüşü, uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğe sahip olması gerektiğini açıkça tespit etmesine rağmen, bu hukuki statünün ortaya çıkardığı sonuçları yeterince açıklığa kavuşturmamıştır.⁶² Eski Yugoslavya'ya karşı Kosova'daki askerî harekâta NATO üyesi devletlerin güç kullanması ile ilgili "*Legality of Use of Force*⁶³ (*Kuvvet Kullanmanın Hukukiliğine İlişkin Federal Yugoslavya Devleti'nin NATO Üyesi On Ülkeye Açtığı Davalar*⁶⁴)" davası ve "*International Tin Council*⁶⁵ (*Uluslararası Kalay Konseyi*)" davasında sorumluluk belirgin bir sorun olarak ortaya çıkmıştır.⁶⁶

Uluslararası örgütlerin sorumluluğu meselesi ile onların hukuki kişiliğe sahip olmaları arasındaki bağlantı Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun 2011 yılında yayınladığı

⁶² Schermers, H., & Blokker, N. (2011). *International Institutional Law: Unity within Diversity*. Leiden & Boston: Martinus Nijhoss Publishers, s. 37; Rama-Montaldo, M. (1970). International Legal Personality and Implied Powers of International Organizations. *British Yearbook of International Law*, 44, 111-155, s. 112-122; Akande, D. (2010), s. 252; Portmann, R. (2013), s. 22.

⁶³ *Legality of Use of Force*, Preliminary Objections, Judgment, ICJ Reports 2004, s. 279.

⁶⁴ Tütüncü, A., Şimşek, G., Uzun, E., Arıkoğlu, E., Akün, V., Başkaracaoğlu, E., Korkmaz-Sürer, M., Güneysu, G., Gökalp, İ. (2008). *Milletlerarası Adalet Divanı Kararları (1990-2007)*. İstanbul: Beta Yayınları, s 107.

⁶⁵ *Maclaine Watson & Co. Ltd v International Tin Council*, 26 October 1989, United Kingdom House of Lords, 81 ILR 670.

⁶⁶ Klabbers, J. (2010). The Concept of Legal Personality. F. Johns içinde, *International Legal Personality* (s. 3-25). London and New York: Routledge, s. 3; Portmann, R. (2013), s. 22.

Uluslararası Örgütlerin Sorumluluğuna İlişkin Taslak Maddeler'in⁶⁷ (UÖSİTM) hazırlık aşamasında da gündeme gelmiştir.⁶⁸ Uluslararası örgütlerin uluslararası hukukta sorumlu olabilmeleri için uluslararası hukuki kişiliklerinin tespit edilmesi “*conditio sine qua non (olmazsa olmaz, bir koşul)*” olarak değerlendirilmiştir.⁶⁹ Uluslararası örgütlerin sorumluluğunu inceleyen bir çalışmanın mantıksal olarak bütün uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğe sahip olduğu varsaydığı ifade edilmiştir.⁷⁰

Portmann tarafından uluslararası örgütlerin sorumluluğunun hukuki kişiliğe ilişkin yaklaşımlardan hangisinin benimsendiğine göre ortaya çıkacak sonuçların değişeceğinin tespit edilmesi oldukça isabetlidir ve Komisyon'un yaklaşımıyla da uyumludur.⁷¹ Örneğin, uluslararası örgütlerin sadece devletler onları tanıdığında uluslararası hukukun kişisi olabilecekleri fikri kabul edilirse örgütün kişiliği göreceli (*relative*) olduğu için sadece tanıyan devletlere karşı sorumluluk ileri sürülebilecek iken uluslararası örgüt olmanın objektif koşullarını yerine getiren her örgütün uluslararası hukuki kişiliğe sahip olduğu fikri kabul edilirse uluslararası örgüt diğer tüm uluslararası hukuk kişilerinin sorumluluğuna başvurabilecektir.⁷²

Portmann tarafından ileri sürülen diğer bir yaklaşım, uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğinde örtülü yetkiler prensibine bağlı kalınırsa örgütün kurucu andlaşmasının tamamına bakılarak hukuki kişiliğin tespit edilebileceğidir. Bu şekilde uluslararası örgüte hukuki kişilik atfedilirse örgütün sorumluluğuna gidilebilecektir.⁷³ Dolayısıyla,

⁶⁷ *Draft Articles on the Responsibility of International Organizations*. Adopted by the International Law Commission at its sixty-third session, in 2011, and submitted to the General Assembly as a part of the Commission's report covering the work of that session (A/66/10, para. 87); Türkçesi için, Keskin, S. (2016). Uluslararası Örgütlerin Sorumluluğuna İlişkin Taslak Maddeler. *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 36(2), 163-188.

⁶⁸ Klabbers, J. (2010), s. 4.

⁶⁹ Klabbers, J. (2010), s. 5.

⁷⁰ *First Report on Responsibility of International Organizations*, UN Doc A/CN.4/532, 26 March 2003, para. 15.

⁷¹ Portmann, R. (2013), s. 23.

⁷² Uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğinin belirli kriterlerin yerine getirilmesi sonucunda objektif olarak ortaya çıktığını savunan bu görüşe göre, örgütün kişiliği üye devletlerin iradelerinden değil; hukuki kişiliğin gerektirdiği koşulların gerçekleşmesinden kaynaklanmaktadır. Seyersted, F. (1964). Objective International Personality of Intergovernmental Organizations. *Nordisk Tidsskrift for International Ret*, 34, 3-112, s. 9.

⁷³ *Kelsen*, Birleşmiş Milletler ile ortaya çıkan uluslararası hukuk sistemi çerçevesinde örgütün hukuki statüsünü incelerken hukuki kişiliğe sahip olduğunu (*juridical personality*) tespit etmiş ve örtülü yetkiler prensibi üzerinde durmuştur. Kurucu andlaşma örgütün hukuki kişiliği açıkça düzenlenmemiş olsa da belirli

uluslararası hukuki kişilik kavramının önemi ve bu kavrama farklı yaklaşımlar uluslararası örgütlerin uluslararası sorumluluğunun tespit edilmesi bakımından önem arz etmektedir. Uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğinin tespit edilmesinden ziyade bu tespitin hukuki dayanağı, örgütlerin uluslararası sorumluluğunun kapsamını değiştirmektedir.

1.1.3.3. Devlet-Dışı Aktörlerin Hak ve Yükümlülükleri

Uluslararası hukukta uluslararası örgütler dışındaki devlet dışı aktörlerin⁷⁴ (hükümet-dışı kuruluşlar⁷⁵, çok-uluslu şirketler⁷⁶ ve özel askeri şirketler⁷⁷) faaliyetleri artmakta ve uluslararası ilişkiler üzerindeki etkileri güçlenmektedir.⁷⁸ Uluslararası hukuki kişilik kavramının önemi bağlamında devlet-dışı aktörlerin doğrudan uluslararası örf ve âdet hukuku kurallarına yani uluslararası hukuk kişilerinin tabi olduğu temel kurallara uymakla yükümlü olup olmadıkları sorgulanmaktadır.⁷⁹ Portmann, devlet dışı aktörlerin hak ve yükümlülüklerini değerlendirirken esas olarak hukuki kişilik kavramının kapsamının nasıl değerlendirildiğine göre sonucun değişeceğine vurgu yapmaktadır.

hükümlerde yer alan hukuki yetkiler hukuki kişiliğin varlığını teyit etmektedir. Kelsen, H. (2000). *The Law of United Nations: A Critical Analysis of Its Fundamental Problems- With Supplement*. New York: The Lawbook Exchange, s. 329, 330; Portmann, R. (2013), s. 23.

⁷⁴ Devlet dışı aktör kavramı, Papalık, Malta Egemen Düzeni, Uluslararası Kızılhaç Teşkilatı gibi *sui generis* nitelikte kişiler ile çok uluslu şirketler ve ulus-ötesi ortaklıklar, ulusal kurtuluş hareketleri, ulus-ötesi suç örgütleri, bireyler ve etnik grupları içerisine alacak şekilde kullanılmıştır. Devlet-dışı aktörler adı verilen bu oluşumların uluslararası hukuki kişiliği tartışmalıdır. Başlar, K. (2005). *Uluslararası Hukukta Hükümet Dışı Kuruluşlar: Vestfalya-Sonrası Süreçte Küresel Sivil Toplum*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, s. 174.

⁷⁵ Hükümet-dışı kuruluşların genel olarak uygulanan hukuki bir tanımı yoktur. Ancak bunlara ilişkin tanımlamalar incelendiğinde dikkat çeken bazı unsurlar söz konusudur. Buna göre, bu kuruluşların özel girişim tarafından kurulması, hükümetlerin etkisinden bağımsız olması ve kamusal işlevler üstlenmemeleri önemlidir. Öte yandan, kâr amacı gütmeyizler; kar elde edilirse, kuruluşun amaçları doğrultusunda kullanılmak üzere kuruculara ve üyelere dağıtılmaktadır. Lindblom, A.-K. (2011). *Non-Governmental Organizations and Non-State Actors in International Law*. B. Reinalda içinde, *Non-State Actors* (s. 147-160). Great Britain: Ashgate Research Companion, s. 150.

⁷⁶ Çok uluslu ya da ulus-ötesi şirketler, uluslararası alanda faaliyet gösteren özel hukuk tüzel kişilerdir. Pazarıcı, H. (2013). *Uluslararası Hukuk Dersleri II. Kitap*. Ankara: Turhan Kitabevi, s. 222.

⁷⁷ Soğuk Savaş'ın sona ermesinin hemen ardından özel askeri şirketler hem sayı olarak artmış hem de faaliyet alanları genişlemiştir. Devletler, uluslararası örgütler, hükümet dışı kuruluşlar ve çok uluslu şirketler kendi stratejik çıkarlarını korumak için bu tip şirketlere başvurmuşlar ve bunun sonucunda özel askeri şirketler küresel alanda talep edilen bir sektör haline gelmiştir. 11 Eylül 2001'den sonra ise, özel askeri şirket sektöründeki büyüme oldukça artmış ve bu durum uluslararası hukukta da çeşitli sorunlara yol açmıştır. Emir, N. (2015). *Özel Askeri Şirketler (Uluslararası Hukuk Açısından Bir İnceleme)*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, s. 47.

⁷⁸ Portmann, R. (2013), s. 23.

⁷⁹ Portmann, R. (2013), s. 24.

Dolayısıyla, devlet dışı aktörlerin uluslararası hukuktaki statüleri uluslararası hukuki kişilik kavramına ne şekilde yaklaşıldığı ile bağlantılı olarak değişecektir.⁸⁰

Örf ve âdet hukuku kurallarının geleneksel doktrine göre sadece devletleri bağladığı düşünülse de günümüzde uluslararası örgütlerin hem kendilerince hem üyelerince geliştirilen bu kurallar ile bağlı oldukları görüşü ağırlık kazanmıştır.⁸¹ Uluslararası örgütlerin hukuki kişiliği uluslararası hukuk doktrininde neredeyse tartışmasız olarak kabul edilmiş olduğu için uluslararası örgütler bakımından bu görüşün ağırlık kazanmış olması şaşırtıcı değildir.⁸² Ancak uluslararası hukukta etkin rol oynayan hükümet dışı kuruluşlar bakımından örf ve adet hukuku kuralları ile bağlı olup olmadıkları meselesi oldukça karmaşık ve tartışmaya açıktır. Dolayısıyla herhangi bir oluşuma uluslararası hukuki kişilik atfının önemli sonuçları bulunmaktadır.

Uluslararası hukuki kişilik kavramına hangi çerçevede yaklaşıldığı ile devlet dışı aktörlerin hak ve yükümlülükleri birbiriyle ilişkilidir. Örneğin uluslararası aktörlerin tamamına hukuki kişilik atfedilirse ortaya çıkacak sonuç ile sadece devletin uluslararası hukukun kişisi olduğu kabul edilirse ortaya çıkacak sonuç farklıdır.⁸³ Devlet dışı aktörlerin hukuki kişiliği ve hak ve yükümlülükleri meselesi uluslararası alanda etkili olan hükümet-dışı kuruluşların uluslararası hukuktaki statüsü bakımından tartışma yaratmaktadır.⁸⁴ Bununla birlikte uluslararası örgütler, ulusal kurtuluş hareketleri, bireyler, yerli halklar ve dini örgütlerin de hukuki kişiliklerinin devlet-dışı aktörler kapsamında incelendiği ve bu tür oluşumların fonksiyonlarına bağlı olarak göreceli (*relative*) uluslararası hukuk kişiliğine sahip oldukları ifade edilmektedir.⁸⁵

⁸⁰ Portmann, R. (2013), s. 25.

⁸¹ Öktem, E. (2013). *Uluslararası Teamül Hukuku*. İstanbul: Beta Yayıncılık, s. 196.

⁸² Blokker, N. (2017). International Organizations and Customary International Law. *International Organizations Law Review*, 14, 1-12, s. 2.

⁸³ Portmann, R. (2013), s. 24, 25.

⁸⁴ Hükümet-dışı kuruluşların uluslararası hukuki kişiliği çalışmamızın bu ilk bölümünün son kısmında incelenecektir. Ancak bu çalışma kapsamında hükümet-dışı kuruluşların uluslararası hukuki kişiliğinin bulunmadığı konusundaki genel görüş desteklenmektedir. Hükümet-dışı kuruluşlar uluslararası alandaki önemli faaliyetlerine rağmen ulusal hukuklara bağlı olarak kurulmaktadır ve hukuki statüleri de bu kapsamda değerlendirilmelidir. Hobe, S. (2012). Non-Governmental Organizations. R. Wolfrum içinde, *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law Volume VII* (s. 716-725). Oxford: Oxford University Press, s. 719.

⁸⁵ Worster, W. (2016), s. 271-273.

UÖSTİM düzenlemesinin hazırlık aşamasındaki Uluslararası Örgütlerin Sorumluluğuna İlişkin İlk Rapor kapsamında Özel Raportör *Giorgio Gaja*, Uluslararası Adalet Divanı'nın *LaGrand* Davası'nda uluslararası hukuki kişilik kavramını genişlettiğini ve bireylerin de hukuki kişiliğini kabul ettiğini ifade etmiştir. Bu yaklaşım Divan'ın hükümet-dışı kuruluşların hukuki kişiliğini kabul etmesine yol açabilecektir.⁸⁶ Ancak hükümet-dışı kuruluşlar bugüne kadar açıkça uluslararası hukukun kişisi olarak kabul edilmemiştir.⁸⁷ Dolayısıyla uluslararası hukukta kişiliğin kapsamına ilişkin farklı yaklaşımlar söz konusu olsa da mevcut uluslararası hukuktaki genel eğilim devlet dışı aktörleri uluslararası hukuk kişisi olarak kabul etmemektedir.

1.1.3.4. Devlet ile Özel Hukuk Kişileri Arasında Yapılan Sözleşmelere Uygulanacak Hukuk

Uluslararası hukuki kişilik kavramına ilişkin hangi yaklaşımın benimsendiğinin önem kazandığı diğer bir konu başlığı ise, *Portmann* tarafından “*devlet sözleşmelerine uygulanacak hukuk*” olarak belirlenmiştir.⁸⁸ Devlet sözleşmeleri bir uluslararası hukuk kişisi ile özel hukuk kişisi (gerçek ya da tüzel kişi) arasında yapılmış sözleşmelerdir ve bu tür sözleşmelere kural olarak taraflardan birinin iç hukuku uygulanmaktadır.⁸⁹ Devlet sözleşmeleri genellikle bir devletin doğal kaynaklarını kullanma hakkını belirli bir ücret karşılığında yabancı bir ortaklığa verdiği imtiyaz sözleşmesi ve büyük yatırım projelerinin inşasını öngören sözleşmeler olarak düzenlenmektedir.⁹⁰

Devlet sözleşmeleri geliştirmekte olan ülkeler ile İngiliz veya Amerikan şirketleri arasında yapıldığında sözleşmeye uygulanacak hukuk olarak uluslararası hukuk ya da hukukun genel ilkelerinin seçildiği de görülmektedir. Çünkü sözleşmeciler taraflar diğer tarafın iç

⁸⁶ *First Report on Responsibility of International Organizations*, para. 17.

⁸⁷ Hobe, S. (2012), s. 722.

⁸⁸ “*The applicable law to so-called state contracts...*” Portmann, R. (2013), s. 25, 26.

⁸⁹ Mann, F. (1959). The Proper Law of Contracts Concluded by International Persons. *British Year Book of International Law*, 35, 34-57, s. 41; Jennings, R. (1961). State Contracts in International Law. *British Year Book of International Law*, 37, 156-182, s. 156; Pazarcı, H. (2013), s. 223; Portmann, R. (2013), s. 26; Case Concerning The Payment of Various Serbian Loans Issued in France, Series A, No. 20-21, PCIJ 1929, s. 18.

⁹⁰ Portmann, R. (2013), s. 26.

hukukunu değiştirmesinden ya da iç hukuk hükümlerinin sözleşmeden kaynaklanan haklara zarar vermesinden çekinmektedir.⁹¹ Uluslararası hukukun devlet sözleşmelerine uygulanmasına 1933'te İran ile İngiliz şirketi *Anglo-Iranian Oil Company* arasında akdedilen birtakım sözleşmelerde yer alan hükümlerde yer verilmiştir.⁹²

Devlet ile özel hukuk kişisi arasında yapılan sözleşmeler uluslararası hukuk-ulusal hukuk ilişkisi, uluslararası kamu hukuku-uluslararası özel hukuk ilişkisi ve uluslararası hukukun kişileri (süjeleri) kimlerdir gibi sorunlarla ilişkilidir.⁹³ Çalışmamız açısından önem taşıyan husus kuşkusuz uluslararası hukuki kişilik kavramına yaklaşım bakımından ortaya çıkan farklılıklardır. *Portmann* uluslararası hukukun kişileri kimlerdir sorusunu farklı biçimlerde yanıtlayan yaklaşımları sınıflandırdığı çalışmasında bu hususa dikkat çekmiş ve devlet sözleşmelerine uygulanacak hukukun belirlenmesinde sadece “aktör yaklaşımının (*actor conception*)” farklılık yarattığını ifade etmiştir.⁹⁴ Çünkü bu yaklaşıma göre, uluslararası hukuk sistemi uluslararası hukuki kişilik kavramı temelinde değil; uluslararası hukukun katılımcısı olup olmamak üzerinden değerlendirilmektedir.⁹⁵ Çağdaş uluslararası hukukta bu yaklaşımın geçerlilik kazandığını ifade etmek oldukça zordur. Uluslararası hukukun devlet ile özel hukuk kişisi arasındaki sözleşmelere uygulanabilmesi için taraflarca sözleşmeye uygulanacak hukuk olarak seçilmiş olması gerekmektedir.⁹⁶

Devlet sözleşmelerine uluslararası hukukun uygulanmasının diğer bir yolu ise dolaylı olarak ortaya çıkmaktadır. Zira taraflar sözleşmeye ilişkin ortaya çıkan uyuşmazlıklarda uluslararası hakem mahkemesinin yetkisini kabul edebilmektedir.⁹⁷ *Portmann*,

⁹¹ Bowett, D. (1986). Claims between States and Private Entities: The Twilight Zone of International Law. *Catholic University Law Review*, 35(4), 929-942, s. 929.

⁹² Pazarcı, H. (2013), s. 222; *Anglo-Iranian Oil Co. Case (jurisdiction)*, Judgment of July 22nd, 1952: I.C.J. Reports 1952, p. 93.

⁹³ Jennings, R. (1961), s. 156.

⁹⁴ Portmann, R. (2013), s. 27.

⁹⁵ Higgins, özne (*subject*) ve nesne (*object*) şeklindeki ikili ayrıma bir alternatif olarak karar alma süreçlerinin katılımcılarına uluslararası hukukun uygulanmasının daha faydalı ve gerçekçi olduğunu ileri sürmüştür. Higgins, R. (1978). Conceptual Thinking about the Individual in International Law. *British Journal of International Studies*, 4(1), 1-19, s. 5.

⁹⁶ Portmann, R. (2013), s. 27.

⁹⁷ Bu tür sözleşmelerde iç hukuk mahkemeleri yerine uluslararası hakemlik organının yetki kazanması, ilgili sözleşmelerin “uluslararasılaştırılması (*internationalization*)” şeklinde açıklanmaktadır. Pazarcı, H. (2013), s. 223.

uluslararası hukukun devlet sözleşmelerine uygulanmasında hakem mahkemesinin statüsünde uluslararası hukukun uygulanabileceğine ilişkin bir hüküm yer alması durumunda bunun mümkün olabileceğini ifade etmiştir. Bu durum Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıklarının Çözüm Merkezi (ICSID) Konvansiyonu'nun⁹⁸ 42. maddesinin ilk fıkrasına göre, taraflar arasındaki uyuşmazlıkların çözümünde uluslararası hukukun uygulanabileceğine ilişkin bir düzenlemenin yer almasıyla örneklenmiştir.⁹⁹

1.2. ULUSLARARASI HUKUKTA KİŞİLİĞİN KURAMSAL TEMELLERİ

Günümüzde uluslararası hukuki kişilik kavramı; uluslararası hukukta hak ve yükümlülükler sahip olma yeteneği bulunan oluşumları belirlemek için kullanılmaktadır.¹⁰⁰ Ancak uluslararası hukuki kişilik kavramının kendisi kapsamlı olarak incelendiğinde, hak ve yükümlülük temelli yaklaşımın tarihsel ve kuramsal bir arka plana sahip olduğu görülmektedir. Uluslararası hukuk literatüründe hukuki kişilik kavramının arka planını ilgili düşünürleri sistematik bir sınıflandırmaya tabi tutarak inceleyen yazarlar *Portmann* ve *Nijman*'dir.¹⁰¹

Portmann, uluslararası hukukta kişilik kavramını açıklarken beş farklı yaklaşım ortaya koymuş ve her bir yaklaşımın ortaya koyduğu temel önermeleri, bu önermelerin düşünsel kaynaklarını ve uluslararası yargı kararlarındaki görünüşlerini incelemiştir.¹⁰² *Portmann*, erken dönem doktrin ve uygulamasına da kısaca yer verdikten hemen sonra ilk olarak sadece devletin uluslararası hukuki kişiliğini kabul eden yaklaşım “*the states-only conception (sadece-devlet anlayışı)*” üzerinde durmuştur.¹⁰³ İkinci yaklaşım, devleti uluslararası hukukun başlıca kişisi olarak görmeye devam etmekle birlikte devletin diğer oluşumların hukuki kişiliğini tanıması halinde bunların da uluslararası hukuk kişisi sayılacağını kabul etmektedir. *Portmann*, bu yaklaşımı “*the recognition conception (tanıma anlayışı)*” olarak isimlendirmiştir.¹⁰⁴ Üçüncü yaklaşım, uluslararası hukukun asıl

⁹⁸ ICSID Konvansiyonu'nun ilgili hükmü için bakınız: RG Tarih: 06.12.1988, Sayı: 20011, s. 34.

⁹⁹ *Portmann*, R. (2013), s. 27.

¹⁰⁰ *Brownlie*, I. (2003), s. 57; *Crawford*, J. (2012), s. 115; *Shaw*, M. (2018), s. 151.

¹⁰¹ *Nijman*, J. E. (2004), s. 7-13; *Portmann*, R. (2013), s. 29.

¹⁰² *Portmann*, R. (2013), s. 42-243.

¹⁰³ *Portmann*, R. (2013), s. 42.

¹⁰⁴ *Portmann*, R. (2013), s. 80.

kişisi olarak bireyleri kabul etmekte ve bireylerin bazı temel hak ve yükümlülüklerle sahip olduğunu ifade etmektedir. Uluslararası hukuki kişiliğin belirlenmesinde bireyi merkeze alan bu yaklaşım *Portmann* tarafından “*the individualistic conception (bireyci anlayış)*” olarak belirlenmiştir.¹⁰⁵ Dördüncü yaklaşım, herhangi bir oluşumun uluslararası hukuki kişiliğe sahip olduğu konusunda bir varsayıma sahip değildir. Buna göre, uluslararası hukukta hak ve yükümlülüklerle sahip olabilen yani uluslararası hukuk kurallarının kendilerine uygulandığı oluşumlar hukuki kişiliğe sahiptir. *Portmann*, bu yaklaşıma “*the formal conception (şekli anlayış)*” ismini vermiştir.¹⁰⁶ Son yaklaşım uluslararası karar alma süreçlerinin tüm katılımcılarının uluslararası hukukun kişileri olduğunu kabul etmektedir ve *Portmann* tarafından “*the actor conception (aktör anlayışı)*” olarak ifade edilmiştir.¹⁰⁷

Nijman ise, uluslararası hukuki kişilik kavramına daha tarihsel bir yöntemle yaklaşmaktadır. Uluslararası hukukun geçirdiği dönüşüme dikkat çekmekte ve uluslararası yaşamın evriminin uluslararası hukuk bakımından değerlendirilmesi için en uygun yöntemin uluslararası hukuki kişilik kavramını incelemekten geçtiğini tespit etmektedir.¹⁰⁸ *Nijman*, uluslararası hukuki kişilik kavramına ilişkin incelemesini 1648 *Westphalia* Barışı’ndan sonrasına ve uluslararası hukuki kişiliği terim olarak ilk kez kullandığını ifade ettiği *Gottfried Wilhelm Leibniz*’a dayandırmaktadır.¹⁰⁹ Bunun ardından *Nijman*, uluslararası hukuki kişilik kavramının açıkça ortaya konulmasının 20. yüzyılın ilk yıllarında gerçekleştiğini ve *interbellum* döneminde uluslararası hukuki kişilik kavramının *J. L. Brieryly*, *Hans Kelsen* ve *Georges Scelle* tarafından genişletildiğini ifade etmiştir.¹¹⁰ *Nijman* tarafından ele alınan bir sonraki tarihsel dönem Soğuk Savaş yıllarıdır ve uluslararası hukuki kişilik kavramının bu dönemde genişleyerek yeni uluslararası hukuk kişilerini ortaya çıkardığını tespit etmiştir.¹¹¹ *Nijman* son olarak

¹⁰⁵ *Portmann*, R. (2013), s. 126.

¹⁰⁶ *Portmann*, R. (2013), s. 173.

¹⁰⁷ *Portmann*, R. (2013), s. 208.

¹⁰⁸ *Nijman*, J. E. (2004), s. 2, 3.

¹⁰⁹ *Codex Iuris Gentium Diplomaticus’ta (1693) “persona iuris gentium” kavramını ilk kez kullanmıştır.* *Nijman*, J. E. (2004), s. 29.

¹¹⁰ *Nijman*, J. E. (2004), s. 85, 86.

¹¹¹ *Nijman*, J. E. (2004), s. 345, 346.

uluslararası hukuki kişilik kavramının günümüzdeki rolünü irdelemiş ve çağdaş uluslararası hukukta kişilik tartışmasının geldiği noktayı değerlendirmiştir.¹¹²

Portmann, uluslararası hukuk doktrininde hukuki kişilik kavramına ilişkin farklı yaklaşımları sınıflandırmış ve bu yaklaşımların temeli ile birlikte uluslararası hukuk uygulamasındaki tezahürlerini ele almıştır. *Nijman* ise, hukuki kişilik kavramının kendisini tarihsel gelişimi çerçevesinde incelemeyi tercih etmiş ve bu çerçevede kavramsal dönüşümün uluslararası hukuka etkisini ele almıştır. *Portmann* ve *Nijman* tarafından ortaya koyulan sınıflandırma ve metot esasen farklı olmakla birlikte hukuki kişilik kavramına ilişkin kuramsal yaklaşımların dönüşümüne dikkat çekmeleri bakımından birbirine benzemektedir. Bu bağlamda uluslararası hukuki kişiliğin kavramsal olarak dönüşümü kuramsal olarak incelenirken bu iki farklı yaklaşım dikkate alınmıştır. Hemen eklemek gerekir ki, hukuki kişilik kavramının tarihsel ve kuramsal gelişiminin farklı başlıklar altında değerlendirilmesi, ilgili dönemde farklı fikirlerin bulunmadığı anlamına gelmemektedir. Ancak uluslararası hukuk doktrininde hukuki kişiliğin kavramsal değişimine dikkat çekmesi bakımından farklı başlıklar altında inceleme yapılması tercih edilmiştir.

1.2.1. 1648 *Westphalia* Barışı'nın Ardından Hukuki Kişilik

Westphalia Barışı uluslararası hukuk düzeni bakımından egemen devletlerden oluşan sistemin kuruluşunu temsil etmektedir.¹¹³ *Westphalia* Barışı ile başlayarak I. Dünya Savaşı'na kadar süren ve “*klasik uluslararası hukuk*” dönemi olarak da adlandırılan bu dönemin belirleyici özelliği egemenlik kavramıdır. Egemen devlet anlayışı uluslararası hukuki kişilik kavramına devlet merkezli yaklaşımın kökenlerini oluşturmaktadır.¹¹⁴ Ancak uluslararası hukuk tarihsel olarak incelenirken genel olarak 1648 *Westphalia* Barışı ile başlatılan dönem 1815 Viyana Kongresi ile sonlandırılmakta¹¹⁵ ve bir sonraki

¹¹² Nijman, J. E. (2004), s. 347.

¹¹³ Crawford, J. (2006), s. 10; Nijman, J. E. (2004), s. 34.

¹¹⁴ Haggemacher, P. (2005). Vitoria'dan Vattel'e Uluslararası Hukuk Kişisi Olarak Egemen Devlet. C. Akal içinde, *Devlet Kuramı* (s. 257-269). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, s. 257, 258.

¹¹⁵ Koskenniemi, M. (2016). Transformations of Natural Law: Germany 1648-1815. A. Orford, & F. Hoffmann içinde, *The Oxford Handbook of The Theory of International Law* (s. 59-81). Oxford: Oxford University Press, s. 59; Verosta, S. (2012). History of International Law, 1648 to 1815. R. Wolfrum içinde,

dönem 1815'ten başlayıp 1919 Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle tamamlanmaktadır.¹¹⁶

Nijman, uluslararası hukuki kişilik incelemesini *Leibniz* ile başlatmış ve onun kuramsal yaklaşımını etkileyen düşünürleri de incelemesine dahil etmiştir.¹¹⁷ *Gottfried Wilhelm Leibniz* (1646-1716) *Codex Iuris Gentium Diplomaticus*'ta (1693) “*persona iuris gentium*” kavramını ilk kez kullanmış¹¹⁸ ve böylece uluslararası hukuki kişilik kavramı uluslararası hukuka *Leibniz* ile giriş yapmıştır.¹¹⁹ *Portmann* ise erken dönem doktrini açıklarken *Emer de Vattel*'i (1714-1767) merkeze almıştır.¹²⁰ *Leibniz* ile *Vattel*'in ortak noktası *Westphalia* Barışı'nın ardından eserlerini ortaya koymuş olmalarıdır. Bu düşünürler 1648-1815 arasındaki modernleşme sürecinde doğal hukuk kaynaklı fikirlerin dönüşümünde¹²¹ önemli bir rol oynamışlardır.

17. yüzyılda uluslararası hukuka ilişkin fikirlerin dönüşümü incelenirken *Hugo Grotius* (1583-1645) ve *Thomas Hobbes*'un (1588-1679) fikirleri üzerinde durulmaktadır.¹²² Dolayısıyla uluslararası hukuki kişilik kavramının kuramsal çerçevesi ele alınırken *Grotius* ve *Hobbes* ile başlangıç yapılması uluslararası hukuk doktrini bakımından tutarlıdır.¹²³ *Grotius*, temel çalışması olan *De Jure Belli ac Pacis* (1625) kapsamında uluslararası ilişkilere doğal hukuk ilkelerinin uygulanması amacını taşımıştır.¹²⁴ Ancak *Grotius* uluslararası hukukun kişilerini açıkça ortaya koymamış¹²⁵ ve uluslararası hukuku

The Max Planck Encyclopedia of Public International Law Volume IV (s. 823-843). Oxford: Oxford University Press, s. 823.

¹¹⁶ Scupin, H. (2012). History of International Law, 1815 to World War I. R. Wolfrum içinde, *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law* (s. 843-869). Oxford: Oxford University Press, s. 843; Neff, S. (2010). A Short History of International Law. M. Evans içinde, *International Law* (s. 3-28). Oxford: Oxford University Press, s. 12.

¹¹⁷ Nijman, J. E. (2004), s. 29-84.

¹¹⁸ Nijman, J. E. (2004), s. 29.

¹¹⁹ Brölmann, C., & Nijman, J. (2016), s. 3.

¹²⁰ Portmann, R. (2013), s. 31.

¹²¹ Koskeniemi, M. (2016), s. 59, 60.

¹²² Crawford, J. (2006), s. 6; Neff, S. (2010), s. 11.

¹²³ Nijman, J. E. (2004), s. 45; Portmann, R. (2013), s. 32.

¹²⁴ Neff, S. (2010), s. 9.

¹²⁵ Nijman, J. E. (2004), s. 50.

özel kişiler arasındaki normları düzenleyen bir sistem olarak ifade etmiştir.¹²⁶ Dolayısıyla, *Grotius* devleti hukuki değil; felsefi bir yaklaşımla ele almıştır.¹²⁷

Hobbes, devleti kendi kuramının esaslı bir parçası olarak ortaya koymuştur.¹²⁸ *Hobbes*'a göre devlet, insanları yabancıların saldırısından ve birbirlerine verecekleri zarardan koruyabilecek ve mutluluk içinde yaşamalarını sağlayacak güçtür. Bu gücü kurmanın tek yolu insanların kendi kişiliklerini taşıyacak tek bir kişi ya da bir heyet belirlemeleri ve herkesin bu kişi ya da heyetin iradesine uymasının sağlanmasıdır. Böylece tek bir kişilik halinde bir araya getirilmiş olan topluluk devlet (*civitas*) adını almaktadır.¹²⁹ Görüldüğü gibi *Hobbes*'un kuramında kişi kavramı önemli bir rol oynamaktadır.¹³⁰ *Samuel Pufendorf* (1632-1694) hukuki kişilik kuramında devleti hak ve yükümlülüklerle donatılmış bağımsız bir oluşum olarak ön plana çıkarmıştır.¹³¹ *Pufendorf*, genel bir doğal hukuk sistemi çerçevesinde *Grotius* ve *Hobbes* tarafından ileri sürülen görüşleri birleştirmiştir.¹³²

Nijman, uluslararası hukuki kişilik kuramının ortaya çıkışını *Leibniz* ile başlatmış ve bunun nedeninin *Leibniz*'in egemen güçlerin uluslararası hayata katılımını meşrulaştırma çabası olduğunu ifade etmiştir.¹³³ Bağımsız egemen devletlerden oluşan (*Westphalia* düzeni) yeni düzenle birlikte *Leibniz* özellikle kendi zamanındaki krizleri azaltmanın yolunu aramış ve hukuk ve adalet tarafından sınırlanmış güç kullanımlarının tamamını incelemiştir.¹³⁴ Zira *Leibniz*, *Codex Iuris Gentium Diplomaticus*'ta hak (*right*) ve adalet

¹²⁶ Haggenmacher, P. (2005), s. 262.

¹²⁷ Crawford, J. (2006), s. 6.

¹²⁸ Haggenmacher, P. (2005), s. 263.

¹²⁹ Hobbes, T. (2012). *Leviathan*. (S. Lim, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 136.

¹³⁰ Nijman, J. E. (2004), s. 51.

¹³¹ *Pufendorf*, egemenler ile vatandaşların yükümlülükleri arasında bir ayrıma gitmiş ve her iki taraf için de en önemli yükümlülük güvenliğinin sağlanması olarak belirtilmiştir. Dolayısıyla, düşünürün egemen-birey ayrımına dayanan bir kuramsal çerçeve çizdiğinin ifade edilmesi makul bir değerlendirmedir. Pufendorf, S. (1991). *On the Duty of Man and Citizen According to Natural Law*. (J. Tully, Dü.) New York: Cambridge University Press, s. 151, 175; Haggenmacher, P. (2005), s. 264.

¹³² Haggenmacher, P. (2005), s. 264.

¹³³ Nijman, J. E. (2004), s. 80.

¹³⁴ Brölmann, C., & Nijman, J. (2016), s. 4.

(*justice*) kavramlarının yeterince aydınlatılmadığını ileri sürerek hak ve yükümlülüklerin ahlaki (*moral*) yönüne dikkat çekmiştir.¹³⁵

Uluslararası hukuki kişilik (*persona juris gentium*) kavramı *Leibniz*'den etkilenen *Vattel* tarafından aynı anlamda kullanılmamıştır.¹³⁶ *Vattel*'e göre uluslararası hukuki kişilik egemen devlet kişiliğine sıkı sıkıya bağlıdır.¹³⁷ *Portmann*, *Vattel*'in yaklaşımına göre, uluslararası hukukta devletin ayrı bir hukuki kişiliğe sahip olduğunu ve bu nedenle uluslararası hukukun devletlere uygulandığını tespit etmiştir.¹³⁸ *Vattel*, egemen devlet ile hukuki kişilik arasındaki bağlantı ile devletler arasındaki eşitlik fikrini pekiştirmiş ve eşit hukuki kişilerden oluşan uluslararası hukuk görüşünü güçlendirmiştir.¹³⁹ Zira *Vattel*'e göre devlet, ortak güvenlik ihtiyacını karşılamak ve menfaatlerini sürdürmek amacıyla bir araya gelmiş siyasi bir topluluktur.¹⁴⁰ *Vattel*, devletlerin demokrasi, aristokrasi ya da monarşi ile yönetilebileceğini ifade etmiştir.¹⁴¹ Uluslararası hukuk da egemen devletlerin hukukudur ve “*özgür ve bağımsız devletler ahlaki (moral) kişilerdir ve hak ve yükümlülüklerinin saptanması gerekmektedir*”.¹⁴² Dolayısıyla *Vattel*'in hukuki kişilerden oluşan uluslararası hukuk fikrini ortaya koyduğuna ilişkin tespit yerindedir.

Uluslararası hukukun kuramsal gelişiminde klasik dönem incelendiğinde uluslararası hukuki kişilik kavramının henüz günümüzdeki anlamıyla ortaya çıkmadığı görülmektedir. Bu nedenle, *Nijman* tarafından uluslararası hukuki kişilik kavramının muğlak yönlerinin 20. yüzyılın başında aydınlatıldığının ileri sürülmesi oldukça isabetlidir.¹⁴³ Zira *Portmann* da uluslararası hukuki kişiliğe farklı yaklaşımları değerlendirirken ilk incelemesini bu dönemle başlatmıştır.¹⁴⁴ Uluslararası hukuki kişilik kavramı bakımından uluslararası hukukun 1648-1815 tarihleri arasındaki dönem bir tür

¹³⁵ Leibniz, G. (1989). *Philosophical Papers and Letters*. (L. Loemker, Dü.) Dordrecht/Boston/London: Kluwer Academic Publishers, s. 421.

¹³⁶ Nijman, J. E. (2004), s. 81.

¹³⁷ Haggemacher, P. (2005), s. 265.

¹³⁸ Portmann, R. (2013), s. 37.

¹³⁹ Brölmann, C., & Nijman, J. (2016), s. 5.

¹⁴⁰ Vattel, E. d. (2008). *The Law of Nations*. (R. Whatmore, & B. Kapossy, Dü) Indiana: Liberty Fund, s. 81.

¹⁴¹ Vattel, E. d. (2008), s. 82.

¹⁴² Vattel, E. d. (2008), s. 85.

¹⁴³ Nijman, J. E. (2004), s. 81.

¹⁴⁴ Portmann, R. (2013), s. 42.

hazırlık aşaması olarak nitelendirilmelidir. Bu dönemde, uluslararası hukuk kuramında doğal hukukun dönüşümüne göre farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır.¹⁴⁵

1.2.2. 20. Yüzyılın Başında Hukuki Kişilik: Devlet Merkezli Yaklaşım

1.2.2.1. Sadece Devlete Uluslararası Hukuki Kişilik Atfedilmesi

Uluslararası hukuki kişilik kavramının devlet-merkezli yaklaşımla ele alınması durumunda, düşünürlerin bir kısmının uluslararası hukukun kişilerinin sadece devletlerden oluştuğunu kabul ettiği tespit edilmektedir. *Portmann*, uluslararası hukukun kişisi olarak sadece devletleri gören düşünürlerin *Heinrich Triepel* (1868-1946), *Lassa Oppenheim* (1858-1919) ve *Dionisio Anzilotti* (1867-1950) olduğunu ifade etmiş ve bu yaklaşımın kökenlerini 19. yüzyılın sonlarındaki Alman kamu hukukuna dayandırmıştır.¹⁴⁶ *Nijman* ise, 20. yüzyılın ilk dönemlerinde uluslararası hukuki kişilik kavramının açık bir şekilde ortaya konulduğunu ifade etmiş ve *J. L. Brierly* (1881-1955), *Hans Kelsen* (1881-1973) ve *Georges Scelle*'i (1878-1961) incelemesinin odak noktasına olarak diğer düşünürlere kısaca yer vermiştir.¹⁴⁷ *Portmann*, *Brierly* ve *Scelle*'i uluslararası hukuki kişiliğe birey temelli yaklaşım çerçevesinde incelemiştir;¹⁴⁸ *Kelsen*'i ise “*the formal conception*” olarak isimlendirdiği hak ve yükümlülük temelli yaklaşım kapsamında değerlendirmiştir.¹⁴⁹ Çalışmamızın bu kısmında ilgili tarihsel dönemde uluslararası hukuki kişilik kavramının gelişimi incelenecek ve *Portmann*'ın yalnızca devletlerin uluslararası hukuki kişiliğini kabul ettiğini belirttiği düşünürlerin görüşleri üzerinde durulacaktır. *Brierly*, *Kelsen* ve *Scelle* ise, *Portmann* tarafından yapılan sınıflandırmaya bağlı kalınarak sonraki kısımlarda incelenecektir.

1815 Avrupa Uyumu ile başlayıp 1919'da Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle tamamlanan süreç uluslararası hukukta en az çalışılan dönem olarak

¹⁴⁵ Koskenniemi, M. (2016), s. 60.

¹⁴⁶ Portmann, R. (2013), s. 42; *Nijman* çalışmasının bir kısmında uluslararası hukuk kuramında pozitivizmi öne çıkaran *Triepel*, *Anzilotti* ve *Oppenheim*'in sadece devletlerin uluslararası hukuki kişiliğe sahip olduğunu savunduklarını ifade etmiştir. *Nijman*, J. E. (2004), s. 116.

¹⁴⁷ *Nijman*, J. E. (2004), s. 85, 86.

¹⁴⁸ Portmann, R. (2013), s. 126.

¹⁴⁹ Portmann, R. (2013), s. 173.

nitelendirilmektedir.¹⁵⁰ Uluslararası hukukun bu döneminde hem uluslararası hukukta hem de genel olarak hukuka ilişkin tüm alanlarda pozitivist düşüncenin yükselmeye başladığı görülmektedir.¹⁵¹ 18. yüzyılda uluslararası hukuk doktrini rasyonalist bir perspektifle felsefi açıdan gelişme göstermiş olmasına rağmen; 19. yüzyılda uluslararası hukuk uygulaması pozitivizmin etkisine girmeye başlamış ve uluslararası hukuka Avrupa merkezci bir yaklaşım hâkim olmuştur.¹⁵² 20. yüzyılın başlarına gelindiğinde ise, uluslararası hukuk alanında pozitivist yaklaşım klasik dönemden kalma doğal hukuku tamamen dışarıda bırakmıştır.¹⁵³ *Triepel*, *Anzilotti* ve *Oppenheim* bu dönemin pozitivist uluslararası hukukçularıdır¹⁵⁴ ve bu düşünürler kendi kuramsal yaklaşımlarıyla uyumlu olarak görüşlerini siyasetten bağımsız olarak ortaya koymuşlardır.¹⁵⁵

Pozitivizm, uluslararası hukuk kurallarına uyma konusundaki yükümlülüğün kaynağını devletlerin rızasına (*consent*) dayandırmaktadır.¹⁵⁶ Bu bağlamda uluslararası hukuk kuralları, devletlerin kendileri tarafından açıkça ya da zımni olarak ortaya konulan kurallardan oluşmaktadır.¹⁵⁷ Uluslararası hukuki kişiliğe ilişkin yaklaşımlardan sadece devletin uluslararası hukuki kişiliğe sahip olduğunu kabul eden düşüncenin temel özelliği de uluslararası hukuku devlet iradesine (*state will*) dayandırmasıdır.¹⁵⁸ Uluslararası hukuk devletlerin ortak iradesinden ortaya çıktığı için sadece devletler uluslararası hukuk ile bağlıdır.¹⁵⁹

¹⁵⁰ Neff, S. (2010), s. 12.

¹⁵¹ Neff, S. (2010), s. 12; Shaw, M. (2018), s. 19.

¹⁵² Shaw, M. (2018), s. 18.

¹⁵³ Rovira, M.-S. (2016). Early Twentieth-Century Positivism Revisited. A. Orford, & F. Hoffmann içinde, *The Oxford Handbook of the Theory of International Law* (s. 173-191). Oxford: Oxford University Press, s. 175.

¹⁵⁴ *Anzilotti*, *Hall*, *Jellinek*, *Oppenheim* ve *Triepel* "klasik" uluslararası hukuk pozitivismi olarak adlandırılan dönemin temsilcileri olarak da ifade edilmektedir. Kammerhofer, J. (2016). International Legal Positivism. A. Orford, & F. Hoffmann içinde, *The Oxford Handbook of the Theory of International Law* (s. 407-426). Oxford: Oxford University Press, s. 411.

¹⁵⁵ Rovira, M.-S. (2013). *The Project of Positivism in International Law*. Oxford: Oxford University Press, s. 357.

¹⁵⁶ Crawford, J. (2006), s. 13.

¹⁵⁷ Uluslararası andlaşmalarda devlet iradesi açıkça ortaya çıkarken örf ve âdet hukuku devletlerin zımni olarak gösterdikleri rızayla ortaya çıkmaktadır. Neff, S. (2010), s. 14.

¹⁵⁸ Lachenmann, F. (2012). Legal Positivism. R. Wolfrum içinde, *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law Volume VI* (s. 785-797). Oxford: Oxford University Press, s. 791.

¹⁵⁹ Portmann, R. (2013), s. 47.

Triepel, ulusal hukuk ile uluslararası hukuku iki ayrı hukuk sistemi olarak kabul etmektedir.¹⁶⁰ Düalizm olarak adlandırılan bu görüşe göre, uluslararası anlaşmaların devletler için bağlayıcı olabilmesi için onların kendi anayasal düzenleri çerçevesinde gerekli işlemleri yapmaları gerekmektedir.¹⁶¹ *Triepel*, hukukun kaynağının ancak üstün bir irade olabileceğini belirtmiş ve uluslararası hukukta bu iradenin bir kuralın oluşumuna katkı sunan devletlerin birleşik iradesi olduğunu ifade etmiştir.¹⁶² *Triepel*, birleşik iradenin uluslararası hukuk bakımından ortaya çıkardığı durumu Alman hukukundaki bir kavram olan “*vereinbarung*” şeklinde belirtmiştir.¹⁶³ Özetle *Triepel*'e göre, uluslararası hukuk sadece eşit devletler arasındaki ilişkiler düzenlemektedir.¹⁶⁴

Uluslararası hukuk ile ulusal hukukun ayrı hukuk sistemleri olduğunu savunan düalist görüş pozitivist yaklaşıma sahip diğer bir düşünür olan *Anzilotti* tarafından da desteklenmiştir.¹⁶⁵ *Anzilotti*, hukuki kişilik kavramını belirli bir hukuk düzeninde mevcut olan kurallara tabi olmak anlamında kullanmış ve her hukuk düzeninin kendi kişilerinin kimler olduğunu belirlemesi gerektiğini ifade etmiştir. Dolayısıyla düalist yaklaşıma sahip olan düşünüre göre, uluslararası hukukun kişilerinin uluslararası hukuk tarafından belirlenmesi gerekmektedir.¹⁶⁶ Öte yandan, devletlerin uluslararası hukuki kişiliğinin açıklanmasında da uluslararası hukuk kurallarıyla sınırlı bir inceleme yapılması gerekmektedir.¹⁶⁷ *Anzilotti* uluslararası hukukun kaynağını açıklamak için ilk dönemlerinde *Triepel*'in “*vereinbarung*” kavramını kullanmış olsa da daha sonra bu görüşünden ayrılmıştır.¹⁶⁸ Zira *Anzilotti*, devletlerin ortak iradesinden oluşan uluslararası hukukun bağlayıcılığının ahde vefa (*pacta sunt servanda*) ilkesine dayandığını ifade

¹⁶⁰ *Triepel*'den aktaran Shaw, M. (2018), s. 94.

¹⁶¹ Lachenmann, F. (2012), s. 791.

¹⁶² *Triepel*'den aktaran Toluner, S. (1973), s. 19.

¹⁶³ *Triepel*'den aktaran Meray, S. (1960). *Devletler Hukukuna Giriş*. Ankara: Ajans-Türk Matbaası, s. 72.

¹⁶⁴ Federal devlet ile federe devlet arasındaki ilişki uluslararası hukukun alanına girmediği gibi birey-devlet ilişkisi de alana dahil değildir. Çünkü bireyler uluslararası hukukun kişisi değildir. Özel kişiler, devletlerden oluşan uluslararası hukuk sisteminde hak ve yükümlülüklerin taşıyıcı olma ehliyetine sahip değildir. *Triepel*, H. (1937). İç Hukukla Arşiususal Hukuk Arasındaki Münasebetler. (O. Arsal, Dü.) *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 3, 6-50, s. 9.

¹⁶⁵ Gaja, G. (1992). Positivism and Dualism in Dionisio Anzilotti. *European Journal of International Law*, 3(1), 123-138, s. 123; Lachenmann, F. (2012), s. 791.

¹⁶⁶ *Anzilotti*, D. (1946). *Devletler Hukuku*. (S. Erman, Çev.) İstanbul: İstanbul Akgün Matbaası, s. 94.

¹⁶⁷ *Anzilotti*, D. (1946), s. 95.

¹⁶⁸ Çelik, E. (1975). *Milletlerarası Hukuk*. İstanbul: Fakülteler Matbaası, s. 26.

etmiştir.¹⁶⁹ *Anzilotti*, Uluslararası Daimi Adalet Divanı'nın yargıcı olduğu sırada görülen *Bozkurt-Lotus* Davası'nda uluslararası hukukun sadece devletler arasındaki ilişkileri düzenlediği yönündeki görüşü desteklemiştir.¹⁷⁰ Türkiye ile Fransa arasındaki *Bozkurt-Lotus* Davası'nda, Türkiye'nin savunmasında da *Anzilotti*'nin uluslararası hukukun devletlerin iradesine dayandığına ilişkin yaklaşımına vurgu yapılmıştır.¹⁷¹ *Anzilotti*, *Triepel* tarafından ifade edilen düalist yaklaşımın uluslararası hukuktaki etkisini güçlendirmiştir.¹⁷² Ancak kendi düalist yaklaşımını ifade ederken *Kelsen*'in temel norm kuramına yaklaşmıştır.¹⁷³

Uluslararası hukukun kişilerinin sadece devletlerden oluştuğunu açıkça ortaya koyan *Triepel* ve *Anzilotti*'ye kıyasla *Oppenheim*'in bu konuya yaklaşımı daha muğlaktır.¹⁷⁴ Zira *Nijman*, uluslararası hukukun kişilerinin sadece devletlerden oluştuğunu ifade eden düşünürleri sıralarken *Oppenheim* için bir parantez açmış ve onun bu fikri “*daha az ölçüde (to a lesser extent)*” savunduğunu ifade etmiştir.¹⁷⁵ *Kingsbury*, pozitivist bir düşünür olan *Oppenheim*'in uluslararası toplum ve güç dengesi üzerine fikirlerini incelemiş ve düşünürün temel fikrinin uluslararası hukukun birbirini tanıyan devletlerden oluşan uluslararası toplumun hukuku olduğunu tespit etmiştir.¹⁷⁶ *Oppenheim*, egemen devletlerden oluşan bu topluma “*Family of Nations*” adını vermiştir.¹⁷⁷ *Oppenheim*, 1905 yılında yayınlanan *International Law* isimli kitabında¹⁷⁸, uluslararası hukukun devletlerin ortak rızasından (*common consent*) oluştuğunu ve uluslararası hukukun

¹⁶⁹ *Anzilotti*'den aktaran Portmann, R. (2013), s. 45, 46.

¹⁷⁰ *The Case of the S.S. "Lotus"*, Series A, No. 10, PCIJ, September 7th 1927, s. 18; Lachenmann, F. (2012), s. 791.

¹⁷¹ Balcıoğlu, M., Bozkurt, E., Kütükçü, M., & Poyraz, Y. (2003). *Bozkurt-Lotus Davası*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, s. 439.

¹⁷² Toluner, S. (1973), s. 24.

¹⁷³ Gaja, G. (1992), s. 138.

¹⁷⁴ *Oppenheim*'in kuramındaki muğlaklık kendisi öldükten sonra *Lauterpacht* editörlüğünde tekrar basılan *International Law* isimli kitabında Milletler Cemiyeti'nin *sui generis* uluslararası hukuk kişisi olarak ifade edilmesinden ileri gelmektedir. *Oppenheim, L. (1955). International Law: A Treatise. (H. Lauterpacht, Dü.) London-New York-Toronto: Longmans, s. 384.*

¹⁷⁵ *Nijman, J. E. (2004), s. 116.*

¹⁷⁶ *Kingsbury, B. (2002). Legal Positivism as Normative Politics: International Society, Balance of Power and Lassa Oppenheim's Positive International Law. European Journal of International Law, 13(2), 401-436, s. 409.*

¹⁷⁷ *Oppenheim, L. (1905). International Law: A Treatise. London: Longmans, s. 158.*

¹⁷⁸ “*Oppenheim'in bu kitabı 20. yüzyılın ilk yıllarındaki uluslararası hukuka pozitivist bakışın en güçlü ifadelerinden biridir ve düşünür tamamen orijinal bir kuram geliştirmiştir.*” *Rovira, M.-S. (2016), s. 180.*

öznesinin (ya da süjesinin) sadece devletlerden oluştuğunu ifade etmiştir.¹⁷⁹ *Oppenheim, Triepel ve Anzilotti* gibi Alman geleneğindeki düalizmi benimsemiş ve uluslararası hukuk ile ulusal hukukun iki ayrı düzen olduğuna ilişkin yaklaşımı sürdürmüştür.¹⁸⁰

Oppenheim'ın uluslararası hukuk kuramında öne çıkan özelliklerinden biri de uluslararası toplumu “*devletçi (statist)*” bir yaklaşım üzerine kurmasıdır.¹⁸¹ Uluslararası kişiliğe ilişkin yaklaşımı da düşünürün bu özelliğini yansıtmaktadır. *Oppenheim*'ın kuramında uluslararası kişilik devletin “*Family of Nations*” içerisindeki konumuyla tanımlanabilmektedir. Çünkü bir devlet “*Family of Nations*” adını verdiği topluluğun üyesi olarak tanınırsa uluslararası hukuki kişiliğe sahip olacaktır.¹⁸² *Oppenheim, International Law* isimli eserinin ikinci bölümüne uluslararası hukukun nesnelere başlığını vermiş ve böylece özne (*subject*) ve nesne (*object*) ayrımı yapmıştır.¹⁸³ Buna göre, bireyler uluslararası hukukun öznesi değil; nesnesidir.¹⁸⁴ Sonuç olarak *Oppenheim* tıpkı *Triepel* ve *Anzilotti* gibi uluslararası hukukun pozitivist düşünürlerinden biridir ve uluslararası hukuki kişiliğin tespitinde devlet merkezli yaklaşımı benimsemiştir.

Uluslararası hukuki kişiliğe devlet merkezli yaklaşımda sadece devletin kişiliğini kabul eden *Triepel, Anzilotti* ve *Oppenheim* uluslararası hukukun kaynağının devletlerin ortak iradesi olduğunu ifade etmişlerdir.¹⁸⁵ Böylece 19. yüzyılın sonlarına kadar uluslararası hukukta baskın görüş olarak kabul edilen doğal hukuk ilkelerinin uluslararası hukukun en azından tamamlayıcı kaynağı olduğuna ilişkin yaklaşımdan tamamen vazgeçmişlerdir.¹⁸⁶ *Rovira*, uluslararası hukuka pozitivist yaklaşımın “*menfaat (interest)*” kavramına dayanan yeni bir kuramsal çerçeveye odaklandığını ve bu durumun pragmatik bir dönemin sonucu olduğunu ifade etmiştir.¹⁸⁷ Uluslararası hukuku düalist bir hukuk sistemi olarak tespit eden *Triepel, Anzilotti* ve *Oppenheim*'ın uluslararası toplumun sadece

¹⁷⁹ Oppenheim, L. (1905), s. 18.

¹⁸⁰ Schmoeckel, M. (2000). The Internationalist as a Scientist and Herald: Lassa Oppenheim. *European Journal of International Law*, 11(3), 699-712, s. 702.

¹⁸¹ Kingsbury, B. (2002), s. 409.

¹⁸² Oppenheim, L. (1905), s. 159.

¹⁸³ Oppenheim, L. (1905), s. 217.

¹⁸⁴ Oppenheim, L. (1905), s. 342.

¹⁸⁵ Portmann, R. (2013), s. 59.

¹⁸⁶ Portmann, R. (2013), s. 64.

¹⁸⁷ Rovira, M.-S. (2013), s. 358.

devletlerden oluştuğunu vurgulamış olması¹⁸⁸ uluslararası hukuki kişiliğin tespitinde sadece devletlere uluslararası hukuki kişilik atfettiklerini göstermektedir. Uluslararası hukukun yegâne kişilerinin devletler olduğuna ve uluslararası hukukun devletlerin iradesinden meydana geldiğine ilişkin yaklaşım 20. yüzyılın başında çok güçlü bir biçimde kabul görmüş ve bu yaklaşım ilgili dönemde hem doktrinde hem de uluslararası yargı kararlarında kendine yer bulmuştur.

1.2.2.2. Sadece Devlete Uluslararası Hukuki Kişilik Atfının Genişletilmesi

Uluslararası hukuki kişiliğin çerçevesinin çizilmesinde devlet merkezli yaklaşımlardan bir diğeri; sadece devlete uluslararası kişilik atfeden yaklaşımın genişletilmiş bir versiyonudur. *Portmann*, uluslararası hukuku devletlere dayandıran bu görüşün temsilcilerini *Karl Strupp* (1886-1940), *Arrigo Cavaglieri* (1880-1935) ve *Georg Schwarzenberger* (1908-1991) olarak tespit etmiştir.¹⁸⁹ Bu düşünürler, devletlerin uluslararası hukukun başlıca kişisi olduğunu tespit etmekle birlikte onların diğer oluşumlara uluslararası hukuki kişilik atfetme serbestisine sahip olduklarını önemle vurgulamaktadır.¹⁹⁰ Dolayısıyla, uluslararası hukuki kişilik kuramında bu düşünürler de devlet merkezli yaklaşımı benimsemektedir.

Nijman, *Cavaglieri*'yi sadece devlete uluslararası hukuki kişilik atfeden yazarlar kapsamında değerlendirmiştir.¹⁹¹ *Nijman*, uluslararası hukuki kişiliği uluslararası hukuk kuramı ve tarihi çerçevesinde incelediği çalışmasında *Strupp*'a yer vermemiş olmakla birlikte *Schwarzenberger*'i Soğuk Savaş yıllarında denge arayışına giren uluslararası kişilik kavramı çerçevesinde ele almış ve “güç politikası” kapsamındaki fikirlerini değerlendirmiştir.¹⁹² *Portmann*, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından uluslararası alanda ortaya çıkan değişikliklerin etkisiyle sadece devlete uluslararası hukuki kişilik atfeden yaklaşımın kapsamının genişletildiğini ifade etmiş¹⁹³ ve *Strupp*, *Cavaglieri* ve

¹⁸⁸ Nijman, J. E. (2004), s. 117.

¹⁸⁹ Portmann, R. (2013), s. 80.

¹⁹⁰ Portmann, R. (2013), s. 80.

¹⁹¹ Nijman, J. E. (2004), s. 116.

¹⁹² Nijman, J. E. (2004), s. 245, 281.

¹⁹³ “Bu değişikliklerin en önemlisi Milletler Cemiyeti'nin kurulmasıdır.” Portmann, R. (2013), s. 89.

Schwarzenberger üçlüsünün uluslararası ilişkilerde uluslararası örgütlerin rolünün artmasına binaen sadece devlete hukuki kişilik atfeden yaklaşımı revize ettiklerini belirtmiştir.¹⁹⁴ Çalışmamız kapsamında sadece *Schwarzenberger* tarafından ortaya konulan kuramsal yaklaşım incelenmiş ve *Strupp* ve *Cavaglieri* tarafından ifade edilen görüşler ikincil kaynaklar üzerinden okunmuştur.

Portmann'a göre, sadece devlete uluslararası hukuki kişilik atfeden *Triepel*, *Anzilotti* ve *Oppenheim* tarafından çizilen temel çerçeveyi tekrarlayan *Strupp*, *Cavaglieri* ve *Schwarzenberger* üçlüsü devlet dışı oluşumların kişiliğinin sınırlı ve istisnai olarak ortaya çıktığını ifade etmiştir.¹⁹⁵ Tıpkı sadece devlete hukuki kişilik atfeden düşünürler gibi uluslararası hukuku devletlerin iradesine dayandırmış ve düalist yaklaşımı benimsemeye devam etmişlerdir.¹⁹⁶ Sadece devletin uluslararası hukuki kişiliğe sahip olduğu yaklaşımını genişleten bu yazarlar uluslararası hukukun devletlerin iradesinden oluştuğunu tekrarlamış ve o dönemde ortaya çıkmaya başlayan yeni yaklaşımları reddetmişlerdir.¹⁹⁷ Ancak bu yazarların takipçisi oldukları *Triepel*, *Anzilotti* ve *Oppenheim*'in birtakım fikirlerinden tam bir karşıtlık söz konusu olmadan uzaklaştığı da ifade edilmelidir. Örneğin, *Strupp* etkisinde kaldığı *Triepel* gibi “*vereinbarung*” kuramını benimsemiş olsa da daha sonra uluslararası hukuku devletlerin iradelerine bağlayıcılık gücü sağlayan “*pacta sunt servanda*” ilkesine dayandırmıştır.¹⁹⁸

Schwarzenberger, uluslararası hukuku “*egemen devletler ve uluslararası hukuki kişilik tanınmış diğer oluşumlar arasında geçerli olan hukuki kurallar bütünü*” olarak tanımlamıştır.¹⁹⁹ Dolayısıyla *Schwarzenberger*'in devletler dışında uluslararası hukuki kişilerin söz konusu olmasının mümkün olduğunu kabul ettiği anlaşılmaktadır. *Schwarzenberger*'a göre, bir oluşum uluslararası hukukta hak ve yükümlülükler sahipse uluslararası kişiliği söz konusudur.²⁰⁰ Uluslararası hukukun esas (*original, typical*) kişisi tarihsel olarak egemen devletlerdir. Ancak bu devletlerin uluslararası bir örgüte üye

¹⁹⁴ Portmann, R. (2013), s. 94.

¹⁹⁵ Portmann, R. (2013), s. 83.

¹⁹⁶ Portmann, R. (2013), s. 83, 92.

¹⁹⁷ Portmann, R. (2013), s. 83, 92.

¹⁹⁸ *Strupp*'tan aktaran Çelik, E. (1975), s. 28, 29.

¹⁹⁹ Schwarzenberger, G. (1952), s. 3.

²⁰⁰ Schwarzenberger, G. (1952), s. 27.

olarak amaçlarıyla sınırlı bir uluslararası hukuki kişilik atfetmeleri mümkündür. Aynı şekilde devletlerin, Milletler Cemiyeti örneğinde olduğu gibi bir uluslararası örgüte üye olmamayı tercih ederek onun hukuki varlığını kabul etmemeleri söz konusu olabilecektir.²⁰¹ Bu bağlamda *Portmann* tarafından belirtildiği gibi, *Schwarzenberger* esasen devlet merkezli hukuki kişilik yaklaşımını benimsemekle birlikte uluslararası hukuktaki gelişmeler nedeniyle sınırlı bazı kişilerin ortaya çıkabileceğini kabul etmektedir.²⁰²

Schwarzenberger, uluslararası hukukun kişilerini ortaya koyarken herhangi bir oluşuma hukuki kişilik atfedilebilmesi için gerekli özel koşulların bulunmadığını belirtmiş ve özellikle uluslararası örgütlere hukuki kişilik atfedilebileceğinin altını çizmiştir.²⁰³ Uluslararası kişi türlerini ele alırken bağımsız devletleri ilk sıraya koyarak Papalık ile İtalya arasındaki 1929 *Laterano* Andlaşması uyarınca Vatikan'ın bir tür uluslararası kişi olduğunu ifade etmiştir.²⁰⁴ Öte yandan egemenlikleri sınırlanmış birtakım devletlerin de sınırlı ölçüde uluslararası hukuki kişiliğe sahip olabileceklerini belirtmiştir.²⁰⁵ Bireylere uluslararası kişilik tanınmasında “doğal imkansızlık (*inherent impossibility*)”²⁰⁶ olmadığı ortaya konulmuş olsa da onların uluslararası hukukun nesnesi (*object*) olabilecekleri kabul edilmiştir.²⁰⁷

Uluslararası hukuka devlet merkezli yaklaşımın genişletilmesiyle ortaya çıkan bu yaklaşıma göre uluslararası hukukun başlıca kişisi devletlerdir. Ancak devletlerin iradelerinin bir sonucu olarak devletler dışındaki oluşumlara uluslararası hukuki kişilik atfedilebilmesi de mümkündür.²⁰⁸ Dolayısıyla bir sonraki kısımda ele alınacak olan birey temelli yaklaşım ve hak ve yükümlülük temelli yaklaşımdan farklı olarak uluslararası hukuki kişilik kavramının merkezinde devletin iradesi vardır. Sadece devlete uluslararası hukuki kişilik atfının genişletilmesine ilişkin yaklaşım da devlet merkezlidir ve bu

²⁰¹ Schwarzenberger, G. (1952), s. 28.

²⁰² Portmann, R. (2013), s. 83.

²⁰³ Schwarzenberger, G. (1952), s. 34.

²⁰⁴ Schwarzenberger, G. (1952), s. 36.

²⁰⁵ Schwarzenberger, G. (1952), s. 36, 37.

²⁰⁶ Schwarzenberger, G. (1952), s. 38.

²⁰⁷ Schwarzenberger, G. (1952), s. 57.

²⁰⁸ Portmann, R. (2013), s. 84.

yaklaşım uluslararası hukuki kişiliğin tespit edilmesinde herhangi bir farklı dayanak noktası geliştirmemiştir.

1.2.3. *Interbellum* ve Devamında Uluslararası Hukuki Kişilik

1.2.3.1. Birey Temelli Yaklaşım

Uluslararası hukukta bireyin hukuki statüsü uluslararası hukukun kişisi olup olmadıkları ya da ne ölçüde uluslararası hukuk kişisi oldukları bakımından tartışılmaktadır.²⁰⁹ *Portmann*, bireyi temel alan bu yaklaşımın İkinci Dünya Savaşı öncesinde ve hemen sonrasında *Hersch Lauterpacht* (1897-1960) tarafından güçlü bir biçimde savunulduğunu ifade etmiş ve uluslararası hukuki kişiliğin tespitinde bireyi temel alan yaklaşımın *Georges Scelle* (1878-1961), *Hugo Krabbe* (1857-1936), *James Leslie Brierly* (1881-1955), *Nicolas Politis* (1857-1936), *Maurice Bourquin* (1884-1961) ve *Alejandro Alvarez* (1868-1960) gibi uluslararası hukukçular tarafından da çeşitli şekillerde benimsendiğini tespit etmiştir.²¹⁰ *Nijman* hukuki kişiliğin tespitinde farklı bir sistematik izlediği için *Brierly* ve *Scelle*'yi 20. yüzyılın başında hukuki kişilik kavramının aydınlatılması çerçevesinde incelemiştir; *Lauterpacht*'ı ise Soğuk Savaş dönemindeki yaklaşımlar arasında değerlendirmiştir.²¹¹ *Nijman*, çalışmasının muhtelif kısımlarında *Krabbe*, *Politis*, *Bourquin* ve *Alvarez*'in fikirlerine yer vermiş olmakla birlikte bu düşünceleri özel bir incelemeye tabi tutmamıştır. Çalışmamız kapsamında bireyin uluslararası hukuki kişiliğini en güçlü şekilde ortaya koyan *Lauterpacht*'ın kuramsal yaklaşımı esas alınacak olmakla birlikte *Scelle* ve *Brierly*'nin fikirleri üzerinde sınırlı olarak durulacaktır.

Uluslararası hukukta bireyin hukuki statüsüne ilişkin tartışmalar insan haklarının ve uluslararası yatırımların korunmasından bireysel cezai sorumluluk meselesine kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır.²¹² Uluslararası hukuki kişilik kavramının ortodoks pozitivist uluslararası hukukçuların ileri sürdüğü gibi sadece devletlere atfedilmesinden uzaklaşılması uluslararası alanda köklü birtakım değişikliklerin gerçekleşmesi sonucunda

²⁰⁹ Gorski, S. (2012), s. 147.

²¹⁰ Portmann, R. (2013), s. 126.

²¹¹ Nijman, J. E. (2004), s. 131, 192, 297.

²¹² Shaw, M. (2018), s. 196, 197.

ortaya çıkmıştır. Bu değişiklikler dekolonizasyon sürecinin etkisiyle ulus devletlerin sayısında yaşanan artış, devletlerarası iş birliğinin sonucu olarak ortaya çıkan uluslararası örgütlerin gelişmesi ve uluslararası hukukta insan refahı odaklı çalışmaların artmış olması olarak özetlenmiştir.²¹³ İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası hukuki kişiliğin tespit edilmesinde birey temelli yaklaşım önemli ölçüde güçlenmiştir.²¹⁴ Ancak *interbellum* döneminde de bireyin uluslararası kişiliğini tespit eden düşünürler söz konusudur. Zira *Scelle*, 1932'de devlet ya da diğer toplulukların uluslararası hukuki kişiliğe sahip olmadığını sadece bireylere hukuki kişilik atfedebileceğini ileri sürmüştür.²¹⁵ *Scelle*'e göre, egemenlikten ziyade bireylerin kendisine vurgu yapılan bir hukuk düzeni oluşturulursa bireylerin ve birey topluluklarının şekillendirdiği demokratik bir sistem kurulabilecektir.²¹⁶ *Scelle* gibi, *Brierly* de uluslararası hukukun “gerçek (*true*)” kişilerinin bireyler olduğunu ileri sürmüştür.²¹⁷ 1936 yılında kaleme almış olduğu bir makalesinde bireylerin uluslararası hukukun kişisi olarak görülmemesini bir “dogma” olarak değerlendirmiş ve uluslararası hukukun bunu gerektiren hiçbir özelliği olmadığını ifade etmiştir.²¹⁸ *Brierly*, tüm hukuk sistemlerinin bağlayıcılık gücünü nihai olarak bireylere dayandırmıştır.²¹⁹

Nijman, *interbellum* dönemindeki doktrin içerisinde değerlendirdiği *Brierly* ve *Scelle*'i uluslararası hukukun kriz döneminde farklı çözüm yolları getirmeleri üzerinden ele almıştır.²²⁰ Bu dönemden kısa bir süre önce etkili olan *Triepel*, *Anzilotti* ve *Oppenheim*'i “*restorative scholarship*” içerisinde değerlendirmiş ve bu yazarların devleti kişi olarak kabul etmeleri ve onun kendine ait iradesinin bulunduğunu ileri sürmeleri nedeniyle “*antropomorphic*” bir yaklaşıma sahip olduklarını belirtmiştir.²²¹ *Nijman* tarafından “*revisionist scholarship*” içerisinde değerlendirilen *Brierly* ve *Scelle* (esasen *Kelsen* de

²¹³ Menon, P. (1992). The International Personality of Individuals in International Law: A Broadening of the Traditional Doctrine. *Journal of Transnational Law & Policy*, 1, 151-182, s. 151, 152.

²¹⁴ Korowicz, M. (1956). The Problem of the International Personality of Individuals. *American Journal of International Law*, 50(3), 533-562, s. 537.

²¹⁵ *Scelle*'den aktaran Korowicz, M. (1956), s. 539.

²¹⁶ Güneysu, G. (2015). Uluslararası Hukuka Sosyolojik Bakış: Georges Scelle ve Uluslararası Hukuk Kuramı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 16(Özel Sayı 2014), 4117-4137, s. 4123.

²¹⁷ *Nijman*, J. E. (2004), s. 145.

²¹⁸ *Brierly*, J. (1936). The Rule of Law in International Society. *Nordisk Tidsskrift for International Ret*, 7, 3-17, s. 8.

²¹⁹ Clapham, A. (2012). *Brierly's Law of Nations*. Oxford: Oxford University Press, s. 53.

²²⁰ *Nijman*, J. E. (2004), s. 86.

²²¹ *Nijman*, J. E. (2004), s. 116.

bu kapsama dahil edilmiştir) ise, devlet merkezli uluslararası hukuki kişilik anlayışına güçlü bir şekilde karşı çıkarak yeni bir yaklaşım geliştirmiştir.²²² *Nijman, Lauterpacht*'ı kavramın denge arayışına girdiğini ifade ettiği Soğuk Savaş dönemi çerçevesinde incelemiş ve *Lauterpacht*'ın yaklaşımının uluslararası hukuk bakımından bir “köprü (bridge)” niteliği taşıdığını söylemiştir. Bu köprü pozitivizm ile doğal hukuku, *interbellum* ile Soğuk Savaş sonrası ve Kıta Avrupası ile Anglo-Amerikan hukuk sistemlerini birbirine bağlamaktadır.²²³ Dolayısıyla, *Portmann; Brierly, Scelle* ve *Lauterpacht*'ı bireyin hukuki kişiliğini kabul etmeleri nedeniyle aynı kavramsal şemsiye altında birleştirirken *Nijman, Lauterpacht*'ı ayrı bir bölümde incelemiştir. Bu sistematik yaklaşımdan hangisi tercih edilirse edilsin her üç düşünür de (*Brierly, Scelle* ve *Lauterpacht*) bireyi hukuki kişilik kuramının merkezine oturtmaktadır. Ancak *Lauterpacht interbellum* döneminde *Brierly* ve *Scelle* gibi düşünürler tarafından ortaya konulan kuramsal yaklaşımların kapsamını genişletip güçlendirerek bireyin uluslararası hukuki kişiliğini tutarlı bir kurama dönüştürmüştür.²²⁴ *Brölmann* ve *Nijman*'a göre, bu gelişmeler o dönemde pozitif uluslararası hukuka henüz yansımamış olsa da bireysel özgürlük ve demokratik değerlere dayanan uluslararası insan hakları hukukunun ortaya çıkmasına katkı sağlamıştır.²²⁵

Portmann, uluslararası hukuki kişiliğin tespit edilmesinde birey temelli yaklaşımın güçlenmesini Milletler Cemiyeti ve devamındaki diğer uluslararası örgütlerin kurulmasıyla ilişkilendirilmiştir. Çünkü bu gelişmeler uluslararası alanda devletin üstünlüğünün sorgulanmasına neden olmuştur.²²⁶ *Oppenheim* sadece devletin uluslararası hukuki kişiliğini kabul eden yazarlar arasında yer almasına rağmen; *Lauterpacht* editörlüğünde tekrar basılan *International Law* isimli kitabında Milletler Cemiyeti özel bir incelemeye tabi tutulmuştur. Üstelik örgütün hukuki statüsünün tartışmalı olduğu tespit edilmiş ve devletlerle birlikte uluslararası hukukun *sui generis* bir kişisi olduğu ortaya konulmuştur.²²⁷ Dolayısıyla *Portmann*'ın da ifade ettiği gibi evrensel olma iddiası

²²² Nijman, J. E. (2004), s. 91.

²²³ Nijman, J. E. (2004), s. 297.

²²⁴ Koskenniemi, M. (1997). Lauterpacht: The Victorian Tradition in International Law. *European Journal of International Law*, 8(2), 215-263, s. 217.

²²⁵ Brölmann, C., & Nijman, J. (2016), s. 8.

²²⁶ Portmann, R. (2013), s. 139.

²²⁷ Oppenheim, L. (1955), s. 384.

taşıyan daimî bir uluslararası örgütün kurulması uluslararası hukuki kişilik kavramının sorgulanması bakımından esaslı bir değişikliktir. Zira bu dönemden sonra uluslararası hukuki kişilik kavramı ve kimlerin uluslararası hukukun kişisi olduğu hakkında spesifik çalışmalara rastlanmaktadır.²²⁸ İkinci Dünya Savaşı'nın ardından gerçekleştirilen uluslararası ceza yargulamalarının da etkisiyle birey temelli yaklaşım nihai biçimini almıştır.²²⁹

Lauterpacht, 1947 yılında yayınlanmış olan bir makalesinde pozitivist düşüncenin devlet egemenliğine odaklanarak sadece devletlerin ve devletin açıkça kabul ettiği oluşumların uluslararası hukukun kişisi olabileceği yönündeki yaklaşımını eleştirmektedir.²³⁰

Lauterpacht, Uluslararası Adalet Divanı Statüsü kapsamında sadece devletlere dava açma hakkı tanınmış olmasının uluslararası hukukun genel bir ilkesi değil; düzenleyici bir hüküm olduğunu belirtmiştir.²³¹ *Lauterpacht*, bireylere doğrudan erişim imkanı sunan uluslararası mahkemeler üzerinde durmuş ve Divan'ın da bu katı uygulamadan vazgeçmesi gerektiğini ifade etmiştir.²³²

Lauterpacht, 1940'ların sonu ve 1950'lerin başında gelişmeye başlayan uluslararası insan haklarının gelişmesi ve uluslararası metinlere dahil olması sürecinin de etkisiyle bireyin uluslararası hukuki kişiliğine ilişkin tartışmalara odaklanmıştır.²³³ Zira İkinci Dünya Savaşı'nın ardından *Lauterpacht*'ın çalışmaları politikadan ziyade insani ve etik kavramlara yönelmiştir.²³⁴ *Lauterpacht*, benzer tarihsel dönemlerde savaş suçlularının cezalandırılmasına ilişkin çalışmalarda da bulunmuştur.²³⁵ 1950 yılında yayınlanan *International Law and Human Rights* isimli kitabında, devletlerin yanında bireylerin de uluslararası hukuki kişiliğe sahip olduğunu ve bu nedenle sahip oldukları hakların

²²⁸ Jessup, P. (1947). The Subjects of a Modern Law of Nations. *Michigan Law Review*, 45(4), 383-408; Aufricht, H. (2016). Personality in International Law. F. Johns içinde, *International Legal Personality* (s. 35-61). New York: Routledge. (Orijinal basısı, 1943 yılında *American Political Science Review*'da yapılmıştır.)

²²⁹ Portmann, R. (2013), s. 139.

²³⁰ Makaleye 2016'da *Fleur Johns* editörlüğünde uluslararası hukuki kişiliğe ilişkin önemli çalışmaların bir araya getirildiği kitaptan ulaşılmıştır. *Lauterpacht*, H. (2016), s. 176.

²³¹ *Lauterpacht*, H. (2016), s. 186.

²³² *Lauterpacht*, H. (2016), s. 187, 188.

²³³ Nijman, J. E. (2004), s. 299.

²³⁴ Koskenniemi, M. (1997), s. 252.

²³⁵ *Lauterpacht*, H. (1944). The Law of Nations and the Punishment of War Crimes. *British Year Book of International Law*, 21, 58-95.

yanında yükümlülüklerinin de bulunduğunu ifade etmiştir.²³⁶ *Lauterpacht*, bireyin haklarına ilişkin yaklaşımını insan haklarına; yükümlülüklerini ise bireysel cezai sorumluluk kavramına dayandırmıştır.²³⁷

Parlett, bireyin uluslararası hukuki kişiliğinin tespit edilmesinde uluslararası hukuk sistemindeki yapısal değişikliklerin etkisini ele almış ve 1945 sonrasındaki dönemde geleneksel devlet merkezci yaklaşımların büyük ölçüde değiştiğini tespit etmiştir.²³⁸ Ancak çağdaş uluslararası hukukta bireylerin hukuki statüsünü düzenleyen bir kural bulunmamaktadır.²³⁹ Dolayısıyla, uluslararası hukuk sisteminde bireyin konumu hala tartışmalı bir durumdadır.²⁴⁰ Öte yandan sadece devletlerin uluslararası hukukun kişisi olduğunu kabul eden görüş azınlıkta olsa da devlet iradesini ön planda tutan yaklaşım geçerliliğini korumaktadır.²⁴¹ Bireylerin uluslararası hukukun kişisi olup olmadığına ilişkin tartışmalar özellikle uluslararası ceza hukuku ve insan hakları kapsamında ortaya çıkmaktadır.²⁴² İnsan hakları hukukunun gelişimi bireyin temel haklarının korunmasını uluslararası bir boyuta taşımış ve uluslararası alanda hak sahibi olmalarını sağlamıştır. Bireysel cezai sorumluluk kavramının gelişimi ise bireylerin uluslararası alanda ortaya çıkan yükümlülüklerinin bir göstergesi olarak değerlendirilmelidir. Ancak bireyin bu hak ve yükümlülükleri vatandaşı oldukları devletin taraf oldukları uluslararası andlaşmalar ile anlam kazanmaktadır. Zira bireylerin uluslararası andlaşma yapma yetkisi söz konusu değildir.²⁴³ Bu bağlamda bireyin uluslararası hak ve yükümlülükleri devletinkiyle kıyaslandığında oldukça sınırlıdır.²⁴⁴

Çalışmamız kapsamında hem uluslararası insan hakları hukukundaki gelişmelerin hem de bireysel cezai sorumluluğun gelişiminin bireyin uluslararası hukuki kişiliğinin mevcut yönünde bir yoruma imkân vermediği fikri benimsenmektedir.²⁴⁵ Bunun yanında bireyin

²³⁶ Lauterpacht, H. (1950). *International Law and Human Rights*. London: Steven & Sons, s. 5.

²³⁷ Lauterpacht, H. (1950), s. 6.

²³⁸ Parlett, K. (2011), s. 26.

²³⁹ Gorski, S. (2012), s. 155.

²⁴⁰ McCorquodale, R. (2010), s. 300.

²⁴¹ Korowicz, M. (1956), s. 562.

²⁴² Gorski, S. (2012), s. 149, 150.

²⁴³ Gorski, S. (2012), s. 155.

²⁴⁴ Gorski, S. (2012), s. 155.

²⁴⁵ Orakhelashvili, A. (2001). The Position of the Individual in International Law. *California Western International Law Journal*, 31(2), 241-276, s. 276.

temel hak ve özgürlüklerinin savunulması ya da bireysel cezai sorumluluğun söz konusu olmasının desteklenmesi için bireyi teknik bir kavram olan uluslararası hukuki kişilik çerçevesinde değerlendirilmesinin zorunlu olmadığı tespit edilmiştir. Uluslararası hukukta birey temelli yaklaşım; daimî uluslararası örgütlerin ortaya çıkmasından²⁴⁶ ve bu örgütlerin yeni bir uluslararası hukuk sisteminin kurulmasındaki etkisinden, insan haklarının evrensel düzeyde korunmasına ilişkin gelişmelerden ve uluslararası ceza yargılamalarından güç alarak gelişmiştir. Birey temelli yaklaşımı uluslararası hukuk doktrininde uluslararası hukuki kişilik kavramının tartışılmasına yaptığı katkı nedeniyle anlamlı bulmakla birlikte çalışmamızda bireylerin uluslararası hukukun kişisi olmadığı fikri benimsenmektedir.

1.2.3.2. Hak ve Yükümlülük Temelli Yaklaşım

Uluslararası hukuki kişilik kavramına ilişkin kuramsal yaklaşımlardan hak ve yükümlülük temelli yaklaşım; *Portmann* tarafından “*the formal conception*” adı verilen *Hans Kelsen* (1881-1973) tarafından geliştirilmiş olan yaklaşımdır.²⁴⁷ *Nijman*, *Kelsen*'i *Brierly* ve *Scelle* ile birlikte *interbellum* dönemindeki düşünürler arasında ele almıştır.²⁴⁸ *Kelsen*, Saf Hukuk Kuramı olarak adlandırılan yaklaşımın kurucusudur ve pozitivist yaklaşımı benimseyen bir düşünür olarak değerlendirilmektedir.²⁴⁹ Ancak *Kelsen* pozitivist düşünürlerdeki genel eğilimin aksine “*olan*” ile “*olması gereken*” arasında bir

²⁴⁶ *Lauterpacht*, sadece devletlerin uluslararası hukukun kişisi olduğunu iddia eden pozitivist doktrinin uluslararası toplumun ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kaldığını ve buna ilaveten uluslararası örgütlerin uluslararası hukuki kişiliğinin kabul edilmesi üzerine devlet merkezli yaklaşımın yanlışlığını ispatlandığını ifade etmiştir. 1949 Zararların Tazmini Danışma Görüşü, *Lauterpacht*'ın birey temelli yaklaşımını güçlendirmesinde önemli bir yer teşkil etmektedir. Zira *Lauterpacht*, Divan'ın bu kararı ile açıkça Birleşmiş Milletler'e uluslararası hukuki kişilik attettiğini ve böylece “*uluslararası hukuku eski ve geriye dönük bir doktrinin zincirlerinden kurtardığını*” belirtmiştir. Dolayısıyla, çalışmamız kapsamında uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğinin kabul edilmesinin uluslararası hukuk doktrininin hukuki kişiliğe yaklaşımını genişletmesinde önemli bir yere sahip olduğu düşünülmektedir. *Lauterpacht*, H. (1950), s. 18, 23.

²⁴⁷ *Portmann*, R. (2013), s. 173.

²⁴⁸ *Nijman*, J. E. (2004), s. 87.

²⁴⁹ *Rovira*, M.-S. (2013), s. 198.

ayırım yapmış ve hukuk normunun kendisiyle ilgilenmiştir.²⁵⁰ Dolayısıyla *Kelsen* hukuku normatif bir anlamda kullanmaktadır.²⁵¹

Kelsen, hukuki kişi kavramının pozitif hukukta kullanılan genel bir kavram olduğunu ve hukuki kişiliğin hak ve yükümlülük kavramlarıyla yakından ilişkili olduğunu ifade etmiştir.²⁵² Bu bağlamda, hukuki bir oluşumun (*a legal entity*) niteliği hukuk sisteminin kararından bağımsızdır.²⁵³ Dolayısıyla, uluslararası hukuk normunun uygulandığı herhangi bir oluşum uluslararası hukukun kişisidir.²⁵⁴ *Kelsen*, hukuki kişi (*legal person*) kavramını açıklarken gerçek kişi (*physical person*) ve tüzel kişi (*juristic person*) ayrımı yapmıştır.²⁵⁵ İnsan doğa bilimlerinde kullanılan psikolojik ve biyolojik bir kavramdır. Kişi ise, hukuki normların incelenmesinde kullanılan hukuk sistemine ait bir kavramdır. Gerçek kişi hak ve yükümlülüklerin süjesi olduğu için hukuki kişidir.²⁵⁶ Dolayısıyla köle hak ve yükümlülüklerin süjesi olmadığı ve ona uygulanacak hukuk normları bulunmadığı için hukuki kişiliğe sahip değildir.²⁵⁷

Kelsen'e göre, gerçek kişi ile tüzel kişi kavramlarının her ikisi de hukuk sistemine ait kavramlardır. Sadece devlet tüzel kişiliğinin uluslararası hukuk kişisi olduğunu kabul eden devlet merkezli yaklaşım bireylerin uluslararası hukuki kişiliğini reddederken *Kelsen* bu yaklaşımın kabul edilemeyeceğini düşünmektedir.²⁵⁸ Tüzel kişilik kavramı hukuki çerçevede gerçek kişiden farklı bir kategoride ele alınmakta ve bireyin bir davranışına uygulanacak hukuk normu onun temsil ettiği tüzel kişiliğe

²⁵⁰ Aral, V. (1968). *Kelsen'in Hukuk Anlayışı. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 34(1-4), 513-552, s. 518;

²⁵¹ Çelik, E. (1975), s. 34; Meray, S. (1960), s. 74; Nijman, J. E. (2004), s. 167; Portmann, R. (2013), s. 177; Shaw, M. (2018), s. 35.

²⁵² Kelsen, H. (1949). *General Theory of Law and State*. (A. Wedberg, Çev.) Cambridge-Massachusetts: Harvard University Press, s. 93.

²⁵³ Kelsen, H. (1992). *Introduction to the Problems of Legal Theory: A Translation of the First Edition of the Reine Rechtslehre or Pure Theory of Law*. (B. Paulson, & S. Paulson, Çev.) Oxford: Oxford University Press, s. 39.

²⁵⁴ Portmann, R. (2013), s. 174.

²⁵⁵ *Kelsen*, hukuki kişi (*legal person*) üst başlığında gerçek kişi (*physical person*) ve tüzel kişi (*juristic person*) kavramlarını incelemiş ve gerçek kişinin hak ve yükümlülüklerle sahip olması nedeniyle kişilik kavramına dahil olabildiğini ifade etmiştir. *Kelsen*'e göre, gerçek kişi ile tüzel kişi arasında önemli bir farklılık bulunmamaktadır. Çünkü *Kelsen* gerçek kişiyi insan olma yönüyle değil; hukuki hak ve yükümlülüklerle sahip bir hukuki kişi olarak ortaya koymaktadır. Kelsen, H. (1949), s. 93-97.

²⁵⁶ Kelsen, H. (1949), s. 94.

²⁵⁷ Kelsen, H. (1949), s. 95.

²⁵⁸ Kelsen, H. (2012). *Principles of International Law*. New Jersey: Lawbook Exchange, s. 97.

uygulanmaktadır.²⁵⁹ Devlet tüzel kişiliği de kendisine haklar sağlayabilen ve yükümlülükler yükleyen hukuk sisteminin bir kişisidir.²⁶⁰ Dolayısıyla, *Portmann* tarafından belirtilmiş olduğu gibi *Kelsen*'in hukuki kişilik kavramına yaklaşımı herhangi bir oluşumun *a priori* olarak uluslararası kişi olduğu varsayımını reddetmektedir. *Kelsen*'e göre, hukuki kişilik kendisine hak ve yükümlülükler atfeden normlara tabi oluşumlar için ortaya çıkan *a posteriori* bir durumdur.²⁶¹

Kelsen, 19. yüzyılda geliştirilen hukuk kuramının tamamında düalizmin hakim olduğunu ve bu durumun pek çok sorunun arka planını oluşturduğunu ifade etmiştir.²⁶² *Kelsen* kendisini Saf Hukuk Kuramı (*Pure Theory of Law*) olarak adlandırılan hukuk metodolojisinin kurucusu olarak görmüş ve böylece hukuku politikadan arındırılmış tamamen bilimsel bir yöntemle ele almıştır.²⁶³ Saf Hukuk Kuramı, Alman iradeci pozitivizmine doğrudan bir karşıtlık içermekte ve o dönemde etkin olan devlet merkezli yaklaşıma akademik bir tepki olarak değerlendirilmektedir.²⁶⁴ Dolayısıyla tıpkı *Lauterpacht* gibi, *Kelsen*'in de devlet merkezli hukuki kişilik anlayışını benimseyen pozitivist düşünürlere karşı bir kuram geliştirdiği tespit edilebilecektir. Ancak *Kelsen* hukuki kişilik anlayışının temeline bireyi değil; hak ve yükümlülüklerin sahibi olup olmama durumunu oturtmaktadır. Bu nedenle, çalışmamızda *Kelsen*'in uluslararası hukuki kişilik anlayışı "*Hak ve Yükümlülük Temelli Yaklaşım*" olarak ifade edilmiştir.

Nijman'a göre, *Kelsen* Saf Hukuk Kuramı ile hukuki kişilik kavramını sabit bir kavramdan fonksiyonel bir kavrama dönüştürmüştür.²⁶⁵ *Portmann* ise, *Kelsen*'in hukuki kişiliği "*açık bir kavram (an open concept)*" olarak ele aldığını ve bu nedenle hak ve yükümlülüklerin taşıyıcısı olan tüm oluşumların hukuki kişi olarak nitelendirilebileceğini

²⁵⁹ Kelsen, H. (2012), s. 98.

²⁶⁰ Kelsen, H. (1949), s. 342.

²⁶¹ Portmann, R. (2013), s. 177.

²⁶² Kelsen, H. (1992), s. 37.

²⁶³ Bernstorff, J. (2016). Hans Kelsen and The Return of Universalism. A. Orford, & F. Hoffmann içinde, *The Oxford Handbook of The Theory of International Law* (s. 192-211). Oxford: Oxford University Press, s. 193; *Kelsen*, Saf Hukuk Kuramı şeklinde ifade ettiği yaklaşımını açıklarken amacının "*hukuk bilimini bütün yabancı unsurlardan temizlemek*" olduğunu ifade etmiştir. Kelsen, H. (2016). *Saf Hukuk Kuramı: Hukuk Kuramının Sorunlarına Giriş*. (E. Uzun, Çev.) İstanbul: Nora Kitap, s. 1.

²⁶⁴ Bernstorff, J. (2016), s. 195.

²⁶⁵ Nijman, J. E. (2004), s. 149.

ifade etmiştir.²⁶⁶ *Kelsen*, uluslararası hukuki kişilik konusunda devletin kişiliğine yaklaşımı noktasında farklı olsa da hak ve yükümlülüklerin taşıyıcısı olma durumuna yaptığı vurgu bakımından etkili bir kuramsal yaklaşım geliştirmiştir. Zira uluslararası hukuki kişilik 1949 Zararların Tazmini Danışma Görüşü kapsamında değerlendirilmiş ve uluslararası örgütlerin kurucu andlaşmalarında açıkça ya da örtülü olarak belirtilen amaç ve fonksiyonları ölçüsünde hukuki kişiliğe sahip oldukları ifade edilmiştir. Dolayısıyla Divan, hukuki kişiliğin temelini hak ve yükümlülüklerin sahibi olma durumuna dayandırmışsa da devletin bütün (*totality*) uluslararası hak ve yükümlülüklerin taşıyıcısı durumunda olduğunu vurgulayarak geleneksel devlet merkezli yaklaşımı onaylamıştır.²⁶⁷

Çalışmamız kapsamında *Kelsen*'in uluslararası hukuki kişilik kuramının çağdaş uluslararası hukukla uyumlu olduğu tespit edilmiştir. Ancak *Kelsen*'in, hak ve yükümlülüklerin taşıyıcısı olan her bir oluşumun hukuki kişiliğinin mevcut olduğu yönündeki söylemi oldukça iddialı ve hukuki kişilik kavramının sınırlarını belirlemek açısından da yetersizdir.

1.2.4. Soğuk Savaş ve Devamında Farklı Bir Bakış: Uluslararası Aktörler

Uluslararası hukuki kişiliğe aktör yaklaşımı *Portmann* tarafından uluslararası karar alma süreçlerinde etkin bir biçimde yer alan tüm oluşumları kapsayacak şekilde ele alınmıştır.²⁶⁸ *Portmann*, bu yaklaşımın temsilcilerinin temelinde; *Rosalyn Higgins* (1937-...), *Myers S. McDougal* (1906-1998), *Harold D. Lasswell* (1902-1978), *W. Michael Reisman* (1939-...) olduğunu ifade etmiştir.²⁶⁹ *McDougal* ve *Lasswell*, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından geleneksel pozitivist yaklaşıma alternatif olarak uluslararası hukukta politika odaklı bir yaklaşım (*New Haven School*) geliştirmiştir.²⁷⁰ *Reisman*'ın da aralarına katılmalarıyla *McDougal* ve *Lasswell* tarafından ortaya konulan kuramsal yaklaşım

²⁶⁶ Portmann, R. (2013), s. 177, 191.

²⁶⁷ *Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations*, s. 180.

²⁶⁸ Portmann, R. (2013), s. 208.

²⁶⁹ Portmann, R. (2013), s. 208.

²⁷⁰ Bianchi, A. (2016). *International Law Theories: An Inquiry into Different Ways of Thinking*. Oxford: Oxford University Press, s. 91; Saberi, H. (2016). Yale's Policy Science and International Law: Between Legal Formalism and Policy Conceptualism. A. Orford, F. Hoffmann, & M. Clark içinde, *The Oxford Handbook of the Theory of International Law* (s. 427-451). New York: Oxford University Press, s. 427, 428.

güçlenmiştir.²⁷¹ *Higgins*, bu üçlü tarafından ortaya konulan kuramsal yaklaşımı²⁷² takip etmiş ve uluslararası hukuki kişiliğe ilişkin aktör yaklaşımını bu çerçevede ortaya koymuştur.²⁷³ *Portmann*, aktör yaklaşımını çeşitli yönleriyle farklı yazarlar tarafından da savunulduğunu ortaya koymuş olsa da temelde *New Haven School* tarafından geliştirilen argümanlar üzerinde durmuştur.²⁷⁴ *Nijman* ise, *McDougal*'ın yaklaşımını Soğuk Savaş döneminde denge arayışına giren uluslararası hukuki kişilik ile ilgili bölüm altında ayrıca bir başlık altında incelemeye tabi tutmuş²⁷⁵ ve *Lasswell*'den de aynı tarihsel dönem içerisinde bahsetmiştir.²⁷⁶ *Nijman*, *Higgins* ve *Reisman*'ı Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan uluslararası aktör kavramının gelişimi çerçevesinde ayrıca bir başlığa yer vermeden ele almıştır.²⁷⁷ Dolayısıyla uluslararası hukuki kişiliğe aktör yaklaşımı Soğuk Savaş'ın ardından güçlenmiş bir yaklaşım olsa da bu görüşün temelleri İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ortaya çıkmaya başlamıştır.

New Haven School geleneksel uluslararası hukukun sadece devletleri hukuki kişi olarak kabul etmesinin doktrin ve uygulama arasında ciddi bir çelişkiye neden olduğu fikrini benimsemektedir.²⁷⁸ 1945'ten itibaren uluslararası hukukun katılımcıları önemli ölçüde genişlemiş ve 1949 Zararların Tazmini Danışma Görüşü ile uluslararası örgütlerin katılımı açıkça tespit edilmiştir.²⁷⁹ *New Haven School* uluslararası hukukun katılımcılarını temel olarak sınıflandırmış ve devletlerden özel kuruluşlara kadar çok geniş bir yelpazede uluslararası hukukun katılımcılarına yer vermiştir.²⁸⁰ Uluslararası hukuki kişilik kavramı yerine uluslararası hukukun katılımcıları şeklinde yeni bir

²⁷¹ Portmann, R. (2013), s. 208.

²⁷² *McDougal* ve *Lasswell* tarafından kurulan ve *New Haven School* adı verilen bu yaklaşıma daha sonra *Reisman* dahil olmuştur. *New Haven School* geleneksel kural odaklı (*rule-oriented*) yaklaşıma karşı politika odaklı (*policy-oriented*) bir yaklaşım geliştirmiş ve demokratik bir dünya düzeninin kurulabilmesi için disiplinlerarası pragmatik bir model amaçlamışlardır. Saberi, H. (2016), s. 428, 429.

²⁷³ Portmann, R. (2013), s. 209.

²⁷⁴ "Aktör yaklaşımı belirli bir düzeyde Philip C. Jessup ve Wolfgang M. Friedmann tarafından da ele alınmıştır. Öte yandan İskandinav yazar Finn Seyersted uluslararası örgütlere odaklandığı çalışmada benzer bir sonuca ulaşmıştır. Daha yakın bir zaman diliminde John Dugard, Anne-Marie Slaughter ve Robert McCorquodale de aktör yaklaşımını desteklemiştir." Portmann, R. (2013), s. 209, 210.

²⁷⁵ Nijman, J. E. (2004), s. 325.

²⁷⁶ Nijman, J. E. (2004), s. 248.

²⁷⁷ Nijman, J. E. (2004), s. 364, 404.

²⁷⁸ McDougal, M., Lasswell, H., & Reisman, W. (1967). The World Constitutive Process of Authoritative Decision. *Journal of Legal Education*, 19(3), 253-300, s. 262.

²⁷⁹ McDougal, M., Lasswell, H., & Reisman, W. (1967), s. 262.

²⁸⁰ McDougal, M., Lasswell, H., & Reisman, W. (1967), s. 263-267.

kavramın ortaya çıkarılması bu düşünce okulunun öncekilerden tamamen farklı bir perspektife sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Friedmann, uluslararası hukukun dönüşümü üzerinde dururken uluslararası hukuka dahil olan “öznelerin ya da katılımcılarının (*subjects or participants*)” etkisinden bahsetmiştir. Buna göre uluslararası örgütler, özel şirketler ve bireyler uluslararası hukukun yeni özneleri/süjeleri olarak uluslararası hukuku dönüştüren yenilikler arasında yerini almıştır.²⁸¹ *Friedmann* da uluslararası hukuki kişiliğin genişlemesinde 1949 Zararların Tazmini Danışma Görüşü ile uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğinin tespit edilmesine dikkat çekmiştir.²⁸² Bu karardan iki yıl önce yayınlanan bir makalesinde *Jessup*, uluslararası hukukun kişilerinin sadece devletler olduğuna ilişkin yaklaşıma karşı çıkan görüşlerin artmaya başladığını ve eğer bu tür görüşler güç kazanırsa uluslararası hukukun geleneksel yapısının değişeceğini ileri sürmüştür.²⁸³ Dolayısıyla 20. yüzyılın ortalarında Amerikalı uluslararası hukukçular aktör yaklaşımının alt yapısını oluşturan fikirleri güçlü bir biçimde ileri sürmeye başlamıştır.²⁸⁴

Nijman, uluslararası hukuki kişilik kavramının dönüşümünde Soğuk Savaş süreci boyunca uluslararası politikada ortaya çıkan değişikliklerin önemine de dikkat çekmiştir.²⁸⁵ *Hobsbawm* tarafından atom bombasının kullanılmasıyla başlatılıp SSCB’nin çökmesiyle sona erdirilen bu tarihsel dönemin en önemli özelliği ABD ve SSCB’nin sürekli karşı karşıya gelmesi ya da diğer bir deyişle aralarındaki Soğuk Savaş’tır.²⁸⁶ Uluslararası hukuk bakımından da 1945 sonrası ya da diğer bir deyişle Soğuk Savaş’ın başladığı yıllarda önemli gelişmelere tanık olunmuştur. Zira bu dönemde Birleşmiş Milletler’in kurulması yeni dünya düzeninin oluşturulması bakımından önemli bir aşama olarak değerlendirilmiştir.²⁸⁷ İkinci Dünya Savaşı’nın sonrasına tekabül eden bu aşamada Amerikalı hukukçular “uluslararası yaşamın gerçeklerine (*the realities of international*

²⁸¹ Friedmann, W. (1962). The Changing Dimensions of International Law. *Columbia Law Review*, 62(7), 1147-1165, s. 1155-1162.

²⁸² Friedmann, W. (1962), s. 1157.

²⁸³ Jessup, P. (1947), s. 383, 384.

²⁸⁴ Portmann, R. (2013), s. 215.

²⁸⁵ Nijman, J. E. (2004), s. 245-248.

²⁸⁶ Hobsbawm, E. (2012). *Kısa 20. Yüzyıl Aşırılıklar Çağı 1914-1991*. (Y. Alogan, Çev.) İstanbul: Everest Yayınları, s. 302.

²⁸⁷ Neff, S. (2010), s. 21.

law)” yakından ilgi göstermeye başlamıştır.²⁸⁸ Bu yaklaşımın kökenleri 20. yüzyılın ortalarına kadar Amerika’da etkili olan ve yargı kararlarının verilmesinde hukuk kurallarının oynadığı rolü sorgulayan “*Amerikan Hukuki Realizmi*” akımına²⁸⁹ dayanmaktadır.²⁹⁰ Zira *New Haven School* hukuku kurallar dizisi olarak algılayan geleneksel yaklaşımdan ziyade belirli özelliklere sahip karar alma süreçlerini dikkate almaktadır.²⁹¹

Higgins, McDougal ile çalışmış biri olarak aktör yaklaşımının teorik çerçevesini *New Haven School*’un politika odaklı uluslararası hukuk yaklaşımıyla uyumlu olarak ortaya koymuştur.²⁹² *Higgins*’e göre, uluslararası hukuk geleneksel yaklaşımın ileri sürdüğü gibi sadece devletlere değil; devletler dışındaki uluslararası aktörlere de uygulanacaktır. *Higgins*, uluslararası hukuk sisteminin katılımcılarının kimler olduğu sorusunu yanıtlarken yatay düzlemde bir belirleme yaptığını ifade etmiş olsa da devletlerin hala sistemin merkezinde yer aldığını vurgulamıştır.²⁹³ *Higgins*’ın tıpkı *McDougal* ve *Lasswell* gibi uluslararası hukukta özne (*subject*) ya da kişi (*person*) kavramları yerine çok daha geniş bir kavram olan katılımcı (*participant*) ifadesini kullanmış olduğu görülmektedir. *Higgins*’ın bu kavramsal tercihi uluslararası hukuku sadece kurallar dizisi olarak değil; aynı zamanda bir tür karar verme süreci olarak görmesinden kaynaklanmaktadır.²⁹⁴ *Higgins*, pozitivist yaklaşımın ifade ettiği gibi bireylerin hukuki kişiliğinin kabul edilmesini gerektiren özel bir düzenlemeye ihtiyaç duyulmaması gerektiği kanısındadır.²⁹⁵ Dolayısıyla uluslararası hukukun katılımcıları devletler, uluslararası örgütler, çok uluslu şirketler, hükümet dışı kuruluşlar ve bireyler olarak kabul edilmiştir.²⁹⁶

²⁸⁸ Portmann, R. (2013), s. 227.

²⁸⁹ Uzun, E. (2015). *Amerikan Hukuki Realizmi*. K. Akbaş, M. Aydın, S. Metin, & E. Uzun içinde, *Çağdaş Hukuk Düşüncesine Giriş* (s. 75-89). İstanbul: İthaki, s. 75.

²⁹⁰ Portmann, R. (2013), s. 217, 218.

²⁹¹ Bianchi, A. (2016), s. 94.

²⁹² Portmann, R. (2013), s. 209.

²⁹³ Higgins, R. (1994), s. 39.

²⁹⁴ Higgins, R. (1978), s. 3.

²⁹⁵ Higgins, R. (1978), s. 4.

²⁹⁶ Higgins, R. (1994), s. 50.

Uluslararası hukuki kişilik kavramına kuramsal yaklaşımlardan biri olarak ele alınan aktör yaklaşımı hem devlet merkezli yaklaşımlardan hem de *interbellum* döneminde gelişen fikirlerden farklı bir içeriğe sahiptir. Aktör yaklaşımı kuramsal temellerini politika odaklı uluslararası hukuk anlayışına dayandırmış ve uluslararası hukuki kişilik kavramına yeni bir soluk getirmiştir. Politika odaklı yaklaşım geleneksel uluslararası hukukçular tarafından eleştirilmiş ve uluslararası hukukun “*hukukilik*” düzeyini gereğinden fazla ihmal ettiği ifade edilmiştir.²⁹⁷ Diğer bir deyişle, politika odaklı yaklaşım hukukun kapsamını gereğinden fazla genişletirken normatif gücünü çok zayıf bırakmıştır.²⁹⁸ Üstelik *Higgins*, uluslararası hukukun katılımcıları üzerinde dururken devletin tarihsel olarak uluslararası hukuk sisteminin merkezinde yer aldığını belirtme ihtiyacı duymuştur.²⁹⁹ Bu bağlamda çalışmamız kapsamında uluslararası hukuki kişilik kavramının uluslararası hukukun hukuki bir çerçevede değerlendirilmesinin temelinde yer aldığı ve aktör yaklaşımının ve onun düşünsel alt yapısını oluşturan politika odaklı uluslararası hukuk anlayışının bu çerçevenin dışında kaldığı tespit edilmiştir.

1.2.5. Uluslararası Kişiliğe İlişkin Farklı Yaklaşımların Değerlendirmesi

Uluslararası hukuki kişilik kavramına farklı kuramsal yaklaşımlar değerlendirildiğinde uluslararası hukukun kuramsal gelişimiyle paralel yaklaşımların ortaya çıktığı görülmektedir. 1648 *Westphalia* Barışı ile ortaya çıkan egemen devletler sisteminin sonucunda kavramsal olarak gelişmeye başlayan uluslararası hukuki kişilik kavramının esas olarak ortaya koyulması 20. yüzyılın başında pozitivist düşüncenin etkisiyle gerçekleşmiştir. 20. yüzyılın başında uluslararası hukukun kişilerin kimler olduğunu tartışan düşünürler sadece devletin uluslararası hukuki kişiliğe sahip olduğu noktasında birleşmektedir. Bu dönemde bazı düşünürler devletin tarihsel olarak uluslararası hukukun başlıca kişisi olduğunu ifade etmiş ve bunun yanında devletlerin iradesinin bir sonucu olarak farklı birtakım oluşumların uluslararası hukuki kişiliğe sahip olabileceğinin altını

²⁹⁷ Shaw, M. (2018), s. 42.

²⁹⁸ Koskenniemi, M. (2005). *From Apology to Utopia: The Structure of International Legal Argument*. New York: Cambridge University Press, s. 209.

²⁹⁹ Higgins, R. (1994), s. 39.

çizmiştir. Dolayısıyla uluslararası hukuki kişiliğe devlet merkezli yaklaşım sürdürülmüş ve hukuki kişilik kavramı devletlerin iradesine bağlı olarak genişletilmiştir.

Interbellum ve devamındaki süreçte uluslararası hukuki kişilik kavramı ve uluslararası hukukun kişilerinin kimler olabileceği sorununa farklı bir perspektiften bakan yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımlardan birey temelli yaklaşım; uluslararası hukuki kişilik kavramının merkezine bireyi almış ve uluslararası hukukun kişilerinin bireyler olduğunu ifade etmiştir. 1930’lu yıllarda gelişme gösteren bu yaklaşımın İkinci Dünya Savaşı’nın ardından güçlendiği ve *Lauterpacht* tarafından bu kuramsal yaklaşımın güçlendirildiği görülmektedir. Benzer tarihsel süreçlerde uluslararası hukuki kişiliğe devlet merkezli yaklaşımdan uzaklaşan diğer bir değerlendirme *Kelsen* tarafından yapılmıştır. *Kelsen* tarafından ortaya konulan hak ve yükümlülük temelli yaklaşım; uluslararası hukuki kişiliğin temelini hak ve yükümlülüklerin taşıyıcısı olup olmamaya bağlı olarak ele almıştır.

Son olarak Soğuk Savaş ve devamındaki süreçte güçlenen aktör yaklaşımı ile uluslararası hukuki kişilik kavramı fazlasıyla genişletilmiş ve hatta bu yaklaşımın savunucuları tarafından uluslararası hukukun katılımcıları ifadesi tercih edilmeye başlanmıştır. Buna göre uluslararası karar alma süreçlerinin katılımcıları olan uluslararası aktörlerin uluslararası hukukta yer aldıkları ileri sürülmüştür. Bu yaklaşımın uluslararası hukuki kişilik kavramının kendisine ilişkin çeşitli şüpheleri söz konusudur ve katılımcı teriminin tercih edilmesi de bunun bir sonucudur.³⁰⁰

Uluslararası hukuki kişilik kavramına farklı yaklaşımlar ilgili dönemin hukuki ve siyasi gelişmeleriyle bağlantılı olarak değerlendirilmelidir. Birinci Dünya Savaşı’nın ardından kurulan Milletler Cemiyeti ile birlikte uluslararası örgütlerin uluslararası hukuktaki konumu “*dramatik (dramatically)*” bir biçimde değişmiştir.³⁰¹ Bu değişikliğin önemli yönlerinden birisi de Milletler Cemiyeti’nin devletler arasında “*siyasi bir örgütlenme modeli*” kurma niteliği taşımasıdır.³⁰² Çalışmamız kapsamında bu gelişmeler uluslararası

³⁰⁰ Walter, C. (2012). Subjects of International Law. R. Wolfrum içinde, *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law Volume IX* (s. 634-643). Oxford: Oxford University Press, s. 641.

³⁰¹ Herren, M. (2016). International Organizations 1865-1945. J. Cogan, I. Hurd, & I. Johnstone içinde, *The Oxford Handbook of International Organizations* (s. 91-129). New York: Oxford University Press, s. 93.

³⁰² Bozkurt, E., Poyraz, Y., & Erdal, S. (2018). *Devletler Hukuku*. Ankara: Legem Yayıncılık, s. 136.

hukuki kişilik kavramının sorgulanmasına ve kapsamının genişletilmesine ilişkin fikirlerin güçlenmesine yönelik en önemli hukuki gelişme olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğinin tespit edilmesi süreci ve bunun uluslararası hukuktaki sonuçları çalışmamızın ikinci ve üçüncü bölümünde değerlendirilecek olan hususlardır.

Interbellum döneminde başlayan ve devamındaki tarihsel süreçte devam eden hukuki kişiliğin devlet merkezli yaklaşımla ele alınması hususundaki karşıt görüşleri besleyen siyasi gelişmeler de söz konusudur. Zira 1933 yılında *Hitler*'in Almanya şansölyesi olmasıyla siyasi liberalizmin gerilemesine neden olmuş ve dünyadaki diğer anti-liberal güçleri düşünsel olarak desteklemiştir.³⁰³ Çalışmamız kapsamında dünya siyasetindeki bu gelişmelerin ve devamındaki olumsuz tecrübelerin devlet merkezli yaklaşımın sorgulanmasına neden olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla devlet merkezli hukuki kişilik yaklaşımının sorgulanması evrensel bir uluslararası örgütün kurulmasından güç alırken devletçi yaklaşımların etkili olmasının doğurduğu kaygılar da kuramsal yaklaşımların dönüşümünde etkili olmuştur.

Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle karakterize edilen dönemde uluslararası hukuki kişilik kavramının yerini uluslararası aktörler ifadesinin almasına ilişkin süreç İkinci Dünya Savaşı'nın ardından geleneksel uluslararası hukuk yaklaşımının sorgulanmaya başlamasına dayanmaktadır. Birleşmiş Milletler'e bağlı uzmanlık kuruluşlarının uluslararası hukuku etkileme kapasitesinin artmasının yanı sıra çok uluslu şirketlerin ve hükümet-dışı kuruluşların uluslararası alanda aktif bir rol üstlenmesi ile uluslararası hukuk sisteminin dönüşümüne dikkat çekilmiştir. Böylece klasik uluslararası hukuk düzenindeki egemen eşitlik kavramı "*kristalize*" olmuş³⁰⁴ ve hukuki kişilik kavramının kendisi sorgulanmaya başlanmıştır.³⁰⁵ Kuşkusuz bu dönemde uluslararası hukuki kişiliğe

³⁰³ Hobsbawm, E. (2012), s. 147, 149.

³⁰⁴ Denk, E. (2015). *Uluslararası Örgütler Hukuku: Birleşmiş Milletler Sistemi*. Ankara: Siyasal Kitabevi, s. 129.

³⁰⁵ Nijman, J. E. (2004), s. 347.

kuramsal yaklaşımların farklı bir boyut kazanmasında küreselleşme ve post-modern yaklaşımların etkisi büyüktür.³⁰⁶

Uluslararası hukuki kişiliğe ilişkin her bir kuramsal yaklaşımın uluslararası hukukun kişisi ya da kişilerinin kimler olduğuna ilişkin değerlendirmesi farklıdır.³⁰⁷ Çağdaş uluslararası hukukta katılımcıların çeşitlendiği ve uluslararası hukuku etkileme kapasitelerinin arttığı doğrudur.³⁰⁸ Öyleyse uluslararası hukuki kişilik kavramına olan ihtiyaç ortadan kalkmış mıdır? Uluslararası hukuki kişilik kavramının ortaya konulmasında hukuki hak ve yükümlülüklerin taşıyıcısı olma durumu bu kavramı açıklamak için yeterli midir? Yoksa uluslararası hukuk bakımından bu hak ve yükümlülüklerin kapsamı tespit edilmeli midir?

Çalışmamızın temel sorunsalı; günümüzde fazlasıyla genişletilmiş olan uluslararası hukuki kişilik kavramının kapsamının tespit edilmesi ve bu tespitin yapılmasında uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğinin kabul edilmesi sürecinin etkisinin ve ortaya çıkardığı sonuçların değerlendirilmesidir. Uluslararası hukuki süreçlerin katılımcılarının sayısının artmış olması hukuki kişiliğin aynı ölçüde genişlediği anlamında gelmemektedir.³⁰⁹ Uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğinin 1949 Zararların Tazmini Danışma Görüşü ile teyit edilmiş olmasının yanı sıra uluslararası andlaşma yapma yetkileri ve uluslararası sorumlulukları konusunda önemli gelişmeler söz konusudur.³¹⁰ Öte yandan uluslararası örgütler ile personelinin ayrıcalık ve bağımsızlıkları da uluslararası örgütler hukukunun gündeminde yer almaktadır. Dolayısıyla birtakım oluşumların uluslararası alandaki etkilerinin genişlemiş olması onlara hukuki kişilik atfedilebilmesi bakımından bir ölçüt değildir.

Uluslararası hukukun kişileri; uluslararası andlaşma yapma yetkisine sahip (hak) ve hukuka aykırı eylemleri dolayısıyla uluslararası sorumluluklarına başvurulabilen (yükümlülük) oluşumlardır. Çalışmamızda uluslararası hukukta hak ve yükümlülüklerle

³⁰⁶ Nijman, J. E. (2004), s. 350.

³⁰⁷ Shaw, M. (2018), s. 151.

³⁰⁸ Shaw, M. (2018), s. 152.

³⁰⁹ Shaw, M. (2018), s. 200.

³¹⁰ Bu gelişmeler çalışmamızın üçüncü bölümünün konusudur ve ilgili bölümde kapsamlı olarak incelenmiştir.

sahip olma kriterinin kapsamı; andlaşma yapma yetkisi ve uluslararası sorumluluk olarak belirlenmiştir.³¹¹ Ayrıcalık ve bağışıklıklara sahip olma tek başına uluslararası hukuki kişiliğin mevcut olduğunu göstermemekle birlikte uluslararası hukuki kişiliğe sahip olmanın önemli bir sonucudur. Dolayısıyla uluslararası hukuki kişilik atfının yapılabilmesi için andlaşma yapma yetkisi ile uluslararası sorumluluk olmazsa olmaz koşullardır. Bu bağlamda çağdaş uluslararası hukukun kişileri sadece devletler ve uluslararası örgütlerdir. Uluslararası hukuki kişilik kavramı aracılığıyla uluslararası hukukun normatif yönü güçlenmektedir. Son yıllarda uluslararası hukukun katılımcılarının sayısının artmış olması uluslararası hukuki kişilik kavramına artık ihtiyaç duyulmadığı anlamına gelmemektedir. Zira uluslararası hukuki kişilik uluslararası hukuka katılma kapasitesinden tamamen farklıdır. Bireyler, uluslararası şirketler ve hükümet-dışı kuruluşlar uluslararası alanda faaliyet gösteren oluşumlar olarak uluslararası hukukun kişileri değil; katılımcıdır.

1.3. ULUSLARARASI HUKUKUN KİŞİLERİ VE KATILIMCILARI

1.3.1. Uluslararası Hukukun Kişileri: Devletler ve Uluslararası Örgütler

Günümüzde uluslararası örgütler ve hükümet-dışı kuruluşlardan çok uluslu şirketlere, robotlara, hayvanlara ve ekosistemlere kadar oldukça geniş bir yelpazede devlet-dışı oluşumlar üzerine odaklanılmıştır.³¹² Uluslararası hukukta kimlerin hak ve yükümlülükler sahip olduğu ve bu çerçevede hukuki olarak gerçekleştirebilecekleri faaliyetler tespit edilmelidir. Uluslararası hukuki kişilik kavramının kendisi örf ve âdet hukuku kapsamında bu amaçla kullanılmakta ve uluslararası hukuki kişilik olarak adlandırılmaktadır.³¹³ Çalışmamızda uluslararası hukuki kişilik kavramının neden önemli olduğu, ulusal hukuklardaki kişilik kavramından farkı ve uluslararası hukuki kişiliğe ilişkin farklı kuramsal yaklaşımlar incelenmiştir. Bunun sonucunda sıklıkla karşılaşılan hak ve yükümlülükler sahip olma kriterinin kapsamı; andlaşma yapma yetkisi (hak) ile uluslararası sorumluluğun ileri sürülebilmesi (yükümlülük) olarak belirlenmiştir.

³¹¹ Benzer bir yaklaşım *Rosenne* tarafından da ileri sürülmüştür. *Rosenne, S. (2004), s. 237.*

³¹² Brölmann, C., & Nijman, J. (2016), s. 2.

³¹³ Crawford, J. (2012), s. 116.

Uluslararası örgütlere hukuki kişilik atfedilmesi ve bunun sonuçları çalışmamızın temelini oluşturmaktadır ve ikinci ve üçüncü bölümlerde kapsamlı olarak incelenecektir. Bu kısımda sadece devletlerin uluslararası hukuki kişiliği üzerinde durulacaktır.

Uluslararası hukuki kişiliğe ilişkin farklı kuramsal yaklaşımlar hukuki kişiliğin dayanağı noktasında ayrılrsa da bunların tamamı devletin uluslararası hukuki kişiliğini teyit etmektedir. Uluslararası hukuki kişilik kavramını önemli ölçüde genişleten ve hatta bu kavramın alternatiflerini üreten *Higgins* dahi tarihsel olarak devletin uluslararası hukuk sisteminin merkezinde yer aldığını ifade etmekten çekinmemiştir.³¹⁴ Uluslararası hukuk sistemi çok sayıda “aktör” ve “katılımcı” ile genişletilmiş³¹⁵ olsa da temelde hala devletler arası ilişkileri düzenlemektedir.³¹⁶

Uluslararası hukukta devlet olmanın temel koşullarının ortaya konulduğu 1933 Montevideo Devletlerin Hakları ve Görevlerine İlişkin Sözleşme’nin³¹⁷ (Montevideo Sözleşmesi) 1. maddesi en çok üzerinde durulan hukuki belgedir.³¹⁸ Bu maddeye göre uluslararası hukukun kişisi olarak devlet olmanın koşulları; “*daimî bir nüfus, tanımlanmış bir toprak parçası, hükümet ve diğer devletlerle ilişkiye girme kapasitesi*” olarak tespit edilmiştir. *Crawford*, diğer devletlerle ilişkiye girme kapasitesi şeklinde ifade edilen son koşulun devlet olmanın sonucu olduğunu ileri sürmüştür.³¹⁹ Devletin diğer devletlerle (ya da çalışmamız bakımından diğer bir uluslararası hukuk kişisi olarak kabul edilen uluslararası örgütlerle) hukuki ilişkiye girme biçiminin en sık rastlanılan örneği yaptıkları uluslararası andlaşmalardır. Dolayısıyla andlaşma yapma yetkisi uluslararası hukuk bakımından devletin kişiliğinin ortaya konulmasının hem temel bir koşulu hem de sonucu olarak değerlendirilmelidir.

³¹⁴ Higgins, R. (1994), s. 39.

³¹⁵ Shaw, M. (2018), s. 15.

³¹⁶ Pazarıcı, H. (2013), s. 5.

³¹⁷ *Montevideo Convention on the Rights and Duties of States*, 26 December 1933. <https://www.jus.uio.no/english/services/library/treaties/01/1-02/rights-duties-states.xml> (09.01.2019).

³¹⁸ Crawford, J. (2006), s. 45.

³¹⁹ Crawford, J. (2006), s. 61.

Uluslararası hukukun kişisi olarak devlet olmanın koşullarını ortaya koyan Montevideo Sözleşmesi'nin yaklaşımı sınırlı ve soyut olarak değerlendirilmiştir.³²⁰ Higgins, dünya hızla değiştiği halde devletin tanımının aynı kaldığını ve devletin tanımlanmasında başka önemli girişimlerin bulunmadığını tespit etmiştir.³²¹ Montevideo Sözleşmesi'nin ortaya koyduğu koşulların sonuncusu olan diğer devletlerle ilişkiye girme kapasitesi bağımsızlık temeline dayanmaktadır.³²² Zira Sözleşme'nin hemen 2. maddesinde federal devletlerin uluslararası hukuk nezdinde tek bir kişiyi oluşturduğu ifade edilmiştir. Federal devletlerin uluslararası hukuki kişiliğinin mevcut olduğu açık olmakla birlikte federe devletlerin kişiliği konusunda federal devletin anayasa hükümleri dikkate alınmalıdır.³²³

Uluslararası hukukta devletin andlaşma yapma yetkisi onun uluslararası hukuki kişiliğinin ortaya konulduğu temel bir niteliğidir.³²⁴ 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi 6. maddesinde, her devletin andlaşma akdetme yetkisinin söz konusu olduğu düzenlenmiştir.³²⁵ Devletlerin uluslararası sorumlulukları Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun 2001 yılında yayınladığı Devletlerin Uluslararası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Sorumluluğuna İlişkin Taslak Maddeler (DSİTM) kapsamında kabul edilmiştir.³²⁶ Uluslararası hukuki kişiliğin tespit edilmesinde hangi yaklaşım benimsenirse benimsensin devletin kişiliği konusunda bir soru işareti ortaya çıkmamaktadır.³²⁷ Devletler uluslararası hukukun en önemli kişisi olma konumunu hem geleneksel olarak hem de hak ve yükümlülükler temelinde sürdürmektedir.

³²⁰ Craven, M. (2010). Statehood, Self-Determination, and Recognition. M. Evans içinde, *International Law* (s. 201-247). Oxford: Oxford University Press, s. 217.

³²¹ Higgins, R. (1994), s. 39.

³²² Shaw, M. (2018), s. 156.

³²³ Shaw, M. (2018), s. 166.

³²⁴ Peters, A. (2012). Treaty-Making Power. R. Wolfrum içinde, *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law Volume X* (s. 56-82). Oxford: Oxford University Press, s. 57.

³²⁵ *Vienna Convention on the Law of Treaties*, 23 May 1969, United Nations, Treaty Series, vol. 1155, p. 331.

³²⁶ "Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with Commentaries".

Yearbook of the International Law Commission, 2001, vol. II (Part Two).

³²⁷ Walter, C. (2012), s. 636.

1.3.2. Uluslararası Hukukun Katılımcıları

Uluslararası hukukun “*katılımcıları*” ifadesi esas olarak *Higgins* tarafından kullanılmış ve “*özne*” ile “*nesne*” ayrımının alternatifi olarak ortaya atılmıştır.³²⁸ Bu kuramsal yaklaşımda bireylere tıpkı devletler, uluslararası örgütler, çok uluslu şirketler ve hükümet-dışı kuruluşlar gibi uluslararası hukukun katılımcıları arasında yer verilmiştir.³²⁹ *Shaw*, uluslararası hukuki kişilik kavramını değerlendirirken katılımcıların çeşitliğini kabul etmekle birlikte bunların her birinin uluslararası hukukun kişisi olmadığına dikkat çekmiştir.³³⁰ Günümüzde uluslararası hukuk doktrininde özellikle 1949 Zararların Tazmini Danışma Görüşü’nün ardından uluslararası hukuki kişiliğin çeşitli ayrımlara tabi tutulduğu görülmektedir. Bu bağlamda devletin kişiliği için “*tam kişilik (full personality)*” ifadesi kullanılırken uluslararası hukukun diğer öznelerinin kişiliklerinin hak ve yükümlülükleri ölçüsünde “*kısmi kişilik (partial personality)*” olduğu tespit edilmiştir.³³¹

Uluslararası hukuki kişilik kavramına ilişkin diğer bir ayırım ise “*objektif ve göreceli kişilik (objective and relative personality)*” ayırımıdır.³³² Buna göre devletin kişiliği objektif olarak ortaya konulabilirken devlet-dışı aktörlerin sınırlı uluslararası hukuki kişiliğe sahip oldukları kabul edilmektedir. Bu tür oluşumların bazı amaçların gerçekleştirilmesi bakımından göreceli olarak uluslararası hukukun kişisi oldukları ifade edilmiştir.³³³ Uluslararası hukuki kişiliğe ilişkin ayrımlardan sonuncusu ise “*orijinal ve türetilmiş kişilik (original and derived subjects)*” ayırımıdır. Bu ayırım devletleri orijinal kişi olarak kabul ederken diğer uluslararası hukuk kişilerinin türetilmiş olduğunu ileri sürmüştür.³³⁴

Çalışmamız kapsamında uluslararası hukuki kişilik kavramının tespit edilmesi bakımından bu tür ayrımların kullanılmasından ziyade “*kişiler ve katılımcılar*” şeklinde bir ayırım yapılması önerilmektedir. Buna göre devletler ile uluslararası örgütlerin

³²⁸ Higgins, R. (1978), s. 5.

³²⁹ Higgins, R. (1994), s. 50.

³³⁰ Shaw, M. (2018), s. 152.

³³¹ Walter, C. (2012), s. 640.

³³² Walter, C. (2012), s. 640.

³³³ Worster, W. (2016), s. 207, 208.

³³⁴ Walter, C. (2012), s. 640.

uluslararası hukukun kişileri olarak kabul edilmesi ve diğer unsurların katılımcılar kapsamında değerlendirilmesi uygun görülmüştür. Zira hem devletlerin hem de uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğinin tespit edilmesinde tarihsel referanslara değil; uluslararası hak ve yükümlülükler (andlaşma yapma yetkisi ve uluslararası sorumluluk) vurgu yapılması gerektiği tespit edilmiştir. Bu bağlamda çalışmamızda uluslararası hukuki süreçlere etkileri bağlamında uluslararası hukukun kişisi olup olmadıkları en çok tartışılan bireyler, hükümet-dışı kuruluşlar ve çok uluslu şirketlerin uluslararası hukukun kişisi değil; katılımcıları oldukları fikri benimsenmektedir.

Bireylerin uluslararası hukuki kişilikleri İkinci Dünya Savaşı'nın ardından güçlü bir biçimde tartışmaya açılmıştır.³³⁵ Öte yandan hükümet-dışı kuruluşlar ile çok uluslu şirketlerin uluslararası alandaki faaliyetleri ve etkilerinin artmış olması onların hukuki statülerinin tespit edilmesi sorununu gündeme getirmiştir.³³⁶ Ancak bu tür katılımcılar ile uluslararası hukukun kişisi olarak kabul ettiğimiz uluslararası örgütler arasında önemli bir fark bulunmaktadır. Zira uluslararası örgütler, çok uluslu şirketler ile hükümet dışı kuruluşlardan farklı olarak egemen devletlerin bir araya gelmesiyle ve genellikle bir kurucu andlaşma çerçevesinde ortak amaçların gerçekleştirilmesi niyetiyle kurulmaktadır.³³⁷

Kuşkusuz modern uluslararası hukukun oluşturulmasına ve uygulanmasına katkıda bulunan hükümet dışı kuruluşlar ve ticari şirketlerin hukuki statülerinin ele alınması gerekmektedir. Hükümet-dışı bir kuruluş olarak *Uluslararası Af Örgütü* uluslararası insan haklarının güçlendirilmesinde *de facto* bir yapı olarak belki de en güçlü oluşumdur. Yine ticari bir şirket olan *Exxon*, birçok uluslararası örgütten daha fazla ülkede varlığa sahip ulus ötesi şirketlerden biri olarak özellikle gayri safi milli hasılası düşük devletlerin iç hukuku üzerinde etkili olmuştur.³³⁸ Ancak uluslararası hukuki kişilik normatif bir

³³⁵ Gorski, S. (2012), s. 149.

³³⁶ Alvarez, J. (2011). Are Corporations "Subjects" of International Law? *Santa Clara Journal of International Law*, 9(1), 1-36, s. 1; Charnovitz, S. (April 2006). Nongovernmental Organizations and International Law. *The American Journal of International Law*, 100(2), 348-372, s. 355; Hollis, D. (2005). Why State Consent Still Matters- Non-State Actors, Treaties, and the Changing Sources of International Law. *Berkeley Journal of International Law*, 23(1), 137-174, s. 138.

³³⁷ Alvarez, J. (2005). *International Organizations as Law-makers*. New York: Oxford University Press, s. 1.

³³⁸ Alvarez, J. (2005), s. 2

kavramdır ve uluslararası alandaki faaliyetlerin artışı ile bağlantılı olarak uluslararası hukuki kişilik atfının yapılması mümkün değildir.

1.3.2.1. Bireyler

Uluslararası hukuki kişilik kavramına kuramsal yaklaşımlardan biri olan birey temelli yaklaşıma göre bireylerin uluslararası hukuki kişilik kavramının merkezine alındığı çalışmamızın önceki kısımlarında incelenmiştir. Farklı kuramsal yaklaşımlarda bireyin uluslararası hukuki kişiliğinin mevcut olduğu kabul edilebilmekteyse de günümüzde bireylerin uluslararası hukuki kişiliği hala tartışmalıdır.³³⁹ *Orakhelashvili*, bireylerin uluslararası hukuki kişiliğinin mevcut olduğunu iddia eden yaklaşımın arka planında bireysel “*hukuki ehliyetin*” yer aldığını ifade etmiştir. Bu bağlamda bireylerin hukuki kişiliği genel olarak; uluslararası hukukta hak ve yükümlülüklerinin bulunması, haklarının korunması için uluslararası kurumların yargı organlarında taraf olabilmeleri, uluslararası hukuk kurallarının bireylerin hukuki ilişkilerine doğrudan uygulanabilmesi, uluslararası hukuk yapımına katılabilmeleri ve belirli koşullarda uluslararası hukukun ihlalden bireysel olarak sorumlu tutulabilmelerine dayandırılmaktadır.³⁴⁰

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından uluslararası hukuki kişilik kavramı genişlemeye başlamıştır.³⁴¹ 1949 Zararların Tazmini Danışma Görüşü ile uluslararası örgütlerin hukuki kişiliği tespit edilmiştir. Ancak devletler ve uluslararası örgütlerin hukuki ehliyetinin kapsamı ile bireylerinki arasındaki fark açıktır.³⁴² Bireyler, uluslararası anlaşma yapma yetkisiyle donatılmamıştır.³⁴³ Üstelik uluslararası insan hakları örgütlerinin mahkemelerine erişimleri de devletler arasında yapılan uluslararası anlaşmalara dayanmaktadır. Dolayısıyla uluslararası hukukun kendisinden kaynaklanan bir hukuki yetkileri söz konusu değildir.³⁴⁴

³³⁹ Gorski, S. (2012), s. 147.

³⁴⁰ Orakhelashvili, A. (2001), s. 248, 249.

³⁴¹ Walter, C. (2012), s. 635.

³⁴² Orakhelashvili, A. (2001), s. 252.

³⁴³ Gorski, S. (2012), s. 149.

³⁴⁴ Orakhelashvili, A. (2001), s. 254.

Bireylerin insan hakları hukuku bağlamında çeşitli haklara sahip olmalarının yanı sıra uluslararası ceza hukuku bakımından da bireysel cezai sorumluluklarının doğması mümkündür. Uluslararası hukukta bireysel cezai sorumluluk kavramı 1945 yılına kadar çok daha sınırlıyken bu dönemden sonra yaygın bir biçimde ortaya çıkmıştır.³⁴⁵ Nüremberg Yargılamaları'ndan önce uluslararası hukukta bireysel cezai sorumluluk kavramı tam olarak gelişmemiştir.³⁴⁶ Uluslararası Ceza Mahkemesi, Roma Statüsü'nün yürürlüğe girdiği 2002 yılında faaliyetine başlamış bireysel cezai sorumluluğun düzenlendiği uluslararası bir andlaşmaya dayalı ilk daimi mahkemedir.³⁴⁷ Bireysel cezai sorumluluk kavramının gelişmiş olması bireylerin uluslararası hukuki kişiliğinin söz konusu olabileceğini kanıtlamamaktadır.³⁴⁸

Günümüzde uluslararası hukuk sistemi kuşkusuz 19. yüzyılda olduğundan çok daha az devlet merkezlidir ve birey çok daha güçlü bir konumdadır. Ancak devletler hala uluslararası hukuk sisteminde baskın bir rol oynamaktadır. *Parlett* bu yaklaşımı ileri sürerken bireylerin de uluslararası hukuk sisteminde özne olarak yer aldığını ancak sınırlı bir ehliyete sahip olduklarını ifade etmiştir.³⁴⁹ Uluslararası hukukta bireylerin hak ve yükümlülüklerinin artmış olması uluslararası hukukun katılımcılarının genişlemesi dikkate alındığında şaşırtıcı değildir.³⁵⁰ Dolayısıyla uluslararası hukukun katılımcılarının çeşitlenmesi doğrultusunda bireylerin oynadığı rolün genişlemeye devam edeceği ifade edilmelidir.³⁵¹ Fakat uluslararası hukuk kuralı koyma kapasitesi ile ortaya çıkan uluslararası hukuki kişilik kavramı ile bireylerin durumu arasında bir bağlantı söz konusu değildir. Bu bağlamda, çalışmamızda bireylerin uluslararası hukukun kişisi değil; katılımcısı olduğu kabul edilmektedir.

³⁴⁵ Parlett, K. (2011), s. 230.

³⁴⁶ Parlett, K. (2011), s. 274.

³⁴⁷ Kaul, H.-P. (2012). International Criminal Court (ICC). R. Wolfrum içinde, *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law Volume V* (s. 667-688). Oxford: Oxford University Press, s. 667, 668.

³⁴⁸ Orakhelashvili, A. (2001), s. 276.

³⁴⁹ Parlett, K. (2011), s. 371.

³⁵⁰ Gorski, S. (2012), s. 155.

³⁵¹ Gorski, S. (2012), s. 156.

1.3.2.2. Hükümet-Dışı Kuruluşlar

Hükümet-dışı kuruluşların uluslararası hukuktaki statüsü tartışmalı bir konumdur.³⁵² Uluslararası hukukta genel olarak kabul edilmiş bir hükümet-dışı kuruluş tanımı bulunmamaktadır.³⁵³ Ancak *Lindblom* hükümet-dışı kuruluşların sahip olması gereken birtakım özellikler tespit etmiştir. Buna göre hükümet-dışı kuruluşlar, hükümetlerin etkisinden uzak ve özel bir girişim olarak kurulmaktadır. Hükümet-dışı kuruluşların kâr elde etme amacı gütmemekte ve kazançlarını amaçlarını sürdürmek için kullanmaktadır. Bu tür kuruluşların şiddeti ya da suçu geliştirmesi ve kullanması söz konusu değildir. Son olarak bir hükümet-dışı kuruluş ulusal hukuklarda hukuki kişilik elde ettikleri bir belge ile kurulmaktadır.³⁵⁴

Hükümet-dışı kuruluşlar uluslararası alanda önemli bir yer teşkil etmektedir. Özellikle Soğuk Savaş'ın ardından uluslararası politikadaki gelişmeleri ve çeşitli ülkelerin iç hukuk düzenlemelerini etkilemeye başlamışlardır.³⁵⁵ *Charnovitz*, hükümet-dışı kuruluşların uluslararası hukuka katkısının bir “*bilmece (puzzle)*” olduğunu ifade etmiştir. Çünkü uluslararası hukuk genel olarak devlet pozitivizminin bir ürünü olarak anlaşılmaktadır. Ancak hükümet-dışı kuruluşların bireylerle ilişkisi devletinkinden farklı olarak gönüllülük esasına dayanmaktadır. Dolayısıyla hükümet-dışı kuruluşlar hem devletlerden hem de hükümetler-arası uluslararası örgütlerden farklı bir konumdur.³⁵⁶

Hükümet-dışı kuruluşlar tarihsel olarak 17. yüzyıla kadar götürülmekle birlikte ilk modern hükümet-dışı kuruluş 1839'da kurulan “*British and Foreign Anti-Slavery Society*” olarak gösterilmektedir.³⁵⁷ Günümüzde uluslararası insancıl hukukun

³⁵² Başlar, K. (2005), s. 205; Ben-Ari, R. H. (2013). *The Legal Status of International Non-Governmental Organizations: Analysis of Past and Present Initiatives (1912-2012)*. Leiden-Boston: Martinus Nijhoff Publishers, s. 25; Charnovitz, S. (April 2006), s. 348; Hobe, S. (2012), s. 721; Lindblom, A.-K. (2012). *Non-Governmental Organisations in International Law*. New York: Cambridge University Press, s. 514; Martens, K. (2003). Examining the (Non-) Status of NGOs in International Law. *Indiana Journal of Global Legal Studies*, 10(2), 1-24, s. 2; Nowrot, K. (1999). Legal Consequences of Globalization: The Status of Non-Governmental Organizations Under International Law. *Indiana Journal of Global Legal Studies*, 6(2), 579-645, s. 580.

³⁵³ Lindblom, A.-K. (2012), s. 36.

³⁵⁴ Lindblom, A.-K. (2012), s. 52.

³⁵⁵ Martens, K. (2003), s. 1.

³⁵⁶ Charnovitz, S. (April 2006), s. 348.

³⁵⁷ Hobe, S. (2012), s. 717.

gelişiminde önemli bir yer teşkil eden Uluslararası Kızılhaç Komitesi (Kızılhaç) 1863 yılında bir İsviçre vatandaşı olan *Henry Dunant*'ın girişimiyle Cenevre'de kurulmuştur.³⁵⁸ 1919 yılında Milletler Cemiyeti Misakı kabul edilmiş ve Misak'ın 25. maddesinde Milletler Cemiyeti ve Kızılhaç arasındaki ilişkiye atıfta bulunan bir hükme yer verilmiştir.³⁵⁹ Buna göre Cemiyet üyelerinin Kızılhaç gibi örgütlerin kurulmasını ve bunların arasında işbirliği yapmasını kolaylaştırma yükümlülüğü altında oldukları belirtilmiştir. Hükümet-dışı kuruluşlar Birleşmiş Milletler Şartı'nda da düzenleme altına alınmıştır. Nitekim BM Şartı'nın 71. maddesi, Ekonomik ve Sosyal Konsey'in yetkisine giren konularda hükümet-dışı kuruluşlara danışabileceğini düzenlemektedir.³⁶⁰

Hükümet-dışı kuruluşların Birleşmiş Milletler nezdinde danışmanlık statüsünün (*consultative status*) düzenlenmiş olması bu tür kuruluşların uluslararası hukuktaki statüsünün tartışılmasına neden olan önemli bir gelişme olarak görülmektedir.³⁶¹ Zira bir hükümet-dışı kuruluşun uluslararası bir örgütte danışmanlık statüsü elde etmiş olması sadece bir itibar kaynağı değildir. Bu sayede hükümet-dışı kuruluş ilgili uluslararası örgüt nezdinde sınırlı da olsa hak ve ayrıcalıklar elde etmektedir.³⁶² Danışmanlık statüsü elde edilmesiyle birlikte hükümet dışı kuruluşlar uluslararası hukukun oluşturulmasında önemli bir rol oynamaya başlamıştır.³⁶³

Hükümet-dışı kuruluşların bağlı olacağı hukuki rejim konusunda günümüzde genel bir uluslararası düzenlemeye gidilmiş değildir.³⁶⁴ Ancak bölgesel düzeyde hükümet-dışı kuruluşların hukuki statüsünü düzenleyen 24.04.1986 tarihli Uluslararası Hükümet-Dışı Kuruluşların Hukuki Kişiliğinin Tanınmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi 1991 yılında yürürlüğe girmiştir.³⁶⁵ 13.01.2020 itibarıyla Sözleşme'ye on iki ülke taraf olmuştur. Bu

³⁵⁸ Gasser, H.-P. (2012). International Committee of the Red Cross. R. Wolfrum içinde, *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law Volume V* (s. 445-454). Oxford: Oxford University Press, s. 445.

³⁵⁹ Nowrot, K. (1999), s. 584.

³⁶⁰ Martens, K. (2003), s. 15.

³⁶¹ Ben-Ari, R. H. (2013), s. 13.

³⁶² Rosenne, S. (2004), s. 269.

³⁶³ Boyle, A., & Chinkin, C. (2007). *The Making of International Law*. New York: Oxford University Press, s. 52.

³⁶⁴ Hobe, S. (2012), s. 719.

³⁶⁵ *European Convention on the Recognition of the Legal Personality of International Non-Governmental Organisations*, ETS No. 124.

https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/124/signatures?p_auth=raZshkxN (13.01.2020).

Sözleşme'nin 2. maddesi uyarınca, taraflardan birinin ülkesinde kurulan bir hükümet-dışı kuruluşun diğer ülkelerde hukuki kişiliğinin kabul edilmesini düzenlemektedir. Dolayısıyla ilgili Sözleşme hükümet-dışı kuruluşların uluslararası hukuki kişiliğine ilişkin bir yenilik ya da düzenleme getirmiş değildir.³⁶⁶

Hükümet-dışı kuruluşların uluslararası hukuk ile ilişkisinin ortaya çıktığı hususlardan bir diğeri uluslararası yargısal süreçlere katılımlarıyla ilgilidir.³⁶⁷ Shelton, hükümet-dışı kuruluşların uluslararası yargılama süreçlerindeki etkisini *amicus curiae*³⁶⁸ ile ilişkili olarak Uluslararası Adalet Divanı, Avrupa Birliği Adalet Divanı, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Inter-Amerikan İnsan Hakları Mahkemesi kapsamında değerlendirmiştir.³⁶⁹ Uluslararası hukuk bakımından hükümet-dışı kuruluşların *amicus* olarak Uluslararası Adalet Divanı'na katılımları önem arz etmektedir. Uluslararası Adalet Divanı'nda hükümet-dışı kuruluşların yargılama süreçlerine katılma girişimi Uluslararası Daimî Adalet Divanı'na kıyasla daha sınırlıdır.³⁷⁰ Uluslararası Adalet Divanı da hükümet-dışı kuruluşların katılımına oldukça mesafeli yaklaşmaktadır.³⁷¹ Aksi durumda dahi *amicus curiae*, hükümet-dışı kuruluşların uluslararası hukuki kişiliğini teyit edebilecek bir neticeye ulaşılmasını sağlamayacaktır.

Hükümet-dışı bir kuruluş olan *Greepeace* ile Fransa arasında uluslararası tahkime konu olan bir uyuşmazlık olan *Rainbow Warrior* Davası uluslararası örgütlerin hukuki kişiliklerinin tartışılmasında bir başka gelişme olarak değerlendirilmiştir.³⁷² Bu uyuşmazlık esas olarak Fransa ile Yeni Zelanda arasında ortaya çıkmıştır.³⁷³ Ancak Yeni

³⁶⁶ Hobe, S. (2012), s. 722; Martens, K. (2003), s. 23.

³⁶⁷ Shelton, D. (1994). The Participation of Nongovernmental Organizations in International Judicial Proceedings. *The American Journal of International Law*, 88(4), 611-642, s. 611.

³⁶⁸ "Anglo-Sakson hukukunda yaygın olarak uygulanan bu yöntem, ulusal ve uluslararası mahkeme ve yargı mercilerinde de kullanılmaktadır. Devam etmekte olan bir davada konuyla ilgilenen gerçek veya tüzel üçüncü kişiler, sundukları kapsamlı raporlar yoluyla mahkemeyi bilgilendirmek istemektedir. Bu raporlar, çıkarları doğrudan etkilenenlerin kendi bakış açılarını yansıtma fırsatı vermesi bakımından faydalıdır." Başlar, K. (2005), s. 106.

³⁶⁹ Shelton, D. (1994), s. 611.

³⁷⁰ Shelton, D. (1994), s. 623.

³⁷¹ Shelton, D. (1994), s. 623.

³⁷² Aksar, Y. (2015). *Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk I*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, s.211.

³⁷³ *Case concerning the difference between New Zealand and France concerning the interpretation or application of two agreements, concluded on 9 July 1986 between the two States and which related to the problems arising from the Rainbow Warrior Affair*, 30 April 1990, VOLUME XX pp. 215-284, s. 218. "Rainbow Warrior Affair" olarak atıflanaacaktır.

Zelanda, Fransa'nın hayatını kaybeden *Greenpeace* üyesinin ailesine tazminat ödemesini talep etmiştir.³⁷⁴ Dolayısıyla uluslararası tahkime konu olan uyuşmazlıkta ilgili hükümet-dışı kuruluşun doğrudan taraf olması gibi bir durum söz konusu değildir. Çalışmamız kapsamında hükümet-dışı kuruluşların uluslararası hukuki kişiliğinin ortaya çıktığına ilişkin bir sonuca ulaşılmamıştır. Hükümet-dışı kuruluşların hukuki kişiliği uluslararası hukukta değil; iç hukuklarda kendine yer bulmaktadır.³⁷⁵

1.3.2.3. Ticari Şirketler

Uluslararası alanda faaliyet gösteren ticari şirketler geleneksel olarak ulusal hukuk düzenlerine tabi olarak kurulmaktadır.³⁷⁶ Çok uluslu (*multinational*) ya da ulus-ötesi (*transnational*) ticari şirketlerin faaliyetlerinin kapsamının genişlemesi dikkate alınarak uluslararası hukuk tarafından düzenlenmesi gerektiği ifade edilmektedir.³⁷⁷ Ulus-ötesi şirketlerin uluslararası hukuktaki statüsü bağlı oldukları ülkeye göre belirlenmektedir.³⁷⁸ Bu durum Uluslararası Adalet Divanı tarafından 1970 yılında verdiği *Barcelona Traction* Davası kapsamında teyit edilmiştir.³⁷⁹ Uluslararası hukuk kişileri arasında değerlendirilmesi ihtimali tartışılan en önemli oluşumlardan birisi de ulus-ötesi şirketlerdir.³⁸⁰

Ulus-ötesi şirketlerin uluslararası hukuktaki konumuna ilişkin düzenlemeler genellikle “*esnek hukuk (soft law)*” niteliğindedir.³⁸¹ Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü, Uluslararası Çalışma Örgütü ve Birleşmiş Milletler ulus-ötesi şirketler için bu nitelikte

https://legal.un.org/riaa/cases/vol_XX/215-284.pdf (14.01.2020).

³⁷⁴ *Rainbow Warrior Affair*, s. 225, 226; Rosenne, S. (2004), s. 271.

³⁷⁵ Charnovitz, S. (April 2006), s. 355; Martens, K. (2003), s. 1; Nowrot, K. (1999), s. 622.

³⁷⁶ Muchlinski, P. (2012). Corporations in International Law. R. Wolfrum içinde, *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law* (s. 797-812). Oxford: Oxford University Press, s. 799.

³⁷⁷ Charney, J. (1983). Transnational Corporations and Developing Public International Law. *Duke Law Journal*, 4, 748-788, s. 753; Pazarıcı, H. (2013), s. 222.

³⁷⁸ Johns, F. (1994). The Invisibility of the Transnational Corporation: An Analysis of International Law and Legal Theory. *Melbourne University Law Review*, 19(4), 893-923, s. 894.

³⁷⁹ Johns, F. (1994), s. 894; *Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited*, Judgment, I.C.J. Reports 1970, p. 3, para. 103.

³⁸⁰ Aksar, Y. (2015), s. 230; Shaw, M. (2018), s. 190.

³⁸¹ Muchlinski, P. (2012), s. 801.

birtakım belgeler yayınlamıştır.³⁸² “*Uluslararası Ticari İşlemlerde Yabancı Kamu Görevlilerine Rüşvet Verilmesinin Önlenmesi Sözleşmesi*” bu alanda şirketlerin sorumluluğunu düzenleyen uluslararası andlaşma niteliğinde bağlayıcı bir belgedir.³⁸³ Bu belge ulus-ötesi şirketlerin uluslararası andlaşma yapma yetkisini haiz uluslararası hukuk kişililerinin ortaya koyduğu bağlayıcı düzenlemelere tabi olduğunu göstermektedir.

Charney, ulus-ötesi şirketler uluslararası hukukun gelişim aşamalarına doğrudan katılımının gerekli olduğunu ileri sürmüştür.³⁸⁴ Özellikle uluslararası hukukun oluşturulması sürecine ulus-ötesi şirketlerin katılımının uzun vadede ortaya çıkabilecek sorunların önüne geçeceğini belirtmiştir.³⁸⁵ *Charney*, İkinci Dünya Savaşı’nın ardından ulus devletlerin “*yanılma payının (fallibility)*” açıkça ortaya çıktığını ve uluslararası toplumun ihtiyacının bir sonucu olarak uluslararası ilişkilerde uluslararası örgütlerin rolünün kademeli olarak büyüdüğünü ifade etmiştir.³⁸⁶ Ancak uluslararası hukuki kişilik kavramına yaklaşımımız çerçevesinde; ulus-ötesi şirketlerin belirli ölçüde uluslararası hukukun katılımcısı olduğunu kabul edilmekle birlikte uluslararası hukukun kişisi oldukları görüşü desteklenmemektedir. Zira uluslararası örgütlere hukuki kişilik atfedilmesi uluslararası toplumun ihtiyaçlarından farklı kriterlere dayandırılmış ve hukuki bir zemine oturtulmuştur.

³⁸² Muchlinski, P. (2012), s. 801.

³⁸³ Muchlinski, P. (2012), s. 801; Andlaşma metni için bakınız:

<http://www.diabgm.adalet.gov.tr/arsiv/oecd/OECDsozlesmeTR.pdf> (27.02.2020).

³⁸⁴ Charney, J. (1983), s. 754.

³⁸⁵ Charney, J. (1983), s. 755.

³⁸⁶ Charney, J. (1983), s. 759.

2. BÖLÜM

ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN HUKUKİ KİŞİ OLARAK KABUL EDİLME SÜRECİ

2.1. ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN TANIMI VE UNSURLARI

Günümüzde pek çok uluslararası örgüt tanımı yapılmış olmasına rağmen evrensel olarak kabul edilmiş bir tanım söz konusu değildir.³⁸⁷ Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun uluslararası hukuk alanındaki gelişmeler üzerindeki etkisi dikkate alınarak Uluslararası Örgütlerin Sorumluluğuna İlişkin Taslak Maddeler³⁸⁸ (UÖSİTM) metninde vermiş olduğu tanım esas alınacaktır. Uluslararası Hukuk Komisyonu kuruluşundan itibaren uluslararası hukuk alanındaki temel çalışmalara öncülük etmiş uluslararası hukuk uzmanlarından oluşan bir kuruldur.³⁸⁹ Uluslararası hukukta uluslararası örgütlerin hukuki faaliyetlerinin artmasıyla uluslararası örgütler alanındaki doktrin de önemli ölçüde gelişmiştir.³⁹⁰ Bu nedenle doktrindeki yazarlar tarafından yapılmış uluslararası örgüt tanımlarına yer verilecek ve bununla birlikte Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun verdiği tanım ile bu tanımda yer alan unsurlar üzerinde durulacaktır.

Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun Andlaşmalar Hukuku Özel Raportörü olarak *Fitzmaurice* uluslararası bir örgütü “*devletlerin andlaşma ile kurduğu, bir kurucu belge ve organları olan, üye devletlerden ayrı bir kişiliğe sahip ve andlaşma yapma yetkisiyle*

³⁸⁷ Virally, M. (1981). Definition and Classification of International Organizations: A Legal Approach. G. Abi-Saab içinde, *The Concept of International Organization* (s. 50-66). Paris: Unesco, s. 51.

³⁸⁸ “*Draft Articles on the Responsibility of International Organizations*”. Adopted by the International Law Commission at its sixty-third session, in 2011, and submitted to the General Assembly as a part of the Commission's report covering the work of that session (A/66/10, para. 87); Türkçesi için, Keskin, S. (2016). Uluslararası Örgütlerin Sorumluluğuna İlişkin Taslak Maddeler. *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 36(2), 163-188.

³⁸⁹ Bouwhuis, S. (2012). The International Law Commission's Definition of International Law. *International Organizations Law Review*, 9(2), 451-465, s. 451; Uzun, E. (2016). *Milletlerarası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Dolayı Devletin Sorumluluğu*. Seçkin Yayıncılık: Ankara, s. 44.

³⁹⁰ Blokker, N., & Wessel, R. (2004). Introducing A New International Law Journal. *International Organizations Law Review*, 1(1), 1-3, s. 2.

donatılmış bir uluslararası hukuk öznesi” olarak tanımlamıştır.³⁹¹ Bu tanım uluslararası andlaşmalar hukukunun kodifikasyonuna yönelik çalışmaların raporlanması amacıyla ortaya konulan bir uluslararası hukuk metninde ifade edilmiştir.³⁹² Ancak 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi’nin 2. maddesi, uluslararası örgütü kısaca “*hükümetler arası örgüt*” olarak belirtmiştir.³⁹³

Virally, uluslararası örgütleri hukuki bir perspektifle genel ve sistematik olarak ele almış ve kavramın önemini ve hukuki dayanağını öne çıkarmaya çalışmıştır. *Virally*’e göre uluslararası örgüt, üyeleri arasında mutabakata varılarak kurulan ve görevi üyeler arasında iş birliği ile ortak çıkarların sürdürülmesi olan kalıcı bir sisteme ya da organlara sahip devletler birliğidir. Dolayısıyla *Virally*, uluslararası örgütler üzerindeki tanımını devletler arasında kurulma, gönüllülük esası, organların daimî olarak kurulması, özerklik ve iş birliği fonksiyonu olmak üzere tanımını beş temel unsura dayandırmıştır.³⁹⁴

Amerasinghe, uluslararası bir örgütü tanımlarken belli başlı noktalar üzerinde durmuştur. Öncelikle çalışmasında esas aldığı uluslararası örgütlerin genellikle hükümet-dışı kuruluşlar olarak bilinen özel uluslararası örgütler (*private international organization*) değil; kamusal uluslararası örgüt (*public international organization*) olduğunu belirtmiştir. Buna göre, uluslararası bir örgüt devletlerin taraf olduğu uluslararası andlaşma ya da konvansiyon ile kurulmaktadır.³⁹⁵ *Amerasinghe*, uluslararası örgütlerin örgütün anayasası olarak da nitelendirilebilen genellikle devletlerden oluşan üyeler arasında yapılan bir tür sözleşmeye bağlı olarak uluslararası hukuk sistemi altında kurulduğunu vurgulamıştır.³⁹⁶ Ancak *Amerasinghe*, Uluslararası Ödemeler Bankası’nın istisnai durumuna dikkat çekmiş ve devletler arasında bir tür sözleşme ile kurulan bu

³⁹¹ “*A collectivity of States established by treaty, with a constitution and common organs, having a personality distinct from that of its member-States, and being a subject of international law with treaty-making capacity*”. *United Nations, Yearbook of the International Law Commission*, Volume II: (UN Doc. A/CN. 4 /101, 1956), s. 108. https://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1956_v2.pdf (17.01.2020).

³⁹² *United Nations, Yearbook of the International Law Commission*, s. 106.

³⁹³ Bouwhuis, S. (2012), s. 452; *Vienna Convention on the Law of Treaties 1969*. Done at Vienna on 23 May 1969. Entered into force on 27 January 1980. United Nations, Treaty Series, vol. 1155, p. 331. https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_1_1969.pdf (02.02.2020).

³⁹⁴ *Virally, M. (1981)*, s. 51.

³⁹⁵ *Amerasinghe, C. (2007). Principles of the Institutional Law of International Organizations*. New York: Cambridge University Press, s. 9.

³⁹⁶ *Amerasinghe, C. (2007)*, s. 10.

örgütün İsviçre iç hukukuna göre kurulmuş olmasına rağmen uluslararası hukuki kişiliğe sahip olduğunu ifade etmiştir.³⁹⁷ Uluslararası Ödemeler Bankası'nın hukuki statüsü uluslararası tahkime konu olmuştur.³⁹⁸ Banka'nın uluslararası hukuki kişiliği bu kararda da teyit edilmiştir.³⁹⁹

Klabbers, uluslararası örgütlerin mutlak bir tanımının yapılmasının zorluğuna dikkat çekmiş ve uluslararası hukuk ya da iç hukuka göre kurulmuş olma ayrımı üzerinde durmuştur. Buna göre iç hukuka göre kurulan Yeşil Barış (*Greenpace*) ve Uluslararası Af Örgütü'nün (*Amnesty International*) hükümet-dışı kuruluş olarak nitelendirildiğini ifade ederek uluslararası hukukta çeşitli görevler üstlenmiş olan Uluslararası Kızılhaç Örgütü'nün genel yaklaşım çerçevesinde uluslararası örgüt olarak nitelendirilmediğini belirtmiştir.⁴⁰⁰ *Klabbers*, uluslararası örgütlerin devletler ya da uluslararası örgütler arasında kurulabileceğini, genellikle uluslararası bir andlaşma aracılığıyla kurulduklarını ve bağımsız iradeye sahip organları bulunduğunu ifade etmiştir.⁴⁰¹

Uluslararası Hukuk Komisyonu 2011 yılında yayınladığı UÖSİTM'de uluslararası örgütlerin tanımını yapmıştır. Bu tanım, uluslararası bir örgütün tanımlanmasına ilişkin olarak önerilen unsurlar arasında büyük bir çeşitlilik olduğu için önemlidir. Komisyon uluslararası örgütü tanımlarken her amaca uygun bir tanım olarak tasarlamak niyetinde değildir. Ancak bu tanım daha geniş ölçekte kullanılacak niteliktedir ve bugüne kadar yapılmış tanımlardan daha kalıcı olması bakımından önemlidir.⁴⁰² Uluslararası Hukuk Komisyonu uluslararası örgütlerin sorumluluğu ile ilgili çalışırken yaptığı uluslararası örgüt tanımına yaklaşımı noktasından birbirinden farklı seçeneklere sahip olmuştur. Zira, Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'ndeki tanımın aynısını yapmak ya da yeni bir tanım geliştirmek gibi hususlar Komisyon'un karşılaştığı seçeneklerdir. Bu noktada, Komisyon yeni bir tanım geliştirmeyi tercih etmiştir. Böylece uluslararası bir örgütü tanımlamak için geleneksel olarak uygulanan farklı kriterleri bir araya getirerek daha

³⁹⁷ Amerasinghe, C. (2007), s. 13.

³⁹⁸ *Partial Award on the lawfulness of the recall of the privately held shares on 8 January 2001 and the applicable standards for valuation of those shares*, 22 November 2002, VOLUME XXIII pp. 183-251. "Partial Award" olarak atıflanacaktır. https://legal.un.org/riaa/cases/vol_XXIII/183-251.pdf (17.01.2020).

³⁹⁹ *Parital Award*, para. 117.

⁴⁰⁰ *Klabbers, J. (2015). An Introduction to International Organizations Law*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 7.

⁴⁰¹ *Klabbers, J. (2015). An Introduction to International Organizations Law*, s. 10-14.

⁴⁰² *Bouwhuis, S. (2012)*, 452.

somut bir tanım geliştirmiştir. Buna göre, UÖSİTM metninin 2. maddesinin (a) bendinde şu tanımı yapmıştır:

“‘Uluslararası örgüt’, bir andlaşma ya da uluslararası hukuka göre akdedilen başka bir belge ile kurulan ve münhasıran uluslararası hukuk kişiliğine sahip örgüt anlamına gelir. Uluslararası örgütler, Devletlere ek olarak, diğer kurumları da üye olarak içerebilir.”⁴⁰³

Bu tanıma göre, uluslararası örgütlerin aşağıdaki özellikleri taşıması gerekmektedir:

- Andlaşma ya da uluslararası hukuka göre akdedilen bir uluslararası belge ile kurulabilen örgüt ifadesiyle iç hukuk düzeninde kurulan oluşumlar uluslararası örgütlerden ayrılmıştır.⁴⁰⁴
- Uluslararası örgütün mutlaka uluslararası andlaşma niteliğinde bir belge ile kurulması zorunlu değildir.⁴⁰⁵
- Uluslararası örgütün üye devletlerden ayrı uluslararası hukuk kişiliği vurgulanmıştır.

Schermers ve Blokker, Uluslararası Hukuk Komisyonu’nun vermiş olduğu tanımı benimsemekle birlikte ayrı bir hukuki kişiliğe sahip olma unsurunu ayrıca belirtmekten kaçınmıştır.⁴⁰⁶ Yazarlar, Komisyon’un uluslararası örgütlerin sorumluluğunu düzenleme amacı taşıdığı için böyle bir hükme yer verdiğini ifade etmiştir. Uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğe sahip olmasının koşul olarak aranması bazı uluslararası örgütleri kapsam dışı bırakması nedeniyle eleştirilmiştir.⁴⁰⁷ Uluslararası örgütler çerçevesi dışında ortaya

⁴⁰³ Keskin, S. (2016), s. 163.

⁴⁰⁴ Schermers, H., & Blokker, N. (2011), s. 46.

⁴⁰⁵ Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Örgütü ve Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu Birleşmiş Milletler Genel Kurul kararı ile kurulmuştur. Klabbers, J. (2015). *An Introduction to International Organizations Law*, s. 11.

⁴⁰⁶ Doktrindeki genel eğilime benzer bir biçimde *Schermers ve Blokker*, uluslararası sözleşme, kendine ait en az bir organa sahip olma ve uluslararası hukuk altında kurulma unsurlarını uluslararası örgüt tanımına dahil etmektedir. Kendine ait organlara sahip olma uluslararası örgütün üye devletlerden ayrı olarak kendi iradesine sahip olması ya da diğer bir deyişle uluslararası hukuki kişiliğe sahip olması şeklinde ifade edilmektedir. Bununla birlikte *Schermers ve Blokker*, istisnai bazı durumlarda uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğe sahip olmamasının da mümkün olduğunu ifade etmektedir. Schermers, H., & Blokker, N. (2011), s. 44.

⁴⁰⁷ Schermers, H., & Blokker, N. (2011), s. 31.

çıkan uluslararası iş birliği biçimlerinin tamamını ele almak mümkün olmasa da uluslararası örgütlerin kavramsal olarak anlaşılması bakımından birtakım örnekler üzerinde durulması mümkündür. Uluslararası örgüt niteliği taşımayan daha esnek, gayri resmi ve az çok kurumsal bir çerçeveye sahip çeşitli iş birliği örnekleri bulunmaktadır. Örneğin, Ortadoğu Dörtlüsü (*The Quartet on the Middle East*), Dünya Gözlemleri Grubu (*The Group on Earth Observations*), BRICS, G-8 ve G-20. Bu tür yapıların katılımcıları uluslararası bir örgüt kurma niyetinde değildir. Uygulamada bu iş birliği örnekleri uluslararası bir örgütten çok daha esnek bir yapıya sahiptir. Örneğin, BRIC Güney Afrika'nın katılımıyla BRICS'e dönüşmüş ve bunun kabulüne ilişkin onay işleminde hiçbir prosedüre gerek duyulmamıştır.⁴⁰⁸ Diğer bir örnek ise G-20'dir. Esas olarak, kökenleri Dünya Ekonomik Bunalımı'na kadar götürülen G-8; 2008 yılındaki krizin devamındaki süreçte büyüyerek G-20'ye dönüşmüştür.⁴⁰⁹

Schermers ve *Blokker*, uluslararası iş birliği örneklerinin kurumsallaştırılması ve yapılandırılması sonucunda uluslararası bir örgüt olarak nitelendirilebileceğini ifade etmiş olsa da bu ayrımı yapmanın oldukça zor olduğuna dikkat çekmiş ve bu zorluğa rağmen iş birliğinin kurumsallaşma düzeyinin zamanla artarak uluslararası bir örgütün ortaya çıkabileceğini ifade etmiştir.⁴¹⁰ Bahsi geçen bu dönüşümün en somut örneği Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)⁴¹¹ (*Organization for Security and Cooperation in Europe / OSCE*) olarak gösterilmiştir.⁴¹² Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) (*Conference on Security and Cooperation in Europe / CSCE*) 1975 yılında tamamlandığında, katılımcı devletler düzenli aralıklarla toplanmaya karar vermişler ve açıkça uluslararası bir örgütün söz konusu olmadığını kabul etmişlerdir. Ancak 21 Kasım 1990'da "Yeni Avrupa için Paris Şartı (*The Charter of Paris for a New Europe*)" ile resmi bir yapının kurulması hızlanmış ve 1994 Budapeşte Zirvesi'nde

⁴⁰⁸ Schermers, H., & Blokker, N. (2011), s. 32.

⁴⁰⁹ İlgili makalede, G-20'nin uluslararası bir örgüt olmadığı açıklanmaktadır. Henley, P., & Blokker, N. (2013). The Group of 20: A Short Legal Anatomy from the Perspective of International Institutional Law. *Melbourne Journal of International Law*, 14(2), 550-607, s. 557-561.

⁴¹⁰ Schermers, H., & Blokker, N. (2011), s. 32, 33.

⁴¹¹ "AGİT, diğer uluslararası örgütlerden farklı olarak antlaşma veya sözleşme gibi hukuki bağlayıcılığı bulunan bir belgeye dayanmamaktadır. Kabul ettiği ilke ve normlar kadar, kendi idari ve örgütsel yapısı da siyasi düzeyde Bakanlar veya Devlet ve Hükümet Başkanları tarafından alınan kararlara göre şekillenmektedir. Kararlar oydaşmayla alınmaktadır." http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ve-avrupa-guvenli-ve-isbirligi-teskilati-_agit_.tr.mfa (10.09.2019)

⁴¹² Schermers, H., & Blokker, N. (2011), s. 33.

kurumsallaşma süreci tamamlanarak Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı kurulmuştur.⁴¹³ Buna rağmen AGİT'in tam anlamıyla bir uluslararası örgüt olarak değil; *sui generis* bir uluslararası örgütlenme olduğu ifade edilmelidir. Bu noktada AGİT'in uluslararası hukuki kişiliği söz konusu mudur?

AGİT üyeleri (ya da katılımcı devletler) arasında AGİT'e hukuki kişilik verilmesi konusunda bir andlaşmaya varılmış değildir. Bu durum uygulamada birtakım sorunlara neden olmaktadır. Örneğin, AGİT personeli görev yaptıkları ülkelerde gerekli ayrıcalık ve bağımsızlıklardan yararlanamamaktadır. AGİT devletlere karşı talepte bulunma yetkisine sahip olmadığı gibi diğer uluslararası örgütlerle iş birliğinde çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadır. AGİT'in hukuki statüsü ile ayrıcalık ve bağımsızlıklarının belirlendiği bir konvansiyonun oluşturulmasına ABD özellikle karşı çıkmıştır. Bunun temel nedenlerinden biri AGİT'in esnek bir iş birliği çerçevesinden geleneksel bir uluslararası örgüte dönüşmesi konusunda endişe duyulmasıdır. Zira uluslararası örgüt yapılanmasının kurulmasına ilişkin girişimler başarısızlıkla sonuçlanmıştır.⁴¹⁴

AGİT'in hukuki statüsü günümüzde uluslararası hukukta hala tartışmalı bir konumdadır.⁴¹⁵ *Sui generis* bir uluslararası örgütlenme olarak nitelendirilen AGİT'in uluslararası hukuk kişiliğinin kabul edilmesi gerekmektedir. Çünkü faaliyet alanı ve gerçekleştirdiği operasyonlar bakımından gelişmiş olan bu uluslararası örgütün özellikle uluslararası hukuka aykırı eylemlerinden tek başına sorumlu tutulabilmesi hukuki kişilik atfedilmesine bağlıdır. Örgütün gelişimi ve ortaya çıkışı incelendiğinde iç hukuka değil; uluslararası hukuk mekanizmalarına dayandığı görülmektedir. Ancak AGİT'e uluslararası hukukun uygulanabilmesi bakımından örgütün kurucu andlaşmasının tamamlanması gerekmektedir. Bu bağlamda, uluslararası hukuki kişilik atfedilemeyen bir yapının uluslararası örgüt olarak nitelendirilebilmesi söz konusu değildir.

⁴¹³ Sapiro, M. (1995). Changing the CSCE into the OSCE: Legal Aspects of a Political Transformation. *The American Journal of International Law*, 89(3), 631-637, s. 632.

⁴¹⁴ Schermers, H., & Blokker, N. (2011), s. 992.

⁴¹⁵ Uluslararası örgütlerle pek çok ortak özelliği olmasına rağmen AGİT bir uluslararası örgüt değildir. Çağırın, M. (2014). *Uluslararası Örgütler*. Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları, s. 11.

2.2. ULUSLARARASI ÖRGÜTLERE HUKUKİ KİŞİLİK ATFETMENİN HUKUKİ DAYANAKLARI

Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından benimsenen uluslararası örgüt tanımının uluslararası hukuki kişilik atfını içermesi dikkat çekici olduğu gibi uluslararası örgütlerin uluslararası hukuki kişiliğinin dayanaklarını incelenmeye değer kılmıştır.⁴¹⁶ Çünkü herhangi bir oluşuma uluslararası hukuki kişilik atfedebilmenin normatif olarak tespit edilmesinin uluslararası hukuk bakımından önemli sonuçları söz konusudur. *Portmann*'a göre, uluslararası hukuki kişiliğe sahip olmanın tek doğrudan sonucu hukuka aykırı eylemlerinden sorumluluklarının doğmasıdır.⁴¹⁷ *Schermers* ve *Blokker*, uluslararası örgütlere hukuki kişilik atfedilmediğinde onların bağımsız birimler olarak fonksiyonlarını yerine getirmesinin mümkün olmadığını ifade etmiştir. Yazarlar hem ulusal hem de uluslararası hukuka katılabilmenin bir ön koşulu olarak hukuki kişiliğin önemine dikkat çekmişlerdir.⁴¹⁸

Uluslararası hukuki kişiliğin uluslararası örgütlerin en önemli unsurlarından biri olduğu günümüzde genel olarak kabul görmektedir.⁴¹⁹ Uluslararası Adalet Divanı da 1949 Zararların Tazmini Danışma Görüşü kapsamında uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğe sahip olduğunu tespit ederken sadece uluslararası haklardan yararlanmanın değil; aynı zamanda yükümlülüklerin de söz konusu olduğunu tespit etmiştir.⁴²⁰ Çalışmamızda uluslararası hukuki kişilik atfedilebilecek oluşumların andlaşma yapma yetkisine sahip olması ve uluslararası sorumluluklarının ileri sürülebilmesi gerektiği tespit edilmiştir. Dolayısıyla belirli bir oluşumun uluslararası hukuki kişiliğe sahip olmaksızın uluslararası hukukun düzenlediği hak ve yükümlülüklerle sahip olması söz konusu değildir.

Uluslararası örgütlerin uzun bir süre boyunca uluslararası hukuka aykırı eylemlerde bulunmayacağı varsayılmıştır. Çünkü uluslararası örgütler “*insanlığın kurtuluşu (salvation of mankind)*” için yaratılmıştır ve bu tür oluşumlara uluslararası hukuki kişilik

⁴¹⁶ Bouwhuis, S. (2012), s. 454.

⁴¹⁷ Portmann, R. (2013), s. 277.

⁴¹⁸ Schermers, H., & Blokker, N. (2011), s. 985.

⁴¹⁹ Sands, P., & Klein, P. (2009). *Bowett's Law of International Institutions*. London: Sweet & Maxwell, s. 473.

⁴²⁰ *Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations*, s. 180.

atfetmek gerekli değildir.⁴²¹ *Klabbers*, uluslararası örgütler hukukunun dönüşümünü incelerken “fonksiyonalizm (*functionalism*)” kavramı üzerinde durmuştur.⁴²² 1940 ve 1950’lerde ise iki dünya savaşının sona ermesiyle geniş kapsamlı yeni uluslararası örgütler ortaya çıkmış ve uluslararası örgütler hukuku kurumsal bir yapıda incelenmeye başlanmış olsa da fonksiyonalizmin etkileri sınırlı ölçüde devam etmiştir. Bu durum kabaca 1960 ve 1970’li yıllara kadar sürmüş ve bu yılların sonunda fonksiyonalizm teorisinin başarısız olduğu ifade edilmiştir. Aynı dönemde uluslararası örgütlerin dış dünyayla ilişkisini klasik fonksiyonalizmin getirdiği anlayışın açıklayamadığı savunulmuştur. O yıllardan beri “uluslararası kurumsal hukuk disiplini (*discipline of international institutional law*)” uluslararası örgütlerin konumunu belirleme çabasıdır ve bu süreç genel olarak hala devam etmektedir.⁴²³

Uluslararası örgütlerin uluslararası hukuki kişiliğe sahip olmaması mümkün müdür? *Crawford*’a göre, Uluslararası Hukuk Komisyonu’nun yaptığı uluslararası örgüt tanımında uluslararası sorumluluğun kapsamının geliştirilmesine dayandığı için uluslararası örgütlerin uluslararası hukuki kişiliğinin mevcut olduğunu varsayılmaktadır. Uluslararası bir örgütün uluslararası hukuki kişiliğe sahip olmadan (andlaşmaya dayanma, devletlerarası karakteri ve faaliyetlerine binaen) uluslararası bir örgüt olarak nitelendirilmesi mümkün olsa da uluslararası örgütlerin çoğunun üye devletlerden ayrı kişiliği bulunmaktadır.⁴²⁴ Çalışmamız kapsamında böyle bir durumda ortaya çıkan kuruluşa teknik olarak uluslararası örgüt denilmesinin mümkün olmadığı ve uluslararası kişiliğin uluslararası örgütlerin temel bir niteliği olduğu savunulmaktadır. Bu bağlamda uluslararası örgütlere uluslararası hukuki kişilik atfetmenin hukuki dayanağı ne olabilir? Uluslararası hukuki kişiliğin kuramsal temellerinin incelendiği ilk bölümde bu konunun

⁴²¹ *Klabbers*, uluslararası örgütlerin kurtarıcı rolüne vurgu yapan yaklaşımı eleştirmektedir. Buna göre, uluslararası hukukta kişilik karmaşık bir kavram olsa da şu iki sonucu doğurması bakımından özellikle önemlidir. *Klabbers* da kişiliğin ilk sonucu olarak uluslararası andlaşma yapma yetkisine ve ikinci olarak ise uluslararası hukuka aykırı eylemlerinden sorumlu tutulmaya dikkat çekmiştir. *Klabbers*, J. (2016). Formal Intergovernmental Organizations. J. Cogan, I. Hurd, & I. Johnstone içinde, *The Oxford Handbook of International Organizations* (s. 133-151). New York: Oxford University Press, s. 141.

⁴²² *Klabbers*, J. (2015). The EJIL Foreword: The Transformation of International Organizations Law. *The European Journal of International Law*, 26(1), 9-82.

⁴²³ *Klabbers*, J. (2015). The EJIL Foreword: The Transformation of International Organizations Law, s. 11.

⁴²⁴ *Crawford*, (2012) s. 167.

genel çerçevesi tartışılmış olsa da uluslararası örgütler bazında konuya ilişkin farklı görüşlerin bulunduğu tespit edilmiştir.

Amerasinghe, uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğe sahip olmadıkları bir durumda ulusal hukuklarda tüzel kişiliğe sahip olmayan dernek ya da ortaklıklar gibi bir işleve sahip olacağını ve devletlerin kendi hukuki kişiliklerinden ayrı bir uluslararası hukuki kişiliğe sahip örgütler kurmasının yararlı ve hatta gerekli olduğunu ifade etmiştir.⁴²⁵ Ancak uluslararası örgütlerin kurucu andlaşmaları genel olarak uluslararası hukuki kişiliğin mevcudiyetini açıkça belirten hükümlere sahip değildir.⁴²⁶ Uluslararası örgütlerin uluslararası hukuki kişiliğinin kurucu andlaşmada açıkça ifade edilmediği durumlarda bu örgütlerin uluslararası hukuki kişiliğinin dayanağını açıklama konusunda temelde iki farklı yaklaşım söz konusudur.⁴²⁷ İlk yaklaşım uluslararası örgütlerin uluslararası hukuki kişiliğinin üyelerinin iradesine dayandığını ifade etmiştir.⁴²⁸ İkinci yaklaşım ise uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğinin ortaya çıkmasında objektif birtakım kriterler olduğunu ve kriterlerin yerine getirilmesi durumunda uluslararası örgütlerin uluslararası hukuki kişiliğe sahip olacağını belirtmiştir.⁴²⁹

Uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğinin dayanağı noktasındaki bu iki farklı yaklaşım çalışmamızın bu ikinci bölümünün ilerleyen kısımlarında⁴³⁰ detaylı bir biçimde incelenecektir. Çalışmamız kapsamında uluslararası örgütlerin uluslararası hukuki kişiliğinin objektif birtakım kriterlerin yerine getirilmesiyle ortaya çıkacağına ilişkin görüş desteklenmektedir. Ancak uluslararası örgütlerin faaliyetlerinin sınırları noktasında kurucu andlaşmada belirtilen amaçlarına bakılacaktır. Örneğin kurucu andlaşmada üye

⁴²⁵ Amerasinghe, C. (2007), s. 69.

⁴²⁶ Blokker, N. (2016). Constituent Instruments. J. Cogan, I. Hurd, & I. Johnstone içinde, *The Oxford Handbook of International Organizations* (s. 943-961). New York: Oxford University Press, s. 950.

⁴²⁷ Akande, Schermers ve Blokker'ı ilk görüşün temsilcisi olarak ifade ederken *Amerasinghe* ikinci görüşün temsilcisi olarak ifade etmiştir. Schermers ve Blokker, uluslararası hukuki kişiliği kurucu andlaşmaya dayandırmasına rağmen bütün uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğinin mevcut olmasının zorunlu olmadığını kabul etmektedir. Akande, D. (2010), s. 252; Amerasinghe, C. (2007), s. 69.

⁴²⁸ Sands, P., & Klein, P. (2009), s. 470; Schermers, H., & Blokker, N. (2011), s. 985.

⁴²⁹ Seyersted, F. (1964), s. 99; Rama-Montaldo, M. (1970), s. 154.

⁴³⁰ "2.4.1. Uluslararası Örgütlerin Kurucu Andlaşmaları ve Hukuki Kişilik"

devletlerin ortaya koyduğu amaçlar doğrultusunda ilgili uluslararası örgütün andlaşma yapma yetkisinin sınırları belirlenecektir.

2.3. ULUSLARASI ÖRGÜTLERİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Uluslararası örgütlerin ilk temellerinin atılması uzun bir geçmişe sahiptir. Ancak günümüzdeki anlamıyla uluslararası örgütlerin ortaya çıkışı 19. yüzyıl ile birlikte söz konusu olmuştur. Ulus devletler, günümüzdeki anlamıyla uluslararası örgüt niteliğinde bir yapı kurmadan önce kendi aralarında diplomatik, ekonomik, hukuki ve savaş gibi konularda çeşitli ilişkiler geliştirmiştir.⁴³¹ Dolayısıyla uluslararası tarihin büyük bir kısmında uluslararası örgütler sistemin alt parçasını oluşturmuştur. Bu bağlamda, uluslararası tarihsel gelişim sürecinde uluslararası örgütler ulus devletlerin amaçlarını gerçekleştirmesi için onların aracı olmuşlar ve onlar tarafından şekillendirilmişlerdir.⁴³²

Uluslararası örgütler, yakın bir geçmişe kadar uluslararası hukukunun içinde bir bölüm olarak ele alınmış olsa da daha sonra uluslararası örgütler hukuku bağımsız bir hukuk dalı şeklinde ortaya çıkmaya başlamıştır.⁴³³ Üstelik gerek uluslararası hukukun kişisi olan uluslararası örgütlerin gerekse uluslararası hukuki kişilik atfedilmeyen hükümet-dışı kuruluşların sayısı ve etkinliği hızla artmaktadır. Dolayısıyla, uluslararası örgütlerin ayrı bir disiplin olarak incelenmesi somut bir gereklilik olarak değerlendirilmelidir. Öte yandan uluslararası örgütlerin felsefe, tarih, diplomasi, dış politika, anayasa hukuku, insan hakları, medeni hukuk, sosyoloji, ekonomi, idare hukuku gibi pek çok farklı alanla yakın bağlantıları olduğu ifade edilmiştir.⁴³⁴ Ancak uluslararası örgütlerin tarihsel olarak ne şekilde geliştiğinin incelenmesi uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğinin tespit edilmesine varan sürecin anlaşılabilmesi bakımından önemlidir.

Çalışmamızda uluslararası örgütlerin tarihsel gelişimi günümüzdeki uluslararası sistemin temelini oluşturan Birleşmiş Milletler öncesi ve sonrası şeklinde iki ayrı olarak

⁴³¹ Gerbet, P. (1981). Rise and Development of International Organization: A Synthesis. G. Abi-Saab içinde, *The Concept of International Organization* (s. 27-49). Paris: Unesco, s. 31.

⁴³² Bennett, A., & Oliver, J. (2015). *Uluslararası Örgütler İlkeler ve Meseleler*. (N. Uslu, Çev.) Ankara: BB101 Yayınları, s. 21.

⁴³³ Blokker, N., & Wessel, R. (2004), s. 2.

⁴³⁴ Hasgüler, M., & Uludağ, M. (2014). *Devletlerarası ve Hükümetler-Dışı Uluslararası Örgütler*. İstanbul: Alfa Yayınları, s. 20.

incelenmiştir. Birleşmiş Milletler öncesindeki dönemin uluslararası örgütler hukuku bakımından en önemli ayrıntısı kuşkusuz Milletler Cemiyeti'nin kurulmuş olmasıdır. Zira uluslararası örgütlerin uluslararası hukuki kişiliğine ilişkin ilk tartışmaların ortaya çıktığı Milletler Cemiyeti'nin kuruluşu çalışmamız bakımından önemli bir detaydır.

2.3.1. Birleşmiş Milletler Öncesinde Uluslararası Örgütler

2.3.1.1. Milletler Cemiyeti Öncesinde Uluslararası Örgütler

Uluslararası örgütlerin ortaya çıkışı esas olarak modern devletler arasındaki ilişkilerin gelişmesiyle ilişkilidir. Bununla birlikte bu dönemden önceki devletlerarası iş birliği örneklerinin de günümüzdekine benzer yönleri bulunmaktadır. Ancak bugünküne yakın anlamıyla uluslararası örgütlenme yapısı Napolyon Savaşları'nın ardından 1815 Viyana Kongresi ve devamındaki gelişmelerin sonucudur.⁴³⁵ 19. yüzyıldan önce gerçekleşen büyük savaşlardan sonra Avrupa'da önemli andlaşmalar (1648 *Westphalia* ve 1713-1714 *Utrecht*) yapılmıştır. Bu andlaşmaların en önemli özelliği daha sonra tüm dünyaya yayılacak olan Avrupa egemen devletler sistemini kurmuş olmasıdır.⁴³⁶ Avrupa Uyumunu⁴³⁷ olarak devam eden 1815 Viyana Kongresi'nin ayırt edici özelliği Avrupa'da kurulan yeni düzenin barış içinde sürdürülmesine ilişkin bir perspektife sahip olması ve büyük güçler arasında düzenli görüşmeler yapılmasını başarmış olmasıdır.⁴³⁸ *Hobsbawm*, Avrupa Uyumunu ifadesinin günümüzdeki Birleşmiş Milletler'den çok Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin daimi üyelerine karşılık geldiğini ifade etmiştir. Zira bu kongrelerde en önemli kararların "*büyük devletler*" tarafından alınacağı anlaşılmıştır.⁴³⁹

Avrupa Uyumunu, uluslararası hukuk bakımından bir uluslararası örgüt olarak değerlendirilememektedir. Çünkü bu tür bir yapılanmada büyük devletler arasında ve onların çıkarlarını gerçekleştirmeleri için kurulmuş bir uluslararası örgüt söz konusu

⁴³⁵ Herren, M. (2016), s. 91.

⁴³⁶ Archer, C. (2001). *International Organizations*. London: Routledge, s. 4.

⁴³⁷ Avrupa Uyumunu, Avrupa'da güçler dengesini korumak için zafer kazananların Napolyon'a karşı oluşturduğu bir sistemdir. Gerbet, s. 32.

⁴³⁸ Abi-Saab, G. (1981). Introduction: The Concept of International Organization: A Synthesis. G. Abi-Saab içinde, *The Concept of International Organization* (s. 9-24). France: Unesco, s. 10.

⁴³⁹ Hobsbawm, E. (2005). *Devrim Çağı 1789-1848*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, s. 116.

değildir. Sadece gerekli durumlarda toplanması öngörülen bir konferans-kongre düzenlemesi planlanmıştır.⁴⁴⁰ Ancak Viyana Kongresi'nde uluslararası örgütlerin ortaya çıkış süreci bakımından önemli adımlar atılmıştır. Viyana Kongresi ile birlikte çok taraflı diplomasi ve çok taraflı anlaşmalar yapılabilmesinin yolu açılmıştır. Bu sayede uluslararası örgütlerin kurulabilmesi için gerekli siyasi-diplomatik araçların uluslararası sistemde etkili duruma gelmesi mümkün olmuştur. Zira diplomatik usullerin genel kabul gören belirli kurallara bağlanmamış olması önceki dönemlerde çok sayıda devletin bir araya gelip müzakere yürütmesini zorlaştırmıştır. Viyana Kongresi'nde kabul edilen özel bir düzenleme ile modern diplomatik ilişkilerin temelini oluşturan birtakım kurallar kabul edilmiştir.⁴⁴¹ Viyana Kongresi daimî bir sistem ortaya koymamış olsa da uluslararası örgütler ve ortak güvenlik sisteminin ilk örneği olarak değerlendirilmiştir.⁴⁴²

Viyana Kongresi'nde görüşmelerin ana konusunu siyasi sorunlar oluşturmuştur. Özellikle Fransız İhtilali ve Napolyon savaşlarıyla sarsılan Avrupa'da sınırların yeniden belirlenmesi ve uyuşmazlıkların çözülmesi amaçlanmıştır.⁴⁴³ Bunun yanında köle ticaretinin kaldırılması ve sınır aşan nehirlerde ulaşımın düzenlenmesi gibi hukuki ve teknik konularda da çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Köle ticaretinin bütün devletler için yasaklanmasını öngören bir beyanname kabul edilmiştir. Sınır aşan nehirler konusu ise ilk modern uluslararası örgütlerin ortaya çıkma süreci bakımından önemlidir. Uluslararası Posta Birliği, Uluslararası Telgraf Birliği ve Ren nehrine ilişkin düzenlemelerin öngörüldüğü Ren Komisyonu 19. yüzyılın sonundaki bu tür örgütlere örnek olarak gösterilmiştir.⁴⁴⁴ Dolayısıyla, Viyana Kongresi siyasi sorunların görüşülmesini sağlamış olsa da ilk uluslararası örgütler teknik, ekonomik ve yönetsel sorunların giderilmesi amacıyla kurulmuştur.⁴⁴⁵ Evrensel olma hedefi taşıyan ve devletler arasındaki siyasi

⁴⁴⁰ Özman, M. (1964). Devletlerin Egemenliği ve Milletlerarası Teşekküller. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 21(1-4), 53-121, s. 80.

⁴⁴¹ Çağırın, M. (2014), s. 43.

⁴⁴² Hasgüler, M., & Uludağ, M. (2014), s. 46.

⁴⁴³ Çağırın, M. (2014), s. 44.

⁴⁴⁴ Akande, D. (2010), s. 249.

⁴⁴⁵ Meray, S. (1979). *Uluslararası Hukuk ve Uluslararası Örgütler*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, s. 267.

sorunların giderilmesini amaçlayan ilk uluslararası örgütün kurulması için Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesini beklemek gerekmiştir.⁴⁴⁶

İlk uluslararası örgütler 19. yüzyılda ortaya çıkmaya başlamıştır.⁴⁴⁷ Uluslararası örgütlerin ortaya çıkışının pek çok tarihsel gelişmeyle ilişkisi kurulabilecektir. Ancak bu dönemi en iyi açıklayan siyasi gelişme kapitalist ekonominin dünya çapındaki genişlemesidir.⁴⁴⁸ Dolayısıyla devletler farklı siyasi yaklaşımlara sahip olsalar dahi ihtiyaç duydukları konularda bir araya gelmişler ve ortak çözümlerin üretilmesi için birleşmişlerdir. Örneğin 1865'te kurulan Latin Para Birliği uluslararası para sisteminin basitleştirilmesini amaçlarken yine bu dönemde yapılan “*serbest ticaret andlaşmaları*” ile gümrük tarifeleri indirilmiştir.⁴⁴⁹ Dolayısıyla 19. yüzyıldaki ilk uluslararası örgütler ortak politika ve koordinasyon ihtiyacının da etkisiyle kurumsal yapıdan yoksun konferans sisteminin yetersizliği konusundaki fikir birliği üzerine ortaya çıkmaya başlamıştır.⁴⁵⁰

19. yüzyılın sona erdiği ve 20. yüzyılın başladığı dönemde, diplomatik temsilciler ve uluslararası hukukçuların katılımıyla 1899 ve 1907 Lahey Barış Konferansları düzenlenmiştir.⁴⁵¹ Bu konferanslarda barışın korunması ve savaş hukukunun düzenlenmesine ilişkin olarak dünya tarihinde ilk kez çok ayrıntılı hukuki metinler kabul edilmiştir.⁴⁵² Ancak savaş başlamadan önceki dönemde gelişen silahlanma yarışına ilişkin konularda herhangi bir köklü değişiklik önerisi getirilmemiştir.⁴⁵³ 1899'da toplanan Birinci Lahey Barış Konferansı'na yirmi altı ülke katılırken 1907'de toplanan İkinci Lahey Barış Konferansı'na kırk dört ülke katılmış ve bu konferansta uluslararası uyuşmazlıkların barışçıl çözümü ve kuvvet kullanımına ilişkin on üç sözleşme kabul

⁴⁴⁶ Akande, D. (2010), s. 249.

⁴⁴⁷ Brölmann, C. (2007). *The Institutional Veil in Public International Law*. Portland: Hart Publishing, s. 39.

⁴⁴⁸ Hobsbawm, E. (2009). *Sermaye Çağı 1848-1875*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, s. 10.

⁴⁴⁹ Hobsbawm, E. (2009), s. 51.

⁴⁵⁰ Kolb, R. (2012). International Organizations or Institutions, History of. R. Wolfrum içinde, *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law Volume VI* (s. 1-11). Oxford: Oxford University Press, s. 6.

⁴⁵¹ Herren, M. (2016), s. 96.

⁴⁵² Gerbet, P. (1981), s. 39.

⁴⁵³ Archer, C. (2001), s. 15.

edilmiştir.⁴⁵⁴ Lahey Konferansları uluslararası örgütlenme bakımından oldukça önemli bir yere sahiptir.⁴⁵⁵ Çünkü uluslararası hukukun kodifikasyonunda çok ciddi adımlar atılmıştır. Bu yönüyle Lahey Konferansları ileriki dönemlerde Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler'e uluslararası hukukun kodifikasyonu konusunda ön açıcı bir etkide bulunmuştur.⁴⁵⁶

2.3.1.2. Milletler Cemiyeti

Milletler Cemiyeti, 1919 Paris'te gerçekleştirilen barış konferanslarının sonucunda kurulmuş ve uluslararası örgütler hukuku bakımından yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur.⁴⁵⁷ Zira Milletler Cemiyeti 1648'de Avrupa'da başlayan ve 19. yüzyılda Rusya ve Osmanlı gibi imparatorlukları da içine alan devletler arası ilişkiler döneminin uluslararası ilişkiler dönemine dönüştürülmesinde ilk "*ciddi ve somut*" adım olarak gösterilmiştir.⁴⁵⁸ 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra daha çok teknik ve ekonomik alanlarda işbirliğini sağlama amacı taşıyan uluslararası örgütler kurulmuşken Milletler Cemiyeti ile birlikte ilk defa siyasi alanda işbirliğini sağlamaya yönelik bir uluslararası örgüt kurulmuştur.⁴⁵⁹

Milletler Cemiyeti'nin uluslararası bir örgüt olarak kuruluşu 10 Ocak 1920'de Milletler Cemiyeti Misakı'nın Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda imzalanan barış andlaşmaları kapsamında yürürlüğe girmesi üzerine gerçekleşmiştir.⁴⁶⁰ Misak, Birleşmiş Milletler Şartı'na kıyasla daha kısa bir metindir ve hemen giriş kısmında Milletler Cemiyeti'nin uluslararası iş birliği ile barış ve güvenlik iki temel amacı gerçekleştirmek için kurulduğu belirtilmiştir. Milletler Cemiyeti örgütünün kurucu andlaşması olan Milletler Cemiyeti Misakı yirmi altı maddeden oluşmaktadır.⁴⁶¹ Kurucu belge niteliği taşıyan Misak hem genel anlamda hem de organların yetkileri bakımından kapsamlı bir biçimde ele

⁴⁵⁴ Hasgüler, M., & Uludağ, M. (2014), s. 69, 70.

⁴⁵⁵ Brölmann, C. (2007), s. 39.

⁴⁵⁶ Hasgüler, M., & Uludağ, M., s. 70.

⁴⁵⁷ Herren, M. (2016), s. 101.

⁴⁵⁸ Denk, E. (2015), s. 102.

⁴⁵⁹ Özman, M. (1964), s. 79.

⁴⁶⁰ Özman, M. (1964), s. 80.

⁴⁶¹ Tams, C. (2012). League of Nations. R. Wolfrum içinde, *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law Volume VI* (s. 760-772). Oxford: Oxford University Press, s. 762.

alınmamıştır.⁴⁶² Milletler Cemiyeti Misakı kapsamında Kurul (*League Assembly*), Konsey (*League Council*) ve Sekretarya (*League Secretariat*) olmak üzere üç ana organa yer verilmiştir.⁴⁶³ Milletler Cemiyeti döneminde kurulan Uluslararası Çalışma Örgütü (*ILO*) ve Milletlerarası Daimi Adalet Divanı (*PCIJ*) uluslararası hukuk bakımından önemli bir yere sahiptir. Ancak bu kuruluşlar doğrudan Milletler Cemiyeti Misakı kapsamında kurulmamıştır.⁴⁶⁴

Milletler Cemiyeti amaçları ve getirdiği düzenlemeler itibariyle devletin mutlak egemenliğine dayalı uluslararası sistemin esasını değiştirmekten ziyade onun kurumsal bir yapı içerisinde daha istikrarlı bir şekilde sürdürülmesine hizmet etmek için kurulmuştur.⁴⁶⁵ Dolayısıyla Misak uluslararası hukuku düzenleme niyetinde değildir.⁴⁶⁶ Ancak yine de Milletler Cemiyeti'nin uluslararası bir örgüt olarak çeşitli ilerlemeler sağladığı belirtilmiştir. *Kennedy*, Milletler Cemiyeti Misakı'nın yapısını incelemiş ve bu örgütün uluslararası hukukun kurumsallaşması sürecine katkılarını ele almıştır.⁴⁶⁷ Bu kapsamda kurumsallaşmanın daha farklı bir deyişle uluslararası bir örgütlenme içerisinde olmanın etkisiyle devletlerin çeşitli amaçlarının gerçekleştirilmesinin mümkün hale geldiğini ifade etmiştir. Sömürgelerin ekonomik gelişimi, savaş sonrası uluslararası uyuşmazlıkların çözümü, insan haklarının ve diğer söylemlerin teyit edilmesi hem ulusal hem uluslararası alanda demokratik yönetişimin ilerletilmesi için bilimsel ilkeler temelinde belirli bir usule dayalı uluslararası kuralların, idari düzenleme mekanizmalarının ve kurumsallaşmış uyuşmazlık çözümüne ilişkin çalışmaların geliştirildiği bu örgütsel yapılanma sayesinde geliştirildiğini savunmuştur.⁴⁶⁸ Milletler Cemiyeti ile birlikte ortaya çıkan bu tür gelişmeler uluslararası hukuka katkıda bulunmuş ve Birleşmiş Milletler kapsamında daha dayanıklı bir sistem kurulması bakımından

⁴⁶² Denk, E. (2015), s. 95.

⁴⁶³ Tams, C. (2012), s. 763-766.

⁴⁶⁴ Tams, C. (2012), s. 763.

⁴⁶⁵ Çağırın, M. (2014), s. 54.

⁴⁶⁶ Wright, Q. (1919). Effects of the League of Nations Covenant. *The American Political Science Review*, 13(4), 556-576, s. 556.

⁴⁶⁷ Kennedy, D. (1987). The Move to Institutions. *Cardozo Law Review*, 8(5), 841-987.

⁴⁶⁸ Kennedy, D. (1987), s. 986.

“sıçrama tahtası (*stepping stone*)” olarak değerlendirilmiştir.⁴⁶⁹ Birleşmiş Milletler’in kurucuları neredeyse tüm konularda Milletler Cemiyeti deneyiminden etkilenmiştir.⁴⁷⁰

Uluslararası bir örgüt olarak Milletler Cemiyeti 19 Nisan 1946’da Milletler Cemiyeti’nin bir organı olan Kurul kararıyla sona erdirilmiştir.⁴⁷¹ Milletler Cemiyeti’nin başarısız olduğu ve İkinci Dünya Savaşı’nın çıkmasını önleyemediği doktrinde ileri sürülen bir argümandır.⁴⁷² Milletler Cemiyeti gerek daimi organları gerekse beraberinde kurulan Uluslararası Daimi Adalet Divanı’nın faaliyetleri çerçevesinde uluslararası hukuku biçimsel anlamda değiştirmiştir.⁴⁷³ Dolayısıyla en azından 1930’lu yıllara kadar Cemiyet uluslararası iş birliğinin sağlanması ve uluslararası ilişkilerin düzenlenmesi bakımından önemli bir yere sahip olmuştur.⁴⁷⁴ Çalışmamız kapsamında Milletler Cemiyeti’nin uluslararası hukuki kişiliğe kuramsal yaklaşımların dönüşümünün yanı sıra uluslararası örgütler hukukunun ortaya çıkışı bakımından da dönüm noktası olduğu tespit edilmiştir. Bu yönüyle Milletler Cemiyeti günümüzdeki uluslararası örgütlenme sisteminin ilk örneğidir.⁴⁷⁵ Kennedy’nin Milletler Cemiyeti’ni “uluslararası ilişkilerin kurumsallaşması (*institutionalization of international relations*)” bakımından ilk girişim olarak ele alması yerinde bir yaklaşımdır.⁴⁷⁶

2.3.2. Birleşmiş Milletler Döneminde Uluslararası Örgütler

Uluslararası hukukun gelişiminde Birleşmiş Milletler’in uluslararası bir örgüt olarak etkisi çok önemlidir.⁴⁷⁷ Zira günümüzdeki uluslararası örgütlenme sistemi Birleşmiş Milletler’in kuruluşu ve gelişimiyle birlikte değerlendirilmektedir.⁴⁷⁸ Birleşmiş Milletler siyasi, ekonomik, kültürel, sosyal ve teknik olmak üzere çok geniş bir alanda faaliyet

⁴⁶⁹ Archer, C. (2001), s. 21.

⁴⁷⁰ Tams, C. (2012), s. 770.

⁴⁷¹ Tams, C. (2012), s. 762.

⁴⁷² Klabbbers, J. (2015). *An Introduction to International Organizations Law*, s. 20.

⁴⁷³ Herren, M. (2016), s. 112.

⁴⁷⁴ Tams, C. (2012), s. 770.

⁴⁷⁵ Terzioğlu, S., & Özarıslan, B. (2016). *Uluslararası Örgütler Hukuku*. Ankara: Adalet Yayınevi, s. 14.

⁴⁷⁶ Kennedy, D. (1987), s. 850.

⁴⁷⁷ Frowein, J. (2012). United Nations (UN). R. Wolfrum içinde, *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law Volume X* (s. 195-209). Oxford: Oxford University Press, s. 208.

⁴⁷⁸ Chimni, B. (2016). International Organizations, 1945-Present. J. Cogan, I. Hurd, & I. Johnstone içinde, *The Oxford Handbook of International Organizations* (s. 113-129). New York: Oxford University Press, s. 113.

göstermektedir.⁴⁷⁹ İkinci Dünya Savaşı'nın ardından uluslararası örgütler hukuku uluslararası hukukun ayrı bir disiplini olarak gelişmiştir.⁴⁸⁰ Bu argümanı destekleyen en önemli gelişmelerden birisi de Birleşmiş Milletler Şartı'nın 57. maddesi ile farklı alanlarda faaliyet gösteren Birleşmiş Milletler uzmanlık kuruluşlarının yaratılmış olmasıdır.⁴⁸¹ Dolayısıyla İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde Avrupa Toplulukları ve Avrupa Konseyi gibi bölgesel uluslararası örgütler kurulmuş olsa da mevcut uluslararası hukuk sistemi Birleşmiş Milletler üzerinden değerlendirilmektedir.⁴⁸² Çalışmamız kapsamında uluslararası örgütlerin hukuki kişi olarak kabul edilmeleri bakımından yapılan tarihsel sürecin incelenmesinde Birleşmiş Milletler merkezli yaklaşıma sadık kalınmıştır.

Birleşmiş Milletler'in tüm ülkeleri kapsayan uluslararası bir örgüt olarak kurulması kararı 14 Ağustos 1941'de ABD Başkanı *Roosevelt* ve İngiltere Başbakanı *Churchill* tarafından gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda yayımlanan Atlantik Şartı'na dayanmaktadır.⁴⁸³ Bu tarihten yaklaşık altı ay sonra Birleşmiş Milletler Bildirisi 1 Ocak 1942'de ABD, İngiltere, SSCB ve Çin tarafından imzalanmış ve 2 Ocak 1942'de yirmi iki devlet daha bu bildiriye katılmıştır.⁴⁸⁴ Bu bildiriyle örgütün kuruluş çalışmaları resmen başlatılmış ve evrensel bir üyeliğin gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir.⁴⁸⁵

21 Ağustos 1944 ile 7 Ekim 1944 tarihleri arasında gerçekleştirilen *Dumbarton Oaks* Konferansı Birleşmiş Milletler'in kurulması yolundaki ilk somut adımdır. Bu toplantılarda SSCB, Birleşik Krallık ve ABD temsilcileri arasında yapılan görüşmelere daha sonra Çin de katılmıştır.⁴⁸⁶ Bu toplantılarda örgütün amaç ve ilkeleri, üyelik sistemi

⁴⁷⁹ Gerbet, P. (1981), s. 46.

⁴⁸⁰ Blokker, N., & Wessel, R. (2004), s. 2.

⁴⁸¹ Rosenne, S. (2004), s. 250.

⁴⁸² Alvarez, J. (2017). *The Impact of International Organizations on International Law*. Leiden / Boston: Brill Nijhoff, s. 53; Denk, E. (2015), s. 127; Hoffmann, S. (1970). International Organization and the International System. *International Organization*, 24(3), 389-413, s. 390; Rochester, J. (1986). The Rise and Fall of International Organization as a Field of Study. *International Organization*, 40(4), 777-813, s. 787.

⁴⁸³ Frowein, J. (2012). United Nations (UN). R. Wolfrum içinde, *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law Volume X* (s. 195-209). Oxford: Oxford University Press, s. 196.

⁴⁸⁴ Hasgüler, M., & Uludağ, M. (2014), s. 110.

⁴⁸⁵ "Örgütün barışsever tüm devletlerin üyeliğine açık olacağı vurgulanmıştır." Denk, E. (2015), s. 139.

⁴⁸⁶ Frowein, J. (2012), United Nations (UN), s. 196.

ve temel organları üzerinde uzlaşmaya varılmıştır.⁴⁸⁷ 4 Şubat 1945 ile 11 Şubat 1945 tarihleri arasında gerçekleştirilen *Yalta* Konferansı'nda kurulacak uluslararası sistem temel olarak şekillendirilmiştir.⁴⁸⁸ Bu konferansta Birleşmiş Milletler'in resmen kurulacağı *San Francisco* Konferansı'na da çağrı yapılmıştır.⁴⁸⁹

Birleşmiş Milletler'in kuruluşu sürecinde son aşama olan *San Francisco* Konferansı 25 Nisan 1945'te açılmış ve başlangıçta kırk altı olan delege sayısına daha sonra dört delege daha eklenmiştir. Devletleri temsil eden bu delegelerin yanı sıra eğitim, kültür ve insan hakları konularında bir araya gelen hükümet-dışı kuruluşların temsilcileri de toplantılara katılmıştır.⁴⁹⁰ *San Francisco* Konferansı 26 Haziran 1945'te Birleşmiş Milletler Şartı'nın imzalanmasıyla sona erdirilmiş ve örgütün kurucu belgesi niteliğinde bu andlaşma 24 Ekim 1945'te yürürlüğe girmiştir.⁴⁹¹

Birleşmiş Milletler Şartı'nın yürürlüğe girmesiyle kurulan Birleşmiş Milletler günümüzdeki uluslararası örgütlerin kurumsal yapılanma bakımından en üst örneği olarak değerlendirilmiştir.⁴⁹² Zira Birleşmiş Milletler Şartı'nın kabul edilmesiyle birlikte uluslararası toplumda birçok temel değişiklik gerçekleşmiştir.⁴⁹³ *Sinclair*, uluslararası örgütlerin genişlemesinin uluslararası hukuka etkilerini ele aldığı çalışmasında özellikle Birleşmiş Milletler ve onun uzmanlık kuruluşlarının faaliyetlerinin bu süreçte etkili olduğunu ifade etmiştir.⁴⁹⁴ *Chimni*, Birleşmiş Milletler'in uluslararası örgütler hukuku bakımından incelerken Soğuk Savaş (1945-1989) süreci ve Soğuk Savaş sonrası şeklinde ikili bir ayrım yapmıştır.⁴⁹⁵ Soğuk Savaş döneminde Birleşmiş Milletler bünyesinde uzmanlık kuruluşları ile birlikte Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu gibi önemli

⁴⁸⁷ Frowein, J. (2012), United Nations (UN), s. 196.

⁴⁸⁸ “*Yalta'da alınan en önemli karar, Güvenlik Konseyi'nde kararların oylanması formülü konusunda Amerika'nın önerisinin kabul edilmesidir. Buna göre, barışın ihlal edilmesi, barışa yönelik bir tehdidin ortaya çıkması ve saldırganlık eylemi gerçekleştirilmesi hallerinde askeri müdahaleye başvurulması gibi önemli konularda büyük devletlerin (Güvenlik Konseyi daimi üyelerinin) oybirliğinin gerekmektedir.*” Bennett, A., & Oliver, J. (2015), s. 78.

⁴⁸⁹ Denk, E. (2015), s. 143.

⁴⁹⁰ Cot, J.-P. (2012). United Nations Charter, History of. R. Wolfrum içinde, *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law Volume X* (s. 259-272). Oxford: Oxford University Press, s. 267.

⁴⁹¹ Cot, J.-P. (2012), s. 271.

⁴⁹² Gerbet, P. (1981), s. 47.

⁴⁹³ Cot, J.-P. (2012), s. 271.

⁴⁹⁴ Sinclair, G. (2017). *To Reform the World: International Organizations and the Making of Modern States*. Oxford: Oxford University Press, s. 1.

⁴⁹⁵ Chimni, B. (2016), s. 115-121.

finans kuruluşları kurulmuş; uluslararası kuralların oluşturulmasında ve dekolonizasyon sürecinde etkili olmuş; gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasında yeni bir ekonomik düzenin oluşturulmasını sağlamış; barışı koruma ve sürdürülebilir gelişme gibi kavramların fikri düzeyde gelişmesine katkıda bulunmuş ve son olarak bölgesel örgütlerin kurulmasında etkili olmuştur.⁴⁹⁶ Birleşmiş Milletler, Soğuk Savaş sonrasındaki süreçte de benzer alanlarda yeni ekonomik ve siyasi koşullarla uyumlu gelişmelerin başını çekmiştir.⁴⁹⁷

Uluslararası örgütlerin tarihsel gelişimi incelendiğinde 19. yüzyılın sonlarında ekonomik ve teknik konularda iş birliğine dayalı birtakım uluslararası örgütlerin kurulduğu görülmüştür. Milletler Cemiyeti ile birlikte evrensel olma iddiası taşıyan bir uluslararası örgüt kurulmuş ve bu örgüt siyasi olarak başarısız olmasına rağmen normatif alanda birçok ilki gerçekleştirmiştir. *Sinclair*, Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden Birleşmiş Milletler'in kuruluşuna kadar olan dönemde (1919-1945) uluslararası örgütlerin uluslararası hukuka etkisini *ILO* üzerinden değerlendirmiştir.⁴⁹⁸ Birleşmiş Milletler kuruluşundan günümüze uluslararası hukukun temel yapısını etkilemiş ve yetmiş beş yıldır uluslararası toplumun merkezindeki konumunu sürdürmüştür.

1949 Zararların Tazmini Danışma Görüşü ile birlikte Birleşmiş Milletler'e uluslararası hukuki kişilik atfedilmesi uluslararası örgütlerin uluslararası hukuktaki gelişmeleri etkileme kapasitesini arttırmıştır. Uluslararası örgütlerin andlaşma yapma yetkisi ve uluslararası sorumluluklarının ileri sürülebilmesi onları uluslararası hukukta devletlerden bağımsız bir konuma getirmiştir.⁴⁹⁹ Bunun yanında uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında Birleşmiş Milletler'in başarılı olup olmadığı tartışılabilirse de uzmanlık kuruluşları vasıtasıyla normatif bir düzen yaratılmıştır.⁵⁰⁰ Çalışmamız kapsamında uluslararası örgütlerin tarihsel gelişiminin incelenmesi ile birlikte uluslararası örgütlerin uluslararası hukuku önemli ölçüde etkilediği ve bu durumun birtakım tartışmalara neden

⁴⁹⁶ Chimni, B. (2016), s. 116-118.

⁴⁹⁷ Chimni, B. (2016), s. 118-121.

⁴⁹⁸ Sinclair, G. (2017), s. 74.

⁴⁹⁹ Brölmann, C. (2001). A Flat Earth? International Organizations in the System of International Law. *Nordic Journal of International Law*, 70, 319-340, s. 320.

⁵⁰⁰ Gerbet, P. (1981), s. 46, 47.

olduğu tespit edilmiştir. Bu tartışmalar çalışmamızın bu bölümünün ilerleyen kısımlarında kapsamlı olarak ele alınmıştır.⁵⁰¹

2.4. ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN HUKUKİ GELİŞİMİ

2.4.1. Kurucu Andlaşmalar ve Uluslararası Örgütlerin Hukuki Kişiliği

Uluslararası örgütler, kural olarak uluslararası bir andlaşma ile kurulmaktadır.⁵⁰² Ancak Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun UÖSİTM kapsamında yaptığı tanımda uluslararası örgütlerin “*bir andlaşma ya da uluslararası hukuka göre akdedilen başka bir belge*”⁵⁰³ ile kurulabileceği ifade edilmiştir. Uluslararası örgütleri kuran belgeler için doktrin ve uygulamada en çok “*anayasa (constituton)*” ve “*kurucu belge (constituent instrument)*” ifadeleri kullanılmaktadır.⁵⁰⁴ Ancak uluslararası örgütler genellikle teknik olarak andlaşma adı verilen belgelerle kuruldukları için çalışmamızda kurucu andlaşma ifadesi tercih edilmiştir.⁵⁰⁵

Uluslararası örgütlerin uluslararası hukuki kişiliklerinin kapsamı ile kurucu andlaşmaları arasında sıkı bir ilişki söz konusudur. Kurucu andlaşmalarda hukuki kişiliğin belirtilmiş olması ilgili uluslararası örgütlerin uluslararası hukuk alanında hak ve yükümlülük üstlenmesi noktasındaki iradelerini açıkça (*explicit*) ortaya koyduklarını göstermektedir.⁵⁰⁶ Ancak kurucu andlaşmaların çoğunda uluslararası örgütün üye devletlerin iç hukukunda kişiliğe sahip olduğuna ya da iç hukuk uyarınca örgütün sahip olduğu hukuki yetkilere yer verilmektedir.⁵⁰⁷ Kurucu andlaşmalarda ilgili uluslararası

⁵⁰¹ “2.5. Uluslararası Örgütlerin Uluslararası Hukuka Etkisi ve Güncel Tartışmalar”

⁵⁰² Blokker, N. (2016), s. 943.

⁵⁰³ Keskin, S. (2016), s. 163.

⁵⁰⁴ Blokker, N. (2016), s. 945.

⁵⁰⁵ Uluslararası örgütler genel olarak çok taraflı andlaşmalarla kurulmaktadır. Blokker, N. (2016), s. 948; Sands, P., & Klein, P. (2009), s. 448.

⁵⁰⁶ Blokker, N. (2012). International Organizations or Institutions, Implied Powers. R. Wolfrum içinde, *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law Volume VI* (s. 18-26). New York: Oxford University Press, s. 19.

⁵⁰⁷ Klabbers, J. (2016), s. 141.

örgütün uluslararası hukuki kişiliğe sahip olduğunu belirten hükümlere çok sık rastlanmamaktadır.⁵⁰⁸

Uluslararası hukuki kişiliğin kurucu andlaşmalarda belirtildiği istisnai örneklerden birisi Avrupa Birliği'dir. Zira 1 Aralık 2009'da yürürlüğe giren Lizbon Andlaşması'nın 47. maddesinde, birliğin hukuki kişiliğe sahip olduğu açıkça ifade edilmiştir. Bu noktada, Avrupa Birliği'nin kuruluş dönemine giderek tarihsel bir inceleme yapmak gerekmektedir. 1950'li yıllarda Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu şeklinde üç ayrı uluslararası kişiliğe sahip uluslararası örgüt söz konusudur.⁵⁰⁹ 1992 yılında imzalanan Maastricht Andlaşması ile üç ayrı uluslararası örgüt üzerine Avrupa Birliğinin kuruluşu sağlanmıştır.⁵¹⁰ Ancak bu andlaşmada hukuki kişilikten bahsedilmediği gibi 1997 Amsterdam ve 2001 Nice Andlaşmaları'nda da böyle bir ifadeye yer verilmemiştir. Lizbon Andlaşması'nın bu açık hükmü öncesinde örgütün hukuki statüsü tartışılmış ve uluslararası hukuki kişiliğinin mevcut olduğu ifade edilmiştir.⁵¹¹ Ancak *Schermers ve Blokker*'a göre, 2001 yılına kadar uygulamada uluslararası hukuki kişilik kabul edilmiş değildir; zira Avrupa Birliği, 2001'den sonra çeşitli uluslararası andlaşmalara taraf olmaya başlamıştır.⁵¹² Sonuç olarak, Lizbon Andlaşması ile Avrupa Birliği'nin hukuki kişiliği üzerindeki tartışmalar ortadan kalkmış olmakla birlikte uluslararası andlaşma yapma yetkisi bu uluslararası örgütün hukuki kişiliğinin mevcut olduğunun göstergesidir.

Uluslararası örgütlerin uluslararası hukuki kişiliğinin söz konusu olabilmesi için kurucu andlaşmalarında bu durumun açıkça ifade edilmesi gerekmemektedir. Ancak kurucu andlaşmada açık hüküm bulunmayan durumlarda örgütün hukuki kişiliğinin dayanağının ne olacağı noktasında iki farklı yaklaşım söz konusudur.⁵¹³ Uluslararası örgütlerin hukuki

⁵⁰⁸ Klabbbers, J. (2016), s. 141; Akande, D. (2010), s. 252.

⁵⁰⁹ Pazarıcı, H. (2013), s. 138.

⁵¹⁰ Güneş, A. (Ekim 2014). Bir Uluslararası Hukuk Süjesi Olarak Avrupa Birliği, *TAAD* (19), 127-158, s. 129.

⁵¹¹ Wessel, R. (2000). Revisiting the International Legal Status of the EU. *European Foreign Affairs Review*, 507-537, s. 511.

⁵¹² Schermers, H., & Blokker, N. (2011), s. 992.

⁵¹³ Akande, D. (2010), s. 252; Klabbbers, J. (2015). *An Introduction to International Organizations Law*, s. 46; *Schermers ve Blokker*, farklı yaklaşımları üçe ayırmış ve bu üç yaklaşımdan birinin sosyalist yazarlar tarafından aktarıldığını ve günümüzde neredeyse hiç desteklenmediğini ifade etmiştir. Günümüzde kabul görmeyen bu yaklaşıma göre uluslararası örgütler sadece kurucu andlaşmalarında açıkça uluslararası

kişiliğinin dayanağı noktasında ayrılan bu yaklaşımlardan ilki kurucu üyelerin niyetinden bağımsız olarak uluslararası örgütün objektif olarak ortaya çıktığını ifade ederken; diğeri uluslararası örgütün hukuki kişiliğinin kapsamını üye devletlerin iradesine bağlı olarak belirlemektedir.⁵¹⁴ Uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğinin tespitinde ileri sürülen farklı yaklaşımlar örgütün sahip olduğu yetkilerin belirlenmesi bakımından da önem arz etmektedir. Uluslararası örgütlerin sahip oldukları yetkiler örtülü (*implied*) yetkiler, atfedilmiş (*attributed*) yetkiler ve doğal (*inherent*) yetkiler şeklinde üç temel başlıkta tartışılmaktadır.⁵¹⁵

Çalışmamızın bu kısmında ilk olarak uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğinin tespit edilmesinde kurucu andlaşmalarda örgütün uluslararası hukuki kişiliğe sahip olduğunun belirtilmediği durumlarda hukuki kişiliğin neye göre tespit edileceği üzerinde durulacaktır. İkinci olarak uluslararası örgütün sahip olduğu yetkilerin kapsamını belirleme noktasında ileri sürülen farklı yaklaşımlara yer verilecektir. Son olarak ise uluslararası örgütlerin kurucu andlaşmaları ile ilgili olarak genel bir değerlendirme yapılacaktır.

2.4.1.1. Uluslararası Örgütlerin Kişiliğine Objektif ve Sübjektif Yaklaşım

Uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğinin objektif olarak ortaya çıktığını kabul eden yaklaşım *Finn Seyersted* tarafından geliştirilmiştir.⁵¹⁶ *Seyersted*, uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğinin dayanağını tespit ederken doktrindeki genel eğilimden keskin bir biçimde ayrılmıştır. Zira *Seyersted*, üye devletler arasında imzalanan kurucu andlaşmanın uluslararası örgütün oluşturulması ya da uluslararası hukuki kişiliğinin ortaya koyulması bakımından zorunlu bir koşul olmadığını ifade etmiştir.⁵¹⁷ Uluslararası örgütlerin uluslararası hukuki kişiliğinin tıpkı devletlerinki gibi objektif birtakım

hukuki kişilik atfedilirse uluslararası hukukun kişisi sayılacaktır. *Tunkin*'den aktaran Schermers, H., & Blokker, N. (2011), s. 989.

⁵¹⁴ Blokker, N. (2012), s. 19, 20.

⁵¹⁵ Blokker, N. (2012), s. 19; Klabbbers, J. (2015). *An Introduction to International Organizations Law*, s. 53-64.

⁵¹⁶ Klabbbers, J. (2015). *An Introduction to International Organizations Law*, s. 48; Schermers, H., & Blokker, N. (2011), s. 989.

⁵¹⁷ *Seyersted*, F. (1964), s. 49.

koşulların oluşmasına bağlı olduğunu ve bu koşulların gerçekleşmesi durumundan uluslararası örgütün üye devletlerin iradesinden bağımsız olarak uluslararası hukuki kişiliği haiz olacağını savunmuştur.⁵¹⁸ Devlet olmanın koşullarının ülke, insan topluluğu ve egemenlik olduğunu ifade eden *Seyersted*'e göre uluslararası örgüt olmanın koşulu uluslararası organlara sahip olmaktır.⁵¹⁹ Buna göre bir uluslararası örgüt en az iki ya da daha fazla egemen devlet tarafından kurulmuş organlara sahipse ve bu organlar kendisini kuran devletlerden bağımsız hareket edebiliyorsa ortada objektif olarak ortaya çıkmış bir uluslararası hukuk kişisi vardır.⁵²⁰

Uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğini benzer bir yaklaşımla yani objektif olarak ortaya koyan diğer yazarlar *Manuel Rama-Montaldo* ve *Nigel D. White* olarak ifade edilmiştir.⁵²¹ *Rama-Montaldo*, uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğini açıklayan farklı teorileri incelemiş ve uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğinin objektif birtakım kriterlere bağlı olarak ortaya çıktığını belirtmiştir.⁵²² Dolayısıyla uluslararası alanda ayrı bir oluşum olarak ortaya çıkan uluslararası örgütler kurucu andlaşmalarda sözü geçmeyen birtakım haklara sahip olabileceklerdir.⁵²³ *Rama-Montaldo*'ya göre, örtülü yetkiler prensibi, uluslararası örgütün kurucu andlaşmada doğrudan yer verilmeyen bazı fonksiyonlarını yerine getirebilmesi bakımından uygulanacaktır. Bu bağlamda kurucu andlaşmada yer alan amaç ve fonksiyonların gerçekleştirilebilmesi bakımından uluslararası örgütlerin bazı yetkilere sahip olması mümkündür. Ancak örtülü yetkiler prensibi ilgili uluslararası örgütün uluslararası hukuki kişiliğinin dayanağı değildir.⁵²⁴

Rama-Montaldo, uluslararası örgütlerin uluslararası hukuki kişiliğinin dayanağı olarak birtakım objektif koşullar belirlemiştir. Buna göre uluslararası örgüt, devletler arasında yapılan ve örgütün sahip olacağı amaç ve fonksiyonların tanımlandığı sözleşmeye bağlı olarak kurulmuş üye devletlerden bağımsız en az bir tane organa sahip olmalıdır.⁵²⁵ *Rama-Montaldo*, *Seyersted*'ten farklı olarak uluslararası örgütlerin objektif uluslararası

⁵¹⁸ Seyersted, F. (1964), s. 61.

⁵¹⁹ Seyersted, F. (1964), s. 47.

⁵²⁰ Seyersted, F. (1964), s. 61.

⁵²¹ Akande, D. (2010), s. 253; Klabbbers, J. (2015). *An Introduction to International Organizations Law*, s. 48.

⁵²² Rama-Montaldo, M. (1970), s. 111-123.

⁵²³ Rama-Montaldo, M. (1970), s. 154.

⁵²⁴ Rama-Montaldo, M. (1970), s. 124.

⁵²⁵ Rama-Montaldo, M. (1970), s. 154, 155.

hukuki kişiliğinin ortaya çıkmasında üye devletlerden bağımsız organlara ek olarak geleneksel yaklaşıma sadık kalmış ve kurucu andlaşmanın mevcut olması gerektiğini ifade etmiştir. Öte yandan *Rama-Montaldo* örtülü yetkiler prensibinin mevcudiyetini kabul etmiş ancak uluslararası hukuki kişiliğin dayanağı olmadığını belirtmiştir.

Uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğini objektif koşullara bağlı kalarak açıklayan diğer bir yazar olan *White*, devletlerden oluşan uluslararası örgütlerin kurucularından bağımsız bir iradeye (“*separate will*” ya da “*volonté distincte*”) sahip olmalarına vurgu yapmıştır.⁵²⁶ Bu bağlamda uluslararası hukuki kişilik ile bağımsız irade arasında yakın bir ilişki söz konusudur. Uluslararası bir örgütü kuran devletler örgütün bağımsız iradesini kurucu andlaşmada açıkça belirtebilecekleri gibi bu konuda sessiz kalmaları da mümkündür.⁵²⁷ Kurucu andlaşmanın sessiz kalmış olması kişiliğinin mevcut olmadığı anlamına gelmeyecektir.⁵²⁸ Uluslararası örgütlerin uluslararası hukuki kişiliğinin tespit edilmesinde farklı yaklaşımları değerlendiren *White*, uluslararası hukukta objektif yaklaşıma doğru bir yönelim olduğunu gözlemlemiştir.⁵²⁹ Buna göre belirli koşulların bir araya gelmesiyle uluslararası hukuki kişilik ortaya çıkacak ve bunun sonucunda ilgili uluslararası örgütün hak ve yükümlülüklerinden bahsedilebilecektir.⁵³⁰

Uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğini açıklama noktasında iki temel eğilimden diğeri ise sübjektif (iradeci) yaklaşımdır. Günümüzde daha fazla kabul gören bu yaklaşıma göre uluslararası örgütlerin uluslararası hukuki kişiliği onun kurucusu olan devletlerin iradesinden türetilmiştir.⁵³¹ Sübjektif yaklaşım uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğini açıklama noktasında uluslararası hukukun pozitivist teorisine uyumlu argümanlar geliştirmiştir. Zira pozitivistler uluslararası hukukun kaynağını devletlerin rızasına bağlı kalarak açıkladıkları gibi uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğini de benzer bir yaklaşımla değerlendirmişlerdir.⁵³² *Schermers* ve *Blokker*, uluslararası örgütlerin kurucu

⁵²⁶ White, N. (2005). *The Law of International Organisations*. Manchester University Press: Manchester, s. 30.

⁵²⁷ White, N. (2005), s. 32.

⁵²⁸ White, N. (2005), s. 33.

⁵²⁹ White, N. (2005), s. 38.

⁵³⁰ White, N. (2005), s. 40, 41.

⁵³¹ Akande, D. (2010), s. 252; Klabbbers, J. (2015). *An Introduction to International Organizations Law*, s. 46; Schermers, H., & Blokker, N. (2011), s. 989.

⁵³² Klabbbers, J. (2015). *An Introduction to International Organizations Law*, s. 47.

andlaşmalarının örgütün hukuki statüsü hakkında açık hükümler içermediğinde bu tür uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğinin belirsiz (*unclear*) olduğunu ifade etmiştir.⁵³³ Öte yandan bu yazarlar uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğinin kendiliğinden ortaya çıkmadığını ve bu kişiliğin kökeninin onu kuran devletlerin açık ya da örtülü iradeleri olduğunu ileri sürmüşlerdir.⁵³⁴ *Sands* ve *Klein* de bütün uluslararası örgütlerin hukuki statüsünün aynı olmadığını vurgulamış ve bu örgütlerin yetkilerinin tespit edilmesinde kurucu andlaşmaların önemine dikkat çekmişlerdir.⁵³⁵

Çalışmamızda uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğinin tespit edilmesi noktasında Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun UÖSİTM kapsamında yapmış olduğu tanımın uygulanabileceği ileri sürülmektedir. Bu kapsamda uluslararası örgütlerin hukuki kişiliği uluslararası hukuka göre akdedilen bir belge ile devletlerin ayrı bir uluslararası hukuk kişisi yaratma iradesine dayanmaktadır. Uluslararası örgüt adı verilen bu uluslararası hukuk kişisi andlaşma yapma yetkisi (hak) ve uluslararası sorumluluğa (yükümlülük) kendiliğinden sahip olacaktır. Ancak andlaşma yapma yetkisinin sınırlarının belirlenmesi bakımından örtülü yetkiler prensibine bağlı kalınmalıdır.

2.4.1.2. Kurucu Andlaşmalar ve Uluslararası Örgütlerin Yetkileri

Uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğinin hangi (objektif ya da sübjektif) yaklaşıma göre tespit edildiği ile örgütün sahip olacağı yetkiler konusunda yakın bir ilişki söz konusudur.⁵³⁶ Zira uluslararası örgütlerin yetkileri konusunda kurucu andlaşmaların sessiz kaldığı durumlarda ne tür yetkilere sahip olacakları ayrı bir tartışma yaratmış ve uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğinin tespit edilmesinde olduğu gibi farklı görüşler ortaya çıkmıştır. *Klabbers*, uluslararası örgütlerin yetkileri konusunda ileri sürülen teorileri örtülü (*implied*) yetkiler, atfedilmiş (*attributed*) yetkiler ve doğal (*inherent*) yetkiler olmak üzere üç başlık altında incelemiştir.⁵³⁷ *Blokker* ise kurucu andlaşmada açıkça belirtilmiş olan açık (*explicit*) yetkiler dışında; varsayılan (*assumed*) yetkiler,

⁵³³ Schermers, H., & Blokker, N. (2011), s. 988.

⁵³⁴ Schermers, H., & Blokker, N. (2011), s. 989.

⁵³⁵ Sands, P., & Klein, P. (2009), s. 476.

⁵³⁶ Klabbers, J. (2015). *An Introduction to International Organizations Law*, s. 50.

⁵³⁷ Klabbers, J. (2015). *An Introduction to International Organizations Law*, s. 53-64.

ikincil (*incidental*) yetkiler ya da doğal (*inherent*) yetkiler kavramlarının kullanıldığını ve bu kavramların genel olarak örtülü (*implied*) yetkiler prensibine karşılık geldiğini ifade etmiştir.⁵³⁸ Ancak *Blokker*, doğal yetkiler kavramının *Seyersted* ve *White* tarafından örtülü yetkilerden farklı bir anlamda kullanıldığına dikkat çekmiştir.⁵³⁹ Çalışmamızın bu kısmında ilk olarak doktrinde tartışılmalı bir biçimde kendine yer bulan atfedilmiş (*attributed*) yetkiler ve doğal (*inherent*) yetkiler kavramları üzerinde durulacak ve bunun ardından daha çok kabul gören örtülü (*implied*) yetkiler prensibine yer verilecektir.

Atfedilmiş yetkiler, uluslararası örgütlerin sadece kurucu andlaşmalarında açıkça yer verilen yetkilere sahip olduklarını ifade etmek için kullanılmıştır. *Klabbers* tarafından atfedilmiş yetkiler olarak açıklanan yaklaşım esas olarak açık yetkiler anlamına gelmektedir. Bu yaklaşım uluslararası örgütlerin yetkilerinin tespit edilmesi bakımından kurucu devletlerin iradelerine sıkı sıkıya bağlıdır.⁵⁴⁰ Uluslararası örgütlerin hukuki yetkilerinin tespitinde kurucu devletlerin iradesine sıkı sıkıya bağlı olan bu yaklaşım günümüzde kabul görmediği gibi pragmatik olmadığı da açıktır.⁵⁴¹

Doğal yetkiler yaklaşımı ise, atfedilmiş yetkilerin aksine uluslararası örgütü kurulmasıyla birlikte bağımsız bir uluslararası hukuk kişisi olarak görmekte ve uluslararası örgüt olmaktan kaynaklanan tüm yetkilere sahip olduğunu ifade etmektedir.⁵⁴² Bu yaklaşım uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğini objektif bir yaklaşımla açıklayan yazarlar tarafından savunulmuştur.⁵⁴³ *White*'a göre, doğal yetkiler prensibinin uluslararası hukuk doktrininde daha etkili olan örtülü yetkiler prensibine göre iki önemli üstünlüğü söz konusudur. Bunlardan ilki Birleşmiş Milletler'in amaçlarını gerçekleştirmesinde genellikle anlaşılır bir şekilde tasarlanmamış olan hükümlere bağlı kalmaksızın işlevlerini yerine getirmesini sağlayacaktır. İkincisi ise, uluslararası örgütlerin eylemlerinin denetlenmesinde sadece kurucu andlaşmada açıkça yasaklanmamış hükümlerin ihlal

⁵³⁸ Blokker, N. (2012), s. 19.

⁵³⁹ Blokker, N. (2012), s. 19.

⁵⁴⁰ Klabbers, J. (2015). *An Introduction to International Organizations Law*, s. 54.

⁵⁴¹ Muller, A. (1995). *International Organizations and Their Host States*. The Hague: Kluwer Law International, s. 74.

⁵⁴² Seyersted, F. (1964), s. 21.

⁵⁴³ Blokker, N. (2012), s. 19.

edilip edilmediğine bakılacaktır. Böyle bir durumla karşılaşıldığında yetki aşımı (*ultra vires*) iddiasında bulunulabilecektir.⁵⁴⁴

Örtülü yetkiler prensibi, yukarıda bahsedilen iki yaklaşımın arasında yer almaktadır ve uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğini sübjektif yaklaşımla açıklayan yazarlar tarafından savunulmuştur.⁵⁴⁵ *Blokker*, uluslararası örgütlerin örtülü yetkilere sahip olmasına ilişkin gerekliliği iki temel gerekçeyle açıklamaktadır. İlk olarak uluslararası örgütün yerine getireceği bütün fonksiyonların kurucu andlaşmada detaylı bir biçimde belirtilmesinin mümkün olmamasıdır. İkinci olarak ise, örgütün kuruluşu aşamasında örgütün gelecekte hangi özel yetkileri yerine getirmeye ihtiyaç duyacağına öngörülmesinin mümkün olmamasıdır.⁵⁴⁶ Zira uluslararası örgütler genel olarak belirli bir süre için kurulmamaktadır. *Blokker*'a göre, örtülü yetkiler prensibi uluslararası örgütlere değişen koşullara adapte olmaları için gerekli hareket kabiliyetini sağlamaktadır. Zira Birleşmiş Milletler barış güçlerinin oluşturulması örgütün kurucu andlaşmasında düzenlenmediği halde örtülü yetkiler prensibi sayesinde geliştirilebilmiştir.⁵⁴⁷

Örtülü yetkiler prensibi uluslararası örgütleri kuran devletlerin iradesi ile örgütün fonksiyonlarını yerine getirebilmesi bakımından gerekli olan hareket kabiliyetinin sağlanması arasında bir denge kurulmasını sağlamaktadır. Uluslararası örgütler hukukunun gelişiminde önemli bir rol oynayan örtülü yetkiler prensibinin ilk olarak federal devletlerde merkezi hükümet ile yerel otoriteler arasındaki yetki tartışmasıyla gündeme geldiği belirtilmiştir.⁵⁴⁸ Özellikle Birleşmiş Milletler Şartı'nda Güvenlik Konseyi'ne ilişkin yetkilerin değerlendirilmesinde ABD anayasa hukukunda ortaya çıkan örtülü yetkiler prensibinin karşılaştırmalı olarak incelendiği çalışmalar söz konusudur.⁵⁴⁹

⁵⁴⁴ White, N. (2005), s. 88.

⁵⁴⁵ Blokker, N. (2012), s. 20.

⁵⁴⁶ Benzer gerekçelendirme *Klabbers* tarafından da yapılmıştır. Klabbers, J. (2015). *An Introduction to International Organizations Law*, s. 56.

⁵⁴⁷ Blokker, N. (2012), s. 20.

⁵⁴⁸ Klabbers, J. (2015). *An Introduction to International Organizations Law*, s. 56.

⁵⁴⁹ Arangio-Ruiz, G. (1997). The Federal Analogy and UN Charter Interpretation: A Crucial Issue. *European Journal of International Law*, 8(1), 1-28.

Ancak uluslararası örgütler hukuku uluslararası hukuka özgü niteliklere sahip olduğu için her iki hukuk sistemi ortaya çıkan sorunlara farklı çözümler getirmiştir.⁵⁵⁰

Uluslararası yargıda örtülü yetkiler prensibinin ilk kez ortaya çıkışı Uluslararası Daimî Adalet Divanı'nın 1 Aralık 1926 Tarihli Türk Yunan Anlaşması'nın Yorumlanması hakkındaki Danışma Görüşü⁵⁵¹ kapsamında örneklenmiştir.⁵⁵² Divan'ın söz konusu Danışma Görüşü'nün örtülü yetkiler prensibinin uygulanmasına örnek olarak gösterilmesinin nedeni Karma Komisyon'un yetkisine dair yaptığı yorumla ilgilidir.⁵⁵³ Zira Divan, Karma Komisyon'un sahip olduğu yetkileri incelemiş ve Tahkim Mahkemesi'ne sorulacak olan soruyu kimin soracağı açıkça ifade edilmemiş olsa da ilgili düzenlemenin kapsamından Karma Komisyon'un yetkili olduğu sonucuna ulaşmıştır.⁵⁵⁴ Dolayısıyla, Divan açıkça verilmiş yetkileri yorumlayarak diğer yetkilerin mevcut olabileceği sonucuna ulaşmıştır.⁵⁵⁵ Örtülü yetkiler prensibi, Uluslararası Adalet Divanı tarafından verilen danışma görüşlerinde de kendine yer bulmuş olmakla birlikte bu kararlar çalışmamızın ilerleyen kısımlarında detaylı bir biçimde incelenecektir.⁵⁵⁶

Sonuç olarak uluslararası örgütlerin yetkilerinin tespit edilmesi ile kurucu anlaşmaların uluslararası hukuki kişiliğin tespit edilmesinde ne şekilde yorumlandığı arasında yakın bir ilişki söz konusudur. Atfedilmiş yetkiler prensibi, günümüzde neredeyse hiç kabul görmeyen ve uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğinin söz konusu olması için kurucu anlaşmada hukuki kişilik atfının açıkça yapılmış olmasını bir koşul olarak arayan görüş tarafından kabul edilmektedir. Doğal yetkiler prensibi ise uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğinin tespit edilmesinde objektif yaklaşımı benimseyen yazarlarca savunulmaktadır.

⁵⁵⁰ Blokker, N. (2012), s. 20.

⁵⁵¹ *Interpretation of Greco-Turkish Agreement of Dec. 1st, 1926*, Advisory Opinion, 1928 P.C.I.J. (Series B) No. 16 (Aug. 28); Türkçesi için, Büyük, M. (2020). *Uluslararası Daimî Adalet Divanı: Kararlar, Danışma Görüşleri ve Emirnameler (1922-1930)*. İstanbul: Beta Yayınları, s. 188-194.

⁵⁵² Klabbers, J. (2015). *An Introduction to International Organizations Law*, s. 57; Rama-Montaldo, M. (1970), s. 147.

⁵⁵³ Yunanistan Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti arasında 1 Aralık 1926'da imzalanan bir uluslararası anlaşma çerçevesinde kurulan Karma Komisyon'a birtakım yetkiler verilmiştir. Eylül 1927'de Karma Komisyon üyeleri arasında, imzalamış anlaşma kapsamında kurulan Türk-Yunan Tahkim Mahkemesi'ne kimin başvurabileceğine dair bir uyuşmazlık ortaya çıkmıştır. Yunan tarafı sadece anlaşma tarafı olan iki devleti hakeme başvurabileceğini ifade ederken Türk tarafı Karma Komisyon tarafından verilecek bir ön kararın gerekli olduğunu ileri sürmüştür. Bunun üzerine Divan Karma Komisyon'un yetkisine ilişkin bir inceleme yapmıştır. Büyük, M. (2020), s. 188, 189.

⁵⁵⁴ Büyük, M. (2020), s. 192.

⁵⁵⁵ Klabbers, J. (2015). *An Introduction to International Organizations Law*, s. 57.

⁵⁵⁶ "2.4.3. Uluslararası Adalet Divanı ve Uluslararası Örgütlerin Hukuki Kişiliği"

Bu yaklaşım uluslararası örgütlerin kurulmasıyla birlikte kurucu üyelerinden ayrı bir hukuki kişiliğe ve dolayısıyla kendiliğinden hukuki yetkilere sahip oldukları fikrini benimsemektedir. Kurucu üyelerin iradesine fazlaca bağlı kalan atfedilmiş yetkiler prensibi ile kurucu üyelerin iradesinden ayrılıp doğrudan uluslararası örgütün iradesini üstün tutan doğal yetkiler prensibinin arasında yer alan ve günümüzde en fazla kabul gören yaklaşım örtülü yetkiler prensibidir. Örtülü yetkiler prensibi, kurucu devletlerin iradesi ile uluslararası örgütün iradesi arasında bir konumda bulunmakla birlikte fonksiyonalist çerçevenin sınırlarını aşmamakta ve üye devletlerin iradesiyle uluslararası örgütlere güçlü bir kontrol sağlamaktadır.

2.4.1.3. Uluslararası Örgütlerin Kurucu Andlaşmalarının Değerlendirilmesi

Uluslararası örgütler “*bir andlaşma ya da uluslararası hukuka göre akdedilen başka bir belge*” ile kurulabilmekle birlikte genellikle uluslararası bir andlaşmaya bağlı olarak kurulmaktadır.⁵⁵⁷ Bu bağlamda uluslararası örgütlerin uluslararası hukuki kişiliğinin en önemli dayanağını kurucu andlaşmaları sağlamaktadır.⁵⁵⁸ Üstelik kurucu andlaşmalar diğer uluslararası andlaşmalardan farklı olarak sadece devletler arasındaki hak ve yükümlülükleri düzenlemekte aynı zamanda yeni uluslararası hukuki kişilerinin ortaya çıkmasını sağlamaktadır.⁵⁵⁹ Bu argüman Uluslararası Adalet Divanı tarafından 8 Temmuz 1996 tarihli Silahlı Çatışmalarda Devletin Nükleer Silah Kullanımının Hukukiliğine İlişkin Danışma Görüşü kapsamında teyit edilmiştir.⁵⁶⁰

Uluslararası örgütlerin hukuki varlığı kural olarak uluslararası hukukun kaynaklarından birisi olan uluslararası andlaşmalara dayanır ve bu andlaşmalar uluslararası hukukun andlaşmalar hukuku kurallarına tabidir. Uluslararası hukuk andlaşmalar hukukuna ilişkin örf ve âdet hukuku kurallarını 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi⁵⁶¹ (VAHS)

⁵⁵⁷ Blokker, N. (2016), s. 943.

⁵⁵⁸ Aust, A. (2014). *Modern Treaty Law and Practice*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 341.

⁵⁵⁹ Schermers, H., & Blokker, N. (2011), s. 728.

⁵⁶⁰ İlgili karar “2.4.3. Uluslararası Adalet Divanı ve Uluslararası Örgütlerin Hukuki Kişiliği” başlığı altında detaylı bir biçimde incelenmiştir. *Legality of the Use by a State of Nuclear Weapons in Armed Conflict*, Advisory Opinion, I. C. J. Reports 1996, p. 66, s. 75.

⁵⁶¹ *Vienna Convention on the Law of Treaties 1969*. Done at Vienna on 23 May 1969. Entered into force on 27 January 1980. United Nations, Treaty Series, vol. 1155, p. 331.

https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_1_1969.pdf (02.02.2020).

ile büyük ölçüde kodifiye etmiştir.⁵⁶² Sonuç olarak uluslararası örgütlerin kurucu andlaşmaları da 1969 VAHS tarafından düzenlenen kurallara tabidir.

Uluslararası örgütlerin kurucu andlaşmaları andlaşmalar hukuku rejimine tabi olduğu gibi uluslararası örgütler kurucu andlaşmaları ile kendilerini bağlayan kuralları da düzenlemiş olmaktadır.⁵⁶³ Schermers ve Blokker, uluslararası örgütlerin genellikle andlaşma niteliği taşıyan sözleşmelerle kurulduklarını ve bu andlaşmaların büyük çoğunluğunun da çok taraflı olduğunu ifade etmiştir.⁵⁶⁴ Uluslararası örgütlerin kurucu andlaşmaları doktrinde en çok “*anayasa*” ve “*kurucu belge*” şeklinde kullanılmaktadır.⁵⁶⁵ Bütün bu farklı adlandırmaların yanı sıra kurucu andlaşmalarda örgütün hukuki çerçevesi çok detaylı olarak düzenlenebildiği gibi temel düzeyde bir belirleme yapılması da mümkündür.⁵⁶⁶ Öte yandan uluslararası örgütlerin kurucu andlaşmaları bağımsız bir hukuki belge olarak düzenlenebileceği gibi geniş kapsamlı andlaşmaların bir parçası olması da mümkündür.⁵⁶⁷

Günümüzde evrensel bir uluslararası örgüt olan Birleşmiş Milletler sadece geniş kapsamlı bir üyeliğe sahip olduğu için değil; aynı zamanda örgütün kurucu andlaşması olan Birleşmiş Milletler Şartı'nın 103. maddesinin de etkisiyle de çok etkili bir pozisyondadır. Zira ilgili hükme göre, üyelerin Birleşmiş Milletler Şartı kapsamında sahip olduğu yükümlülükler daha sonra yaptıkları uluslararası andlaşma hükümleriyle çatışırsa bu Şart kapsamındaki yükümlülükleri üstün tutulacaktır. Dolayısıyla diğer uluslararası örgütlerin kurucu andlaşmalarının Birleşmiş Milletler Şartı'nın amaç ve ilkeleriyle uyumlu olmak durumundadır.⁵⁶⁸

⁵⁶² Fitzmaurice, M. (2012). Treaties. R. Wolfrum içinde, *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law Volume IX* (s. 1060-1084). Oxford: Oxford University Press, s. 1061.

⁵⁶³ Brölmann, C. (2007), s. 113.

⁵⁶⁴ Schermers, H., & Blokker, N. (2011), s. 37.

⁵⁶⁵ Blokker, N. (2016), s. 945.

⁵⁶⁶ Blokker, N. (2016), s. 945, 946.

⁵⁶⁷ Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü (ICAO), Milletler Cemiyeti ve ILO ile Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) gibi örgütlerin kurucu andlaşmaları bir başka andlaşmanın içinde yer almaktadır. Schermers, H., & Blokker, N. (2011), s. 727.

⁵⁶⁸ Shpakovych, O., & Vladyka, S. (2018). Constituent Instruments of International Organizations as a Special Sources of the Law of International Organizations. *Statute Law Review*, 1-13, s. 10.

Uluslararası örgütlerin kurucu andlaşmaları teknik olarak bir andlaşma oldukları için andlaşma yapım sürecinden sona ermelerine kadar andlaşmalar hukuku kurallarına tabidir. Bu nedenle, uluslararası örgüt üyeliğinin sona erdirilmesi aynı zamanda kurucu andlaşmadan çekilme anlamına gelecektir.⁵⁶⁹ Daha açık bir deyişle üyeliğin sona erdirilmesi, üye devletin çekilmesi ya da örgütten ihraç edilmesi şeklinde gerçekleşebilmektedir.⁵⁷⁰ Uluslararası örgütlerde üyeliğin sonra ermesinin hukuki niteliği kurucu andlaşmaya taraf olma statüsünün sona erdirilmesidir. Bu bağlamda, uluslararası örgütlerin uygulamasında üyeliğin sona ermesinin genel çerçevesi eğer kurucu andlaşmada bir hüküm yer almıyorsa 1969 VAHS hükümlerine tabidir. Buna göre çekilme kurucu andlaşmanın hükümlerine uygun olarak ya da diğer taraflarla görüşüldükten sonra bütün tarafların rızasıyla gerçekleşebilecektir.⁵⁷¹

2.4.2. Örf ve Adet Hukuku ve Uluslararası Örgütlerin Hukuki Kişiliği

Uluslararası örgütler tıpkı uluslararası hukukun diğer bir kişisi olan devletler gibi örf ve âdet hukuku ile bağlıdır.⁵⁷² Geleneksel doktrin, uluslararası örf ve âdet hukukunun sadece devletleri bağladığı görüşünü kabul etmiş olsa da günümüzde uluslararası örgütlerin örf ve âdet hukuku tarafından getirilen yükümlülükler⁵⁷³ ile bağlı oldukları görüşü ağırlık kazanmıştır.⁵⁷⁴ Kuşkusuz bu görüşü destekleyen en anlamlı hukuki gerekçe uluslararası örgütlerin uluslararası hukuki kişiliğe sahip olmalarıdır. Bu sayede, uluslararası örgütler uluslararası hukukun oluşturulmasına katkıda bulunmaktadır. Öte yandan Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun tanımına uygun olarak ortaya çıkan uluslararası örgütlere hukuki

⁵⁶⁹ Uzun, E. (2019). *Uluslararası Andlaşmalar Hukukunda Subjektif Sona Erme Nedenleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, s. 115.

⁵⁷⁰ Sands, P., & Klein, P. (2009), s. 550.

⁵⁷¹ Çağiran, M. (2014), s. 207.

⁵⁷² Schermers, H., & Blokker, N. (2011), s. 835; Daugirdas, K. (2016). How and Why International Law Binds International Organizations. *Harvard International Law Journal*, 57(2), 325-381, s. 327.

⁵⁷³ Örf ve âdet hukuku ile getirilen yükümlülükler örnek olarak uluslararası insan hakları hukuku ve insancıl hukuk kuralları gösterilmiştir. Bu örneğin uygulama ile ilişkisi kurulmuş ve Birleşmiş Milletler'in insan hakları ve insancıl hukuk sözleşmelerine yakın bir gelecekte taraf olması öngörülmediği için özellikle BM Barış Güçleri'nin hukuka uygun davranmasını sağlama noktasında örf ve âdet hukukunun önemine dikkat çekilmiştir. Bu durum Birleşmiş Milletler çatısı altındaki kuruluşların insan hakları ve insancıl hukuka ilişkin örf ve âdet hukuku ile bağlı olup olmadığının belirlenmesi bu bakımından önem taşımaktadır. Dolayısıyla uluslararası örgütler örf ve âdet hukuku kuralları ile ilişkisinin ortaya koyulması gerekmektedir. Blokker, N. (2017), s. 2.

⁵⁷⁴ Öktem, E. (2013), 196.

kişilik atfedilmesi çağdaş uluslararası hukukta tamamen kabul görmektedir. Dolayısıyla uluslararası örgütlerin kendilerinin uluslararası hukuk kişisi olmaları nedeniyle örf ve âdet hukuku kuralları⁵⁷⁵ ile bağlı olmaları noktasında yaygın bir kabul söz konusudur.

Örf ve âdet hukuku kuralının ortaya çıkabilmesi için devlet uygulamaları ile devletlerin böyle bir kuralın var olduğuna ve uyulmadığında belli bir yaptırımla karşılaşacaklarına inanmaları (*opinio juris*) gerekmektedir.⁵⁷⁶ Bu noktada uluslararası hukukun kişisi olarak uluslararası örgütlerin örf ve âdet hukukunun oluşumundaki etkisi ele alınmalıdır. İlk olarak uluslararası örgütler, devletlerin bir araya gelmesiyle ortaya çıkmakla birlikte ayrı bir hukuk kişisidir. İkincisi, uluslararası örgütler yapısal olarak devletlerden farklıdır. Zira örgütler kurucu andlaşmalarında açıkça ya da örtülü olarak belirtilen sınırlı yetki ve işlevlere sahiplerdir. Üçüncü olarak, birbirinden farklı ve çok sayıda uluslararası örgüt mevcuttur. Bu yönlerine rağmen, uluslararası örgütler günümüzde uluslararası hukuku etkilediği gibi örf ve âdet hukukunun gelişimine de kaçınılmaz olarak önemli etkilerde bulunmaktadır.⁵⁷⁷

Uluslararası örgütler ile örf ve âdet hukuku ilişkisinde uluslararası örgütlerin örf ve âdet hukuku kuralları ile bağlı olduğuna dair genel kabul, uluslararası örgütlerin tabi olduğu bu tür kuralların oluşturulması aşamasında da etkili olması gerektiğine ilişkin yaklaşımı kuvvetlendirmiştir. Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun 2018'de sonuçlandırdığı “*Uluslararası Örf ve Âdet Hukukunun Belirlenmesi Üzerindeki Taslak Sonuçlar*”⁵⁷⁸ Özel Raportörü *Michael Wood* tarafından da desteklendiği gibi *Blokker* da bu ikisi arasındaki ilişkiye bütünsel bir yaklaşımla bakmak gerektiğini ifade etmiştir. Şöyle ki uluslararası

⁵⁷⁵ Örf ve âdet hukuku kuralları uluslararası hukukun asli kaynaklarından. Uluslararası hukukun kaynaklarını düzenleyen Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün 38. maddesinde, örf ve âdet hukuku kuralları uluslararası hukukun kaynakları arasında sayılmıştır. Örf ve âdet hukuku kurallarının kodlaştırılması ve çok taraflı uluslararası andlaşmalara dönüştürülmüş olması onun önemini azaltmamaktadır. Zira aynı zamanda örf ve âdet hukuku kuralı olan andlaşma hükümleri bu nitelikleri sayesinde taraf olmayanları da bağlamaktadır. Wood, M. (May 2015). International Organizations and Customary International Law. *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, 48(3), 609-620, s. 611.

⁵⁷⁶ Aksar, Y. (2015), s. 64.

⁵⁷⁷ Wood, M. (May 2015). International Organizations and Customary International Law, s. 614.

⁵⁷⁸ *Draft Conclusions on Identification of Customary International Law*. Adopted by the International Law Commission at its seventieth session, in 2018, and submitted to the General Assembly as a part of the Commission's report covering the work of that session (A/73/10, para. 65). The report will appear in Yearbook of the International Law Commission, 2018, vol. II, Part Two. https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/1_13_2018.pdf (03.02.2020).

örgütlerin örf ve âdet hukuku ile bağlı oldukları sadece “*belirli durumlarda*” değil; genel olarak kabul görmektedir. Elbette pek çok örf ve âdet hukuku kuralı uluslararası örgütlerin kendi bölgesi ya da vatandaşları söz konusu olmadığı için normal olarak onlara uygulanamayacaktır. Ancak uluslararası örgütlerin kendilerine yetki verilen alanlarda söz konusu olan örf ve âdet hukuku kuralları ile bu örgütlerin bağlı oldukları genel olarak kabul edilmektedir. Bu durumda uluslararası örgütlerin faaliyet gösterdikleri belirli alanlarda örf ve âdet hukukunun oluşumuna katkıda bulunup bulunamayacakları ve örf ve âdet hukukunun gelişimine katılmayan bu uluslararası hukuk kişilerinin neden bu tür kurallar ile tamamen bağlı olacakları sorgulanmıştır.⁵⁷⁹

Blokker, yukarıda sorduğu soruları oldukça kabul edilebilir gerekçelerle yanıtlamaktadır. Zira uluslararası örgütlerin faaliyet alanlarının genişlediği ve uluslararası hukuki kişiliklerinin güçlendiği açıkça ortadadır. Son yıllarda uluslararası örgütlerin hukuka aykırı eylemlerinden sorumluluğunun belirlenmesi üzerindeki çalışmalar hızlanmıştır. Uluslararası Hukuk Komisyonu’nun Uluslararası Örgütlerin Sorumluluğu’na İlişkin 2011 yılında yayınladığı UÖSİTM metninin 4. maddesine göre, icrai ya da ihmali eylem uluslararası hukuka göre bu örgüte atfedilebiliyorsa ve bu örgütün uluslararası bir yükümlülüğünü ihlal ediyorsa uluslararası örgütün uluslararası hukuka aykırı eylemi söz konusudur. Bu bağlamda uluslararası örgütün yükümlülüğünün tespit edilmesi üzerindeki akademik çalışmaların sınırlı olduğu dikkat çekmektedir. Öte yandan 1986 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi ile uluslararası örgütlerin uluslararası andlaşma yapabilmelerine ilişkin bir uluslararası andlaşma ortaya çıkmış olsa da uluslararası örgütler önemli insan hakları sözleşmelerine ve Cenevre Konvansiyonları’na taraf değildir.⁵⁸⁰

Uluslararası örgütlerin gittikçe artan faaliyetlerini hukuki olarak belirsiz bir alanda yürütmemesi için örf ve âdet hukuku kurallarıyla bağlı olmaları gerektiğinin altı önemle çizilmelidir. Uluslararası örgütlerin bu faaliyetlerini hukukun çizdiği sınırlar içerisinde yürütmelerine ilişkin gereklilik örf ve âdet hukukunun gelişimine katkıda bulunabileceklerinin kabul edilmesi sonucunu doğurmaktadır. Dolayısıyla Uluslararası

⁵⁷⁹ Blokker, N. (2017), s. 10.

⁵⁸⁰ Üstelik Avrupa Birliği’nin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne taraf olma süreci bunun ne kadar karmaşık olduğunu göstermektedir. Blokker, N. (2017), s. 11.

Hukuk Komisyonu, uluslararası örf ve âdet hukukunun belirlenmesinde uluslararası örgütlere sınırlı olarak yer verirse onlardan bu hukuk kaynağına uymalarını beklemek de anlamsızdır. *Blokker* Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından 2018 yılında yayınlanan Uluslararası Örf ve Adet Hukukunun Belirlenmesi Üzerindeki Taslak Sonuçlar'ı 2016 yılındaki ilk okumasına göre değerlendirmiş ve Taslak Sonuçlar'a bu eleştiriyi getirmiştir. Zira Uluslararası Hukuk Komisyonu uluslararası örgütlerin uluslararası örf ve âdet hukukunun oluşturulmasındaki rolünü sınırlı bir biçimde kabul etmektedir. Taslak Sonuçlar'ın 4. maddesinin 2. fıkrasında, uluslararası örgüt uygulamalarının örf ve âdet hukukunun belirlenmesindeki etkisine dikkat çekilmiştir. Ancak *Blokker, opinio juris* belirlenirken Komisyon'un uluslararası örgütleri dikkate almaktan kaçındığını ve dolayısıyla Komisyon'un örf ve âdet hukuku ile uluslararası örgütler arasındaki ilişkinin belirlenmesinde tutarsız olduğunu tespit etmiştir.⁵⁸¹

Uluslararası örgütlerin uluslararası örf ve âdet hukukunun oluşuma katkıları Birleşmiş Milletler özneline de ele alınmaktadır. Buna göre, uluslararası örgüt kararlarının kendisi örf ve âdet hukuku kuralı olmamakla birlikte örf ve âdet hukukuna dolaylı olarak kaynaklık edebilmektedir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun esas olarak bağlayıcı nitelikte olmayan kararlarının örf ve âdet hukukunun oluşumuna etkisi bu kapsamda incelenmiştir. BM Genel Kurul kararlarına ilişkin doktrinde çok farklı görüşler bulunmaktadır. Ancak uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğe sahip olması ile sınırlı olarak örf ve âdet hukuku ile ilişkilerinin ele alındığı çalışmamız kapsamında uluslararası örgüt organlarının kararlarının örf ve âdet hukukunun oluşumuna katkısı yüzeysel bir biçimde incelenmiştir. Genel olarak ifade etmek gerekirse Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararları geniş bir temsil edicilik gücüne sahiptir. Zira Genel Kurul örgütün bütün üye devletlerini kapsamaktadır. Öte yandan, BM Şartı'nda belirtilen bütün sorunların ya da işlerin görüşülebilmesi nedeniyle faaliyet alanı geniştir. Üstelik uluslararası hukukun gelişimini ve kodifikasyonunu teşvik etmeye yönelik tavsiyelerde bulunabileceği de ifade edilmiştir.⁵⁸²

⁵⁸¹ Blokker, N. (2017), s. 9, 10.

⁵⁸² Öktem, E. (2013), s. 165.

Uluslararası örgüt organlarının kararlarının örf ve âdet hukukuna etkisi konusunda Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin de etkili olabileceği ifade edilmiştir.⁵⁸³ Yine Güvenlik Konseyi'nin de örf ve âdet hukuku kurallarının oluşumuna katkıda bulunduğu ileri sürülmektedir. Ancak Güvenlik Konseyi'nin kararlarının örf ve âdet hukukunu yaratma gücüne ilişkin tartışmalar söz konusudur. Daha önce ifade edildiği gibi normatif bağlayıcılığı olmayan Genel Kurul kararlarına örf ve âdet hukuku yaratılması bakımından daha büyük bir önem atfedilmiştir. Güvenlik Konseyi daimî üyelerinin konumu ve bağlayıcı karar alma yetkisi bulunan bir organ olarak örf ve âdet hukuku bakımından geride tutulmuştur.⁵⁸⁴

2.4.3. Uluslararası Adalet Divanı ve Uluslararası Örgütlerin Hukuki Kişiliği

2.4.3.1. Birleşmiş Milletler Hizmetinde Uğranılan Zararların Tazmini⁵⁸⁵

Uluslararası Adalet Divanı tarafından verilen 1949 Zararların Tazmini Danışma Görüşü uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğine ilişkin verilen en önemli karardır. Çalışmamızda Zararların Tazmin Danışma Görüşü'nün uluslararası örgütlerin uluslararası hukuk kapsamında üye devletlerden ayrı bir hukuki kişiliğin tespit edilmesi bakımından en önemli karar olduğu ve bu kapsamda uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğine ilişkin çeşitli tespitler yapıldığı tespit edilmiştir. Bu tespitlerden özellikle uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğinin kapsamını açıklamakta kullanılan örtülü yetkiler prensibinin açıkça kabul edilmesi önemlidir.⁵⁸⁶

Uluslararası hukuki kişilik kapsamındaki doktrinin gelişmesini sağlayan bu Danışma Görüşü'ne konu olan olay 1948 yılında Filistin bölgesinde ortaya çıkmıştır. Birleşmiş Milletler, Arap-İsrail çatışmalarında arabuluculuk yapması için *Folke Bernadotte* isimli İsveç vatandaşı bir diplomatı bölgede görevlendirmiştir. *Bernadotte* 17 Eylül 1948'de

⁵⁸³ Öktem, E. (2013), s. 193.

⁵⁸⁴ Öktem, E. (2013), s. 196.

⁵⁸⁵ *Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations*, Advisory Opinion, ICJ Reports 1949, p. 174. ("Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations" şeklinde atıflanacaktır.)

⁵⁸⁶ Wessel, R. (2016). *Reparation for Injuries Suffered in the Service of the Nations*, Advisory Opinion, [1949] ICJ Rep 174. C. Ryngaert, I. Dekker, R. Wessel, & J. Wouters içinde, *Judicial Decisions on the Law of International Organizations* (s. 11-18). New York: Oxford University Press, s. 11.

İsraili militanlar tarafından vurularak öldürülmüştür. Bu olay uluslararası hukuk bakımından cevaplanması gereken çeşitli soruları ortaya çıkarmıştır.

BM Genel Kurulu Uluslararası Adalet Divanı'ndan Danışma Görüşü talebinde bulunurken iki ayrı sorunun cevaplandırılmasını istemiştir:

“İlk olarak bir BM görevlisi, görevini yaptığı esnada bir devletin sorumluluğunu doğuracak şekilde bir zarara uğrarsa BM Örgütü, sorumlu de jure veya de facto hükümete karşı a) BM’ye, b) Mağdur veya hak sahiplerine verilen zararların giderilmesine ilişkin olarak hak iddiasında bulunma yetkisine sahip midir?⁵⁸⁷ İkinci olarak ilk sorunun b şıkkına olumlu yanıt verildiği takdirde BM örgütünün hak iddiasında bulunması mağdurun uyruk devletinin sahip olduğu haklarla ne şekilde bağdaştırılabilecektir?”⁵⁸⁸

Birleşmiş Milletler'in Uluslararası Adalet Divanı'na Danışma Görüşü kapsamında sorduğu soruların yanıtlanabilmesi hukuki kişiliğe ilişkin bir değerlendirme yapılmasını gerektirmiştir. Divan meseleyi öncelikle kendisine yöneltilen sorular üzerinden ele almış ve uluslararası alanda hak iddiasında bulunma yetkisine ilişkin sorundan yola çıkmıştır. Öncelikle devletlerin bu yetkiye sahip olduğu noktasında bir şüphe olmadığını belirterek BM için bu tespitin yapıp yapılamayacağını sorgulamıştır.⁵⁸⁹

Divan'a göre, Birleşmiş Milletler'in uluslararası hukuk alanında hak iddiasında bulunma yetkisinin olup olmadığı uluslararası kişiliğinin bulunup bulunmadığına ilişkin bir sorundur.⁵⁹⁰ Uluslararası hukukun gelişimi sürecinde uluslararası yaşamın gereklilikleri devletlerin bir araya gelerek birtakım oluşumları uluslararası hukuk sahasına dahil etmelerine neden olmuştur. 1945 yılında kurulan Birleşmiş Milletler'in uluslararası bir örgüt olarak kurucu andlaşmasında yer verilen amaçları yerine getirebilmesi için hukuki kişilik atfedilmesi kaçınılmazdır.⁵⁹¹ Divan, Birleşmiş Milletler'in faaliyet alanının

⁵⁸⁷ *Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations*, s. 175.

⁵⁸⁸ *Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations*, s. 175.

⁵⁸⁹ *Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations*, s. 177.

⁵⁹⁰ *Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations*, s. 178.

⁵⁹¹ *Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations*, s. 178.

genişliği, Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi gibi organların yetkileri ve örgütün ayrıcalık ve bağımsızlıklarına ilişkin üye devletler ile yaptığı andlaşmaları örnek göstererek örgütün uluslararası hukuki kişiliğinin mevcut olması gerektiğini tekrarlamıştır.⁵⁹²

Divan, uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğini tespit etmede objektif yaklaşımı kullanmış olsa da sonraki gerekçelerinde örgütün sahip olması gereken yetkileri kurucu devletlerin iradesiyle sınırlamıştır.⁵⁹³ Divan'ın aşağıdaki ifadeleri örtülü yetkiler prensibinin açıklanmasında başvurulan temel argümanlardır:

*“Devletler uluslararası hukukta yer alan temel hak ve yükümlülüklerin tamamına sahip olduğu halde uluslararası örgüt gibi bir hukuki oluşumun hak ve yükümlülükleri uygulamayla gelişen ve kurucu belgelerinde açıkça ya da örtülü olarak belirtilmiş olan amaç ve fonksiyonlarına dayanmaktadır.”*⁵⁹⁴

Divan, Birleşmiş Milletler'in uluslararası hukuki kişiliğinin mevcut olmasına ilişkin gerekliliği açıkça ortaya koyarken kurucu andlaşma ile örgüt uygulamalarının önemine dikkat çekmiştir. Bununla birlikte Divan, BM'nin uluslararası hukuki kişiliğinin üye olmayan devletlere karşı geçerli olup olmayacağı hususunu değerlendirmiş ve pek çok devletin üye olduğu bu uluslararası örgütün *“objektif uluslararası kişiliğe”* sahip olduğunu ifade etmiştir.⁵⁹⁵

Çalışmamızda Divan'ın, uluslararası örgütlerin kurucu andlaşmasında uluslararası hukuki kişiliğe ilişkin açık hüküm bulunmaması halinde ortaya çıkan iki farklı yaklaşım olan objektif ve sübjektif yaklaşımları birleştirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Zira Divan, uluslararası kişiliğin ortaya çıkması için örgütün organları ve amaçları gibi objektif birtakım koşullara vurgu yaparken kurucu belgedeki amaç ve fonksiyonları ölçüsünde hak ve yükümlülüklerle sahip olacaklarını ifade ederek sübjektif kriterlere dayanmıştır.⁵⁹⁶

⁵⁹² *Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations*, s. 179.

⁵⁹³ Schermers, H., & Blokker, N. (2011), s. 990.

⁵⁹⁴ *Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations*, s. 180.

⁵⁹⁵ *Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations*, s. 185.

⁵⁹⁶ White, N. (2005), s. 44.

Portmann, Divan'ın uluslararası hukuki kişilik kavramına yaklaşımını devlet merkezli yaklaşımın genişletilmesi şeklinde yorumlamıştır. Zira Divan devletleri uluslararası hukuki kişilik kavramının merkezine oturturken uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğini sınırlamıştır.⁵⁹⁷

Divan'ın uluslararası hukuki kişiliğin tespitine ilişkin yaklaşımı uluslararası örgütlerin tamamı için geçerli olmak üzere doktrinde kabul görmektedir. Ancak uluslararası hukuki kişiliğe sahip bir uluslararası örgütün bütün devletler ya da uluslararası örgütler ile hukuki ilişki kurması zorunlu değildir.⁵⁹⁸ Tıpkı devletler gibi uluslararası örgütler de bu konuda tercih yapabilecektir. Bu durum uluslararası örgütlerin uluslararası hukuki kişiliğinin bulunmadığı sonucunu doğurmayacaktır.

1949 Birleşmiş Milletler Hizmetinde Uğranılan Zararların Tazmini Danışma Görüşü ile birlikte sadece BM'nin hukuki kişiliği değil; tüm uluslararası örgütlerin hukuki kişiliği sorunu güncelliğini yitirmiş olarak değerlendirilebilecektir. Ancak bir uluslararası örgütün hukuki statüsünün bağımsız bir biçimde değerlendirilebilmesinin temel bir koşulu olarak hukuki kişiliklerinin kabulü hem kendi üyeleri hem de üye olmayanlar bakımından önemli sonuçlar doğurmaktadır. Öte yandan uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğinin kabulü ile sorumlulukları ve hukuki fonksiyonları küresel yönetime ilişkin tartışmalara yansımıştır.⁵⁹⁹

2.4.3.2. Silahlı Çatışmalarda Devletin Nükleer Silah Kullanımının Hukukiliğine İlişkin Danışma Görüşü⁶⁰⁰

Uluslararası Adalet Divanı, uluslararası örgütlerin uluslararası hukuki kişiliğinin kapsamı ve sahip oldukları yetkiler konusunda Silahlı Çatışmalarda Devletin Nükleer Silah Kullanımının Hukukiliğine İlişkin Danışma Görüşü kapsamında çeşitli belirlemeler yapmıştır. Söz konusu Danışma Görüşü, Dünya Sağlık Örgütü'nün nükleer silahların

⁵⁹⁷ Portmann, R. (2013), s. 110.

⁵⁹⁸ Schermers, H., & Blokker, N. (2011), s. 990, 991.

⁵⁹⁹ Wessel, R. (2016), s. 17.

⁶⁰⁰ *Legality of the Use by a State of Nuclear Weapons in Armed Conflict*, Advisory Opinion, ICJ Reports 1996, p. 66. (*Legality of the Use by a State of Nuclear Weapons in Armed Conflict* şeklinde atıflanacaktır.)

silahlı çatışmalarda kullanılmasının uluslararası hukuk kurallarına uygun olup olmadığı konusundaki sorusuna ilişkindir.⁶⁰¹

Divan öncelikle Birleşmiş Milletler Uzmanlık Kuruluşu niteliğindeki Dünya Sağlık Örgütü'nün danışma görüşü talep etme yetkisinin olup olmadığını incelemiştir. Divan, Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün 65. maddesi ile Birleşmiş Milletler Şartı'nın 96. maddesi gereğince Dünya Sağlık Örgütü'nün danışma görüşü talep etme yetkisine sahip olduğunu tespit etmiştir.⁶⁰²

Divan sonraki incelemesinde uluslararası örgütlerin kurucu belgelerinin hukuki niteliği üzerinde durmuştur. Bu bağlamda uluslararası örgütlerin kurucu belgeleri bir tür uluslararası andlaşma olmakla birlikte kurucularının çeşitli amaçlarını gerçekleştirmek üzere belirli düzeyde özerkliğe sahip yeni uluslararası hukuk kişileri ortaya koymaktır. Bu tür anlaşmaların yorumlanmasında kurucularının amaçları, oluşturulan örgütün yapısı ve uygulaması dikkate alınacaktır.⁶⁰³ *Blokker*, örtülü yetkilerin tespit edilmesi bakımından kurucu andlaşmaların yorumlanmasında geniş yorum yapılması durumunda kurucu devletlerin iradesi dışına çıkılabileceğini dar yorum yapılması durumunda ise örgütün fonksiyonlarını yerine getirebilmesinin zorlaşabileceğini ifade etmiştir.⁶⁰⁴

Dünya Sağlık Örgütü'nün, Divan'a sorduğu soru nükleer silah kullanımının sağlık üzerindeki etkilerine ilişkin değil; sağlık ve çevre üzerindeki etkileri dikkate alındığında bu tür silahların kullanılmasının hukuki olup olmadığına ilişkindir.⁶⁰⁵ Divan, Dünya Sağlık Örgütü'nü kuran andlaşma hükümleri uyarınca, örgütün nükleer silah kullanımının hukukiliğine ilişkin bir soru sormasının mümkün olmadığını ifade etmiştir.⁶⁰⁶ Divan verdiği bu Danışma Görüşü kapsamında uluslararası örgütlerin hukuki kişiliklerinin kurucu devletlerin iradesiyle açıklandığı sübjektif yaklaşıma uygun bir çerçeve çizmiş ve

⁶⁰¹ *Legality of the Use by a State of Nuclear Weapons in Armed Conflict*, s. 68.

⁶⁰² *Legality of the Use by a State of Nuclear Weapons in Armed Conflict*, s. 71.

⁶⁰³ *Legality of the Use by a State of Nuclear Weapons in Armed Conflict*, s. 75.

⁶⁰⁴ Blokker, N. (2012), s. 21.

⁶⁰⁵ *Legality of the Use by a State of Nuclear Weapons in Armed Conflict*, s. 76.

⁶⁰⁶ *Legality of the Use by a State of Nuclear Weapons in Armed Conflict*, s. 76.

örtülü yetkiler prensibini tekrar eden açıklamalarda bulunmuştur. Divan'ın örtülü yetkiler prensibini ele aldığı ifadeleri aşağıdaki gibidir:

“Uluslararası örgütlere atfedilen yetkiler kurucu belgelerinde açıkça ifade edilebilecektir. Ancak uluslararası yaşamın gereklilikleri örgütlerin amaçlarına ulaşması için kurucu belgede açıkça ifade edilmeyen birtakım yetkilere sahip olmalarını mümkün kılmaktadır. Uluslararası örgütlerin ‘örtülü yetkiler’ olarak bilinen bu tür yetkileri kullanabilmeleri genel olarak kabul edilmektedir.”⁶⁰⁷

Silahlı Çatışmalarda Devletin Nükleer Silah Kullanımının Hukukiliğine İlişkin Danışma Görüşü’nde Divan, uzmanlık kuruluşlarının yetkisi dahilindeki konulara ilişkin danışma görüşü isteyebileceğini ifade etmiştir. Divan, uluslararası örgütlerin yetkilerinin tespit edilmesinde sınırlayıcı bir konum benimsemiştir.⁶⁰⁸ Divan’ın bu Danışma Görüşü, bu kararında uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğinin sınırlarının belirlenmesinde Zararların Tazmini Danışma Görüşü kapsamında çizdiği sınırları tekrarladığını göstermektedir.

2.5. ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN ULUSLARARASI HUKUKA ETKİSİ VE GÜNCEL TARTIŞMALAR

Uluslararası örgütlerin uluslararası hukuki kişiliğinin kabul edilmesiyle birlikte uluslararası hukukta kimi zaman hukuki çerçevenin dışında kimi zamanda hukuki birtakım tartışmalar ortaya çıkmıştır. Uluslararası örgütlerin tarihsel ve hukuki açıdan gelişimi uluslararası örgütler hukukunun ya da diğer bir deyişle kurumsal hukukun bu gelişim çizgisinden etkilendiğini ve dönemsel olarak farklı yaklaşımların etkili olduğunu göstermektedir. Zira 19. yüzyılın son döneminde kurulmaya başlayan ekonomik ve teknik uluslararası örgütlenmeler ile günümüzdeki uluslararası örgütler sistemi kıyaslandığında arada önemli farklılıklar bulunduğu rahatlıkla görülecektir.⁶⁰⁹ Bu farklılardan belki de en

⁶⁰⁷ *Legality of the Use by a State of Nuclear Weapons in Armed Conflict*, s. 79.

⁶⁰⁸ Akande, D. (1998). The Competence of International Organizations and Advisory Jurisdiction of the International Court of Justice. *European Journal of International Law*, 9, 437-467, s. 467.

⁶⁰⁹ “İlk uluslararası örgütler devletler arasındaki teknik sorunların giderilmesi amacıyla dayanırken günümüzde uluslararası örgütler siyasi iş birliğinden çevrenin korunmasına, savunmaya, insani yardıma ve ticaretin geliştirilmesine kadar pek çok farklı alanda önemli rol oynamaktadır.” Akande, D. (2010), s. 249.

önemlisi kuşkusuz uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğinin tespitiyle birlikte onların kurucu devletlerden bağımsız olarak uluslararası faaliyetlerini sürdürmesidir.⁶¹⁰ Üstelik uluslararası örgütlerin bağımsız uluslararası hukuki kişi olarak kabul edilmeleri pek çok uluslararası sorunda aktif rol üstlenmelerini ve dolayısıyla üye devletlerin ortak çıkarlarını gerçekleştirme pozisyonunu aşan bir noktaya gelmelerini sağlamıştır.

Öncelikle Birinci Dünya Savaşı'nın ardından gerçekleştirilen barış görüşmeleri neticesinde kurulan Milletler Cemiyeti ile uluslararası örgütler hukukunda önemli bir aşamaya gelmiştir. Sonraki dönemde Birleşmiş Milletler'in hem çok çeşitli alanlarda faaliyet göstermesi hem de ona bağlı Uzmanlık Kuruluşları'nın sayısında artış yaşanmaya başlamış olması uluslararası örgütleri uluslararası alanda önemli bir noktaya taşımıştır.⁶¹¹ Dolayısıyla Birleşmiş Milletler'in kurulmasıyla birlikte uluslararası hukukta uluslararası örgütlerin yetki alanı ve fonksiyonları önemli ölçüde genişlemiş ve bu durum uluslararası hukukta birtakım gelişmelere neden olmuştur.

Uluslararası örgütlerin gelişim süreci modern devletlerin gelişiminin bir parçasıdır. Dolayısıyla çalışmamız kapsamında uluslararası örgütlerin ortaya çıkışının devlet egemenliğinin sınırlanmasıyla ilgili değil; siyasi, ekonomik ve hukuki gelişmelerin olağan akışıyla ilgili olduğu fikri benimsenmiştir. Zira uluslararası ilişkilerdeki gelişmelerin bir sonucu olarak devletlerin bir araya gelerek kurdukları uluslararası örgütlerin hukuki çerçevesinin belirlenmesi zorunlu bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmıştır. Uluslararası örgütlerin hukuki kişilik kazanmasıyla birlikte ortaya çıkan doğrudan sonuçlar çalışmamızın üçüncü bölümünün konusudur ve ilgili bölümde detaylı bir biçimde incelenecektir. Ancak uluslararası örgütlerin uluslararası hukuki kişiliğinin teyit edildiği 1949 Zararların Tazmini Danışma Görüşü'nü izleyen gelişmeler doktrinde uluslararası örgütlerin statüsünün farklı açılardan tartışması sonucunu doğurmuştur. Çünkü uluslararası örgütlerin üye devletler ile ilişkisi, kurucu andlaşma kapsamındaki yetkileri, diğer hukuk kişileriyle ilişkileri ve uygulayabilecekleri yaptırımların niteliği gibi meseleler bu alanda hukuki bir boşluğun doğmasına neden olmuştur. Özetle

⁶¹⁰ Bederman, D. (1996). The Souls of International Organizations: Legal Personality and the Lighthouse at Cape Spartel. *Virginia Journal of International Law*, 36, 275-377, s. 277.

⁶¹¹ Reinalda, B., & Verbeek, B. (2011). Policy Autonomy of Intergovernmental Organizations: A Challenge to International Relations Theory. R. Collins, & N. White içinde, *International Organizations and the Idea of Autonomy* (s. 87-103). Oxon: Routledge, s. 90.

uluslararası örgütler uluslararası hukukun gelişiminde çeşitli alanlarda tartışmalar yaratmış ve bu tartışmalar çeşitli hukuki yaklaşımların ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Uluslararası örgütlerin hukuki kişi olarak uluslararası hukukta üstlendiği rolün genişlemesi uluslararası hukukun çeşitli alanlardaki gelişimine de katkıda bulunmuştur. Uluslararası örgütlerin uluslararası hukuka etkisi farklı bakış açılarıyla ele alınmış ve pek çok farklı alandaki etkisi ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Buna ilişkin doktrin incelendiğinde; özellikle uluslararası örgütlerin kişiliğinin işlevsel/fonksiyonel olduğuna ilişkin yaklaşımın tartışılmasına⁶¹², anayasacılık ve global idare hukuku altında işlenen kurumsallaşma söylemlerine⁶¹³ ve uluslararası hukuk normlarının hiyerarşisine etkisinden⁶¹⁴ bahsedildiği görülmektedir.

Uluslararası örgütlerin kullandıkları yetkilerin kapsamının genişlemesi özellikle hukuki düzenleme yapma gücü ile askeri, finansal, ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel düzeyde müdahale imkânı bulmaları bu örgütlerin insanların hayatının akışını doğrudan etkilemesine neden olmuştur. Dolayısıyla uluslararası örgütlerin uluslararası hukuka etkisinin en genel sonucu faaliyetlerinin yeni alanlara yayılması ve örtülü yetkiler prensibi sonucunda yetkilerinin belirli ölçüde genişlemesidir.⁶¹⁵

Çalışmamızın bu kısmında uluslararası örgütlere hukuki kişilik atfetmenin uluslararası hukuk doktrininde ortaya çıkardığı sonuçlar doktrindeki genel tartışmalar çerçevesinde tasnif edilerek incelenecektir. Kuşkusuz uluslararası örgütlerin uluslararası hukuka çalışmamızın bu kısmında ifade etme imkânı bulamadığımız çeşitli etkileri de söz konusudur. Ancak uluslararası hukuk doktrinindeki güncel tartışmalar incelenmiş ve bu etkilerin belirli ölçüde sınırlanması uygun görülmüştür.

⁶¹² Klabbbers, J. (2014). The Emergence of Functionalism in International Institutional Law: Colonial Inspirations. *The European Journal of International Law*, 25(3), 647.

⁶¹³ Schermers, H., & Blokker, N. (2011), s. 14-16.

⁶¹⁴ Alvarez, J. (2006). International Organizations: Then and Now. *American Journal of International Law*, 100(2), 324-347, s. 327.

⁶¹⁵ Sinclair, G. (2015). State Formation, Liberal Reform and the Growth of International Organizations. *The European Journal of International Law*, 26(2), s. 446.

2.5.1. Uluslararası Örgütlerin Fonksiyonel Kişiliği ve Eleştirisi

Uluslararası hukukta uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğinin fonksiyonel olduğuna ilişkin yaklaşım genel olarak kabul görmektedir. Bu yaklaşım uluslararası örgütlerin sahip oldukları yetkilerin temeli ile bu örgütlerin uluslararası hak ve yükümlülüklerini açıklamak için kullanılmakta ve kurucu devletlerin iradesine bağlı kalmaktadır.⁶¹⁶ Ancak fonksiyonalist yaklaşım uluslararası örgütler hukukuna ilişkin doktrinde *Klabbers* haricindeki yazarlar tarafından ayrıntılı olarak ele alınmamıştır. Dolayısıyla uluslararası hukuk çerçevesinde bu yaklaşımın kökenleri konusunda ulaşabildiğimiz kaynaklar oldukça kısıtlıdır. Uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğini açıklarken kullanılan bu teorinin ayrıntılı olarak incelenmesi ve buna ilişkin eleştirilerin değerlendirilmesi gerekmektedir.

Fonksiyonalizm teorisine göre bir uluslararası örgüt kurucu andlaşmasında kendisine tanınan yetkilerin yerine getirilmesi amacıyla kurulmuştur.⁶¹⁷ Bu yetkiler ilgili uluslararası örgüte örgütün kuruluş amacıyla ilgili fonksiyonların yerine getirilmesiyle ilgili olarak verilmektedir. Aynı şekilde, uluslararası örgütler kendilerine verilen bu fonksiyonların yerine getirilebilmesi bakımından ayrıcalık ve bağımsızlıklara sahip oldukları gibi karar, tavsiye ve faaliyetlerinin geçerliliği işlevleriyle bağlantılı olup olmamasına dayanmaktadır.⁶¹⁸ Temeli fonksiyonalizme dayanan bu yaklaşım uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğinin tespit edilmesinde kurucu devletlerin iradesine dayanan subjektif teoriyle uyumludur.

Uluslararası örgütler hukukundaki fonksiyonalist yaklaşım uluslararası ilişkiler doktrinindeki fonksiyonalizm ile yakından ilişkilidir. Zira *Klabbers*'in fonksiyonalizm üzerinde durmasına ve ona çeşitli eleştiriler yöneltmesine neden olan *Paul S. Reinsch*'in çalışmaları, fonksiyonalist siyasal bütünleşme teorisini geliştiren *David Mitrany* ve diğerlerine de öncülük etmiştir. Ancak yine de her iki yaklaşım doğal olarak farklı sorunlar üzerinde durmaktadır. *Mitrany* ve diğer neo-fonksiyonalist siyaset bilimcileri

⁶¹⁶ Worster, W. (2016), s. 207.

⁶¹⁷ Virally, M. (1981), s. 53.

⁶¹⁸ Klabbers, J. (2014), s. 645.

devletler arasındaki iş birliğinin getirdiği bütünleşmeyi⁶¹⁹ ele alırken uluslararası örgütler hukukunda fonksiyonalizm uluslararası örgütlerin fonksiyonlarıyla hak, yetki ve ayrıcalıklarını nasıl sağladıkları arasındaki ilişki üzerinde durmaktadır.⁶²⁰

Uluslararası örgütler hukuku kapsamında fonksiyonalizmin açık bir tanımı yapılmamıştır. *Klabbers*, fonksiyonalizmi, üye devletlerin bir veya birden fazla yetkisini (fonksiyonu) gerçekleştirme için kurdukları örgütlenmeyi açıklamak için kullanmaktadır.⁶²¹ Dolayısıyla fonksiyonalizmi uluslararası örgütlerin hukuki yapılanmasını açıklamak amacıyla kapsamlı bir çerçevede ele almayı amaçlamaktadır. Ancak *Klabbers*'in bu yaklaşımı, kendisinin de ifade ettiği gibi hukuki metinlerden ve yargı kararlarından derlenmiş olan kavramların bir araya getirilmesiyle ortaya çıkmaktadır.

Klabbers'e göre, fonksiyonalizm yaklaşımını *Paul Reinsch*, *Frank Sayre*, *Henry Schermers*, *Chittharanjan Amerasinghe*, *Ignaz Seidl-Hohenveldern* ve *Michel Virally* gibi yazarlar tarafından belirli ölçüde savunulmuştur.⁶²² Bu yazarlar birçok konuda farklı görüşler ortaya koymuş olmalarına rağmen uluslararası örgütlerin varlığını açıklarken onların fonksiyonel yapılar olduklarına vurgu yapmaktadır. Fonksiyonalizm yaklaşımı, uluslararası örgütlerin yetkilerini açıklamada atfedilmiş yetkiler prensibi ile birlikte örtülü yetkiler prensibini kabul etmektedir.⁶²³ Dolayısıyla fonksiyonalizm uluslararası örgütler ile özellikle kurucu üyeleri arasındaki ilişkiyle ilgili sorunlara odaklanmaktadır. Fonksiyonalizm yaklaşımının uluslararası örgüt ve üyeleri arasındaki ilişkinin kapsamı dışında kalan hukuki sorunlar üzerinde durmadığı tespit edilmiştir.⁶²⁴

Fonksiyonalizm bütün uluslararası örgütlere aynı kapsamda uygulandığı için *Klabbers* bu durumun fonksiyonalist yaklaşımın “*kör noktası (blind spot)*” olduğunu ifade etmiştir.⁶²⁵ *Blokker* ise, uluslararası örgütler hukukunu ayrı bir disiplin olarak ele alırken tam da bu

⁶¹⁹ Mitrany, D. (1944). The Functional Approach to World Organization. *International Affairs*, 24(3), 350-363.

⁶²⁰ Klabbers, J. (2014), s. 648.

⁶²¹ Klabbers, J. (2015). The EJIL Foreword: The Transformation of International Organizations Law, s. 10.

⁶²² Klabbers, J. (2015). The EJIL Foreword: The Transformation of International Organizations Law, s. 11.

⁶²³ Klabbers, J. (2015). An Introduction to International Organizations Law, s. 33; Klabbers, J. (2015). The EJIL Foreword: The Transformation of International Organizations Law, s. 27.

⁶²⁴ Klabbers, J. (2015). The EJIL Foreword: The Transformation of International Organizations Law, s. 11.

⁶²⁵ Klabbers, J. (2015). The EJIL Foreword: The Transformation of International Organizations Law, s. 10.

noktaya dayanmaktadır. *Blokker*'a göre, uluslararası örgütlerin farklı amaçları, farklı üyeleri, farklı karar alma süreçleri ve denetim prosedürleri söz konusudur. Öte yandan, her birinin örgütsel yapılanma olarak benzer düzenlemeleri içerdikleri görülmektedir. Dolayısıyla uluslararası örgütler hukukunda “*çeşitlilik içinde birlik (unity within diversity)*” söz konusudur.⁶²⁶ Bu bağlamda *Klabbers*, Kuzey Atlantik Andlaşması Örgütü (*NATO*) ile Dünya Sağlık Örgütü (*WHO*) arasındaki farka rağmen uluslararası örgütler hukuku bakımından aynı statüde ele alındıklarına dikkat çekmektedir.⁶²⁷

Fonksiyonalizm uluslararası örgütlere uluslararası hukuki kişilik atfedilmesinde bir gerekçe olarak Uluslararası Adalet Divanı tarafından ortaya konulan danışma görüşleri kapsamında da kullanılmış ve uluslararası hukuk doktrini de bu noktadan ilerlemiştir. Uluslararası örgütler hukukunun gelişim çizgisinde hem yargı kararları hem de doktrinde fonksiyonalizmin etkisi tartışılmazdır. Uluslararası örgütlere hukuki kişilik atfedilmesi “*fonksiyonalizm*” tartışmasını doğurarak uluslararası hukuk doktrinini etkilemiştir. *Klabbers* uluslararası örgütler hukukunun bağımsız bir uluslararası hukuk disiplini olarak ortaya çıkması noktasında fonksiyonalizm etrafında şekillenen doktrinin etkisini kabul etmektedir. Ancak fonksiyonalizmin mevcut uluslararası örgütlenme ve uluslararası örgütlerin faaliyetleri değerlendirildiğinde boşluğa düştüğünü savunmaktadır.⁶²⁸

Klabbers fonksiyonalizm eleştirisini ortaya koyarken uluslararası hukukun örgütlerden kaynaklanmadığını ancak belirli durumlarda uygulanabilmesi için uluslararası örgütlere ihtiyaç duyulduğunu belirtmektedir. Özellikle Birleşmiş Milletler'in yetkilerinin fazlasıyla genişlemiş olması *Klabbers*'in fonksiyonalist yaklaşımın eleştirmesinde etkili olmuştur.⁶²⁹ Özetle, uluslararası örgütler uluslararası hukukta çok önemli bir rol oynamaktadır ve uluslararası örgütler üzerine yapılan değerlendirmeler pek çok farklı değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır. Fonksiyonalist yaklaşım uluslararası örgütler ve ona üye olan devletler arasındaki ilişki bakımından açıklayıcı bir güce sahip olsa da

⁶²⁶ Blokker, N., & Wessel, R. (2004), s. 1.

⁶²⁷ Klabbers, J. (2015). The EJIL Foreword: The Transformation of International Organizations Law, s. 11.

⁶²⁸ Klabbers, J. (2015). The EJIL Foreword: The Transformation of International Organizations Law, s. 81.

⁶²⁹ Klabbers, J. (2015). The EJIL Foreword: The Transformation of International Organizations Law, s. 31.

uluslararası örgütlerin ayrı bir hukuki kişi olarak gerçekleştirdikleri faaliyetlerden sorumlulukları konusunda öngörüsüdür.⁶³⁰

Uluslararası örgütler hukukunun gelişimi ile dünyadaki ekonomik değişikliklerin arasındaki bağlantının çizilmesi de önemlidir. *Klabbers*'e göre, uluslararası örgütler üye devletler tarafından belirli fonksiyonların yerine getirilmesi amacıyla oluşturulan yapılanmalar olma noktasını aşmıştır. Dünya Ticaret Örgütü, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası mal, hizmet ve sermayeyi ve benzer şekilde Uluslararası Çalışma Örgütü önce Milletler Cemiyeti ardından Birleşmiş Milletler eliyle sosyal-ekonomik faaliyetleri kontrol altına almıştır.⁶³¹

Sonuç olarak uluslararası örgütlerin tarihsel gelişimi kapsamında detaylı olarak ifade edildiği gibi, 19. yüzyılda ilk uluslararası örgütlerin devletler arası iş birliğini sağlama amacıyla sınırlı oldukları görülmektedir. Milletler Cemiyeti ve bu örgüt kapsamında oluşturulan diğer uluslararası örgütler uluslararası hukukun yapısal olarak değişmeye başladığını haber vermiştir. Birleşmiş Milletler sistemi ile birlikte ortaya çıkan pek çok farklı örgütün ve yine Birleşmiş Milletler'in kendi organlarının uluslararası hukuku harekete geçirme imkanına sahip olması fonksiyonalizm teorisini belirli ölçüde boşluğa düşürmektedir. Çünkü fonksiyonalizm tartışmasında alınacak konumdan bağımsız olarak uluslararası örgütlerin uluslararası hukuki kişiliği tespit edildiğinde buna bağlı sonuçların değerlendirilmesi de mümkün olmaktadır. *Klabbers*'in fonksiyonalizm yaklaşımına yönelik eleştirileri teorik olarak yerindedir. Ancak uluslararası örgütler hukukuna ilişkin doktrinde hala kurucu devletlerin iradesine vurgu yapan fonksiyonalist yaklaşım etkilidir. Öte yandan uluslararası örgütlerin varlığını açıklamada onların iş birliği fonksiyonuna dayanan fonksiyonalist yaklaşım açıklayıcı bir teoridir. Bu teori uluslararası örgütlerin üye devletlerden bağımsız bir hukuki kişi olarak sorumluluğunun geliştirilmesi önünde bir engel teşkil etmemektedir.

⁶³⁰ Klabbers, J. (2015). *An Introduction to International Organizations Law*, s. 33.

⁶³¹ Klabbers, J. (2015). *The EJIL Foreword: The Transformation of International Organizations Law*, s. 16.

2.5.2. Anayasacılık ve Global İdare Hukuku Kavramları

Uluslararası örgütlerin ortaya çıkması üzerine uluslararası hukuki kişiliklerinin kabul edilmesi üzerinde uluslararası hukuk doktrininde yeni kavramlar ve tartışmalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Uluslararası örgütlerin uluslararası hukuki kişiliğinin tespiti uluslararası hukukun gelişiminde önemli bir yere sahiptir ve çağdaş uluslararası hukuk doktrini uluslararası örgütlerin varlığını dikkate almaksızın açıklanamayacaktır. Dolayısıyla özellikle Birleşmiş Milletler sonrasındaki dönemin uluslararası hukuk bakımından en önemli özelliklerinden biri uluslararası örgütlerin hem nitelik hem de nicelik olarak değişmesidir.⁶³²

Sinclair, uluslararası örgütler hukukunda anayasacılık ve global idare hukuku kavramlarının ortaya çıkışını isabetli bir biçimde ortaya koymuştur. Zira uluslararası örgütlerin gelişim süreci ve bu süreçte devletlerin başka bir biçim alması birbirini güçlendiren ve uluslararası hukukun kendisinin de dönüşmesine neden olan gelişmelerdir. Uluslararası örgütler ilk kurulmaya başladıkları dönemden itibaren incelendiğinde ulusal hukuklarda söz konusu olan bazı kavramlardan etkilendikleri ve bu kavramların uluslararası örgütler hukukuna uygulandığı görülmektedir. Ulusal hukuklarda söz konusu olan kamu hukuku doktrinine ait birtakım kavramlar uluslararası hukuk düşüncesine dahil edilebilmektedir. Zira uluslararası örgüt uygulamalarıyla ortaya çıkan hukuki faaliyetlere idare hukukuna ait bazı kavramlar uygulanabilmektedir. Uluslararası örgütlerin kurucu andlaşmaları ise devletlerin ulusal anayasaları ile karşılaştırılabilmektedir.⁶³³ *Sinclair*, uluslararası örgütler hukukuna ulusal hukuklara için birtakım kavramların uygulanıp uygulanamayacağını tartışmaya açmıştır.

Uluslararası örgütlerin gelişimiyle birlikte doktrinde kurumsal yapıyı anlamaya yönelik farklı yaklaşımlar ortaya çıkmaya başlamıştır. *Klabbers*, uluslararası örgütler hukukunun gelişiminde üç dönemden bahsetmektedir. İlk dönem, Milletler Cemiyeti'nin kurulmasıyla başlar ve bu dönemdeki çalışmalar uluslararası örgütler hukukunu yeni bir "fenomen" olarak anlama ve uluslararası hukuka uyarlama girişimleriyle karakterize edilecektir. İkinci dönem, 1945-1970 yılları arasında pratik sorunlara çözüm aramakla

⁶³² Schermers, H., & Blokker, N. (2011), s. 3.

⁶³³ Sinclair, G. (2015), s. 448.

karakterize edilir ve karşılaştırmalı bir inceleme yapılmıştır. Üçüncü dönem, 1990'lı yıllarda başlamıştır ve *Klabbers*'e göre bu dönemde daha kavramsal ve eleştirel çalışmalar ortaya çıkmaya başlamıştır.⁶³⁴ Esasında derin köklere sahip olan ve kendi başlarına kayda değer bir çalışma alanı oluşturan anayasacılık ve global idare hukuku kavramları uluslararası örgütler hukukunun gelişimi kapsamında ele alınacaktır.

2.5.2.1. Anayasacılık

Anayasacılık ulusal hukuklar bağlamında uzun bir geçmişe sahip olmakla birlikte hukuk ve siyaset arasındaki ilişkiyle birlikte tartışılmaktadır. Anayasacılık farklı biçimlerde tanımlanmış olmasına rağmen bu tanımların hepsinin ortak noktası siyasi iktidarın hukuki sınırlar dahilinde hareket etmesi gerektiğine ilişkin ilkedir. Anayasalar ulusal hukuklarda hukuk düzenini kuran ve temel hak ve yükümlülüklerle ilişkin düzenlemeler getiren bir hukuki metindir. Uluslararası hukuk düzeyinde yapılan çeşitli akademik çalışmalarda uluslararası hukukun anayasacılık kavramıyla bağlantısı ele alınmıştır.⁶³⁵ Uluslararası hukukun anayasacılıkla bağlantısı genel olarak ulusal hukuk ve uluslararası hukuk kavramlarının birbirine uyarlanması ve bununla bağlantılı olarak uluslararası örgütlerin kurucu andlaşmalarının kimi zaman anayasa terimiyle ifade edilmesi üzerinden tartışılmıştır.

Uluslararası düzeyde iç hukukta olduğu gibi *Rechtsstaat*⁶³⁶ olmasa da uluslararası hukuk düzeninin de bir anayasaya sahip olduğu ve BM Şartı'nın “*evrensel devletler topluluğunun anayasası*” olarak düşünülebileceği ileri sürülmüştür. Hatta bu kavramın “*devrimsel*” bir nitelikte olmadığı ve uluslararası örgütlerin kurucu andlaşmalarının kimi

⁶³⁴ *Klabbers*'in bu tasnifi, uluslararası örgütler hukukuna ilişkin doktrini genel olarak açıklamak için kullanılmıştır. Dolayısıyla, üçüncü dönemden önce de birtakım eleştirel çalışmalara rastlamak mümkündür. Klabbers, J. (2001). The Life and Times of the Law of International Organizations. *Nordic Journal of International Law*, 70(3), 287-317.

⁶³⁵ Opsahl, T. (1961). An "International Constitutional Law"? *The International and Comparative Law Quarterly*, 10(4), 760-784.

⁶³⁶ “*Alman geleneğinde Rechtsstaat, Anglo-Sakson geleneğinde 'rule of law' kavramlarında ifadesini bulan hukuk devleti ilkesi, 19. yüzyılda devlet kuramı ve siyasi alanın temel unsurlarıdır. Rechtsstaat ve rule of law kavramları farklı gelenekleri yansıtırsa ve ayrıca bu kavramların kendi gelenekleri içinde farklı tanımları bulunsada ortak bir zemine sahip oldukları ifade edilmiştir.*” Özenç, B. (2014). *Hukuk Devleti Kökenleri ve Küreselleşme Çağındaki İşlevi*. İstanbul: İletişim Yayınları, s. 16.

zaman “*anayasa (constitution)*” olarak isimlendirildiği ifade edilmiştir.⁶³⁷ Ancak *Schermers* ve *Blokker* bu yaklaşımların uluslararası hukukta hiçbir şekilde genel kabul görmediğini ve bu konudaki görüş ayrılığının nedeninin farklı anayasa tanımlarının yapılması olduğunu belirtmiştir.⁶³⁸ *Fassbender* tarafından “*anayasa*” tanımı konusunda genel bir oydaşma olmadığının ifade edilmesi⁶³⁹ *Schermers* ve *Blokker*’ın BM Şartı’nın uluslararası toplumun anayasası olarak nitelendirilmesine ilişkin itirazını haklı çıkarmaktadır.

Uluslararası hukuk doktrinde uluslararası hukuk ile ulusal hukukların benzer bir biçimde gelişmekte olduğu ve temel hak ve yükümlülükler ile güvenliğe ilişkin konularda çeşitli düzenlemelere gidildiği ifade edilmiştir. Bu durum uluslararası hukukun fonksiyonunun genişlediğine ve yapısal değişikliklerin söz konusu olduğuna işaret etmektedir.⁶⁴⁰ *Schermers* ve *Blokker*, uluslararası hukuk düzeninin ulusal anayasaların temel kurallarına benzeyen bazı önemli kurallara sahip olduğunu ya da BM Şartı’nın onu ulusal anayasalarla az ya da çok kıyaslanabilir kılan birtakım özellikler taşıdığına inkâr edilemeyeceğini savunmaktadır. Benzerlik özellikle Birleşmiş Milletler’in temel organlarını ve onların karşılıklı ilişkilerini düzenleyen birtakım hükümlere sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Öte yandan BM Şartı temel hak ve özgürlüklere ilişkin bir düzenleme getirmemekle birlikte insan haklarının geliştirilmesini de BM’nin amaçları arasında görmemektedir.⁶⁴¹ Dolayısıyla *Schermers* ve *Blokker* BM Şartı’nın ulusal anayasalara benzeyen birtakım özellikleri olduğunu kabul etmekle birlikte uluslararası hukuk düzeninin bir anayasasının söz konusu olduğunu söylemekten kaçınmışlardır.

Uluslararası hukuk düzeninin genel olarak “*anayasallaşma*” süreci olarak da ifade edilen daha anayasal bir gelişim gösterdiği farklı örneklerle de kabul edilmektedir.⁶⁴² Özellikle 2000’li yılların başında Dünya Ticaret Örgütü kapsamındaki değerlendirmelere sıklıkla

⁶³⁷ Fassbender, B. (1998). The United Nations Charter as the Constitution of the International Community. *Columbia Journal of Transnational Law*, 36(3), 529-616, s. 568.

⁶³⁸ Schermers, H., & Blokker, N. (2011), s. 11.

⁶³⁹ Fassbender, B. (1998), s. 569.

⁶⁴⁰ Trachtman, J. (2013). *The Future of International Law*. New York: Cambridge University Press, s. 1.

⁶⁴¹ Schermers, H., & Blokker, N. (2011), s. 11.

⁶⁴² Schermers, H., & Blokker, N. (2011), s. 11.

rastlanmaktadır.⁶⁴³ Ancak Dünya Ticaret Örgütü'nün uyumsuzluk çözüm mekanizması bir şekilde anayasal sayılabilecek bazı kararlar vermiş olsa da bunların sayısı oldukça az ve anayasallaşma ile bağlantılı olmaktan uzaktır. Bu gelişmeler daha ziyade bir sonraki başlıkta ele alınacak olan global idare hukuku ile ilişkilendirilmektedir.⁶⁴⁴ Dünya Ticaret Örgütü'nün anayasallaşması tartışması esas olarak ticaret hukuku ve insan hakları hukuku arasındaki ilişkilerin tartışılmasıyla şekillenmiştir. Buradaki temel argüman ticaretle ilişkili birçok hakkın insan hakları kapsamında düşünülmesi ve Dünya Ticaret Örgütü'nün bazı daha yüksek seviyede kurallara sahip olması nedeniyle anayasallaştırdığının ifade edilmesidir.⁶⁴⁵

Anayasacılık tartışmasının uluslararası örgütler hukuku bakımından doğurduğu tartışmaların farklı bir yönü daha bulunmaktadır. Uluslararası örgütlerin kurucu belgeleri genellikle uluslararası andlaşma niteliğini taşımaktadır. Bu andlaşmalar için kullanılan genel terim “*kurucu andlaşma*” ya da “*anayasa*” olarak belirtilmektedir.⁶⁴⁶ Uluslararası örgütlerin kurucu andlaşmaları kimi durumlarda ulusal anayasalarla karşılaştırılabilir özellikler taşıyabilmektedir. Ancak devletler ve uluslararası örgütler arasındaki en önemli fark uluslararası örgütlerin faaliyet alanlarının kurucu andlaşmalarda sınırlanmış olmasıdır. Zira uluslararası örgütler genel olarak belirli fonksiyonları yerine getirmek üzere kurucu devletlerin iradeler doğrultusunda şekil almaktadır. Dolayısıyla uluslararası örgütlerin hukuki faaliyet alanları fonksiyonlarıyla sınırlıdır.⁶⁴⁷ Schermers ve Blokker, anayasacılık tartışmalarındaki konumunu uluslararası örgütlerin fonksiyonel uluslararası hukuki kişiliğe sahip olduklarına ilişkin yaklaşımlarıyla tutarlı bir biçimde belirlemektedir.

⁶⁴³ Cass, D. (2001). The "Constitutionalization" of International Trade Law: Judicial Norm-Generation as the Engine of Constitutional Development in International Trade. *European Journal of International Law*, 12(1), 39-75, s. 41,42.

⁶⁴⁴ Cassese, S. (2005). Administrative Law Without the State? The Challenge of Global Regulation. *New York University Journal of International Law and Politics*, 37, 663-694, s. 693.

⁶⁴⁵ Klabbbers, J. (2011). Autonomy, Constitutionalism and Virtue in International Institutional Law. R. Collins, & N. White içinde, *International Organizations and the Idea of Autonomy* (s. 120-140). New York: Routledge, s. 130.

⁶⁴⁶ “*Uluslararası Adalet Divanı hem “kurucu andlaşma” hem de “anayasa” terimini kullanmıştır.*” Schermers, H., & Blokker, N. (2011), s. 13.

⁶⁴⁷ Schermers, H., & Blokker, N. (2011), s. 13.

2.5.2.2. Global İdare Hukuku

İdare hukuku esas olarak ulusal hukuklarda yer alan bir kamu hukuku alanıdır.⁶⁴⁸ Global idare hukuku ise devletler arasındaki hukuki ve siyasi otoriteden ziyade çeşitli idari süreçlere hukuki kuraların, ilkelerin ve kurumsal normların uygulanabilmesi şeklinde ifade edilmiştir.⁶⁴⁹ Global idare hukuku uluslararası alanda sadece uluslararası örgütler tarafından değil; ulusal hukuka göre kurulan çeşitli uluslararası kuruluşlara da uygulanmaktadır.⁶⁵⁰ Bunun nedeni uluslararası hukukun katılımcılarının artmış olması ve bu katılımcıların sadece uluslararası hukuk kişilerinden oluşmamasıdır. Zira 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında, uluslararası idare hukukuna ilişkin çalışmalar söz konusu olsa da⁶⁵¹ global idare hukuku kavramının 21. yüzyılın başında ortaya çıkmış olmasının⁶⁵² nedeni de bu şekilde açıklanabilecektir. Öte yandan global idare hukukunun klasik iradeci uluslararası hukukun sahadaki gerçeklik karşısında yetersiz kalması üzerine geliştiği de ifade edilmektedir.⁶⁵³

Cassese, ulusal hukuklardaki idare hukuku ile global idare hukukunun karşılaştırmış ve her ikisinin önemli farklılıklara sahip olduğunu tespit etmiştir. Bu farklılıklardan ilki uluslararası hukukta münhasır bir uygulamanın söz konusu olmamasıdır. İkinci fark uluslararası hukuk kurallarını koyan ve bu kurallara uyan kişilerin aynı olmasıdır. Üçüncü fark ulusal hukukta kararları siyasi organlar alırken global idare hukukunda genellikle bilimsel kriterlere ışığında yapılan uluslararası anlaşmalar söz konusudur. Son fark ise üçüncüyle bağlantılı olarak uluslararası hukukun yapımı sürecine devletlerin yanı sıra hükümet-dışı kuruluşların dahil olabilmesidir.⁶⁵⁴ Dolayısıyla uluslararası hukukta ulusal hukuklardaki gibi bir hükümet yapısının söz konusu olmaması “hesap verilebilirlik” konusundaki sıkıntıları da gündeme getirmiştir.⁶⁵⁵ Global bir hükümet söz konusu

⁶⁴⁸ Schermers, H., & Blokker, N. (2011), s. 15.

⁶⁴⁹ Kingsbury, B., & Donaldson, M. (2012). Global Administrative Law. R. Wolfrum içinde, *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law* (s. 468-482). Oxford: Oxford University Press, s. 468.

⁶⁵⁰ Schermers, H., & Blokker, N. (2011), s. 14.

⁶⁵¹ Reinsch, P. (1909). International Administrative Law and National Sovereignty. *The American Journal of International Law*, 3(1), 1-45.

⁶⁵² Kingsbury, B., & Donaldson, M. (2012), s. 468.

⁶⁵³ Güneysu, G. (2015). Uluslararası Hukuk Kuramı Açısından Global İdare Hukuku Bir Girizgâh. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 6(2), 287-306, s. 303.

⁶⁵⁴ Cassese, S. (2005), s. 668, 669.

⁶⁵⁵ Schermers, H., & Blokker, N. (2011), s. 15.

olmadığı için kapsamlı bir düzenleyici çerçeve ve benzer hesap verilebilirlik mekanizmaları uluslararası düzeyde henüz olgunlaşmamıştır.⁶⁵⁶ Uluslararası idare hukukunda böyle bir çerçeve bulunmadığı için açıklık, katılım ve şeffaflık kavramları öne çıkmaktadır.⁶⁵⁷

Schermers ve Blokker, anayasacılık ile global idare hukuku arasındaki farka dikkat çekmiş ve global idare hukuku ile uluslararası örgütler hukukunun da birbirinden farklı düzenlemelere sahip olduklarını belirtmiştir. Zira anayasacılık uluslararası toplumda temel kuralların oluşturulması ve uluslararası düzeyde bir *Rechtsstaat* kurulması ile ilgiliyken global idare hukuku daha çok uluslararası kararların ve çeşitli kuralların uygulanması ve yürütülmesine yöneliktir. Global idare hukuku uluslararası örgütler hukukundan hem daha geniş hem de daha dardır. Uluslararası örgütlerin üyelik, karar alma mekanizmaları ve hukuki statüleri gibi uluslararası örgütler hukukuna ilişkin problemlerin tamamını kapsamadığı için daha dardır. Buna karşılık uluslararası örgütler hukuku ile sınırlı olmadığı ve uluslararası hukukun özel hukuka göre kurulmuş katılımcılarını da bünyesine dahil ettiği için daha geniştir.⁶⁵⁸

Kingsbury ve Casini de global idare hukuku ve uluslararası örgütler hukuku arasındaki ilişkiye dikkat çekmiştir. Yazarlar uluslararası sorunların çözümünde uluslararası hukukun sınırlarına değinmiş ve uluslararası örgütler hukukunun (ya da aynı anlamda kullanılan kurumsal hukukun) işbirliği teorisi çerçevesinde geliştiğini ifade etmiştir.⁶⁵⁹ Dolayısıyla uluslararası örgütler hukuku, global idare hukuku bakımından değerlendirildiğinde uygulamaya ilişkin çeşitli konu başlıklarında hukuki sorunların

⁶⁵⁶ Global idare hukukunda genellikle “*hükümet (government)*” yerine “*yönetişim (governance)*” terimi kullanılmaktadır. Ancak, muğlak bir kavram olduğu ifade edilen “*yönetişim*” terimi yerine “*hükümet*” teriminin kullanımına sadık kalındığı da görülmektedir. Bu bağlamda bir mekanizmanın hükümet olarak kabul edilebilmesi için belirli bir kurumsal yoğunluğun ya da ölçeğin bulunmasına gerek yoktur. Uluslararası hukukun her bir kuralı “*uluslararası hükümetin*” bir unsurudur. Dolayısıyla bu bakış açısına göre, mevcut uluslararası hukuk ve örgütlenme yapıları bir yönüyle basit bir hükümet olarak ifade edilebilecektir. Trachtman, J. (2013), s. 8, 9.

⁶⁵⁷ Cassese, S. (2005), s. 688.

⁶⁵⁸ Schermers, H., & Blokker, N. (2011), s. 16.

⁶⁵⁹ Kingsbury, B., & Casini, L. (2009). Global Administrative Law Dimensions of International Organizations Law. *International Organizations Law Review*, 6, 319-358, s. 327.

ortaya çıktığı tespit edilmiştir.⁶⁶⁰ *Kingsbury* ve *Casini* tarafından tespit edilen sorun başlıkları aşağıdaki gibidir:

“Uluslararası örgütlerin kriz durumlarında ortaya çıkan acil durum eylemleri, uluslararası örgütlerin operasyonlarının insan hakları boyutları, uluslararası örgütlerin saha ofislerinin ve sahadaki misyonlarının yönetilmesi, uluslararası örgütlerin kamu-özel sektör ortaklıkları ve esnek hukuk kurallarının kullanımının artmasıdır.”⁶⁶¹

Global idare hukukunun gelişim çizgisi, iddiası ya da uluslararası örgütler hukukuna dair belirlediği hukuki sorun alanları her ne olursa olsun uluslararası örgütler hukukunun global idare hukuku kavramının ortaya çıkmasına katkıda bulunduğu açıktır. Öte yandan uluslararası örgütler hukukuna ilişkin doktrin global idare hukukunun ortaya koyduğu sorun alanlarından ve teşvik ettiği gelişmelerden beslenmektedir. Dolayısıyla global idare hukuku yaklaşımını geliştiren yazarlar, uluslararası örgütlerin uygulamadaki hukuki sorunlarına klasik andlaşmalar hukuku ya da örf ve âdet hukuku tarafından geliştiren kurallar ile çözüm getirilemeyeceğini savunmaktadır.⁶⁶²

2.5.3. Uluslararası Örgütler ve Uluslararası Hukuk Kuralları

Uluslararası örgütlerin ortaya çıkmasıyla uluslararası hukukta tartışılmaya başlanan diğer bir konu başlığı uluslararası hukuk kurallarının oluşturulması ve niteliğinin değişmesidir. *Alvarez*, uluslararası örgütlerin uluslararası hukuk kurallarına etkisini üç farklı başlık altında incelemiştir. Bunlardan ilki uluslararası hukukta *jus cogens* kuralların ortaya çıkışı ile uluslararası örgütlenmenin ve kurumsal yapının güçlenmesi arasında bir ilişki kurulmasıdır. İkincisi “*esnek hukuk (soft law)*” olarak ifade edilen hukuk kurallarının uluslararası hukukta etkinliğinin artmasıdır. Sonuncusu ise çağdaş uluslararası hukukta ortaya çıkan diğer bir değişiklik uluslararası andlaşma ve örf ve âdet hukuku kurallarının ortaya çıkmasının da söz konusu kurumsallaşmaya bağlanabilmesidir.⁶⁶³ Bu sonuncu

⁶⁶⁰ Kingsbury, B., & Casini, L. (2009), s. 334.

⁶⁶¹ Kingsbury, B., & Casini, L. (2009), s. 334-356.

⁶⁶² Kingsbury, B., & Casini, L. (2009), s. 358.

⁶⁶³ Alvarez, J. (2006), s. 326-331.

değişiklik çalışmamızın bir sonraki bölümünde kapsamlı olarak değerlendirilmiş⁶⁶⁴ olup bu kısımda sadece *jus cogens* ve esnek hukuk kapsamında ortaya çıkan tartışmalar üzerinde durulacaktır.

Jus cogens kurallar VAHS'nin 53. ve 64. maddelerinde düzenlenmiş olup mevcut *jus cogens* kurallara aykırı andlaşmaların geçersiz olacağını ve sonradan ortaya çıkan *jus cogens* kuralın bu kurala aykırı uluslararası andlaşmaları sona erdireceğini hüküm altına almıştır. *Jus cogens* kuralların kapsamı ve tanımı tartışmalı olmakla birlikte İkinci Dünya Savaşı'nın ardından uluslararası hukuk kişilerinin tamamının uyması gereken temel kuralların bulunması gerektiği fikri gelişmiştir.⁶⁶⁵ Alvarez, uluslararası hukukta *jus cogens* nitelikteki kuralların yani devletlerin iradesiyle karşı çıkamayacakları ve hiyerarşik olarak en üstte bulunan kuralların ortaya çıkışını uluslararası örgütler döneminin bir sonucu olarak görmektedir.⁶⁶⁶ Zira hiyerarşik kavramların üzerine kurulabileceği “*bir bütün olarak devletler topluluğu*” fikri uluslararası örgütlenmenin bir sonucudur.⁶⁶⁷

Uluslararası örgütlerin artmasıyla ilişkilendirilen bir diğer husus esnek hukuk düzenlemelerinin ortaya çıkmasıdır. Esnek hukukun tam anlamıyla tanımlanması oldukça zordur. Ancak esnek hukuk kuralları uluslararası hukuk kişileri tarafından ortaya konulur ve bağlayıcı güce sahip değildir. Dolayısıyla esnek hukuk kuralları uluslararası örgüt kararlarından ve devletler arasında bağlayıcı güce sahip olmayan sözleşmelerden oluşmaktadır.⁶⁶⁸ Esnek hukuk kurallarının bağlayıcı güce sahip olmamakla karakterize edilmesi doktrinde “*esnek hukuk (soft law)*” ile “*bağlayıcı hukuk (hard law)*” ayrımının

⁶⁶⁴ “3.2.2. Andlaşma Yapma Sürecindeki Değişiklikler ve Sonuçları”

⁶⁶⁵ Frowein, J. (2012). *Ius Cogens*. R. Wolfrum içinde, *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law Volume VI* (s. 443-446). Oxford: Oxford University Press, s. 443.

⁶⁶⁶ Alvarez, J. (2006), s. 327.

⁶⁶⁷ Shelton, D. (2006). Normative Hierarchy in International Law. *American Journal of International Law*, 100(2), 291-323, s. 300.

⁶⁶⁸ Thüerer, D. (2012). Soft Law. R. Wolfrum içinde, *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law Volume IX* (s. 269-278). Oxford: Oxford University Press, s. 271-273.

tartışılmasına neden olmuş ve bağlayıcı kurallar andlaşmalar ile örf ve âdet hukuku olarak tespit edilirken esnek hukuk kurallarında uluslararası örgüt kararlarına odaklanılmıştır.⁶⁶⁹

Uluslararası hukukta esnek hukuk kurallarının artışını uluslararası örgütler ile bağdaştırmak oldukça kolaydır. Zira esnek hukukun bu kadar genişlemesinin nedeni uluslararası yargı organlarınca verilen çok sayıda karar ve Birleşmiş Milletler özel raportörlerinin açıklamaları gibi insan hakları andlaşma yapım sürecindeki kişilerin açıklamalarıdır.⁶⁷⁰ Dolayısıyla uluslararası örgütlerin yaygınlaşması ve uluslararası andlaşma yapma süreçlerine katılımları esnasında yaptıkları açıklamalar esnek hukuk kurallarının artışında etkili olmuştur. Üstelik esnek hukuk kurallarının en önemli yönü bağlayıcı hukuk kurallarına yani uluslararası andlaşmalara dönüşme potansiyelidir.⁶⁷¹

Uluslararası örgütlere uluslararası hukuki kişilik atfedilmesi hem aksine uluslararası hukuk düzenlemesi yapılamayan *jus cogens* nitelikteki kuralların hem de bağlayıcı nitelikte olmayan esnek hukuk kurallarının ortaya çıkışında etkili olmuştur. Dolayısıyla uluslararası örgütler sadece devletler arasındaki iş birliğini sağlamaya ve ortak çıkarların gerçekleştirilmesine katkıda bulunmaya yarayan araçlar değil; bağımsız uluslararası hukuk kişileridir. Bu tespit uluslararası örgütleri kuran devletlerin iradelerinin tamamen dışlanması anlamına gelmemektedir. Ancak kurumsal çerçevede oluşturulan bir hukuki yapının uluslararası alanda bağımsız bir biçimde hareket etmesi de devletlerin rızası dahilinde gerçekleşmektedir. Uluslararası örgütlere hukuki kişilik atfı sadece uluslararası örgütlerin belirli hak ve yükümlülüklerle sahip olmalarına değil; aynı zamanda uluslararası hukuk kurallarının belirli bir sistemde ortaya çıkmasına neden olmuştur.

⁶⁶⁹ White, Güvenlik Konseyi'nin BM Şartı'nın VII. Bölümü altında aldığı kararların bağlayıcı nitelikte olduğuna dikkat çekmiştir. White, N. (2008). Seperate but Connected: Inter-Governmental Organizations and International Law. *International Organizations Law Review*, 5, 175-195, s. 181.

⁶⁷⁰ Alvarez, J. (2006), s. 329.

⁶⁷¹ Boyle, A., & Chinkin, C. (2007), s. 212.

3. BÖLÜM

ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN HUKUKİ KİŞİ OLARAK KABUL EDİLMESİNİN ULUSLARARASI HUKUKTAKİ SONUÇLARI

3.1. GENEL OLARAK

Uluslararası hukuki kişilik atfının uluslararası hukukta ortaya çıkardığı önemli sonuçlar bulunmaktadır. Bu nedenle uluslararası hukukta kişiliğin ne anlama geldiği, kimlerin uluslararası hukukun kişisi sayılabileceği ve buna ilişkin doktrindeki ve yargı kararlarındaki farklı görüşler bu çalışmanın ilk bölümünde etraflıca değerlendirilmiş ve özel olarak uluslararası örgütlerin hukuki kişi olarak kabul edilmesine ilişkin süreç üzerindeki incelemeye ise ikinci bölümde yer verilmiştir. Uluslararası örgütlere hukuki kişilik atfedilmesini mümkün kılan çeşitli hak ve yükümlülükler aynı zamanda uluslararası hukuki kişilik atfının sonuçları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu hak ve yükümlülüklerin neler olduğu, uluslararası hukukta ne şekilde düzenlendiği ve geliştirilmeye açık ve tartışmalı noktaların uluslararası hukuki kişilik kapsamında ele alınması gerekmektedir.

Uluslararası örgütlerin uluslararası hukuk kişiliğe sahip olmasının sonuçlarının neler olduğuna ve buna ne şekilde karar verileceğine dair değerlendirme yapılırken öncelikle her bir uluslararası örgütün kurucu andlaşmasına bakmak gerekecektir. Uluslararası örgütün hukuki kişiliğe sahip olduğu kurucu andlaşmada açıkça ifade edilmiş olabileceği gibi bu konuda herhangi bir düzenlemeye gidilmediğine de sıklıkla rastlanmaktadır.⁶⁷² Öte yandan hukuki kişiliğin hangi yetkileri kapsayacağını da açıkça ifade edilmemiş olması mümkündür. Ancak örtülü yetkiler prensibi gereğince, uluslararası örgütlerin kuruluşlarındaki amaç ve fonksiyonları ile örgüt uygulamasına bakılarak birtakım hak ve yükümlülükler sahip olacakları kabul edilmektedir.

⁶⁷² Schermers, H., & Blokker, N. (2011), s. 988.

Uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğe sahip olmasının doğrudan bir sonucu olarak uluslararası hukuk alanında birtakım hak ve yükümlülükler sahip olmaları gerektiği açıktır. Uluslararası örgütlerin kuruluş amacı ve fonksiyonlarına göre birbirinden farklı hak ve yükümlülükleri söz konusu olabilirse de hukuki alanda kişiliklerinin kabul edilmesi andlaşma yapma yetkisi ve uluslararası sorumluluklarına başvurulabilmesini kaçınılmaz bir koşul olarak karşımıza çıkarmaktadır. Ancak uluslararası örgütler uluslararası andlaşma yapma yetkisi ve uluslararası hukuka aykırı eylemlerinden sorumluluklarının yanı sıra ayrıcalık ve bağışıklıklara sahip olma gibi hukuki kişi olarak kabul edilmenin diğer bir sonucuna daha tabidir.⁶⁷³

Uluslararası örgütlere hukuki kişilik atfetmenin daha az tartışılan ve kapsam olarak da daha dar birtakım sonuçları bulunmaktadır. Çalışmamızın bu bölümünde uluslararası örgütlerin andlaşma yapma yetkisi, uluslararası sorumlulukları ve ayrıcalık ve bağışıklıkları üzerinde kapsamlı bir şekilde durulacaktır. Uluslararası hukuki kişiliğe bağlı olarak ortaya çıkan diğer sonuçlar ise yüzeysel olarak incelenecektir. Andlaşma yapma yetkisi, uluslararası sorumluluk ve ayrıcalık ve bağışıklıklara ilişkin değerlendirmeler uluslararası örgütlerin uluslararası hukuki kişiliklerinin kabulü ve bu kabulün uluslararası hukukta ortaya çıkardığı sonuçlar ile sınırlı olarak ele alınacaktır.

3.2. ANDLAŞMA YAPMA YETKİSİ

Uluslararası andlaşma yapma yetkisi, devlet egemenliğinin en eski ve en belirleyici özelliklerinden biri olarak ifade edilmektedir. Devletlerin uluslararası andlaşma yapma yetkisi de uluslararası hukuki kişiliklerinin bir sonucu olsa da devletin kişiliği egemenlik kavramı ile açıklanabilirken uluslararası örgütlerin andlaşma yapma yetkisi için aynı gerekçeyi ileri sürmek oldukça zordur. Çünkü uluslararası örgütlerin andlaşma yapma yetkisi, onların egemen güçlerinden değil; uluslararası hukukun kişisi olarak kabul edilmelerinden kaynaklanmaktadır.⁶⁷⁴ Bu nedenle uluslararası hukuki kişiliğe sahip

⁶⁷³ Bowett, D. (1963). *The Law of International Institutions*. London: Stevens & Sons, s. 275.

⁶⁷⁴ Chiu, H. (1966). *The Capacity of International Organizations to Conclude Treaties, and the Special Legal Aspects of the Treaties so Concluded*. The Hague: Martinus Nijhoff, s. 19-22.

olmaktan kaynaklanan bu yetkinin kapsamı ve sınırları ile buna ilişkin hukuki düzenlemeler üzerinde durulması gerekmektedir.

Aust, uluslararası andlaşmalar ve uluslararası örgütler arasında kurulacak hukuki bir ilişkilendirmede andlaşmaların uluslararası örgütler bakımından dört farklı nedenle önem taşıdığına dikkat çekmiştir. Bunlardan ilki, çalışmamızın ikinci bölümünde detaylı bir biçimde yer verdiğimiz uluslararası örgütlerin genellikle uluslararası andlaşma niteliğinde bir belge ile kurulmasıdır.⁶⁷⁵ Zira uluslararası örgütler hukuki dayanağını kurucu andlaşmaları ile sağlamaktadır. İkincisi andlaşma yapma yetkisinin uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğinin en önemli unsuru olmasıdır. Çalışmamızda uluslararası örgütlerin hukuki kişiliklerinin kabul edilmesi bakımından en önemli gerekçelerden birinin andlaşma yapma yetkileri olduğu fikri benimsenmektedir. Üçüncüsü uluslararası örgütlerin uluslararası hukukun kişisi olarak diğer uluslararası hukuk kişileriyle uluslararası andlaşma yapabilme yetkisine sahip olmalarıdır. Dolayısıyla, uluslararası örgütler hem devletlerle hem de uluslararası örgütlerle andlaşma yapabilme yetkisini haizdir. Son olarak günümüzde çok taraflı uluslararası andlaşmaların çoğunun uluslararası örgütlerce düzenlenen konferanslarda görüşülerek sonuçlandırılmasıdır.⁶⁷⁶ Dolayısıyla uluslararası örgütler uluslararası hukukta andlaşma yapma süreçlerini büyük ölçüde değiştirmiş ve bu değişiklikler önemli sonuçlar doğurmuştur.

Uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğinin en genel ve aynı zamanda en önemli sonucu uluslararası andlaşma yapma yetkisidir.⁶⁷⁷ Uluslararası andlaşma yapma yetkisinin kabulü, iç hukuk perspektifinden bakılarak herhangi bir sözleşmeye taraf olma ya da hukuki ilişki kurma kapasitesi ile sınırlı olarak değerlendirilmemelidir. Çünkü uluslararası andlaşmalar, uluslararası hukukun asli kaynaklarından birisidir.⁶⁷⁸

⁶⁷⁵ “2.4.1 Kurucu Andlaşmalar ve Uluslararası Örgütlerin Hukuki Kişiliği”

⁶⁷⁶ Aust, A. (2014), s. 341.

⁶⁷⁷ Uluslararası andlaşma yapma yetkisi uluslararası hukuki kişiliğin temelini oluşturmaktadır. Dolayısıyla andlaşma yapma yetkisi uluslararası hukuki kişiliğin sonucu olduğu gibi aynı zamanda en güçlü dayanağıdır. Peters, A. (2012), s. 57.

⁶⁷⁸ Uluslararası Adalet Divanı Statüsü’nün 38. maddesinin 1. fıkrasının “a” bendinde, devletler tarafından açıkça kabul edilmiş kuralları koyan gerek genel gerekse özel uluslararası andlaşmalar uluslararası hukukun kaynağı olarak ifade edilmiştir. 1969 ve 1986 Viyana Sözleşmeleri’nde de uluslararası andlaşmaların çok taraflı ya da iki taraflı olmasına göre farklı kurallara dayanan birtakım hükümler benimsenmiştir. İki taraflı ya da çok taraflı andlaşmalar arasındaki ayrımın belirli amaçlar doğrultusunda farklı usul kuralları gerektirmesine rağmen, andlaşmanın uluslararası hukukun kaynağı olma özelliği bundan

Uluslararası hukuk kişilerinin iradelerini açıkça ifade edebildikleri uluslararası andlaşmalarda aynı zamanda tarafları bakımından bağlayıcı uluslararası hukuk kuralları yaratılmaktadır. Hatta bu kuralların *jus cogens* kabul edilmesi sonucu ortaya çıkarsa ilgili kural *erga omnes* etkiye sahip olmakta ve çok daha kapsamlı bir uluslararası yükümlülük hali ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla uluslararası örgütlerin uluslararası andlaşma yapma yetkisi uluslararası hukukun oluşturulmasına katkıda bulunması yönüyle ele alındığında oldukça önemlidir.⁶⁷⁹

Uluslararası örgütlerin uluslararası andlaşma yapma yetkisi uluslararası hukuktaki normatif düzenlemelere tabi olsa da bu yetkinin kullanımı bakımından farklı görüşler de söz konusudur. Dolayısıyla özellikle andlaşma yapma yetkisinin devletinki ile aynı olup olmadığı ve örtülü yetkiler prensibinden mi kaynaklandığı yoksa hukuki kişiliğin doğrudan bir sonucu olarak mı ifade edilmesi gerektiği tartışmalıdır.⁶⁸⁰ Özellikle 1986 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin kabulünden önce uluslararası örgütlerin andlaşma yapma yetkisinin örf ve adet hukukundan kaynaklanan “*doğal bir yetkiye (an inherent capacity)*” mi yoksa üye devletler arasında örgütü kurmak için yapılan kurucu andlaşmaya mı dayandığı hususu tartışılmıştır.⁶⁸¹ Çalışmamız kapsamında bu tartışmaların uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğine objektif ve sübjektif yaklaşım arasındaki görüş farklılığından kaynaklandığı tespit edilmiştir.⁶⁸²

Uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğinin açıklanmasında objektif yaklaşımı benimseyen ve uluslararası örgütlerin doğal yetkilerinin söz konusu olduğunu ifade eden *Seyersted*'e göre uluslararası örgüt niteliğini taşıyan kurumsal yapılar tıpkı devletler gibi uluslararası hukuka uygun işlem yapma konusunda doğal bir yetkiye sahiptir.⁶⁸³ Uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğinin açıklanmasında sübjektif yaklaşımı benimseyen *Schermers*

etkilenmemektedir. Danilenko, G. (1993). *Law-Making in the International Community*. Dordrecht / Boston / London: Martinus Nijhoff Publishers, s. 48.

⁶⁷⁹ Alvarez, J. (2005), s. 273.

⁶⁸⁰ Footer, M. (2010). International Organizations and Treaties: Ratification and (Non)-Implementation of the other Vienna Convention on the Law of Treaties. A. Orakhelashvili, & S. Williams içinde, *40 Years of the Vienna Convention on the Law of Treaties* (s. 183-203). London: British Institute of International and Comparative Law, s. 183.

⁶⁸¹ Peters, A. (2012), s. 63.

⁶⁸² “2.4.1.1. Uluslararası Örgütlerin Kişiliğine Objektif ve Sübjektif Yaklaşım”

⁶⁸³ Seyersted, F. (1964), s. 55.

ve *Blokker* ise, uygulamaya bakıldığında uluslararası örgütlerin andlaşma yapma yetkisinin genel olarak tanındığını ancak bu yetkinin her uluslararası örgüt bakımından ortaya çıkmayabileceğini ifade etmiştir.⁶⁸⁴ *Brölmann*, uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğinin açıklanmasında objektif yaklaşımın daha “*mantıklı (logical)*” görüldüğünü ifade etmiş olsa da yetkilerinin fonksiyonel sınırlamaya tabi olduğu görüşünü savunmuştur.⁶⁸⁵

Uluslararası andlaşma yapma yetkisinin diğer bir yönü, uluslararası andlaşma yapma sürecine yeni bir nitelik kazandırılmış olması ve bunun sonuçlarıdır. Zira egemenlik-küreselleşme-uluslararası örgütler çerçevesinde gelişen tartışmaların konusunu oluşturan uluslararası örgütlerin andlaşma yapma yetkisinin sonuçları oldukça dikkat çekicidir. BM’nin kurulmasından bu yana nicelik olarak artan uluslararası andlaşmaların nitelikleri de değişmiştir. Zira uluslararası hukukun geleneksel konularını (deniz hukuku, diplomatik ilişkiler, andlaşmalar hukuku, insancıl hukuk) kodifiye eden uluslararası andlaşmaların yanı sıra yeni konularda da (ticaret, yatırım, fikri mülkiyet hakları ve uluslararası ceza hukuku) uluslararası andlaşmalar yapılmaya başlanmıştır. Özellikle Birleşmiş Milletler kapsamında çok sayıda uluslararası andlaşma yapıldığına dikkat çekilmektedir. Bu durum, kuşkusuz uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğinin kabul edilmesi ve bunun sonucu olarak andlaşma yapma yetkisine sahip olmasının bir sonucudur.⁶⁸⁶

Uluslararası örgütlerin hukuki kişilik atfedilmesinin en önemli sonucu olarak ifade edilmesi gereken uluslararası andlaşma yapma yetkisi üç farklı başlık altında değerlendirilecektir. İlk olarak andlaşma yapma yetkisine ilişkin hukuki düzenlemeler ele alınacaktır. Bu kapsamda özellikle 1986 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi’nde uluslararası örgütlerin andlaşma yapma yetkisine ilişkin hükümlere yer verilecektir. Öte yandan uluslararası örgütlerin andlaşma yapma yetkisine sahip olması, uluslararası andlaşma yapma süreçlerini değiştirmiş ve bu değişiklikler birtakım sonuçlar doğurmuştur. Dolayısıyla ikinci olarak andlaşma yapma sürecindeki değişiklikler ve

⁶⁸⁴ Schermers, H., & Blokker, N. (2011), s. 1123, 1124.

⁶⁸⁵ Brölmann, C. (2007), s. 93, 97.

⁶⁸⁶ Alvarez, J. (2002). The New Treaty Makers. *Boston College International & Comparative Law Review*, 25, 213-234, s. 216.

bunun sonuçlarına değinilecektir. Son olarak iki taraflı hukuki işlem yapma ehliyeti kapsamında, uluslararası andlaşma yapabilen uluslararası örgütlerin tek taraflı hukuki işlem yapma yetkisine de sahip oldukları kabulüyle tek taraflı uluslararası hukuk işlemi niteliği taşıyan uluslararası örgüt kararları üzerinde durulacaktır.

3.2.1. Andlaşma Yapma Yetkisine İlişkin Hukuki Düzenlemeler

Uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğe sahip olmasının en önemli sonucu uluslararası hukukun asli kaynaklarından biri olan uluslararası andlaşma yapma yetkisine sahip olmalarıdır. *Chiu* 1966 yılında kaleme aldığı çalışmasında, uluslararası örgütlerin bu yetkisinin kaynağının yeni ortaya çıkmış bir örf ve âdet hukuku kuralı olduğunu ifade etmiştir.⁶⁸⁷ Zira günümüzde de uluslararası örgütlerin pek çoğu devletlerle ve diğer uluslararası örgütlerle uluslararası andlaşma yapmaktadır. Her ne kadar 1986 Viyana Uluslararası Örgütlerin Diğer Uluslararası Örgütlerle ve Devletlerle Yaptıkları Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi⁶⁸⁸ (1986 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi) henüz yürürlüğe girmemiş olsa da bu yetkinin uluslararası hukuktan kaynaklandığı söylenebilecektir.⁶⁸⁹

Çağırın, uluslararası örgütlerin andlaşma yapma yetkisinin kaynağını açıklarken hukuki bir inceleme yapmış ve hukuk düzeni içerisindeki kişilerin diğer kişilerle ilişkilerini sözleşmeler üzerinden kurduklarını ifade etmiştir. Bu bağlamda uluslararası andlaşma yapma yetkisi uluslararası hukuk sisteminde var olabilmenin en önemli koşuludur. Dolayısıyla uluslararası örgütlerin kurumsal yapılarını sürdürebilmek, faaliyetlerini gerçekleştirebilmek ve fonksiyonlarını yerine getirebilmek için diğer uluslararası hukuk kişileriyle doğrudan ilişki kurabilmeleri gerekmektedir. Bu nedenle uluslararası örgütlerin andlaşma yapma yetkisi onların uluslararası hukuk kişisi olarak kabul edilmelerinin “*otomatik*” bir sonucudur.⁶⁹⁰ Çalışmamız kapsamında andlaşma yapma

⁶⁸⁷ Chiu, H. (1966), s. 34.

⁶⁸⁸ *Vienna Convention on the Law of Treaties between States and International Organizations or between International Organizations 1986*. Done at Vienna on 21 March 1986. Not yet in force. See Official Records of the United Nations Conference on the Law of Treaties between States and International Organizations or between International Organizations, vol. II (United Nations publication, Sales No. E.94.V.5). https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_2_1986.pdf (07.02.2020).

⁶⁸⁹ Klabbers, J. (2015). *An Introduction to International Organizations Law*, s. 268.

⁶⁹⁰ Çağırın, M. (2014), s. 245, 246.

yetkisinin uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğinin kabul edilebilmesinin en önemli sonucu olduğu fikri kabul edilmekle birlikte aynı zamanda bu yetkinin onların uluslararası hukuki kişiliğinin ispatı niteliği taşıdığı tespit edilmiştir.

Uluslararası örgütlere ayrı bir uluslararası hukuki kişilik atfedilmesine ilişkin fikirler Milletler Cemiyeti dönemine kadar götürülebilmekle birlikte Milletler Cemiyeti'nin uluslararası hukuki kişiliğine ilişkin değerlendirmeler andlaşma yapma yetkisinin tartışılmasını gerektirmemiştir.⁶⁹¹ Çünkü İkinci Dünya Savaşı'ndan önceki yıllarda uluslararası örgütler uluslararası andlaşma yapmamış ve kurucu andlaşmalarında da bu tür hükümlere yer verilmemiştir.⁶⁹² Birleşmiş Milletler'in kurulması ile birlikte örgütün kurucu andlaşmasının yorumlanmasıyla uluslararası andlaşmalar yapabileceği sonucuna varılmış ve buna ilişkin yorum 1949 Zararların Tazmini Danışma Görüşü sayesinde açıkça ortaya koyulabilmiştir.⁶⁹³

Uluslararası örgütlerin uluslararası andlaşma yapma yetkisi hakkındaki doktrin Birleşmiş Milletler sistemi üzerinden ilerlemiştir. Uluslararası örgütlerin uluslararası andlaşma yapmalarına ilişkin kuralları düzenleyen 1986 tarihli Uluslararası Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi henüz kabul edilmeden önce uluslararası örgütlerin andlaşma yapma yetkileri Birleşmiş Milletler üzerinden konu edilmeye başlanmıştır.⁶⁹⁴ Hatta 1986 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'ni oluşturan taslak maddelerin görüşülmesi de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun konferans düzenleme kararı üzerine gerçekleşmiştir.⁶⁹⁵ Bu nedenle uluslararası örgütlerin andlaşma yapma yetkisine ilişkin hukuki düzenlemeler Birleşmiş Milletler döneminde uluslararası örgütlerin andlaşma yapma yetkisine ilişkin gelişmeler ve 1986 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi düzenlemesi üzerinden ele alınacaktır.

⁶⁹¹ Brölmann, C. (2001), s. 321.

⁶⁹² Peters, A. (2012), s. 63.

⁶⁹³ Parry, C. (1949). The Treaty-Making Power of the United Nations. *British Year Book of International Law*, 26, 108-149, s. 108.

⁶⁹⁴ Parry, C. (1949), s. 111.

⁶⁹⁵ Brölmann, C. (2007), s. 182.

3.2.1.1. Birleşmiş Milletler Merkezli Gelişen Andlaşma Yapma Yetkisi

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından uluslararası örgütlerin öneminin artmasına ilişkin verilen örneklerden birisi de devletlerin andlaşma yapma pratiğindeki rolleriyle ortaya koyulmuştur.⁶⁹⁶ Birleşmiş Milletler'in kurucu andlaşması niteliği taşıyan BM Şartı'nda bu tür hükümlerin bulunması şartıdır. Zira Uluslararası Adalet Divanı da 1949 Zararların Tazmini Danışma Görüşü ile örgütün uluslararası hukuki kişiliğini teyit etmiştir.⁶⁹⁷ Birleşmiş Milletler sisteminde oybirliği şartının kaldırılması, uzmanlık kuruluşlarının genişletilmesi ve fonksiyonların yerine getirilebilmesi için çeşitli organlar kurulmasının andlaşma yapma sürecine ilişkin değişiklikler olduğu ifade edilmiştir.⁶⁹⁸

Birleşmiş Milletler'in andlaşma yapma yetkisinin hukuki kişiliğinin doğrudan bir sonucu olmadığı ifade edilmiştir. 1949 Zararların Tazmini Danışma Görüşü ile aynı yıl yayınlanan *Parry*'nin makalesinde ifade ettiğine göre, örgütün hukuki kişiliği tartışma konusu olmasa da andlaşma yapma yetkisinin kaynağı onun kurucu andlaşmasıdır. BM Şartı'ndaki dört düzenleme Birleşmiş Milletler'in andlaşma yapma yetkisini göstermektedir. Bunlardan ilki, Güvenlik Konseyi'nin BM Şartı'nın 43. maddesine göre, gerekli durumlarda uluslararası andlaşma yapabilmesidir. İkincisi, Birleşmiş Milletler'in uzmanlık kuruluşları ile ilişkisini esas alan 57. ve 63. maddesine göre yapılan sözleşmelerdir. Üçüncüsü, BM Şartı'nın 75. ve devamındaki maddelerinde düzenlenen vesayet sözleşmeleridir. Sonuncusu ise, BM Şartı'nın 105. maddesine göre, Birleşmiş Milletler'in ayrıcalık ve bağışıklıklarına dair andlaşmalardır.⁶⁹⁹

Uluslararası bir örgütün andlaşma yapma yetkisinin kapsamı, kurucu andlaşmada açıkça belirtileceği gibi örgütün fonksiyonlarını gerçekleştirmesine yönelik uygulamalarının kapsamından örtülü olarak da çıkarılabilecektir. Ancak uluslararası hukukun kişisi olarak ortaya çıkan kurumsal bir yapının andlaşma yapma yetkisini haiz olmayabileceği düşüncesi çalışmamız kapsamında desteklenmemektedir.⁷⁰⁰ Bu konu üzerinde bir sonraki

⁶⁹⁶ Brölmann, C. (2007), s. 102.

⁶⁹⁷ Parry, C. (1949), s. 108.

⁶⁹⁸ Brölmann, C. (2007), s. 102.

⁶⁹⁹ Parry, C. (1949), s. 148.

⁷⁰⁰ Hangi hukuk kişilerinin andlaşma yapma yetkisini haiz oldukları ise, "uluslararası yaşamın gerekleri" uyarınca değişebileceği ifade edilmiştir. Tütüncü, A., Arıkoğlu, E., Akün, V., & Başkaracaoğlu, E. (2017). *Toluner Milletlerarası Hukuk (Giriş, Kaynaklar)*. İstanbul: Beta Yayınları, s. 80.

başlık altında kapsamlı bir şekilde durulacak olmakla birlikte Birleşmiş Milletler'in andlaşma yapma yetkisinin *Parry* tarafından ortaya konulan BM Şartı hükümleri nedeniyle değil; uluslararası hukuki kişiliğinin bir parçası olarak ortaya çıktığı kanaatindeyiz.

3.2.1.2. 1986 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nde Andlaşma Yapma Yetkisi

1986 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, 1986 yılında gerçekleşen beş haftalık konferansların sonucunda benimsenmiştir.⁷⁰¹ Uluslararası örgütlerin kendi aralarında ya da devletler ile uluslararası örgütler arasında yapılan uluslararası andlaşmalara ilişkin 1986 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nde andlaşma yapma yetkisine ilişkin kuralların kodifiye edildiği ifade edilmelidir. 1986 Viyana Andlaşmalar Hukuk Sözleşmesi hükümleri incelendiğinde devletler arasında yapılan uluslararası andlaşmalara yönelik 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin uluslararası örgütlere uyarlanmış bir hali olduğu tespit edilmiştir.⁷⁰²

1986 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi henüz yürürlüğe girmemiştir. Çünkü bu Sözleşme, 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi hükümlerine çok yakındır ve devletler taraf olmak için gerekli prosedürlerle uğraşmamaktadır. Zira her iki andlaşmanın getirdiği düzenlemelerin önemli ölçüde benzemesi devletlerin özellikle iç hukuklarında onaylama ile ilgili kısımların tamamlanmasından kaçındıklarını düşündürmektedir. Her ne kadar bu sözleşme, andlaşmalar hukukunu daha kapsamlı hale getirme konusunda değerli bir girişim olsa da gerçek bir ihtiyacı karşılamamıştır. 1986 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi tartışmaya açık hükümler bulunmadığı için çok da kolay kabul edilmiştir.⁷⁰³

⁷⁰¹ Brölmann, C. (2007), s. 182.

⁷⁰² *Gaja*, bu durumu 1986 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin okuyucuya "deja vu" hissi yaşattığını ifade ederek açıklamıştır. Gaja, G. (1987). The "New" Vienna Convention on Treaties between States and International Organizations or between International Organizations: A Critical Commentary. *British Yearbook of International Law*, 58(1), 253-269, s. 253, 254.

⁷⁰³ Aust, A. (2014), s. 349.

1986 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, yukarıda bahsedilen özelliklerine rağmen başka açılardan bakıldığında aslında önemli bir belgedir. Bu sözleşme, uluslararası hukukun oluşturulmasına ilişkin karmaşık süreçlerin en azından bir kısmının toparlanmasına ve kodifiye edilmesine hizmet etmiştir. Diğer yandan, 1986 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi ve gelişim süreci hukuki olarak önemli noktalara ışık tutmuştur. Uluslararası örgütlerin uluslararası hukuki kişiliğinin teyit edilmesinde ve örgütlerin devletlerle ne derecede eşit olabileceği ve hukuk sisteminin esnekliğinin sınırı konusunda ölçü olmuştur.⁷⁰⁴

1986 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 6. maddesinde, uluslararası örgütlerin andlaşma yapma yetkisi düzenlenmiştir. Uluslararası örgütlerin bu yetkisinin bir uluslararası hukuk kuralı olduğu fikri 6. maddeye ilişkin tartışmalarda, Yunanistan ve İsviçre delegeleri tarafından en iyi şekilde ortaya konulmuştur.⁷⁰⁵ Uluslararası bir örgüt hukuki kişiliğe sahip olduktan sonra, örgütün amaç ve fonksiyonlarına uygun andlaşma yapma hakkı otomatik olarak ortaya çıkmaktadır. İsviçre delegesi *Monnier*'e göre, eğer örgütün kuralları bir açıklık içermiyor ya da sessiz kalıyorsa, bu durum andlaşma yapma yetkisinin bulunmadığı şeklinde yorumlanmamalıdır.⁷⁰⁶ Andlaşma yapma yetkisi, uluslararası örgütün uluslararası hukukta örtülü olarak bulunan yetkilerinden kaynaklanmaktadır.⁷⁰⁷ Andlaşma yapma yetkisine ilişkin karşı görüş, Romanya delegesi *P. Roman* tarafından açıkça ortaya konulmuştur. Buna göre, uluslararası bir örgütün andlaşma yapma yetkisinin kabul edilebilmesi için kurucu andlaşmasının ilgili hükümlerinde açıkça düzenlenmiş olması gerekmektedir. Bu bağlamda, uluslararası

⁷⁰⁴ Brölmann, C. (2007), s. 198.

⁷⁰⁵ Silva, G. (1986). The Vienna Convention and Treaty Making Power of International Organizations. *German Yearbook of International Law*, 29, 68-85, s. 74.

⁷⁰⁶ Silva, G. (1986), s. 74.

⁷⁰⁷ Silva, G. (1986), s. 75; *United Nations Conference on the Law of Treaties between States and International Organizations or between International Organizations*, Vienna, Austria 18 February -21 March 1986. A/CONF.129/C.1/SR.6. s. 65, 66. (*United Nations Conference on the Law of Treaties between States and International Organizations or between International Organizations* şeklinde atıflanacaktır.) https://legal.un.org/diplomaticconferences/1986_lot/docs/english/vol_1/a_conf129_c1_sr6.pdf (07.02.2020).

örgütün andlaşma yapma yetkisi sadece örgütün bir düzenlemesine bağı olarak ortaya çıkabilecektir.⁷⁰⁸

Uluslararası örgütlerin andlaşma yapma yetkileri 1986 VAHS'nin 6. maddesinde, “*Bir uluslararası örgütün andlaşma yapma yetkisi bu örgütün ilgili kuralları tarafından düzenlenir*” şeklinde ifade edilmiştir. Devletlerin andlaşma yapma yetkileri ise 1969 VAHS'nin 6. maddesinde; “*Her devlet andlaşma yapma yetkisine sahiptir.*” şeklinde düzenlenmiştir. Bu noktada, devletlerin yaptığı andlaşmalar için sınırlayıcı bir düzenleme içermeyen hükme karşılık; uluslararası örgütlerin kurucu andlaşmalarındaki kurallara göre bir sınırlama yapıldığı görülmektedir.⁷⁰⁹ Her iki sözleşmenin andlaşma yapma yetkisini düzenleyen ilgili hükümlerinde yer alan bu farklılık doktrinde andlaşma yapma yetkisini haiz olmayan uluslararası örgütlerin söz konusu olabileceği şeklinde yorumlanmıştır.⁷¹⁰ Ancak hukuki kişilik atfedilen bir uluslararası örgütün andlaşma (*treaty*) yapma yetkisinin kişiliğinin bir sonucu olarak ortaya çıktığı görüşünü benimsemek daha doğrudur. Çünkü uluslararası kişilik kavramının sonucu olarak uluslararası hukuk sistemine dahil edilebilen uluslararası örgütler, uluslararası hukuka aykırı eylemlerinden sorumlu tutulabiliyorsa da onlara kurucu andlaşmasındaki amaç ve fonksiyonlarına uygun olarak uluslararası andlaşma yapma yetkisi de tanınmalıdır.

1986 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin ilgili hükümleri, uluslararası örgütlerin kurucu andlaşmalarında açıkça belirtilen ya da örgütün amaç ve fonksiyonlarına uygun olarak andlaşma yetkisine sahip oldukları konularda uluslararası andlaşma yapılabileceğini ifade etmektedir. Dolayısıyla uluslararası hukuki kişiliğe sahip olan her uluslararası örgüt uluslararası andlaşma yapma yetkisini haiz olmakla birlikte bu

⁷⁰⁸ Silva, G. (1986), s.75; *United Nations Conference on the Law of Treaties between States and International Organizations or between International Organizations*, s. 62.

⁷⁰⁹ Footer, M. (2010), s. 191.

⁷¹⁰ Bu görüşü benimseyen *Schermers ve Blokker*, uluslararası örgütlerin genel olarak sözleşme (*agreement*) yapma ehliyetine sahip olduklarını kabul etmekte ve andlaşma (*treaty*) yapma yetkilerinin mevcudiyetinin her bir örgütün kurucu andlaşmasına bakılarak kabul edilebileceği fikrini benimsemektedir. Bu yetki, kurucu andlaşmada açıkça ifade edilmemişse organlarının koyduğu kurallarda ya da kararlarda da ifade edilebilecektir. Yazarlar gerekçe olarak 1986 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 6. maddesi ile giriş kısmını göstermektedir. İlgili andlaşmanın “*Giriş*” kısmında, örgütün amaç ve fonksiyonlarına göre gerekli olan uluslararası andlaşmaları yapma yetkisine sahip olduğu ifade edilmiştir. 6. maddede ise, yukarıda ifade edildiği gibi, örgütün ilgili kurallarına atıf yapılmaktadır. Schermers, H., & Blokker, N. (2011), s. 1123-1129.

yetki sınırsız değildir.⁷¹¹ Andlaşma yapma yetkisinin konu bakımından sınırı belirlenirken uluslararası örgütün kurucu andlaşmasına ve örtülü yetkiler prensibi gereğince kurucu andlaşmada yer alan amaç ve fonksiyonlarına bakılmalıdır.⁷¹²

3.2.2. Andlaşma Yapma Sürecindeki Değişiklikler ve Sonuçları

Uluslararası örgütlerin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra girilen Birleşmiş Milletler dönemiyle birlikte genişlediği ve halen içerisinde bulunduğumuz bu dönemde uluslararası örgütlerin uluslararası hukuk kurallarının oluşturulmasında etkin bir rol üstlendiği açıktır.⁷¹³ Uluslararası örgütlerin uluslararası hukuk kurallarının oluşturulmasına katkısı onların uluslararası hukuk kişiliklerinin teyit edilmesinin en önemli sonucudur. Uluslararası hukuki kişilik atfedilmeyen bir oluşumun andlaşma yapım süreçlerine katkısı söz konusu olsa da doğrudan bu tür bir yetkiye sahip olmaları mümkün değildir.⁷¹⁴

Devletlerin bir araya gelerek oluşturdukları kendilerinden ayrı bir hukuki kişiliğe sahip olan uluslararası örgütlerin uluslararası andlaşma yapma süreçlerini kurumsallaştırdığı ifade edilmektedir.⁷¹⁵ Ancak savaş sonrası dönemde, uzmanlık kuruluşları oluşturulurken uluslararası hukukun kurumsallaşmasına katkılarının ne ölçüde olacağı tahmin edilememiştir. Bu kuruluşlar geleneksel ulusal hükümetlerde yer aldığı gibi finans, tarım, çalışma ilişkileri, sağlık ve eğitim gibi pek çok alanda kendini göstermiştir.⁷¹⁶

Uluslararası örgütlerin uluslararası hukukun oluşturulmasındaki rolünü kapsamlı bir biçimde ele alan *Alvarez*, modern çok taraflı andlaşmaların 19. yüzyılda ortaya

⁷¹¹ Klabbers, J. (2015). *An Introduction to International Organizations Law*, s. 270.

⁷¹² Andlaşma yapma yetkisinin konu bakımından sınırlanmasında kurucu andlaşmaların belirleyici olması kabul edilmekle birlikte AGİT'in durumu diğer bir istisna olarak değerlendirilmelidir. Zira AGİT ile Avusturya arasında Haziran 2017'de yapılan Genel Merkez Andlaşması kurucu bir andlaşmaya dayanmayan uluslararası örgüt olarak AGİT'in yaptığı andlaşmalara örnek olarak gösterilmektedir. Tichy, H., & Quidenus, C. (2017). Consolidating the International Legal Personality of the OSCE: A Headquarters Agreement with Austria. *International Organizations Law Review*, 14(2), 403-413, s. 404.

⁷¹³ White, N. (2016). Lawmaking. J. Cogan, I. Hurd, & I. Johnstone içinde, *The Oxford Handbook of International Organizations* (s. 559-580). New York: Oxford University Press, s. 560.

⁷¹⁴ Amerasinghe, C. (2007), s. 78.

⁷¹⁵ White, N. (2016), s. 561.

⁷¹⁶ White, N. (2016), s. 564.

çıkıldığından çok daha farklı bir noktada olduğunu ifade etmiş ve uluslararası örgütlerin uluslararası hukukun bu geleneksel kaynaklarının temelinden değiştirdiğini savunmuştur.⁷¹⁷ Zira 19. yüzyılda, *ad hoc* konferanslar, çok taraflı uluslararası anlaşmaların oluşturulması için temel mekanizma işlevi görmüştür. Uluslararası örgütlerin gelişiminden önce çok taraflı anlaşma yapımı bir devletin inisiyatifiyle diplomatik kaynaklarını diğer devletleri motive etmesi ve kendi topraklarında böyle bir konferansı gerçekleştirmeye istekli olduğunu göstermesiyle mümkün olmuştur. Genellikle bu devlet müzakere gündemi ile hangi devletlerin konferansa davet edileceğini belirlemiş ve egemen eşitlik ilkesi uyarınca, kararlar genellikle oybirliği ile alınmıştır.⁷¹⁸

Alvarez'in evrensel uluslararası örgütlerin kurulmasından önce anlaşmaların ne şekilde yapıldığına ilişkin tespitleri ve eleştirdiği hususlar ilgi çekicidir. Zira 19. yüzyılda *Alvarez* tarafından bahsedilen şekilde gerçekleştirilen çok taraflı anlaşmaların çok taraflı olma niteliğine de gölge düşmektedir. Eğer bir anlaşma açık eksikliklerine rağmen sonuçlandıysa müzakerelere ev sahipliği yapan devletin inisiyatifiyle belirli devletlerin katılımının sınırlandığı anlamına gelmektedir. Öte yandan, uluslararası anlaşmaları takip mekanizmaları söz konusu olmadığı için anlaşma hükümleri değişen ihtiyaçlar ve gelişen teknolojiye cevap veremediği noktada “*eski*” bir anlaşma olarak varlığını sürdürmüştür.⁷¹⁹

Evrensel ya da neredeyse evrensel düzeyde üye sayısını hedefleyen uluslararası örgütlerin kurulması bu eksikliklerin çoğunu düzeltmiş ve bir uluslararası örgüte bağlı olmaksızın kurulan *ad hoc* konferanslar talep görmemeye başlamıştır. *Alvarez*'e göre, çok taraflı anlaşma rejimlerinin çoğu anlaşma yapımı için dört farklı şekilde ortaya çıkabilen çeşitli özelliklerden en az birine sahip olarak yapılmaktadır. Bunlardan ilki, uluslararası örgütler (özellikle BM) öncülüğünde konferanslar düzenlenmesidir. İkincisi, uzmanlık kuruluşlarının sürece dâhil olmasıdır. Üçüncüsü, anlaşma yapımının yönetsel şekilde gerçekleşmesidir. Sonuncusu ise, uluslararası anlaşmalardaki kurumsal mekanizmaları ifade etmek için kullanılan anlaşma yapımının belirli koşullara bağlı olarak

⁷¹⁷ Alvarez, J. (2008). Governing the World: International Organizations as Lawmakers. *Suffolk Transnational Law Review*, 31(3), 591-618, s. 593.

⁷¹⁸ Alvarez, J. (2002), s. 218.

⁷¹⁹ Alvarez, J. (2002), s. 220.

yapılmasıdır.⁷²⁰ Çok taraflı andlaşma yapma sürecindeki aşağıda incelenecek olan bu değişiklikler doğurduğu sonuçlar bakımından önemlidir.

Özellikle çok taraflı andlaşmaların yapılmasına ilişkin diplomatik süreçlerin yönetilmesinde Birleşmiş Milletler öncü bir rol üstlenmiştir.⁷²¹ Birleşmiş Milletler'in andlaşma yapma konferansları, fikirlerin tartışılmasından sonra ve genellikle taslak bir metine bağlı olarak toplanmaktadır. Modern andlaşma yapma konferanslarında kararların alınmasında katı oybirliği sisteminden ziyade daha esnek olan konsensüse yönelim olmuştur.⁷²² Konsensüs yönteminde herhangi bir itirazın söz konusu olmaması durumunda uluslararası andlaşma hükümlerinde uzlaşma sağlanabilmektedir.⁷²³

Modern andlaşma yapımına uluslararası örgütlerin diğer bir katkısı da örgütsel yapılara Birleşmiş Milletler Uzmanlık Kuruluşlarının dâhil olmasıdır.⁷²⁴ Uluslararası andlaşma yapan uzmanlık kuruluşları, devletlerin mevcut görüş ve uygulamalarına ilişkin bilgi üretmekle birlikte önceden tasvir edilmiş prosedürlere oldukça bağlıdır. Genel olarak BM konferanslarıyla paralel olarak çalışan bu kurumsallaşmış uzmanlık kuruluşları sahip oldukları kaynaklarla en iyi taslakları üretmektedir.⁷²⁵ Uzmanlık Kuruluşları tarafından hazırlanan çok taraflı andlaşmalarda esas olarak uyum mekanizması, izleme süreçleri ve belirli standartları içeren düzenleyici bir hukuki rejim belirlenmektedir.⁷²⁶

Özellikle ticaret, çevre ve insan hakları gibi alanlarda yapılan uluslararası andlaşmalarda kurumsallaşma ve yönetim biçimlerinin kurulması yalnızca andlaşmalar sonuçlandığında değil; süreç devam ederken de kendini göstermektedir. Bu kapsamda, çerçeve

⁷²⁰ Alvarez, J. (2002), s. 220.

⁷²¹ Boyle, A., & Chinkin, C. (2007), s. 98.

⁷²² Alvarez, J. (2002), s. 220.

⁷²³ Boyle, A., & Chinkin, C. (2007), s. 158.

⁷²⁴ "Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), 1998 çalışma hakları ve ilkelerine ilişkin deklarasyonun yanı sıra neredeyse 200 tane işçi konvansiyonu üretmiştir; Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) üretim fazlası gıdalara ilişkin kararı, BM Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) konvansiyonları; Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü (ICAO) tarafından sivil havacılığa ilişkin düzenlemeler; Uluslararası Para Fonu (IMF) getirilen hükümler; Dünya Bankası'nın düzenlemeleri; Dünya Sağlık Örgütü (WHO) andlaşma ve düzenlemeleri; Dünya Meteoroloji Örgütü (WMO) uygulamaları; Uluslararası Denizcilik Örgütü (IMO) deniz güvenliğine ilişkin standartları; Evrensel Posta Örgütü (UPU) düzenlemeleri; Uluslararası Telekomünikasyon Birliği (ITU) düzenlemeleri ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın (IAEA) nükleer güvenlik standartları." White, N. (2016), s. 565.

⁷²⁵ Alvarez, J. (2002), s. 221.

⁷²⁶ Boyle, A., & Chinkin, C. (2007), s. 125.

sözleşmeler ile tarafların ve diğer çalışma gruplarının devam eden kuralların geliştirilmesi, yorumlanması ve devletlerin uygulama raporlarının incelenmesi için komiteler kurulmaktadır. Bu çerçevede sözleşmeler ile bağımsız hukuki kişiliğe sahip uluslararası örgüte ya da sekreteryaya başvurmayı gerektirmeyen “yaşayan” bir andlaşma rejimi ortaya çıkarmaktadır.⁷²⁷ Son olarak ise uluslararası örgütlerin üyelerini andlaşma yapımı konusunda kurucu andlaşmaya dayanarak zorunlu tutması ve hatta andlaşma rejimi tarafından üretilen andlaşmaları onaylamalarını sağlaması söz konusu olabilmektedir.⁷²⁸

Uluslararası örgütlerin tarafı olduğu iki ya da çok taraflı andlaşmalar Birleşmiş Milletler’in kurulmasından önce nadiren bulunmaktayken Birleşmiş Milletler ve uzmanlık kuruluşları ile birlikte andlaşmalar uluslararası hukuk çerçevesinde bir ilişki kurmanın veya hak ve yükümlülükler oluşturmanın en yaygın biçimi haline gelmiştir.⁷²⁹ Uluslararası andlaşma yapma sürecindeki değişiklikler, uluslararası andlaşma yapımına ilişkin çeşitli sonuçların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Uluslararası andlaşma yapma rejiminin değişmesiyle uluslararası hukukta ortaya çıkan sonuçlar *Alvarez* tarafından farklı başlıklar altında incelenmiştir.⁷³⁰ Ancak çalışmamız bakımından üzerinde durulması gereken en önemli sonuç andlaşma yapımında uluslararası hukuki kişilik atfedilmeyen oluşumların katkısının genişlemiş olmasıdır.

Hükümet-dışı kuruluşlar ve diğer çıkar grupları, uluslararası kamu görevlileri ve uzmanları, uluslararası hukukçular gibi çok farklı yapılar andlaşma müzakerelerinde kendine yer bulmuştur.⁷³¹ Hükümet-dışı kuruluşlara Birleşmiş Milletler nezdinde danışmanlık statüsü verilmesi uluslararası andlaşmaların yapılmasında uluslararası hukuki kişiliği olmayan oluşumları uluslararası hukukun katılımcısı pozisyonuna getirmiştir.⁷³² Dolayısıyla uluslararası örgütlerin uluslararası hukuk kişisi olarak gerçekleştirdikleri faaliyetler sadece kendi etkinliklerinin artmasını sağlamamıştır. Bu sayede uluslararası hukukun katılımcıları olarak kabul ettiğimiz hükümet-dışı kuruluşlar

⁷²⁷ Alvarez, J. (2008), s. 601.

⁷²⁸ Alvarez, J. (2002), s. 222.

⁷²⁹ Bowett, D. (1963), s. 277.

⁷³⁰ Alvarez, J. (2002), s. 223-232.

⁷³¹ Özellikle hükümet dışı kuruluşların sürece dâhil olabilmesi uluslararası hukukun kişisi olan uluslararası örgütlerin onlara alan açmasından kaynaklanmaktadır. Boyle, A., & Chinkin, C. (2007), s. 45.

⁷³² Boyle, A., & Chinkin, C. (2007), s. 54.

ve hatta bireyler uluslararası hukuku etkileme kapasitesine sahip olmuştur. Ancak uluslararası örgütler bünyesinde ortaya çıkan bu tür oluşumların faaliyetleri onlara uluslararası hukuki kişilik atfedilmesi sonucunu doğurmayacaktır.

Andlaşma yapma sürecindeki bu gelişmelerin andlaşma yapım sürecini demokratikleştirdiği⁷³³ ve ekonomik ve siyasi olarak daha az güçlü olan devletlerin bu süreçlere katılımını arttırdığı ifade edilmektedir.⁷³⁴ Öte yandan uluslararası kamu görevlilerinin bağlı olduğu hükümetten bağımsız olarak andlaşma yapımı sürecine dahil olması uluslararası örgüt sekretaryasının katılımını meşrulaştırmıştır. Uluslararası andlaşma yapımında sekretaryanın katılımı bazen açıkça ortaya konulmuş olsa da genellikle örtülü yetkiler prensibi çerçevesinde mümkün olmuştur.⁷³⁵

3.2.3. Tek Taraflı Uluslararası Hukuk İşlemi Olarak Uluslararası Örgüt Kararları

Tek taraflı uluslararası hukuk işlemleri, uluslararası hukukun tek bir uluslararası hukuk kişinin irade açıklamasına hukuksal etkiler bağlamasıyla ortaya çıkan işlemlerdir. Ancak bu tanım tek taraflı uluslararası hukuk işlemlerinin tüm özelliklerini ortaya koymak bakımından yetersizdir.⁷³⁶ Zira tek taraflı uluslararası hukuk işlemleri hem tanımı hem de bağlayıcılığı bakımından tartışmalı bir konudur. Doktrinde genellikle devletin tek taraflı uluslararası hukuk işlemleri⁷³⁷ üzerinde durulmakta olup uluslararası örgüt kararlarının bu kapsama dahil olup olmadığı konusunda da bir netlik bulunmamaktadır.

Uluslararası örgütlerin devletlerden bağımsız bir uluslararası hukuk kişisi olarak ortaya çıkmaları ile çeşitli kararlar almaya başladıkları görülmektedir. Uluslararası örgütlerin bu kararlarının dayanağı kurucu andlaşmaları ya da örtülü yetkiler prensibi kapsamındaki amaçlarını gerçekleştirmek için gerekli olan işlemleridir. Uluslararası örgüt kararlarının

⁷³³ Boyle, A., & Chinkin, C. (2007), s. 20.

⁷³⁴ Alvarez, J. (2002), s. 223.

⁷³⁵ Alvarez, J. (2002), s. 224.

⁷³⁶ Pazarıcı, H. (2014), s. 269.

⁷³⁷ Uzun, E. (2019). Uluslararası Hukukta Bildirimin Tek Taraflı Devlet İşlemi Niteliği Üzerine Bir İnceleme. *Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(2), 1-22.

tek taraflı uluslararası hukuk işlemi olarak kabul edilebilmelerinin gerekçesi üye devletlerden ayrı bir hukuk kişisi olarak işlem yapmalarına dayandırılabilir. ⁷³⁸

Uluslararası örgüt kararlarının tek taraflı uluslararası işlem olarak kabul edilip edilemeyeceğine ilişkin tartışmalardan bağımsız olarak uluslararası örgüt kararlarının uluslararası hukuktaki etkisi araştırılmaya değer bir konudur. Genel olarak Birleşmiş Milletler'in ve özellikle Güvenlik Konseyi kararlarının hukuki niteliği, bağlayıcılık gücü ve bunların uluslararası hukuka kaynaklık edip edemeyeceği uluslararası hukuk doktrininde tartışılmaktadır. ⁷³⁹

Birleşmiş Milletler'in ya da uzmanlık kuruluşlarının yasama organı olarak algılanamayacağı ifade edilmekle birlikte modern dünyada Birleşmiş Milletler'in uluslararası hukukun yaratılmasında önemli bir rol üstlendiği de açıkça ortadadır. Uluslararası hukukun oluşturulması bakımından Birleşmiş Milletler özelinde çeşitli gerekçeler ileri sürülmektedir. Öncelikle Birleşmiş Milletler evrensel üyeliğe sahip bir uluslararası örgüttür ve örgütün bir organı olan Genel Kurul'da devletler eşit oyla temsil edilmektedir. İkincisi Birleşmiş Milletler siyasi bir örgüt olarak çalışma gündemine aldığı konularda hukukun oluşturulmasında başarılı olmaya çok yakındır. Üçüncüsü ise BM örgütünün evrenselliği doğrultusunda pek çok alanda faaliyet göstermektedir. Uzmanlık kuruluşları, programları, komisyonları, konseyleri ve diğer organlarıyla adalet, çevre ve insan hakları gibi pek çok alanda faaliyet yürütmektedir. ⁷⁴⁰

Uluslararası örgüt kararları genellikle esnek hukuk düzenlemeleri olarak ifade edilmektedir. ⁷⁴¹ Dolayısıyla uluslararası hukuk bakımından bağlayıcı kaynak niteliği taşımamaktadır. Ancak Uluslararası barış ve güvenliğin korunmasından sorumlu olan Güvenlik Konseyi, Soğuk Savaş'ın ardından BM Şartı VII. Bölümü uyarınca sahip olduğu geniş yetkileri gittikçe artan şekilde kullanmaktadır. ⁷⁴² Zira Güvenlik Konseyi'nin

⁷³⁸ Pazarıcı, H. (2014), s. 282, 283.

⁷³⁹ Boyle, A., & Chinkin, C. (2007), s. 108-124; Alvarez, J. (2005), s. 184-199; White, N. (2016), s. 568; Alvarez, J. (2017), s. 53-190.

⁷⁴⁰ Boyle, A., & Chinkin, C. (2007), s. 108, 109.

⁷⁴¹ White, N. (2008), s. 181.

⁷⁴² Tütüncü, A. (2013). Güvenlik Konseyi Kararlarının İç Hukukta İcrası. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13, 17-26, s. 17.

bu bölüm kapsamında aldığı kararlar bağlayıcıdır. Öte yandan, Güvenlik Konseyi örtülü yetkiler prensibi gereğince BM Şartı'nda açıkça öngörülmeven bazı konularda bağlayıcı kararlar alabilmektedir.⁷⁴³ Güvenlik Konseyi, aynı zamanda Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi ile Ruanda Ceza Mahkemeleri'ni kurmuştur. Son olarak, Güvenlik Konseyi'nin 1373⁷⁴⁴ ve 1540⁷⁴⁵ sayılı kararları da hukuk yaratma gücüne sahip olduğunu açıklarken örnek olarak gösterilmektedir.⁷⁴⁶

3.3. ULUSLARARASI SORUMLULUK

Uluslararası örgütler 19. yüzyılda ortaya çıkmaya başlamış olmasına rağmen ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası hukukta etkili oluşumlar haline gelmeye başlamıştır.⁷⁴⁷ Uluslararası örgütlerin uluslararası hukuki kişiliğe sahip bağımsız yapılar olarak kabul edilmesinin kaçınılmaz bir sonucu sorumluluk mekanizmasının kurucu devletlerinden ayrı bir şekilde yürütülebilmesidir.⁷⁴⁸ Uluslararası örgütler uluslararası hukuku ilgilendiren barışın sürdürülmesi, insan haklarının korunması, uluslararası ticaret, genel savunma, sınır aşan iletişim, çevre koruması gibi pek çok alanda faaliyet göstermektedir. Uluslararası örgütlerin oluşturulması aşamasında yetki ve fonksiyonlarının belirlenmesi kurucu devletler tarafından gerçekleştirilse de bu örgütler uluslararası faaliyetlerini yerine getirirken bağımsız kişiler olarak hareket etmektedir.⁷⁴⁹

Uluslararası örgütlerin anlaşma yapmaları, askeri operasyonları yönetmeleri, finansal işlemlere katılmaları, bağlayıcı nitelikte hukuki düzenlemeler gerçekleştirmeleri ile uluslararası düzeydeki faaliyetleri gelişmektedir. Bu faaliyetlerin gerçekleştirilmesi esnasında hukuka aykırı eylemlerin ortaya çıkması söz konusu olabilmektedir. Bu

⁷⁴³ Pazarıcı, H. (2014), s. 288.

⁷⁴⁴ *United Nations Security Council Resolution 1373 (2001)*, Adopted by the Security Council at its 4385th meeting, on 28 September 2001. Devletlerin terör faaliyetlerine ilişkin tutumlarını düzenleyen bir karardır.

⁷⁴⁵ *United Nations Security Council Resolution 1540 (2004)*, The Role of the UN Office for Disarmament Affairs (UNODA) in support of the Committee established pursuant to Security Council Resolution. Devletlerin silahsızlanmaya ilişkin tutumlarını düzenleyen bir karardır.

⁷⁴⁶ Boyle, A., & Chinkin, C. (2007), s. 111-113.

⁷⁴⁷ Hartwig, M. (2012). International Organizations or Institutions, Responsibility and Liability. R. Wolfrum içinde, *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law Volume VI* (s. 64-73). Oxford: Oxford University Press, s. 64.

⁷⁴⁸ Shaw, M. (2018), s. 958, 959.

⁷⁴⁹ Hartwig, M. (2012), s. 64.

noktada, uluslararası örgütler ayrı bir uluslararası hukuk kişisi olarak hukuka aykırı eylemlerinden sorumlu tutulmalıdır.⁷⁵⁰ Dolayısıyla uluslararası örgütlere hukuki kişilik atfedilmesinin en önemli sonuçlarından bir diğeri de uluslararası sorumluluklarının ortaya çıkmasıdır.⁷⁵¹

Uluslararası örgütler için uluslararası sorumluluk mekanizmasının çalıştırılması ve bu yöndeki doktrinin gelişmesi, uluslararası örgütlerin hukuki kişiliklerinin kabul edilmesinin bir sonucudur. 1949 Zararların Tazmini Danışma Görüşü'nde uluslararası kişilik ile uluslararası hukukta hak ve yükümlülükler dayanma arasındaki bağlantı ilk kez ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, uluslararası sorumluluk meselesi uluslararası örgütlere hukuki kişilik atfedilmesiyle uluslararası hukukun genişleyen alanlarından biri olmaya başlamıştır.⁷⁵²

Doktrinde uluslararası sorumluluk devletlerin ve devlet dışı oluşumların (ya da varlıkların) sorumluluğunu incelemek üzere ikiye ayrılmıştır. Devlet dışı oluşumlar çok geniş bir yelpazeyi kapsadığı için bu kısımdaki sorumluluk; bireyler, uluslararası örgütler ve bu ikisi dışında kalan devlet dışı oluşumlar üzerinden ele alınmıştır. Çalışmamızın konusu uluslararası örgütlere hukuki kişilik atfının bir sonucu olarak uluslararası örgütlerin sorumluluğu olsa da devletler ve devlet dışı aktörler arasındaki sorumluluk paylaşımı son yıllarda akademik araştırma projelerine konu olmaya başladığı ifade edilmesi gereken bir ayrıntıdır.⁷⁵³ Uluslararası hukukta kimlerin uluslararası sorumluluğunun doğacağı çalışmanın ilk bölümünde ele alındığı gibi uluslararası hukuki kişiliğe ilişkin farklı yaklaşımlardan hangisinin benimsendiği ile yakından ilgilidir. Çalışmamız kapsamında devletler dışında sadece uluslararası örgütlerin uluslararası hukukun kişisi olduğu kabul edilmiş olsa da sorumluluğun farklı uluslararası katılımcılar arasındaki paylaşılmasına ilişkin doktrinin gelişmekte olduğu dikkat çekicidir.

⁷⁵⁰ Hartwig, M. (2012), s. 65.

⁷⁵¹ Akande, D. (2010), s. 265.

⁷⁵² Uzun, E. (2016), s. 25.

⁷⁵³ Amsterdam Üniversitesi'nin Amsterdam Uluslararası Hukuk Merkezi'nde 2010-2015 yılları arasında, Uluslararası Hukukta Ortak Sorumluluk isimli araştırma projesi yürütülmüştür. Projenin konusu uluslararası hukuk kişilerinin heterojen bir yapıya sahip olması ve ortaya çıkan hukuka aykırılıklarda sorumluluğun paylaşılmasıdır. Nollkaemper, A., & Plakokefalos, I. (2014). *Principles of Shared Responsibility in International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, s. ix.

Öncelikle uluslararası hukukun başlıca kişisi olan devletlerin sorumluluğu kabul edilmekle birlikte sorumluluğun koşulları bakımından uluslararası hukuka aykırı eylemlerinden devletin sorumluluğu Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun 2001 yılında yayınladığı DSİTM ışığında değerlendirilmektedir. Buna göre, devletin sorumluluğunun doğması için kusur ve zararın ortaya çıkması aranmamıştır.⁷⁵⁴

Uluslararası hukuk kişiliği tartışmalı olan bireylerin sorumluluğu ise uluslararası ceza hukuku ile insan haklarının konusu olmaları nedeniyle tartışmaya açılmaktadır. Çalışmamızda bireylerin uluslararası hukukun kişisi olmadığı tespit edilmiştir. Zira bireylerin çeşitli mahkemelerde yargılanmaları ya da hak talep edebilmeleri uluslararası sorumluluklarının doğduğunu göstermemektedir. Bireyler dışındaki devlet dışı oluşumlar da (hükümet-dışı kuruluşlar ve ticari şirketler), uluslararası hukuki kişilikleri söz konusu olmadığı için uluslararası sorumlulukları da söz konusu değildir.⁷⁵⁵

Uluslararası örgütlere hukuki kişilik atfedilmesiyle uluslararası sorumluluk hukukundaki en önemli gelişme, Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun 2011 yılında UÖSİTM⁷⁵⁶ metninin yayınlanmış olmasıdır. Zira bu metin bir bütün olarak uluslararası örgütlerin hukuka aykırı eylemlerinden sorumluluğuna ilişkin ortaya konulan en ciddi çalışmadır. Uluslararası örgütlerin uluslararası hukuktaki etkinliklerinin her geçen gün arttığı dikkate alınırsa sorumluluk meselesinin öneminin giderek artacağı öngörülmektedir.⁷⁵⁷

Çalışmanın bu kısmında, uluslararası hukukta kişilik ve sorumluluk kavramları arasındaki ilişki bağlamında uluslararası örgütlerin sorumluluğu üzerinde durulacaktır. İlk olarak uluslararası hukukta sorumluluğun anlamını açıklamak amacıyla uluslararası sorumluluk kavramı üzerinde durulacaktır. İkinci olarak uluslararası örgütler sorumluluğunun kodifikasyon süreci ele alınacaktır. Son olarak ise, bu sürecin en önemli sonucu olan UÖSİTM düzenlemesinin kapsamı ve buna yönelik eleştiriler değerlendirilecektir.

⁷⁵⁴ Uzun, E. (2016), s. 143.

⁷⁵⁵ Uzun, E. (2016), s. 28-30.

⁷⁵⁶ Keskin, S. (2016), s. 163-168.

⁷⁵⁷ Öğüt, S. (2014). *BM Uluslararası Hukuk Komisyonunun 2011 Yılında Yayınladığı Taslak Maddeler Çerçevesinde Uluslararası Örgütlerin Sorumluluğu*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, s. 3.

3.3.1. Uluslararası Hukukta Sorumluluk Kavramı ve Gelişimi

Sorumluluk kavramı hak ve yükümlülüklerin mevcut olduğu bir sistemde doğal olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda hukuki bir düzen içerisinde hak ve yükümlülük sahibi kişilerin sorumluluğundan bahsedilmektedir. Uluslararası hukukta devletlerin ve uluslararası örgütlerin hukuka aykırı davranışlarından sorumlu tutulmaları gerektiği açıkça ortadadır.⁷⁵⁸ Çalışmamızın konusu bakımından uluslararası örgütlerin sorumluluğunun kodifikasyonu ve buna ilişkin son gelişmeler aşağıda yer almakla birlikte sorumluluk kavramına ve sorumluluk düşüncesinin gelişimine bu kısımda yer verilecektir. Çünkü sorumluluk kavramı, uluslararası hukukun bir konusu olarak birdenbire ortaya çıkmamış özellikle egemenlik kavramının gelişimine paralel olarak şekillenmiştir.⁷⁵⁹

Uluslararası sorumluluk hukuku üzerinde kapsamlı bir teorik değerlendirmenin yapılmasını gerektiren bir uluslararası hukuk alanıdır. Ancak çalışmamızın temel konusu sorumluluk değil; uluslararası örgütlerin uluslararası hukuki kişiliğinin bir parçası olarak uluslararası sorumluluklarının ileri sürülebilmesidir. Bu nedenle uluslararası örgütlerin sorumluluğu çalışmamızda sadece uluslararası hukuki kişiliğin bir unsuru olması bağlamında ele alınacaktır.

Uluslararası sorumluluk kavramının tıpkı uluslararası hukuki kişilik kavramı gibi uluslararası hukuktaki gelişmelere paralel bir seyir izlediği rahatlıkla ifade edilebilecektir. Şöyle ki, uluslararası sorumluluk mutlak egemenlik anlayışının geçerli olduğu dönemde, dünya çapında devletlerin büyük bir kısmının oluşumuna katıldığı ve genel olarak kabul gören bir kurum olmaktan ziyade Avrupa devletleri arasındaki ilişkilerde kısmi olarak ortaya çıkmış bir kavramdır.⁷⁶⁰

⁷⁵⁸ Bozkurt, E., Kütükçü, M., & Poyraz, Y. (2015). *Devletler Hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınları, s. 281.

⁷⁵⁹ Sorumluluk, egemenliğin özünüyle bağlantılıdır ve onun ne şekilde tanımlanacağını belirlemektedir. Aynı zamanda, uluslararası hukukun gelişimiyle birlikte sorumluluk kavramı da dönüşmüş ve uluslararası toplumdaki gelişmelerin bir sonucu olarak daha karmaşık bir yapıya bürünmüştür. Pellet, A. (2010). The Definition of Responsibility in International Law. J. Crawford, A. Pellet, & S. Olleson içinde, *The Law of International Responsibility* (s. 4-16). Oxford: Oxford University Press, s. 3.

⁷⁶⁰ Brownlie, I. (1983). *State Responsibility*. Oxford: Oxford University Press, s. 3-6.

Uluslararası sorumluluk kavramı, özellikle Milletler Cemiyeti'nin kurulmasından sonra hem özel uluslararası hukuk kurumları hem de bölgesel örgütlenmeler bazında tartışılmaya başlanmıştır.⁷⁶¹ Egemenliğin sınırlandırılmasına ilişkin düşüncenin gelişimi ile sorumluluk kavramının (henüz devletin sorumluluğu) da güçlendiğini ortaya koymak mümkündür. Uluslararası örgütlerin uluslararası hukuk sisteminde aktif bir rol üstlenmesi ve özellikle Birleşmiş Milletler'in faaliyet alanlarının genişlemesiyle birlikte uluslararası örgütlerin de uluslararası hukuka aykırı eylemlerinden sorumlu tutulması gerekmiştir. Uluslararası örgütlerin, uluslararası sorumluluğunun tartışmasız bir biçimde kabul edilmesi, onlara uluslararası hukukta kişilik atfedilmesinin bir sonucudur.

Uluslararası sorumluluk kavramının kendisi de dünyada ortaya çıkan hukuki ve siyasi dönüşümlerden etkilenmiştir. Çağdaş uluslararası hukuka göre uluslararası sorumluluk; *“bir uluslararası hukuk kişinin neden olduğu uluslararası hukuka aykırı eylemlerin ya da uluslararası hukuka uygun faaliyetlerinden kaynaklanan belirli birtakım zararların etkilerini zarar gören uluslararası hukuk kişisine karşı ortadan kaldırma amacına yönelik bir uluslararası hukuk kurumudur”*.⁷⁶² Uluslararası Daimi Adalet Divanı'nın *Chorzów Fabrikası Davası*'nda⁷⁶³ kararı kapsamında, bir taahhüdün yerine getirilmemesinin tazmin yükümlülüğü doğurduğunu ve bunun bir uluslararası hukuk ilkesi olduğunu ifade etmiştir.⁷⁶⁴

Günümüzde uluslararası sorumluluk ile ilgili olarak birkaç noktaya işaret edilmesinde fayda vardır. Öncelikle, uluslararası sorumluluk mekanizması sadece hukuka aykırı eylemlerden değil; hukuka aykırı olmayan eylemlerden de sorumluluğu içermektedir. Öte yandan, uluslararası hukukta hukuki ve cezai sorumluluk ayrımı bulunmakla birlikte devletler ve uluslararası örgütler bakımından hukuki sorumluluk söz konusudur. Uluslararası sorumlulukta en tartışmalı konulardan biri de kusur ve zararın bir koşul olup olmadığıdır. Kusur ve zarar, uluslararası sorumluluğun ortaya çıkması için zorunlu koşullar değildir.⁷⁶⁵

⁷⁶¹ Brownlie, I. (1983), s. 10-13.

⁷⁶² Pazarıcı, H. (2015). *Uluslararası Hukuk Dersleri III. Kitap*. Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları, s. 167.

⁷⁶³ *Chorzów Factory Case*, PCIJ, Series A, No. 9, 1927, s. 21.

⁷⁶⁴ Uzun, E. (2016), s. 22.

⁷⁶⁵ Uzun, E. (2016), s. 142, 143.

3.3.2. Uluslararası Örgütlerin Sorumluluğunun Kodifikasyon Süreci

Uluslararası örgütlerin sorumluluğunun uluslararası hukuk doktrininin ve çeşitli uluslararası kuruluşların gündemine girmesi ve bu alanın kodifiye edilmesine duyulan gereksinimin nedenleri üzerinde durulması gerekmektedir. Çünkü özellikle Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun kodifikasyon için dikkate aldığı konularda uluslararası hukukun üzerinde uzlaşılmasını gerektirdiği ifade edilebilecektir. Uluslararası örgütlerin sorumluluğunun kabul edilmesinin ön koşulu uluslararası hukuk kişiliklerinin tespit edilmesidir. Uluslararası örgütlerin uluslararası hukukta faaliyet alanlarının genişlemesi ve kendi hukuki kişilikleri üzerinden doğrudan ilişkiye girebilmeleri üzerine uluslararası sorumlulukları da tartışmaya açılmıştır.

Uluslararası örgütler, uluslararası hukukun geleneksel doktrininde uluslararası hukuku ihlal etme potansiyeli olan oluşumlar olarak değil; uluslararası hukuku koruyan yapılar olarak görülmüştür.⁷⁶⁶ Ancak uluslararası alandaki bazı gelişmeler sonucunda uluslararası hukukçular uluslararası örgütlerin uluslararası hukuku çeşitli biçimlerde ihlal edebileceğini savunmuşlardır. Örneğin, Birleşmiş Milletler'e bağlı BM Barış Güçleri insancıl hukuk kurallarını ve Uluslararası Para Fonu (*IMF*) borç alan ülkelerde yaşayan bireylerin ekonomik, sosyal ve kültürel haklarını ihlal edebilmektedir.⁷⁶⁷

Uluslararası örgütlerin uluslararası hukuka aykırı eylemlerinden sorumluluğu meselesine yönelik tartışmalar öncelikle Birleşmiş Milletler zemininde kendine yer bulmuştur. Her ne kadar 1960'ların ilk yıllarında Birleşmiş Milletler'in Kongo Operasyonu'nda Birleşmiş Milletler'in sorumluluğu konusu tartışılmış olsa da uzunca bir süre bu konu hem doktrinde hem de devlet uygulamalarında ihmal edilmiştir.⁷⁶⁸

⁷⁶⁶ Reinisch, A. (2001). Securing the Accountability of International Organizations. *Global Governance*, 7(2), 131-149, s. 131.

⁷⁶⁷ Mégret, F., & Hoffmann, F. (2003). The UN as a Human Rights Violator? Some Reflections on the United Nations Changing Human Rights Responsibilities. *Human Rights Quarterly*, 25(2), 314-342, s. 33

⁷⁶⁸ Zira 1962 yılında Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'nin açıklamasıyla uluslararası örgütler hukukunun kodifikasyon ihtiyacına dikkat çekilmiştir. *Yearbook of International Law Commission* (1962), Vol. II, s. 97 ve para. 176. https://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1962_v2.pdf (09.02.2020).

1985'te Uluslararası Kalay Konseyi'nin çökmesinin ardından, uluslararası örgütlerin faaliyetlerinin gelişmesinin de etkisiyle sorumluluk konusu uluslararası toplumun ve uluslararası hukukçuların dikkatini çekmiştir.⁷⁶⁹ Özellikle uluslararası örgütlerin sayısının artması ve yerine getirdikleri fonksiyonlar nedeniyle ortaya çıkabilecek hukuk aykırılıkların giderilmesi gerekmiştir. Zira 1980'lerin sonunda bu alandaki literatür artış göstermiştir.⁷⁷⁰ Uluslararası Hukuk Derneği (*International Law Association*), 2004 yılında Uluslararası Örgütlerin Hesap Verilebilirliği Üzerine Nihai Rapor hazırlamıştır.⁷⁷¹

Uluslararası Hukuk Derneği tarafından kullanılan “*hesap verilebilirlik*” terimi, bu Derneğin bakış açısının Uluslararası Hukuk Komisyonu'na göre daha geniş ve belki de daha az hukuk odaklı olduğunu göstermektedir. Uluslararası Hukuk Derneği profesyonel bir kurum olarak daha bağımsız hareket etmektedir. Zira Uluslararası Hukuk Komisyonu Birleşmiş Milletler sisteminin bir parçasıdır. Komisyon, Genel Kurul'dan çalışmasına ilişkin işaretler almakta ve uluslararası hukuk sisteminde yaşamaya en yakın rolü üstlenmektedir. Dolayısıyla uluslararası hukukun tutarlılığının korumasına katkıda bulunma sorumluluğu ile hareket etmektedir. Komisyon, DSİTM metnini kabul ettikten on yıl sonra UÖSİTM metnini kabul etmiştir ve doğal olarak uluslararası örgütler bağlamındaki sorumlulukta benzer yaklaşımı sürdürmüştür.⁷⁷² Sonuç olarak aşağıda üzerinde durulacağı gibi 2011 yılında Uluslararası Örgütlerin Sorumluluğuna İlişkin Taslak Maddeler Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından Genel Kurul'a sunulmuştur.

3.3.3. Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun 2011 Yılında Yayınladığı Taslak Maddeler

Uluslararası Hukuk Komisyonu, 2002 yılında başladığı ve Özel Raportör *Giorgio Gaja*'nın hazırlık çalışmasına dayanan Uluslararası Örgütlerin Sorumluluğuna İlişkin Taslak Maddeler üzerindeki çalışmasını 2011 yılında tamamlamıştır. UÖSİTM

⁷⁶⁹ Hartwig, M. (2012), s. 65.

⁷⁷⁰ Keskin, S. (2018). *Uluslararası Örgütlerin Askeri Faaliyetlerinden Kaynaklanan Sorumluluğu*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, s. 13. [https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/\(08.02.2020\)](https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/(08.02.2020)).

⁷⁷¹ *International Law Association, “Accountability of International Organisations: Final Report”, Report of the Seventy-First Conference, Berlin 2004, s. 5.*

⁷⁷² Klabbbers, J. (2015). *An Introduction to International Organizations Law*, s. 315, 316.

uluslararası örgütlerin sorumluluğu ile ilgili çalışmaların merkezinde yer almakta ve kimi zaman çeşitli eleştirilere maruz kalmaktadır.⁷⁷³ Özellikle UÖSİTM metninde kavramsal olarak tutarlı bir çerçevenin ortaya çıkmadığı ifade edilmektedir. Çünkü ilk olarak, Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun değerlendirmeye aldığı bu konu uzmanlar arasında da karmaşık ve tartışmalı olarak görülmektedir. İkinci olarak, Komisyon her ne kadar kodifikasyon sürecine dahil olmanın farkında olarak hareket ediyor olsa da kendi iç dinamikleri bu süreci sınırlamaktadır. Üçüncü ve en temel eleştiri ise, uluslararası örgütlerin sorumluluğuna ilişkin taslak maddelerin, devletin sorumluluğuna ilişkin taslak maddelerle aynı çerçevede ele alınmış olmasıdır.⁷⁷⁴

UÖSİTM düzenlemesinin, DSİTM ile neredeyse aynı sistematiğe ele alınması ve kuralların pek çoğunun benzer bir modeli takip etmesi eleştirilmekle birlikte bu yaklaşımın belirli açılardan tutarlı bir çizgide olduğu da savunulmaktadır. Örneğin *Blokker* ve *Wessel*'e göre, Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun uluslararası örgütlerin sorumluluğuna ilişkin uygulaması henüz gelişmemiş olduğu için DSİTM'e benzer bir düzenleme getirmesi normal karşılanmalıdır. Zira Komisyon, UÖSİTM düzenlemesinde devletin sorumluluğuna ilişkin maddeleri temel almamış olsaydı uluslararası örgütlerin sorumluluğuna ilişkin taslak maddelerin neye göre yazıldığına belli olmaması nedeniyle eleştirilebileceği tahmin edilebilmektedir. *Blokker* ve *Wessel*, Komisyon'un DSİTM düzenlemesini esas almasını olumlu bulmakla birlikte bu iki farklı uluslararası hukuki kişinin birbirinden farklı özelliklerine daha fazla dikkat edebileceğini ifade etmekten kaçınmamıştır.⁷⁷⁵

UÖSİTM, uluslararası örgütler yükümlülüklerini ihlal ettiğinde ve bu nedenle diğer devletler ve uluslararası örgütler ile karşı karşıya kaldıklarında fayda sağlayacaktır. Ancak mesele bu tür durumların nadiren ortaya çıkması ve bunlara sorumluluk kurallarının uygulanmasına ihtiyaç duyulmamasıdır. Bu tür kurallara ihtiyaç örgütler

⁷⁷³ Ögüt, S. (2014), s. 2.

⁷⁷⁴ D'Aspremont, J. (2012). The Articles on the Responsibility of International Organizations: Magnifying the Fissures in the Law of International Responsibility. *International Organizations Law Review*, 9(1), 15-28, s. 17.

⁷⁷⁵ Blokker, N., & Wessel, R. (2012). IOLR Forum ARIO (2012): Introduction: First Views at the Articles on The Responsibility of International Organizations. *International Organizations Law Review*, 9(1), 1-6, s. 3.

kamu gücünü kullandığında ortaya çıkmaktadır. Sorumluluk kurallarına ihtiyacın en çok ortaya çıktığı durumlara örnek olarak BMMYK'nın mülteci başvurularını ve kamplarını yönetmesi ya da Birleşmiş Milletler'in belirli bir bölgenin yönetimini üstlenmesi verilmektedir. Ancak UÖSİTM bu tür durumlar için çok az hüküm içermektedir.⁷⁷⁶

Uluslararası Örgütlerin Sorumluluğuna İlişkin Taslak Maddeler üzerinde genel olarak durmak gerekirse; altı ana kısma ayrıldığı görülmektedir. İlk kısımda, maddelerin uygulama alanı ve terimlerin tanımlanması yapılmıştır. İkinci kısımda, uluslararası örgütün uluslararası sorumluluğunun doğmasına neden olacak hukuka aykırı eylemler ortaya konulmuştur. Üçüncü kısımda, uluslararası örgütün uluslararası sorumluluğun kapsamı üzerinde durulmuştur. Dördüncü kısımda, uluslararası örgütün uluslararası sorumluluğunun uygulanması ve sorumluluk mekanizmasının ne şekilde işletileceği ifade edilmiştir. Beşinci kısımda, devletin bir uluslararası örgütün eyleminden sorumluluğu düzenlenmiştir. Son kısımda ise, genel hükümlere yer verilmiştir.⁷⁷⁷

UÖSİTM düzenlemesinin bazı önemli başlıkları çalışmamızın bu kısmında değerlendirmeye alınacaktır. İlgili düzenlemenin uluslararası örgüt tanımına ilişkin detaylar tezin ikinci bölümünde kapsamlı bir şekilde değerlendirilmiştir.⁷⁷⁸ Dolayısıyla, çalışmanın bu kısmında uluslararası hukuka aykırı eylem ile eylemin uluslararası örgüte atfedilmesi başlıkları altında kısaca durulacaktır.

3.3.3.1. Uluslararası Hukuka Aykırı Eylem

Uluslararası hukuka aykırı eylem hem DSİTM hem de UÖSİTM düzenlemelerinin orijinal dildeki metinlerinde “*internationally wrongful act*” olarak ifade edilmiştir. Türkiye’deki uluslararası sorumluluğa ilişkin çalışmalarda “*uluslararası hukuka aykırı eylem*”⁷⁷⁹ ve “*uluslararası haksız fiil*”⁷⁸⁰ olmak üzere iki farklı çeviri biçimi bulunmaktadır. Uluslararası yükümlülüklerin ihlali sonucu uluslararası sorumluluğun ele

⁷⁷⁶ Klabbers, J. (2015). *An Introduction to International Organizations Law*, s. 316.

⁷⁷⁷ Keskin, S. (2016), s. 163-188.

⁷⁷⁸ “2.1. Uluslararası Örgütlerin Tanımı ve Unsurları”

⁷⁷⁹ Keskin, S. (2016), s. 164; Uzun, E. (2016), s. 53.

⁷⁸⁰ Ögüt, S. (2014), s. 41; Erkiner, H. (2010). *Devletin Haksız Fiilden Kaynaklanan Uluslararası Sorumluluğu*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, s. 7.

alındığı bir uluslararası hukuk mekanizmasını daha iyi ifade etmesi bakımından uluslararası hukuka aykırı eylem çevirisi tercih edilmiştir.

“Uluslararası Örgütün Uluslararası Hukuka Aykırı Eylemi” başlığını taşıyan UÖSİTM düzenlemesinin ikinci kısmının ilk hükmü olan 3. maddeye göre, bir uluslararası örgütün uluslararası hukuka aykırı her eylemi o uluslararası örgütün sorumluluğunu doğurmaktadır. DSİTM düzenlemesinin 1. maddesine göre ise, devletin uluslararası hukuka aykırı her eylemi o devletin sorumluluğunu gerektirmektedir. Görüldüğü gibi, Uluslararası Hukuk Komisyonu hem devletler hem de uluslararası örgütler için aynı düzenlemeyi yapmayı tercih etmiştir.⁷⁸¹

Uluslararası örgütlerin hukuka aykırı eylemlerinden sorumluluklarının kaynağını hukukun genel ilkelerine⁷⁸² ya da örf ve âdet hukukuna⁷⁸³ dayandıran yazarlar bulunmaktadır.⁷⁸⁴ Ancak uluslararası örgütlerin hukuka aykırı eylemlerinden tıpkı devletler gibi sorumlu tutulabilmesinin nedeni kuşkusuz uluslararası hukuki kişiliklerinin kabul edilmesidir.⁷⁸⁵ Öte yandan, uluslararası örgütlerin faaliyet alanlarının genişlemesi onların uluslararası hukuku ihlal etme ihtimallerini arttırmakta ve uluslararası sorumluluk mekanizmasının geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır.⁷⁸⁶

Uluslararası örgüt eyleminin uluslararası hukuka aykırı olarak nitelendirilmesi başlığını taşıyan UÖSİTM 5. maddesi kapsamında, bu nitelendirmenin uluslararası hukuk tarafından düzenlendiği belirtilmiştir. Aynı ifade DSİTM düzenlemesinin 3. maddesinde yer almaktadır. Ancak DSİTM ilave bir açıklama daha içermektedir. Buna göre, böyle bir nitelendirme, aynı eylemin iç hukukta hukuka uygun olarak nitelendirilmesinden etkilenmemektedir. Dolayısıyla devlet tarafından gerçekleştirilen eylemin iç hukuk

⁷⁸¹ Ögüt, S. (2014), s. 43.

⁷⁸² Arsanjani, M. (1981). "Claims against International Organizations: Quis Custodiet Ipsos Custodes. *Yale Journal of World Public Order*, 7(2), 131-176, s. 131.

⁷⁸³ Hirsch, M. (1995). *The Responsibility of International Organizations Toward Third Parties: Some Basic Principles*. Dordrecht / Boston / London: Brill | Nijhoff, s. 9.

⁷⁸⁴ Möldner, M. (2012). Responsibility of International Organizations- Introducing the ILC's DARIO. *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, 16, 281-328, s. 286.

⁷⁸⁵ Crawford, J. (2012), s. 167.

⁷⁸⁶ Möldner, M. (2012). Responsibility of International Organizations- Introducing the ILC's DARIO, s. 286.

bakımından hukuka uygun olarak değerlendirilmesi söz konusu eylemin uluslararası hukuk bakımından hukuka aykırılığını değiştirmemektedir.⁷⁸⁷ Uluslararası örgütlerin kendi içerisinde yer alan düzenlemelerinin de uluslararası hukukun bir parçası olduğu gerekçesiyle Komisyon'un bu şekilde bir ilave hükümden kaçındığı ifade edilmektedir.⁷⁸⁸

UÖSİTM'in 4. maddesinde, uluslararası örgütün uluslararası hukuka aykırı eyleminin unsurları yer almaktadır. Buna göre, icrai ya da ihmali eylem uluslararası hukuka göre bu örgüte atfedilebiliyorsa ve bu örgütün uluslararası bir yükümlülüğünü ihlal ediyorsa uluslararası örgütün uluslararası hukuka aykırı eylemi söz konusudur. Uluslararası hukuka aykırı eylemin bu unsurları aşağıda sırasıyla ele alınacaktır.

3.3.3.2. Eylemin Uluslararası Örgüte Atfedilmesi

Uluslararası hukuka aykırı eylemin gerçekleştirdiğinin tespit edilmesi kadar bu eylemin uluslararası örgüte atfedilebilmesi de önem taşımaktadır. Uluslararası hukuka aykırı eylemin örgüte atfedilebilmesi ile ilgili uluslararası örgütün uluslararası sorumluluğu yoluna başvurulabilecektir.⁷⁸⁹ UÖSİTM düzenlemesinin 6-9. maddeleri arasında eylemin uluslararası örgüte atfedilebilmesine ilişkin detaylar yer almaktadır. Özellikle 6. ve 7. maddelerde yer alan hükümlerin tartışmaya açık olduğu görülmektedir.⁷⁹⁰ Bu nedenle, çalışmanın bu kısmında özellikle ilgili hükümler üzerinde durulacaktır.

UÖSİTM düzenlemesinin 6. maddesi, "*Uluslararası örgütün eylemlerinin ya da temsilcilerinin eylemi*" başlığını taşımaktadır. Bu maddenin ilk fıkrasına göre, uluslararası örgütün bir organının veya temsilcisinin, bu organ veya temsilcinin görevini icra ettiği esnadaki eylemi, örgüt içindeki konumu ne olursa olsun, uluslararası hukuka göre örgütün eylemi sayılır. İkinci fıkrada ise, organların ya da temsilcilerin görevlerini belirlemek için ilgili örgütün kurallarının uygulanacağı kabul edilmiştir.⁷⁹¹

⁷⁸⁷ Erkiner, H. (2010), s. 116.

⁷⁸⁸ Ögüt, S. (2014), s. 46.

⁷⁸⁹ Ögüt, S. (2014), s. 50.

⁷⁹⁰ Möldner, M. (2012). Responsibility of International Organizations- Introducing the ILC's DARIO, s. 291.

⁷⁹¹ Keskin, S. (2016), s. 165.

Uluslararası örgütün organ ve temsilcilerinin kim olduğu UÖSİTM düzenlemesinin 2. maddesinde yer almaktadır. Buna göre, uluslararası örgüt organı, örgüt kurallarına göre bu statüde olan herhangi bir kişi ya da kurumdur. Uluslararası örgüt temsilcisi ise, örgütün organı dışında, örgütün fonksiyonlarından birini icra etmekle görevlendirilen ya da icra edilmesine yardım eden ve böylece örgütün eylemlerini bu kişi aracılığıyla gerçekleştirdiği, resmi memuru ya da diğer kişi ve kurumu ifade etmektedir. Buna göre Birleşmiş Milletler, doğrudan BM temsilcisi olmayan kişileri de çeşitli görevlere verebilecektir.⁷⁹²

UÖSİTM düzenlemesinin 7. maddesi, “*Başka bir uluslararası örgütün tasarrufundaki bir Devletin organlarının ya da bir uluslararası örgütün organları veya temsilcilerinin eylemi*” başlığını taşımaktadır. Bu maddeye göre, başka bir uluslararası örgütün tasarrufu altındaki bir devlet organının ya da bir uluslararası örgüt organının ya da temsilcisinin eylemi eğer o eylem üzerinde etkin kontrolü varsa, uluslararası hukuka göre, önceki uluslararası örgütün eylemi sayılacaktır.⁷⁹³ Bu maddede ortaya konulan husus, organ ya da temsilcinin belirli bir ölçüde gönderen devlet ya da uluslararası örgüt adına hareket etmeye devam ettiği durumlarla ilgilidir.⁷⁹⁴

Bu madde Birleşmiş Milletler Barış Güçleri bağlamında da önemlidir. Çünkü BM Barış Güçleri BM’nin alt organları olmasına rağmen, birlikler devletler tarafından desteklenmekte ve bu devletler birlikler üzerinde yargı yetkisini ve kontrollerini sürdürmektedir. UÖSİTM düzenlemesine bakıldığında “*eylem üzerine etkin kontrol*” ifadesi dikkat çekicidir. Bu bağlamda, Birleşmiş Milletler’in barışı koruma faaliyetlerinden veya Barış Güçleri’nden hukuki olarak sorumluluğu, söz konusu birlikler ve faaliyetler üzerinde örgütün etkin kontrolü olup olmadığına bağlıdır.⁷⁹⁵ Kural olarak BM Barış Güçleri BM’nin alt organları ya da BM bayrağı altındaki birlikler olarak BM’nin komuta ve kontrolü altında olmalarından dolayı eylemlerinden BM’nin sorumlu olduğu kabul edilmektedir.⁷⁹⁶

⁷⁹² *Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations*, s. 177.

⁷⁹³ Keskin, S. (2016), s. 165.

⁷⁹⁴ Ögüt, S. (2014), s. 56.

⁷⁹⁵ Akande, D. (2010), s. 266.

⁷⁹⁶ Hartwig, M. (2012), s. 68.

UÖSİTM düzenlemesinin 8. maddesi, “*Yetki aşımı veya talimatlara uymama*” başlığını taşımaktadır. Bu maddeye göre, uluslararası örgütün bir organının veya temsilcisinin eylemi, eğer organ veya temsilci resmi yetkisi ve o örgütün genel olarak görevleri dahilinde hareket ediyorsa, bu eylem o organın veya temsilcisinin yetkisini aşmış veya talimatlara aykırı olsa bile, uluslararası hukuka göre o örgütün eylemi sayılacaktır.⁷⁹⁷ Bu düzenleme bakımından dikkat çekici olan nokta, yetkisini aşmış olan organ ya da temsilcinin resmi olarak yetkili olması ve örgütün genel görevleri kapsamında hareket etmiş olmasıdır.

Son olarak UÖSİTM düzenlemesinin 9. maddesi, “*Uluslararası örgüt tarafından kendisine ait olduğu tasdik ve kabul edilen eylem*” başlığını taşımaktadır. Bu maddeye göre, 6. ve 8. maddelere göre bir uluslararası örgüte atfedilemeyen bir eylem; uluslararası örgütün söz konusu eyleminin kendisine ait olduğunu tasdik ve kabul etmesi hali ve ölçüsünde uluslararası hukuka göre o örgütün eylemi sayılacaktır. Bu düzenleme ile getirilen hükümde örgüte atfedilen uluslararası sorumluluk değil; uluslararası örgütün kabulü üzerine eylemin atfedilmesidir. Dolayısıyla eylemin ilgili örgüt tarafından tasdik ve kabul edilmesi, örgütün sorumluluğunu doğurmamakta fakat örgütün uluslararası sorumluluğuna başvurulmasını sağlamaktadır.⁷⁹⁸

3.4. AYRICALIK VE BAĞIŞIKLIKLAR

Uluslararası örgütlerin faaliyetlerini iç hukuk mahkemelerinin ya da kendilerine üye olan devletlerin müdahalesi olmaksızın yerine getirebilmeleri için geniş kapsamlı ayrıcalık ve bağışıklıklara sahip olmaları gerektiği kabul edilmektedir. Bu argüman fonksiyonel gereklilik temelinde bir gerekçe oluşturulmasını sağlamak ve bu durum mahkemeler ve diğer karar mercileri tarafından nadiren sorgulanmaktadır.⁷⁹⁹ Ancak özellikle son yıllarda uluslararası örgütlerin faaliyetlerinin genişlemesiyle birlikte hem örgütlerin hem de örgüt

⁷⁹⁷ Keskin, S. (2016), s. 165.

⁷⁹⁸ Ögüt, S. (2014), s. 69.

⁷⁹⁹ Reinisch, A. (2016). Privileges and Immunities. J. Cogan, I. Hurd, & I. Johnstone içinde, *The Oxford Handbook of International Organizations* (s. 1048-1068). New York: Oxford University Press, s. 1048.

personelinin iç hukuk mahkemelerinden yargı bağısıklığına ilişkin kuşkular artmaya başlamıştır.⁸⁰⁰

Bağısıklık kuralları uluslararası örgütler hukukuna geleneksel olarak hâkim olan standart yaklaşımlarla benzer özellikler göstermektedir. Daha açık bir deyişle, örgütlerin yetkilerinin tespit edilmesinde nasıl fonksiyonlara vurgu yapılıyorsa ayrıcalık ve bağısıklıklar konusunda da örgütlerin fonksiyonları ön plana çıkmaktadır. Uluslararası örgütler ve personelinin iç hukuk mahkemelerinden bağısıklığa ihtiyaç duyduğu uzun zamandır kabul edilmektedir. Devlet bağısıklığı “*par in parem non haber imperium (eşitin eşit üzerinde yargılama yetkisi yoktur)*” ilkesine dayandığı halde uluslararası örgütlerin bağısıklığı fonksiyonel gereklilik ilkesi üzerine kurulmuştur.⁸⁰¹ Zira uluslararası örgütler faaliyetlerini yerine getirebilmek için bu bağısıklıklara ihtiyaç duymaktadır.⁸⁰²

Uluslararası örgütlerin ayrıcalık ve bağısıklıklara sahip olmaları onların uluslararası hukuki kişiliğe sahip olmasının önemli sonuçlarından biridir. Çalışmamızın bu kısmında uluslararası örgütlerin ayrıcalık ve bağısıklıklarına ilişkin hukuki düzenlemeler, bu ayrıcalık ve bağısıklıkların örf ve âdet hukuku niteliğinde olup olmadığı ve iç hukuk mahkemelerinin bu konuya yaklaşımı ele alınacaktır. Uluslararası örgütlerin ayrıcalık ve bağısıklıklarına ilişkin hukuki düzenlemeler ilgili örgütlerin kurucu andlaşmaları, taraf oldukları iki ya da çok taraflı andlaşmalar ya da çeşitli iç hukuk düzenlemeleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Son olarak ayrıcalık ve bağısıklıkların fonksiyonel gereklilik ilkesi üzerine kurulması ve buna yönelik eleştiriler ile alternatifleri üzerinde de durulacaktır.

⁸⁰⁰ Blokker, N. (2015). *International Organizations: The Untouchables?* N. Blokker, & N. Schrijver içinde, *Immunity of International Organizations* (s. 1-17). Leiden-Boston: Brill Nijhoff, s. 2.

⁸⁰¹ Fonksiyonel gereklilik ilkesi, çalışmamızın ikinci bölümünde tartışmaya açılan “fonksiyonalizm” üzerine eleştirel yaklaşımı ile bilinen *Klabbers* tarafından dezavantajları yönüyle de değerlendirilmektedir. Yazara göre fonksiyonel gereklilik tezi uluslararası yaşamda araçsalcı görüşün bir ifadesidir ve ayrıcalık ve bağısıklıkların verilmesinin örgüt ile üye devlet arasındaki görüşmelerin bir sonucu olduğunu göz ardı etmektedir. *Klabbers, J. (2015). An Introduction to International Organizations Law, s. 132.*

⁸⁰² Blokker, N. (2015), s. 2.

3.4.1. Uluslararası Örgütlerin Ayrıcalık ve Bağışıklıklarına İlişkin Hukuki Düzenlemeler

3.4.1.1. Uluslararası Örgütlerin Kurucu Andlaşmaları

Uluslararası hukukun başlıca kişisi olan devletlerin ve onların temsilcilerinin diplomatik ayrıcalık ve bağışıklıklardan yararlandığı uzun zamandır kabul edilmektedir. Ayrıcalık ve bağışıklıklardan yararlanan ilk uluslararası örgütlerden biri Milletler Cemiyeti'dir ve uluslararası hukukun bu yeni kişilerinin de hak ve yükümlülüklerine sahip olup olamayacağına ilişkin belirsiz bir durum ortaya çıkmıştır.⁸⁰³ Zira örgütün kurucu andlaşması olan Milletler Cemiyeti Misakı'nın 7. maddesinde, örgüt temsilcilerinin ve bürolarının “*diplomatik*” ayrıcalık ve bağışıklıklara sahip oldukları ifade edilmiştir. Bu düzenleme Birleşmiş Milletler öncesi uluslararası örgütlerin hem hukuki kişiliğinin hem de ayrıcalık ve bağışıklıklarının belirlenmesi bakımından önemli olmakla birlikte İsviçre ile yapılan *modus vivendi* ile Cemiyet'in ayrıcalık ve bağışıklıklarına ilişkin durum teyit edilmiştir.⁸⁰⁴

Birleşmiş Milletler'in kurulması ile birlikte ayrıcalık ve bağışıklıklara ilişkin hukuki durum açıklığa kavuşmuş ve BM Şartı ile fonksiyonel ayrıcalık ve bağışıklıklar benimsenmiştir. Birleşmiş Milletler Şartı'nın 104. maddesinde, örgütün üyelerinden her birinin topraklarında fonksiyonlarını yerine getirmek ve amaçlarına ulaşmak için hukuki ehliyete sahip olduğu ve 105. maddenin ilk fıkrasında ise, örgütün amaçlarına ulaşmak için gerekli olan ayrıcalık ve bağışıklıklardan yararlanacağı ifade edilmiştir. 1945'ten sonra kurulan uluslararası örgütlerin ve Birleşmiş Milletler Uzmanlık Kuruluşları'nın pek çoğu Birleşmiş Milletler örneğini takip etmiş ve ayrıcalık ve bağışıklıklara ilişkin hükümlere fonksiyonel gereklilik çerçevesinde yer vermiştir.⁸⁰⁵

⁸⁰³ Reinisch, A. (2016), s. 1049.

⁸⁰⁴ Möldner, M. (2012). International Organizations or Institutions, Privileges and Immunities. R. Wolfrum içinde, *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law Volume VI* (s. 47-55). Oxford University Press: Oxford, s. 48.

⁸⁰⁵ Reinisch, A. (2016), s. 1050.

3.4.1.2. Uluslararası Örgütün Taraf Olduğu Andlaşmalar

Uluslararası örgütlerin ayrıcalık ve bağımsızlıkları kurucu andlaşmalarında ifade edildiği gibi, andlaşma yapma yetkileri kapsamında taraf oldukları iki ya da çok taraflı andlaşmalarda da ifade edilebilmektedir.⁸⁰⁶ Özellikle uluslararası örgütlerin ve personelinin iç hukuk mahkemelerinden yargı bağımsızlığının ve bu bağlamda “*dokunulmazlıklarının*” uluslararası andlaşmalarla tespit edilmesi Milletler Cemiyeti dönemine dayanmaktadır.⁸⁰⁷

Milletler Cemiyeti ve İsviçre arasında *modus vivendi* niteliğinde bir andlaşma ile Cemiyet’in uluslararası kişiliğe sahip olduğu ve rızası olmaksızın İsviçre Mahkemeleri’nde uluslararası hukuk kurallarına göre dava edilemeyeceği tespit edilmiştir. Bu gelişme Milletler Cemiyeti’ne uluslararası hukukta ayrı bir alan tanınmış olması nedeniyle de önemlidir. Her ne kadar Milletler Cemiyeti Misakı örgütün hukuki kişiliğine atıf yapmıyor olsa da bu andlaşma ile uluslararası hukuki kişilik atfının gerçekleştirilebileceği ifade edilmiştir.⁸⁰⁸

Kurucu andlaşmalarda “*fonksiyonel*” ayrıcalık ve bağımsızlıklara sınırlı bir şekilde vurgu yapılması söz konusu olsa da her bir örgütün yaptığı çok taraflı anlaşmalarda ayrıcalık ve bağımsızlıklara ilişkin daha detaylı düzenlemeler yer almaktadır.⁸⁰⁹ Birleşmiş Milletler sisteminde, örgütün ayrıcalık ve bağımsızlıklarına ilişkin iki tane çok taraflı uluslararası andlaşma bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Genel Konvansiyon⁸¹⁰ ve diğeri Uzmanlık Kuruluşları Konvansiyonu⁸¹¹ olarak kısaltılan Birleşmiş Milletler’in ve onun uzmanlık kuruluşlarının ayrıcalık ve bağımsızlıklarını düzenleyen sözleşmelerdir. Benzer çok taraflı andlaşmalar diğere uluslararası örgütlerde de yapılmıştır.⁸¹²

⁸⁰⁶ Möldner, M. (2012). *International Organizations or Institutions, Privileges and Immunities*, s. 48.

⁸⁰⁷ Blokker, N. (2015), s. 4.

⁸⁰⁸ Crawford, J. (2012), s. 167.

⁸⁰⁹ Reinisch, A. (2016), s. 1052.

⁸¹⁰ UN General Assembly, *Convention on the Privileges and Immunities of the United Nations*, 13 February 1946. <https://www.refworld.org/docid/3ae6b3902.html> (09.02.2020).

⁸¹¹ UN General Assembly, *Convention on the Privileges and Immunities of the Specialized Agencies*, 21 November 1947. <https://www.refworld.org/docid/3ae6b3b10.html> (09.02.2020).

⁸¹² Reinisch, A. (2016), s. 1052.

Uluslararası örgütlerin genel merkez anlaşmaları “*headquarters agreements*” ismini taşıyan uluslararası örgütün düzenli olarak faaliyet gösterdiği devlet ya da örgüt genel merkezinin bulunduğu devlet ile ilgili uluslararası örgüt arasında yapılan ayrıcalık ve bağımsızlıklara ilişkin iki taraflı anlaşmalar yaptıkları da görülmektedir.⁸¹³

Birleşmiş Milletler ve onun uzmanlık kuruluşlarının bağımsızlığına ilişkin uluslararası anlaşmalar uluslararası örgütlerin fonksiyonlarını yerine getirirken bağımsızlığa sahip olmaları hususunda bir mihenk taşıdır.⁸¹⁴ Ancak bu anlaşmalara herhangi bir ek ya da düzeltme yapılmamıştır. Dolayısıyla yeni uluslararası örgütlerin kurulmasıyla birlikte ayrıcalık ve bağımsızlıkları için başka uluslararası anlaşmalar yapılması gerekmiştir. Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin, Güneydoğu Asya Uluslar Birliği’nin ve Uluslararası Yenilenebilir Enerji Ajansı’nın ayrıcalık ve bağımsızlıklara ilişkin uluslararası anlaşmalar yapmış olması dikkat çekicidir.⁸¹⁵ Uluslararası örgütlerin ayrıcalık ve bağımsızlıklara sahip olmaları konusunda yaptıkları uluslararası anlaşmalar onların uluslararası hukuki kişiliğinin bulunduğunu göstermesi bakımından da önem taşımaktadır.

3.4.1.3. Çeşitli İç Hukuk Düzenlemeleri

Uluslararası örgütlerin ayrıcalık ve bağımsızlıklarına ilişkin diğer bir kaynak da devletlerin iç hukuklarında yer alan düzenlemelerdir.⁸¹⁶ Bu düzenlemelerden ilki genellikle yukarıda bahsedilen uluslararası anlaşmaların uygulanmasına yönelik olarak iç hukuklarda yerini almıştır. Örneğin, Genel Konvansiyon’un uygulanmasına yönelik olarak Almanya’da bir iç hukuk düzenlemesi yapılmıştır.⁸¹⁷ Bunun yanı sıra devletlerin çeşitli uluslararası örgütlerin ayrıcalık ve bağımsızlıklarının yorumlanmasına ilişkin doğrudan hukuki düzenlemelere gitmeleri de mümkündür. Sonuç olarak devletlerin iç hukuk düzenlemeleri

⁸¹³ Möldner, M. (2012). *International Organizations or Institutions, Privileges and Immunities*, s. 49.

⁸¹⁴ Blokker, N. (2015), s. 9.

⁸¹⁵ Blokker, N. (2015), s. 11.

⁸¹⁶ Reinisch, A. (2013). *Transnational Judicial Conversations on the Personality, Privileges and Immunities of International Organizations*. A. Reinisch içinde, *The Privileges and Immunities of International Organizations in Domestic Courts* (s. 1-16). Oxford: Oxford University Press, s. 6.

⁸¹⁷ Möldner, M. (2012), *International Organizations or Institutions, Privileges and Immunities*, s. 49.

ayrıcalık ve bağışlıkların hukuki çerçevesini belirlemede önemli bir rol oynamaktadır.⁸¹⁸

3.4.2. Uluslararası Örgütlerin İç Hukuk Mahkemelerinden Bağışlıklarının Örf ve Adet Hukuku Niteliği

Uluslararası örgütlerin ayrıcalık ve bağışlıklarının uluslararası hukukta örf ve âdet hukuku niteliği taşıyıp taşımadığı tartışmalıdır.⁸¹⁹ Uluslararası örgütlerin ayrıcalık ve bağışlıklarına ilişkin iki ya da çok taraflı andlaşmalar yapıldığına günümüzde sıklıkla rastlanmaktadır. Ancak uluslararası örgütlerin iç hukuk mahkemelerinden yargı bağışlığına ilişkin uluslararası örf ve âdet hukukunu kuran “*hukuk kuralı olarak kabul edilerek gerçekleştirilen devlet uygulamaları*” bulunup bulunmadığı ayrıca değerlendirilmesi gereken bir husustur.⁸²⁰

Uluslararası örgütlerin yargı bağışlığının uluslararası örf ve âdet hukuku oluşturup oluşturamayacağına ilişkin görüşler genel olarak dört başlık altında incelenmektedir. İlk olarak, uluslararası örgütlerin ilk yıllarında devletlerden oluşan uluslararası örgütlerin devletler ile aynı bağışlıklardan yararlanabileceği şeklinde basit bir görüş ortaya çıkmıştır. Ancak uluslararası örgütler devletlerden farklıdır ve onların bağışlıklarının kapsamı da devletlerindeki farklı olacaktır.⁸²¹

İkinci görüş uluslararası örgütlerin uluslararası hukuk, kişiliğinin tanınmasıyla devletler tarafından fonksiyonlarını yerine getirebilmeleri için gerekli olan bağışlıklara sahip olduklarının kabul edilmesi gerekmektedir.⁸²²

⁸¹⁸ Möldner, M. (2012), *International Organizations or Institutions, Privileges and Immunities*, s. 49.

⁸¹⁹ Wood, M. (2015). Do International Organizations Enjoy Immunity under Customary International Law? N. Blokker, & N. Schrijver içinde, *Immunity of International Organizations* (s. 29-60). Leiden-Boston: Brill Nijhoff.

⁸²⁰ Uluslararası Adalet Divanı Statüsü 38/1, c kapsamında bir hukuk genel ilkesi ya da örf ve âdet hukuku kurulmasını sağlayacak *opinio juris* söz konusu değildir. Möldner, M. (2012), s. 49.

⁸²¹ Wood, M. (2015). Do International Organizations Enjoy Immunity under Customary International Law?, s. 37.

⁸²² Singer, M. (1995). Jurisdictional Immunity of International Organizations: Human Rights and Functional Necessity Concerns. *Virginia Journal of International Law*, 36(1), 53-166, s. 53.

Üçüncüsü, ikincisi görüş ile de yakından ilişkili olarak örgütün amaçlarını ve fonksiyonlarını yerine getirebilmek için bağışıklıktan yararlanması gerektiğini ve bunun ilgili uluslararası örgüte üye olup olmamakla sınırlı olmadığını ifade etmektedir.⁸²³ Zira devletlerin belirli amaçlar için ayrı bir hukuki kişiliğe sahip uluslararası örgüt kurması ve daha sonra onu bu amaçları yerine getirecek araçlardan mahrum bırakması mantıksız görünmektedir.⁸²⁴

Son olarak uluslararası örgütlerin ayrıcalık ve bağışıklıklarına ilişkin geniş ölçüde kabul görmüş çeşitli uluslararası andlaşmaların varlığı uluslararası örf ve âdet hukukunda bağışıklık kuralı olduğunun kanıtı olarak sunulmaktadır. Ancak bu alandaki uluslararası andlaşmaların sayısının artması uluslararası örf ve âdet hukuku kuralından söz edilebilmesi için yeterli midir?⁸²⁵

Uluslararası örgütlerin ayrıcalık ve bağışıklıklarına ilişkin kurucu andlaşmalarında düzenlemelere yer vermesi ya da bu örgütlerin kurulduktan sonra yaptıkları andlaşmalarla ayrıcalık ve bağışıklıklarının tespit edilmesi örf ve âdet hukuku kuralının ortaya çıkması için yeterli değildir. Çünkü bu tür uygulamaların bulunması ya da sayısının artması devletlerin uluslararası örgütlerin ayrıcalık ve bağışıklıklarına ilişkin bir örf ve âdet hukuku kuralı olduğuna inandıkları anlamına gelmemektedir. Dolayısıyla, söz konusu tartışmalarda *opinio juris* ortaya çıkmamıştır. Bu nedenle uluslararası örgütlerin yargı bağışıklığından faydalanmasında örf ve âdet hukuku kuralı ortaya çıkmamıştır.⁸²⁶

3.4.3. Ayrıcalık ve Bağışıklıkların Kullanılmasında Fonksiyonel Gereklik İlkesi

Uluslararası örgütler söz konusu olduğunda genel olarak tüm hukuk işlemlerinin açıklanmasında “fonksiyonel gereklik” tezi büyük ölçüde kabul görmektedir. Özellikle

⁸²³ Amerasinghe, C. (2007), s. 347, 348; Higgins, R. (1994), s. 91. Yazarların görüşlerine Crawford’un ilgili kitabında yer verilmiştir. Crawford, J. (2012), s. 173.

⁸²⁴ Akande, D. (2010), s. 272, 273.

⁸²⁵ Wood, M. (2015). Do International Organizations Enjoy Immunity under Customary International Law?, s. 54.

⁸²⁶ Kılınç, Ü. (2019). *Uluslararası Hukukta Yargı Bağışıklığı ve AIHM*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, s. 79.

önemli uluslararası andlaşma metinlerinde uluslararası örgütlerin ayrıcalık ve bağımsızlıklarının gerekçesi olarak fonksiyonalizme vurgu yapılmıştır.⁸²⁷ Birleşmiş Milletler Şartı'nın 105. maddesinin ilk fıkrasında, Birleşmiş Milletler'in üyelerini her birinin topraklarında amaçlarını yerine getirmek için gerekli ayrıcalık ve bağımsızlıklara sahip olduğu düzenlenmiştir. Aynı düzenlemenin ikinci fıkrasında da benzer bir hüküm getirilmiş ve örgüt personeli ile üye devlet temsilcilerinin de örgütün fonksiyonlarını yerine getirmekle ilişkili olarak ayrıcalık ve bağımsızlıklardan yararlanacağı belirtilmiştir. Genel Konvansiyon'un giriş kısmında BM Şartı'nın 105. maddesine atıfta bulunulmuş ve BM-ABD Genel Merkez Andlaşması'nın 27. bölümünde de örgütün fonksiyonlarını yerine getirmesine vurgu yapan benzer bir ifadeye yer verilmiştir.⁸²⁸

Fonksiyonel gereklilik tezine ilişkin sorunlardan birisi uluslararası örgütlerin fonksiyonel gerekliliği bir kalkan olarak kullanıp kamu düzenini bozma ve hatta insan haklarını dahi ihlal etme olasılığına sahip olduğunun gözlemlenmiş olmasıdır.⁸²⁹ Dolayısıyla fonksiyonel gereklilik ilkesi gereğince bir uluslararası örgüt cinsel taciz ve ayrımcılığa göz yumduğunda birey ile örgüt arasındaki dengenin örgüt lehine işlediği ifade edilmektedir.⁸³⁰ Son yıllarda, geniş kapsamlı bağımsızlıkların adalet erişimi etkileyebileceği görüşünün temellenmesi esasen bu tür gelişmelerin bir sonucudur. Bu konuya ilişkin önemli bir dava olan *Waite and Kennedy v. Germany* kararında Avrupa Birliği Adalet Divanı, uluslararası örgütlerin birtakım bağımsızlıklarının “*insan haklarının korunmasını etkileyebileceği*” şeklinde bir ifade kullanmıştır.⁸³¹ Divan ihlal bulunmadığını tespit ederken uluslararası örgütlerin adalet erişimi güvence altına almak için alternatif mekanizmalar kurmaları ve bağımsızlıklarını bu şekilde telafi etmeleri

⁸²⁷ Klabbers, J. (2015). *An Introduction to International Organizations Law*, s. 131.

⁸²⁸ *Agreement regarding the Headquarters of the United Nations*, signed at Lake Success, on 26 June 1947, and approved by the General Assembly of the United Nations, on 31 October 1947, with an Exchange of Notes, dated 21 November 1947, bringing this Agreement into effect. <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%2011/volume-11-I-147-English.pdf> (08.02.2020).

⁸²⁹ Henderson, F. (Spring 1985). How Much Immunity for International Organizations: *Mendara v. World Bank*. *North Carolina Journal of International Law and Commercial Regulation*, 10(2), 487-497, s. 489.

⁸³⁰ Singer, M. (1995), s. 56.

⁸³¹ *Waite and Kennedy v. Germany*, European Court of Human Rights, 18 February 1999. 116 ILR 121. <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58912> (09.02.2020).

gerektiğini öne sürmüştür. Uluslararası idare mahkemeleri bu gerekliliğin sonucunda ortaya çıkmış en somut çözüm örneği olarak gösterilmektedir.⁸³²

Fonksiyonel gereklilik ayrıcalık ve bağışlıkların verilmesini ve bunların değerlendirilmesini açıklamada oldukça başarılıdır. Ancak bu açıklamaların normatif bir boyut alması eleştirilmektedir.⁸³³ Çünkü uluslararası örgütlerin fonksiyonları ile faaliyetlerinin kapsamının genişlemesi arasında bir karşıtlık bulunmaktadır. Uluslararası örgütlerin faaliyet alanları genişledikçe örgütle ilişki kuran üçüncü taraflarla olan sorunlar arttığı gibi bu fonksiyonların yerine getirilebilmesi için gereken bağımsızlık ihtiyacı da aynı oranda artmaktadır.⁸³⁴

3.5. ULUSLARARASI KİŞİLİK ATFININ DİĞER SONUÇLARI

Uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğe sahip olmasının en önemli sonuçları yukarıda ifade edildiği gibi, andlaşma yapma yetkisi, uluslararası sorumluluk ve ayrıcalık ve bağışlıklardır. Ancak uluslararası örgütlerin birbiriyle bağlantılı bu hak ve yükümlülüklerinin yanı sıra yine bunlarla belirli ölçüde bağlantılı ancak genellikle üye devletlerin iç hukukuna ilişkili olarak ortaya çıkan çeşitli hak ve yükümlülükleri de söz konusudur. Uluslararası hukuki kişilik atfının bu sonuçları hem kapsam olarak dar olmaları hem de uluslararası hukuka ilişkin tartışmaları barındırmadıkları için kısaca ele alınacaktır. Bu bağlamda, uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğine bağlı diğer sonuçlar; uluslararası talepte bulunabilme yetkisi, uluslararası mahkemeler önünde duruşmaya katılma yetkisi ve mülk edinme yetkisidir.

Uluslararası Adalet Divanı'nın Zararların Tazmini Danışma Görüşü'nde belirttiği gibi, Birleşmiş Milletler uluslararası hukuk kişisi olarak örgütün uğradığı zararlar için hem üye hem de üye olmayan devletlere karşı talepte bulunma yetkisine sahiptir.⁸³⁵ Uluslararası talepte bulunma yetkisi hukuki kişiliğin doğal bir sonucu olarak kabul edilmektedir.

⁸³² Reinisch, A. (2008). The Immunity of International Organizations. *Chinese Journal of International Law*, 7(2), 285-306, s. 292.

⁸³³ Klabbers, J. (2015). *An Introduction to International Organizations Law*, s. 136.

⁸³⁴ Muller, A. (1995), s. 151.

⁸³⁵ *Reparation for Injuries Suffered in the Service of the Nations*, s. 184, 185.

Divan, örtülü yetkiler prensibi bağlamında kararındaki bu sonuca ulaşmıştır.⁸³⁶ Dolayısıyla, uluslararası talepte bulunma yetkisi, hukuki kişiliğin varlığına ve kurucu andlaşmanın örgütün fonksiyonları ışığında yorumlanmasına dayanmaktadır.⁸³⁷

Uluslararası örgütler uluslararası hukuki kişiliğe sahip oldukları için kural olarak uluslararası mahkemeler önünde duruşmaya katılma yetkisine (*locus standi*) sahiptir. Ancak bu tür bir düzenleme ilgili yargı organını kuran statüde yapılabileceği için her bir uluslararası mahkemenin kurucu andlaşmasına bakılması gerekecektir. Zira pek çok durumda uluslararası örgütlerin böyle bir erişimi bulunmamaktadır. Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün 34. maddesine göre, uluslararası örgütler Divan'dan danışma görüşü isteyebilirken dava açma hakkı sadece devletlerle sınırlıdır. Ancak uluslararası örgütler uluslararası mahkemeler önünde dava açma yetkisini uluslararası andlaşmalar aracılığıyla ilgili mahkemenin yargı yetkisini kabul ederek kazanabilecektir.⁸³⁸

Son olarak, uluslararası örgütler hukuki kişiliklerinin bir sonucu olarak malvarlığına sahip olabilmektedir. Bu durum fonksiyonel gerekliliğin basit bir sonucu olarak ifade edilmektedir.⁸³⁹ Ancak hukuki kişiliğin menkul ve gayrimenkul mallar edinme ve bunları mülkiyetinde bulundurmaya ilişkin kısmı daha çok örgütün iç hukuktaki statüsü ile ilgilidir. Günümüzde uluslararası örgütün kurucu andlaşmalarında örgüte üye olan devletlerin iç hukukunda örgütün hukuki kişiliğinin kapsamına ilişkin düzenlemelere yer verilmektedir. Bunların bir kısmı üye devletin iç hukukunda kişiliğin bulunduğunu ifade etmekle yetinirken diğer bir kısmı kişiliğin sonuçlarını da belirtecek şekilde ayrıntılı bir düzenlemeye gitmektedir. Birleşmiş Milletler ilk gruba dahildir. Çünkü BM Şartı'nın 104. maddesine göre, BM üye devletlerden her birinin ülkesinde görevlerini yerine getirmek için gerekli hukuki ehliyeteye sahiptir. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün kurucu andlaşmasında ise örgütün menkul ve gayrimenkul mallar edinme ve bunları mülkiyetinde bulundurma konusunda hukuki ehliyeteye sahip olduğunu ifade edilmektedir.⁸⁴⁰

⁸³⁶ Schermers, H., & Blokker, N. (2011), s. 1190.

⁸³⁷ Crawford, J. (2012), s. 180.

⁸³⁸ Crawford, J. (2012), s. 181.

⁸³⁹ Akande, D. (2010), s. 252.

⁸⁴⁰ Çağırın, M. (2014), s. 263, 264.

SONUÇ

Uluslararası örgütlerin uluslararası hukuki kişiliği uluslararası hukuk doktrinde kabul görmekle birlikte uluslararası hukuki kişilik kavramının kapsamı ve uluslararası örgütlerin bu statüye sahip olmasına bağlı sonuçlar üzerindeki tartışmalar devam etmektedir. Dolayısıyla uluslararası hukuki kişilik kavramının kendisinin ve uluslararası örgütlerin uluslararası hukukun kişisi olarak kabul edilmesinin uluslararası hukukun temel alanlarını ne ölçüde etkilediğinin tespit edilmesi gerekmektedir. Zira kuramsal incelemede 20. yüzyılın başlarında uluslararası hukukun yegâne kişisinin devletler olduğu kabul edilirken hangi gelişmelerin uluslararası hukuki kişilik atfını genişlettiği ve uluslararası örgütlerin uluslararası hukuki kişiliğinin teyit edilmesinin kişilik kavramının sınırlarını ne ölçüde esnetebileceği tartışma konusudur. Çalışmamızın temel sorunsalı uluslararası hukuki kişilik atfının yapılabilmesi bakımından somut kriterlerin ortaya koyulması ve uluslararası örgütlerin uluslararası hukuk kişisi olarak kabul edilmesinin uluslararası hukuka olan etkisidir.

Uluslararası örgütlerin uluslararası hukuki kişiliğinin 1949 Zararların Tazmini Danışma Görüşü ile çözümlenmiş bir hukuki mesele olarak değerlendirilmesi mümkündür. Ne var ki uluslararası örgütlerin uluslararası hukuki kişiliğinin dayanağı ve buna bağlı olarak bu örgütlerin sahip oldukları yetkilerin kapsamı üzerindeki tartışmalar varlığını sürdürmektedir. Öte yandan uluslararası örgütlerin uluslararası hukuki kişiliğe sahip olduklarının tespitinde “*hak ve yükümlülüklerle sahip olma*” şeklinde ifade edilen açıklama yeterli midir? Ulusal hukuklardan farklı olarak uluslararası hukukta kişiliğin belirlenmesi bakımından hak ve yükümlülüklerle sahip olma kriterinin sınırlanması gerektiği kanaatindeyiz. Çünkü uluslararası hukuku ortaya çıkaran uluslararası hukukun kişileridir ve uluslararası örgütler de uluslararası hukuk kurallarının yaratılmasına yaptıkları etki nedeniyle hukuki kişiliğe sahiptir. Dolayısıyla uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğinin tespitinde hak ve yükümlülüklerin kapsamı dar yorumlanmalıdır. Uluslararası örgütler uluslararası andlaşma yapma yetkisi (hak) ile uluslararası hukuka aykırı eylemlerinden sorumlulukları (yükümlülük) nedeniyle uluslararası hukukun kişileridir. Dolayısıyla uluslararası hukuki kişilik kavramının kapsamı tarafımızca dar

yorumlanmış ve uluslararası hukukta çeşitli biçimlerde yer alan diğer oluşumların uluslararası hukukun katılımcıları olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmamızın ilk bölümünde uluslararası kişilik kavramı ile bu kavramın kuramsal gelişimi üzerinde durulmuş ve uluslararası hukukun kişilerinin kimler olduğu tespit edilmiştir. Günümüzde uluslararası hukuki kişilik kavramı genel olarak uluslararası hak ve yükümlülükler sahip olma ve bunu ileri sürebilme yeteneği olarak ifade edilmektedir. Hem doktrin hem de 1949 Zararların Tazmini Danışma Görüşü kapsamında üzerinde uzlaşılan bu açıklamanın uluslararası hukuki kişilik kavramını açıklamak bakımından yeterli olmadığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla öncelikle uluslararası hukukta ve ulusal hukuklarda hukuki kişilik kavramı üzerinde durulmuş ve ulusal hukuklardaki kişiler hukuku yaklaşımıyla uluslararası hukuki kişilik kavramının tespit edilemeyeceğine dikkat çekilmiştir. Her ne kadar hem devletlerin iç hukukunda hem de uluslararası hukukta temel amaç hukuki hak ve yükümlülükler sahip kişilerin belirlenmesi olsa da uluslararası hukuk kişileri arasında yapılan uluslararası anlaşmalar aynı zamanda uluslararası hukukun asli kaynağını oluşturmaktadır. Dolayısıyla ulusal hukuklardaki gibi bir iktidar yapısı ve kanun koyucunun söz konusu olmadığı uluslararası hukukta uluslararası hukuki kişilik atfı ilgili hukuk sisteminin hukuki kaynaklarını doğrudan etkilemektedir. Bu açıdan bakıldığında uluslararası hukukta herhangi bir oluşuma uluslararası hukuki kişilik atfedilebilmesi konusunda katı bir yaklaşım benimsenmeli ve uluslararası hukuki kişilik atfı uluslararası hukuk kurallarının yaratılması ile bağlantılı olarak ortaya koyulmalıdır.

Uluslararası hukukta kişiliğin kuramsal temellerine ilişkin incelememiz modern devletler sisteminin kuruluşunu teşkil ettiği konusunda üzerinde ortak bir kanaatin olduğu 1648 *Westphalia* Barışı ile başlatılmıştır. Ancak bu dönemdeki kuramsal yaklaşım incelendiğinde hala doğal hukukun baskın olduğu görülmektedir. Oysa uluslararası hukuki kişilik kavramı 19. yüzyılda yükselmeye başlayan pozitivist yaklaşımın bir ürünü olarak 20. yüzyılın başında kavramsal düzeyde önemli bir gelişme göstermiştir. 20. yüzyılın ilk yıllarında uluslararası hukuki kişiliğin tespit edilmesinde devlet merkezli yaklaşım benimsenmiş ve devletlerin tarihsel olarak uluslararası hukukun yegâne kişisi olduğu fikri ileri sürülmüştür. Bu dönemde devlet merkezli yaklaşımın yine devlet iradesiyle sınırlı olarak genişletildiği ve devletlerin birtakım oluşumları hukuki kişi olarak

tespit edebileceği fikri benimsenmiştir. Ne var ki bu yaklaşım uluslararası hukuki kişiliğin tespit edilmesi bakımından bir farklılık ortaya koymamıştır. Dolayısıyla 20. yüzyılın başında uluslararası hukuki kişilik atfında devletin iradesi esas alınmış ve sadece devletler uluslararası hukuk kişisi olarak kabul edilmiştir.

Interbellum döneminde uluslararası hukuki kişiliğin tespit edilmesinde farklı kriterler ortaya koyan yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki olan birey temelli yaklaşım uluslararası hukuki kişiliğin tespitinde bireyi esas almıştır. Bireyin uluslararası hukuki kişiliği günümüzde de tartışılmakta ve genellikle göreceli bir uluslararası hukuki kişilik atfi yapılmaktadır. Çalışmamız kapsamında bireylerin uluslararası hukukun kişileri değil; katılımcıları olduğu fikri benimsenmektedir. Bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin korunması bakımından gelişen insan hakları hukuku ile bireysel cezai sorumluluğu temel alan uluslararası ceza hukuku kapsamında belirli ölçüde uluslararası yargı süreçlerine katıldığı bir gerçektir. Ancak bu gelişmeler devletlerin Uluslararası Ceza Mahkemesi'ni kuran andlaşmaya taraf olmasını ya da benzer şekilde devletlerin uluslararası insan hakları sözleşmelerine katılmalarını gerektirmektedir. Dolayısıyla bireylerin uluslararası hukukta çeşitli hak ve yükümlülükleri söz konusu olabilse de uluslararası andlaşma yapma yetkileri söz konusu değildir. Uluslararası hukuki kişiliğin tespitinde katı bir yaklaşımın benimsendiği çalışmamızda bireyin uluslararası hukukun katılımcısı olduğu fikri desteklenmektedir. Fakat bireylerin uluslararası hukuki kişi olarak kabul edilmemesine ilişkin yaklaşımımız bireylerin uluslararası alanda çeşitli hak ve yükümlülüklerinin söz konusu olmasına karşı olduğumuz şekilde değerlendirilmemelidir. Sadece uluslararası hukukta kişiliğin ortaya çıkabilmesinin uluslararası alanda sınırlı düzeyde sahip olunan hak ve yükümlülükler ile değil; uluslararası hukuk kurallarının yaratılmasına yapılan etkiyle ilişkili olduğu kanaatindeyiz. Bireylerin uluslararası insan hakları hukuku kapsamındaki çeşitli haklara sahip olması ve uluslararası ceza hukuku ile yükümlülüklerinin ortaya çıkması uluslararası hukuk mekanizmalarına katılımcı olarak dahil olduklarını göstermektedir.

Interbellum döneminde ortaya diğer bir yaklaşım, *Kelsen* tarafından ileri sürülen hak ve yükümlülük temelli yaklaşımdır. Bu yaklaşım uluslararası hukuki kişilik atfında en sık kullanılan argüman olan hak ve yükümlülükler ile sahip olan yapıların hukuki kişi olarak nitelendirilebileceği fikrini ileri sürmüştür. Ancak *Kelsen*'in yaklaşımı uluslararası

hukuki kişiliğin sınırlarının tespit edilmesi bakımından yetersizdir. Çalışmamız kapsamında herhangi bir ön varsayıma sahip olmayan bir yaklaşım geliştiren *Kelsen*'in fikri desteklenmekle birlikte andlaşma yapma yetkisi ile uluslararası sorumluluk şeklinde iki koşul getirilmesi önerilmektedir. Çünkü *Kelsen*'in monist yaklaşımının aksine uluslararası hukukun ulusal hukuklardan farklı bir yapıya sahip olduğu ve uluslararası hukuki kişiliğin tespitinde uluslararası hukukun oluşturulmasını sağlayan andlaşma yapma yetkisinin söz konusu olması gerektiği kanaatindeyiz.

Uluslararası hukuki kişiliğin kuramsal düzeyde incelenmesinde son olarak özellikle Soğuk Savaş'ın ardından ağırlık kazanan ve “uluslararası kişilik” teriminden ziyade “katılımcı” kavramının kullanılmasını öneren yeni bir bakış açısı üzerinde durulmuştur. Bu yaklaşım, uluslararası karar alma süreçlerinde yetki kullanan tüm oluşumların uluslararası hukuka katıldıklarını ileri sürmekte ve uluslararası hukuki kişilik kavramından ziyade katılımcıların esas alınması gerektiğini önermektedir. *Higgins* tarafından güçlü bir şekilde savunulan bu farklı bakış açısının temelleri *New Haven School*'a dayanmakta ve uluslararası hukuki kişiliğin tespitinde çok geniş kapsamlı bir yaklaşım benimsemektedir.

Çalışmamız kapsamında uluslararası hukuki kişilik kavramının doktrinde de kabul gördüğü gibi hak ve yükümlülük temelinde değerlendirilmesinde bir sakınca görülmemektedir. Ancak bu hak ve yükümlülüklerin sınırının andlaşma yapma yetkisi ve uluslararası sorumluluk olarak belirlenmesi gerektiği ve bu özelliklere sahip olan devletler ile uluslararası örgütlerin uluslararası hukuki kişiliğe sahip oldukları fikri benimsenmiştir. Kanaatimizce uluslararası hukuki kişilik kavramının genişletilmesinde Milletler Cemiyeti'nin kurulması bir dönüm noktasıdır. Bu dönemden sonra uluslararası hukukun kişilerinin esas olarak devletlerden oluştuğu ve uluslararası örgütlerin ise fonksiyonları ölçüsünde uluslararası hukuki kişiliğe sahip olduğu ifadesi güçlenmiştir. Daha açık bir deyişle, uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğinin teyidi ile birlikte kısmi uluslararası hukuki kişilik ifadesi doktrinde kullanılmaya başlanmıştır. Kanaatimizce uluslararası hukuki kişiliğin kısmi olarak ortaya çıkması söz konusu değildir. Zira sadece uluslararası hukuk kuralı yaratabilen oluşumlar uluslararası hukukun kişisi olarak nitelendirilecektir. Bu bağlamda uluslararası hukukta sınırlı olarak hak ve yükümlülük

elde edebilen bireyler, ticari şirketler ve hükümet-dışı kuruluşlar uluslararası hukukun katılımcılarıdır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde uluslararası örgütlerin uluslararası hukukun kişisi olarak kabul edilmesi süreci üzerinde durulmuştur. İlk olarak uluslararası örgütlere ilişkin doktrinde yapılan farklı tanımlar incelenmiş ve Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun 2011 yılında yayınladığı Uluslararası Örgütlerin Sorumluluğuna İlişkin Taslak Maddeler kapsamında verdiği tanım esas alınmıştır. Buna göre bir andlaşma ya da uluslararası hukuka göre akdedilen başka bir belge ile kurulan ve münhasıran uluslararası hukuk kişiliğine sahip örgüte uluslararası örgüt adı verilmektedir. Komisyon'un tanımından da anlaşıldığı üzere uluslararası örgüt ve uluslararası hukuki kişilik kavramları birbirini tamamlamaktadır. Çalışmamızda herhangi bir oluşumun uluslararası örgüt olarak adlandırılabilmesi için mutlaka uluslararası hukuki kişiliğe sahip olma koşulunun gerçekleşmesi gerektiği savunulmaktadır. Uluslararası örgütlerin uluslararası hukuki kişiliği uluslararası andlaşma yapma yetkisi ve uluslararası sorumlulukları nedeniyle ortaya çıkmaktadır ve uluslararası örgütlerin kurulmasının nedeni kurucu devletlerin kendilerinden ayrı bir yapıya uluslararası hukuki kişilik sağlamak istemesidir.

Uluslararası örgütlerin tarihsel gelişimi incelendiğinde özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Birleşmiş Milletler ve ona bağlı uzmanlık kuruluşlarının uluslararası hukuku yeni bir döneme soktuğu açıktır. Ancak politik hedefleri bulunan, kendi içerisinde bir uluslararası yargı organını barındıran ve evrensel olma iddiası taşıyan ilk uluslararası örgüt Milletler Cemiyeti'dir ve gerek kurumsal yapısı gerekse politik hedefleriyle Birleşmiş Milletler'e örnek teşkil etmiştir. Çalışmamız kapsamında Milletler Cemiyeti'nin de uluslararası hukuki kişiliğinin söz konusu olduğu ancak İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla gerek Uluslararası Daimî Adalet Divanı'nın gerekse Cemiyet'in kendisinin uluslararası hukuka katkılarının kesintiye uğradığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla uluslararası hukukun kurumsallaşmasında önemli etkileri olan Milletler Cemiyeti ile ekonomik ve teknik iş birliği örneği olarak ortaya çıkan uluslararası örgütler siyasi iş birliğini kurma yolunda önemli bir adım atmıştır.

Uluslararası örgütlerin hukuki gelişimi kurucu andlaşmalar, örf ve âdet hukuku ile Uluslararası Adalet Divanı bağlamında ele alınmıştır. Kurucu andlaşmalar ile uluslararası

hukuki kişilik arasındaki bağlantıda uluslararası örgütlere hukuki kişilik atfına ilişkin farklı yaklaşımların söz konusu olduğu tespit edilmiştir. Bu yaklaşımlar objektif yaklaşım ve sübjektif yaklaşımdır. Objektif yaklaşım uluslararası örgütlerin uluslararası hukuki kişiliğinin tespitinde kurucu devletlerin iradesini tamamen dışlarken sübjektif yaklaşım, kurucu devletlerin örgüte attığı amaç ve fonksiyonlar üzerinde durmaktadır. Kurucu andlaşmalar ile bağlantılı olarak uluslararası örgütlerin uluslararası hukuki kişiliğinin tespitindeki bu iki farklı yaklaşım uluslararası örgütlerin sahip olacağı yetkiler hususunda da ayrılmaktadır. Objektif yaklaşımı savunan kesim uluslararası örgütlerin doğal yetkilere (*inherent powers*) sahip olduğunu ileri sürerken sübjektif yaklaşımı savunanlar örtülü yetkiler (*implied powers*) prensibine vurgu yapmıştır. Örtülü yetkiler prensibi, gerek Uluslararası Adalet Divanı tarafından verilen danışma görüşlerinde gerekse doktrinde ağırlıklı olarak kabul görmektedir. Örtülü yetkiler prensibini savunan yazarlar, uluslararası örgütlerin yetkilerinin tespitinde kurucu devletlerin iradesine bağlı kalmakta ve bu yetkilerin kurucu andlaşmada açık hüküm bulunmayan durumlarda örgütün amaç ve fonksiyonlarına göre tespit edileceğini savunmaktadır. Çalışmamız kapsamında uluslararası örgütlerin andlaşma yapma yetkisinin doğal bir yetki olduğu fikrini benimsemekle birlikte söz konusu yetkinin sınırları bakımından örtülü yetkiler prensibine bağlı kalınması gerektiği kanaatindeyiz.

Uluslararası örgütlerin uluslararası hukuki kişiliği ile bağlantılı olarak üzerinde durulması gereken diğer bir husus örf ve âdet hukukudur. Örf ve âdet hukukunda uluslararası örgütlerin hukuki kişiliği iki bakımdan anlam taşımaktadır. Öncelikle uluslararası örgütlerin örf ve âdet hukukuna uymakla yükümlü olup olmadığı sorusu ortaya çıkmaktadır. Günümüzde uluslararası hukukun kişisi olarak uluslararası örgütlerin tıpkı devletler gibi örf ve âdet hukukuyla bağlı olduğu kabul edilmektedir. Uluslararası örgütlerin örf ve âdet hukukuna katkısı bu meselenin daha karmaşık ve tartışmalı olan kısmıdır. Bu konuda Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun 2018'de sonuçlandırdığı Uluslararası Örf ve Adet Hukukunun Belirlenmesi Üzerindeki Taslak Sonuçlar incelendiğinde uluslararası örgütlerin uluslararası örf ve âdet hukukunun oluşumuna katkısının açık bir biçimde ortaya konulmadığı görülmektedir. Uluslararası örf ve âdet hukukuna uymakla yükümlü bulunan uluslararası örgütlerin en azından kendi faaliyet

alanlarındaki konularda örf ve âdet hukukunun oluşumuna katkıda bulunabileceği kabul edilmelidir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde son olarak uluslararası örgütlerin hukuki kişiliklerinin kabul edilmesinin uluslararası hukuka etkisi ve doktrindeki güncel tartışmalar üzerinde durulmuştur. Uluslararası örgütler hukukunu teorik çerçevede ele alan yazarlar arasındaki en önemli tartışma başlıklarından birisi *Klabbers* tarafından ortaya konulan fonksiyonalizm eleştirisidir. *Klabbers*, uluslararası örgütlerin kısaca devletlerin belirli amaçlarını yerine getirmek üzere kurulmuş ve ortak iyiliğe hizmet eden oluşumlar şeklinde ifade edildiği fonksiyonalist yaklaşımın günümüzde geçerli olmadığını ifade etmiştir. Zira uluslararası hukukta ayrı bir kişi olan uluslararası örgütlerin uluslararası hukuka aykırı eylemleri de söz konusu olabilmekte ve üyelerinden bağımsız olarak sorumlulukları doğmaktadır. *Klabbers*'in eleştirileri yerinde olmakla birlikte fonksiyonalizm, uluslararası örgütlerin hak ve yükümlülüklerinin kapsamını açıklamak için hala en tutarlı gerekçedir. Günümüzde uluslararası örgütler özellikle güvenlik ve sağlığa ilişkin konularda eylem ve ihmallerinden sorumlu tutulabilmektedir. Öte yandan uluslararası örgütlerin ayrıcalık ve bağımsızlıklara sahip olabilmesi de hala fonksiyonel gerekçelerle açıklanmaktadır.

Uluslararası örgütlere hukuki kişilik atfıyla uluslararası hukukta anayasacılık ve global idare hukuku kavramları ortaya çıkmıştır. Anayasacılık tartışmaları genel olarak Birleşmiş Milletler Şartı'nın uluslararası hukukun anayasası olarak dikkate alınması gerektiği yönündeki fikirler etrafında şekillenmektedir. Global idare hukuku uluslararası hukukta kararların ve kuralların uygulanması ve yürütülmesine ilişkin düzenlemeleri içermektedir. Bu kavramlar uluslararası hukukun iradeci ve pozitivist bir perspektiften ele alınarak açıklanamayan hususların değerlendirilmesine hizmet etme iddiasındadır. Çalışmamız kapsamında uluslararası hukuk doktrinini geliştiren bu kavramların mevcut uluslararası hukuk sorunlarına somut çözümler üretmediği tespit edilmiştir.

Uluslararası örgütlere hukuki kişilik atfıyla birlikte uluslararası hukuk kurallarının oluşum süreçleri de şekil değiştirmiştir. Bu değişiklikler *Alvarez* tarafından *jus cogens* kurallarının artması, esnek hukukun yaygınlaşması ve uluslararası hukukun asli kaynaklarının oluşturulmasındaki değişiklikler olarak belirlenmiştir. Uluslararası örgütler

Alvarez'in ileri sürdüğü gibi hem *jus cogens* kuralların hem de esnek hukuk kurallarının artmasına katkıda bulunmuştur.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde uluslararası örgütlerin uluslararası hukukun kişisi olarak kabul edilmesinin sonuçları üzerinde durulmuştur. Uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğinin kabul edilmesinin en önemli sonuçları andlaşma yapma yetkisi, uluslararası sorumluluklarının doğması ve ayrıcalık ve bağışıklara sahip olmalarıdır. Uluslararası örgütlerin andlaşma yapma yetkisi 1986 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nde açıkça ortaya konulmuştur. Her ne kadar bu sözleşme hala yürürlüğe girmemiş olsa da uluslararası örgütlerin andlaşma yapma yetkisi konusunda örf ve âdet hukuku söz konusudur. Andlaşma yapma yetkisinin, uluslararası örgütlerin uluslararası hukuki kişi olarak kabul edilmelerinin doğrudan bir sonucu olduğu kanaatindeyiz. Ancak andlaşma yapma yetkisinin konu bakımından sınırı her bir örgütün kurucu andlaşmasında yer alan hükümler ile kurucu andlaşmada hüküm bulunmayan durumlarda örtülü yetkiler prensibi gereğince örgütün amaç ve fonksiyonlarına göre belirlenecektir

Uluslararası örgütlerin uluslararası hukuki kişiliklerinin diğer bir sonucu uluslararası hukuka aykırı eylemlerinden sorumluluklarıdır. Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun 2011 yılında yayınladığı UÖSİTM metnine ilişkin çeşitli eleştiriler söz konusu olsa da bu metin uluslararası örgüt sorumluluğuna ilişkin genel bir çerçevenin çizilmesi bakımından uluslararası hukuka önemli bir katkıda bulunmaktadır. Ayrıca uluslararası örgütlerin hukuka aykırı eylemlerinden sorumlulukları da uluslararası hukuki kişiliğe sahip olmalarının doğrudan bir sonucudur.

Uluslararası örgütlerin ayrıcalık ve bağışıklıklara sahip olmaları da uluslararası hukukta farklı açılardan tartışılmaktadır. Bir taraftan uluslararası örgütlerin ve personelinin amaç ve fonksiyonlarını etkin bir biçimde yerine getirebilmeleri için ayrıcalık ve bağışıklıklara sahip olmaları gerektiği kabul edilirken diğer taraftan bu durumun uluslararası örgütleri “*dokunulmaz*” bir duruma getirdiği ve uluslararası örgütün neden olduğu hak ihlalleri konusunda yargısal bir sistemden yoksun kalınmasına neden olduğu ifade edilmektedir. Uluslararası örgütlerin ayrıcalık ve bağışıklıkları uluslararası hukuki kişiliklerinin bir sonucu olmakla birlikte bu konuda hala bir örf ve âdet hukuku kuralı bulunmamaktadır. Dolayısıyla uluslararası örgütlerin ayrıcalık ve bağışıklıkları örgütün yaptığı iki ya da çok

tarafli andlaşmalarda yer alabilmektedir. Böyle bir düzenlemeye gidilebilmesini sağlayan ise onların uluslararası hukukun kişisi olarak kabul edilmeleridir.

Sonuç olarak çalışmamız kapsamında uluslararası hukukun kişilerinin sadece devletler ve uluslararası örgütler olduğu belirlenmiştir. Bireyler, hükümet-dışı kuruluşlar ve ticari şirketler ise özellikle uluslararası örgütlerin uluslararası hukuki kişiliğinin kabul edilmesinin getirdiği sonuçlar sayesinde uluslararası hukukun katılımcıları olarak kabul edilmektedir. Uluslararası örgütlerin hukuk kişiliğinin doğrudan sonucu olarak andlaşma yapma yetkileri ile uluslararası sorumlulukları söz konusudur ve bu konuda uluslararası örf ve âdet hukukunun oluştuğu tespit edilmiştir. Uluslararası örgütlerin ayrıcalık ve bağışlıkları da pek çok durumda kabul edilmiş olmakla birlikte henüz bir örf ve âdet hukuku ortaya çıkmamıştır. Bu hususta uluslararası hukukta daha kapsamlı düzenlemeler yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

KAYNAKÇA

Kitaplar ve Makaleler

- Abi-Saab, G. (1981). Introduction: The Concept of International Organization: A Synthesis. G. Abi-Saab içinde, *The Concept of International Organization* (s. 9-24). France: Unesco.
- Akande, D. (1998). The Competence of International Organizations and Advisory Jurisdiction of the International Court of Justice. *European Journal of International Law*, 9, 437-467.
- Akande, D. (2010). International Organizations. M. Evans içinde, *International Law* (s. 247-278). New York: Oxford University Press.
- Aksar, Y. (2015). *Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk I*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Alvarez, J. (2017). *The Impact of International Organizations on International Law*. Leiden / Boston: Brill Nijhoff.
- Alvarez, J. (2002). The New Treaty Makers. *Boston College International & Comparative Law Review*, 25, 213-234.
- Alvarez, J. (2005). *International Organizations as Law-makers*. New York: Oxford University Press.
- Alvarez, J. (2006). International Organizations: Then and Now. *American Journal of International Law*, 100(2), 324-347.
- Alvarez, J. (2008). Governing the World: International Organizations as Lawmakers. *Suffolk Transnational Law Review*, 31(3), 591-618.
- Alvarez, J. (2011). Are Corporations "Subjects" of International Law? *Santa Clara Journal of International Law*, 9(1), 1-36.
- Amerasinghe, C. (2007). *Principles of the Institutional Law of International Organizations*. New York: Cambridge University Press.

- Anzilotti, D. (1946). *Devletler Hukuku*. (S. Erman, Çev.) İstanbul: İstanbul Akgün Matbaası.
- Aral, V. (1968). Kelsen'in Hukuk Anlayışı. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 34(1-4), 513-552.
- Arangio-Ruiz, G. (1997). The Federal Analogy and UN Charter Interpretation: A Crucial Issue. *European Journal of International Law*, 8(1), 1-28.
- Archer, C. (2001). *International Organizations*. London: Routledge.
- Arsanjani, M. (1981). "Claims against International Organizations: Quis Custodiet Ipsos Custodes. *Yale Journal of World Public Order*, 7(2), 131-176.
- Aufrecht, H. (2016). Personality in International Law. F. Johns içinde, *International Legal Personality* (s. 35-61). New York: Routledge.
- Aust, A. (2014). *Modern Treaty Law and Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Balcioğlu, M., Bozkurt, E., Kütükçü, M., & Poyraz, Y. (2003). *Bozkurt-Lotus Davası*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Başlar, K. (2005). *Uluslararası Hukukta Hükümet Dışı Kuruluşlar: Vestfalya-Sonrası Süreçte Küresel Sivil Toplum*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Bederman, D. (1996). The Souls of International Organizations: Legal Personality and the Lighthouse at Cape Spartel. *Virginia Journal of International Law*, 36, 275-377.
- Ben-Ari, R. H. (2013). *The Legal Status of International Non-Governmental Organizations: Analysis of Past and Present Initiatives (1912-2012)*. Leiden-Boston: Martinus Nijhoff Publishers.
- Bennett, A., & Oliver, J. (2015). *Uluslararası Örgütler İlkeler ve Meseleler*. (N. Uslu, Çev.) Ankara: BB101 Yayınları.
- Bernstorff, J. (2016). Hans Kelsen and The Return of Universalism. A. Orford, & F. Hoffmann içinde, *The Oxford Handbook of The Theory of International Law* (s. 192-211). Oxford: Oxford University Press.

- Bianchi, A. (2016). *International Law Theories: An Inquiry into Different Ways of Thinking*. Oxford: Oxford University Press.
- Blokker, N., & Wessel, R. (2004). Introducing A New International Law Journal. *International Organizations Law Review*, 1(1), 1-3.
- Blokker, N. (2012). International Organizations or Institutions, Implied Powers. R. Wolfrum içinde, *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law Volume VI* (s. 18-26). New York: Oxford University Press.
- Blokker, N. (2015). International Organizations: The Untouchables? N. Blokker, & N. Schrijver içinde, *Immunity of International Organizations* (s. 1-17). Leiden-Boston: Brill Nijhoff .
- Blokker, N. (2016). Constituent Instruments. J. Cogan, I. Hurd, & I. Johnstone içinde, *The Oxford Handbook of International Organizations* (s. 943-961). New York: Oxford University Press.
- Blokker, N. (2017). International Organizations and Customary International Law. *International Organizations Law Review*, 14, 1-12.
- Blokker, N., & Wessel, R. (2012). IOLR Forum ARIIO (2012): Introduction: First Views at the Articles on The Responsibility of International Organizations. *International Organizations Law Review*, 9(1), 1-6.
- Bouwhuis, S. (2012). The International Law Commission's Definition of International Law. *International Organizations Law Review*, 9(2), 451-465.
- Bowett, D. (1963). *The Law of International Institutions* . London: Stevens & Sons.
- Bowett, D. (1986). Claims between States and Private Entities: The Twilight Zone of International Law. *Catholic University Law Review*, 35(4), 929-942.
- Boyle, A., & Chinkin, C. (2007). *The Making of International Law*. New York: Oxford University Press.
- Bozkurt, E., Kütükçü, M., & Poyraz, Y. (2015). *Devletler Hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınları.

- Bozkurt, E., Poyraz, Y., & Erdal, S. (2018). *Devletler Hukuku*. Ankara: Legem Yayıncılık.
- Brierly, J. (1936). The Rule of Law in International Society. *Nordisk Tidsskrift for International Ret*, 7, 3-17.
- Brownlie, I. (1983). *State Responsibility*. Oxford: Oxford University Press.
- Brownlie, I. (2003). *Principles of Public International Law*. New York: Oxford University Press.
- Brölmann, C., & Nijman, J. (2016). Legal Personality as a Fundamental Concept for International Law. *Amsterdam Law School Legal Studies Research Paper No. 2016-43*, 1-17.
- Brölmann, C. (2001). A Flat Earth? International Organizations in the System of International Law. *Nordic Journal of International Law*, 70, 319-340.
- Brölmann, C. (2007). *The Institutional Veil in Public International Law*. Portland: Hart Publishing.
- Büyük, M. (2020). *Uluslararası Daimi Adalet Divanı: Kararlar, Danışma Görüşleri ve Emirnameler (1922-1930)*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Cass, D. (2001). The "Constitutionalization" of International Trade Law: Judicial Norm-Generation as the Engine of Constitutional Development in International Trade. *European Journal of International Law*, 12(1), 39-75.
- Cassese, S. (2005). Administrative Law Without the State? The Challenge of Global Regulation. *New York University Journal of International Law and Politics*, 37, 663-694.
- Charney, J. (1983). Transnational Corporations and Developing Public International Law. *Duke Law Journal*, 4, 748-788.
- Charnovitz, S. (April 2006). Nongovernmental Organizations and International Law. *The American Journal of International Law*, 100(2), 348-372.

- Chimni, B. (2016). International Organizations, 1945-Present. J. Cogan, I. Hurd, & I. Johnstone içinde, *The Oxford Handbook of International Organizations* (s. 113-129). New York: Oxford University Press.
- Chiu, H. (1966). *The Capacity of International Organizations to Conclude Treaties, and the Special Legal Aspects of the Treaties so Concluded*. The Hague: Martinus Nijhoff.
- Clapham, A. (2012). *Brierly's Law of Nations*. Oxford: Oxford University Press.
- Cot, J.-P. (2012). United Nations Charter, History of. R. Wolfrum içinde, *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law Volume X* (s. 259-272). Oxford: Oxford University Press.
- Craven, M. (2010). Statehood, Self-Determination, and Recognition. M. Evans içinde, *International Law* (s. 201-247). Oxford: Oxford University Press.
- Crawford, J. (2006). *The Creation of States in International Law*. Oxford: Oxford University Press.
- Crawford, J. (2012). *Brownlie's Principles of Public International Law*. Oxford: Oxford University Press.
- Crawford, J. (2013). *Chance, Order, Change: The Course of International Law, General Course on Public International Law*. Leiden/Boston: Martinus Nijhoff Publishers.
- Çağran, M. (2014). *Uluslararası Örgütler*. Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları.
- Çelik, E. (1975). *Milletlerarası Hukuk*. İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- Danilenko, G. (1993). *Law-Making in the International Community*. Dordrecht / Boston / London: Martinus Nijhoff Publishers.
- D'Aspremont, J. (2012). The Articles on the Responsibility of International Organizations: Magnifying the Fissures in the Law of International Responsibility. *International Organizations Law Review*, 9(1), 15-28.
- Daugirdas, K. (2016). How and Why International Law Binds International Organizations. *Harvard International Law Journal*, 57(2), 325-381.

- Denk, E. (2015). *Uluslararası Örgütler Hukuku: Birleşmiş Milletler Sistemi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Dural, M., & Öğüz Tufan. (2018). *Türk Özel Hukuku Cilt II Kişiler Hukuku*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Emir , N. (2015). *Özel Askeri Şirketler (Uluslararası Hukuk Açısından Bir İnceleme)*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Emir, N. (2018). Uluslararası Adalet Divanı'nın Uluslararası Çalışma Örgütü İdare Mahkemesi'nin 2867 Sayılı Kararına İlişkin Danışma Görüşü Işığında Uluslararası Örgütler ile Personeli Arasındaki Uyuşmazlıkların Çözümü. *AndHD*, 4(2), 285-305.
- Erkiner, H. (2010). *Devletin Haksız Fiilden Kaynaklanan Uluslararası Sorumluluğu* . İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Fassbender, B. (1998). The United Nations Charter as the Constitution of the International Community. *Columbia Journal of Transnational Law*, 36(3), 529-616.
- Fitzmaurice, M. (2012). Treaties. R. Wolfrum içinde, *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law Volume IX* (s. 1060-1084). Oxford: Oxford University Press.
- Footer, M. (2010). International Organizations and Treaties: Ratification and (Non)-Implementation of the other Vienna Convention on the Law of Treaties. A. Orakhelashvili, & S. Williams içinde, *40 Years of the Vienna Convention on the Law of Treaties* (s. 183-203). London: British Institute of International and Comparative Law.
- Friedmann, W. (1962). The Changing Dimensions of International Law. *Columbia Law Review*, 62(7), 1147-1165.
- Frowein , J. (2012). Ius Cogens. R. Wolfrum içinde, *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law Volume VI* (s. 443-446). Oxford: Oxford University Press.

- Frowein, J. (2012). United Nations (UN). R. Wolfrum içinde, *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law Volume X* (s. 195-209). Oxford: Oxford University Press.
- Gaja, G. (1987). The "New" Vienna Convention on Treaties between States and International Organizations or between International Organizations: A Critical Commentary. *British Yearbook of International Law*, 58(1), 253-269.
- Gaja, G. (1992). Positivism and Dualism in Dionisio Anzilotti. *European Journal of International Law*, 3(1), 123-138.
- Gasser, H.-P. (2012). International Committee of the Red Cross. R. Wolfrum içinde, *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law Volume V* (s. 445-454). Oxford: Oxford University Press.
- Gerbet, P. (1981). Rise and Development of International Organization: A Synthesis. G. Abi-Saab içinde, *The Concept of International Organization* (s. 27-49). Paris: Unesco.
- Gorski, S. (2012). Individuals in International Law. R. Wolfrum içinde, *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law Volume V* (s. 147-157). Oxford: Oxford University Press.
- Güneş, A. (Ekim 2014). Bir Uluslararası Hukuk Süjesi Olarak Avrupa Birliği. *TAAD*(19), 127-158.
- Güneysu, G. (2015). Uluslararası Hukuk Kuramı Açısından Global İdare Hukuku Bir Girizgah. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 6(2), 287-306.
- Güneysu, G. (2015). Uluslararası Hukuka Sosyolojik Bakış: Georges Scelle ve Uluslararası Hukuk Kuramı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 16(Özel Sayı 2014), 4117-4137.
- Haggenmacher, P. (2005). Vitoria'dan Vattel'e Uluslararası Hukuk Kişisi Olarak Egemen Devlet. C. Akal içinde, *Devlet Kuramı* (s. 257-269). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

- Hartwig, M. (2012). International Organizations or Institutions, Responsibility and Liability. R. Wolfrum içinde, *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law Volume VI* (s. 64-73). Oxford: Oxford University Press.
- Hasgüler, M., & Uludağ, M. (2014). *Devletlerarası ve Hükümetler-Dışı Uluslararası Örgütler*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Henderson, F. (Spring 1985). How Much Immunity for International Organizations: Mendara v. World Bank. *North Carolina Journal of International Law and Commercial Regulation*, 10(2), 487-497.
- Henley, P., & Blokker, N. (2013). The Group of 20: A Short Legal Anatomy from the Perspective of International Institutional Law. *Melbourne Journal of International Law*, 14(2), 550-607.
- Herren, M. (2016). International Organizations 1865-1945. J. Cogan, I. Hurd, & I. Johnstone içinde, *The Oxford Handbook of International Organizations* (s. 91-129). New York: Oxford University Press.
- Higgins, R. (1978). Conceptual Thinking about the Individual in International Law. *British Journal of International Studies*, 4(1), 1-19.
- Higgins, R. (1994). *Problems and Process: International Law and How we Use it*. Oxford: Clarendon Press.
- Hirsch, M. (1995). *The Responsibility of International Organizations Toward Third Parties: Some Basic Principles*. Dordrecht / Boston / London: Brill | Nijhoff.
- Hobbes, T. (2012). *Leviathan*. (S. Lim, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hobe, S. (2012). Non-Governmental Organizations. R. Wolfrum içinde, *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law Volume VII* (s. 716-725). Oxford: Oxford University Press.
- Hobsbawm, E. (2009). *Sermaye Çağı 1848-1875*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Hobsbawm, E. (2005). *Devrim Çağı 1789-1848*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Hobsbawm, E. (2012). *Kısa 20. Yüzyıl Aşırılıklar Çağı 1914-1991*. (Y. Alogan, Çev.) İstanbul: Everest Yayınları.

- Hoffmann, S. (1970). International Organization and the International System. *International Organization*, 24(3), 389-413.
- Hollis, D. (2005). Why State Consent Still Matters - Non-State Actors, Treaties, and the Changing Sources of International Law. *Berkeley Journal of International Law*, 23(1), 137-174.
- Jennings, R. (1961). State Contracts in International Law. *British Year Book of International Law*, 37, 156-182.
- Jessup, P. (1947). The Subjects of a Modern Law of Nations. *Michigan Law Review*, 45(4), 383-408.
- Johns, F. (1994). The Invisibility of the Transnational Corporation: An Analysis of International Law and Legal Theory. *Melbourne University Law Review*, 19(4), 893-923.
- Kammerhofer, J. (2016). International Legal Positivism. A. Orford, & F. Hoffmann içinde, *The Oxford Handbook of the Theory of International Law* (s. 407-426). Oxford: Oxford University Press.
- Kaul, H.-P. (2012). International Criminal Court (ICC). R. Wolfrum içinde, *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law Volume V* (s. 667-688). Oxford: Oxford University Press.
- Kelsen, H. (2016). *Saf Hukuk Kuramı: Hukuk Kuramının Sorunlarına Giriş*. (E. Uzun, Çev.) İstanbul: Nora Kitap.
- Kelsen, H. (1949). *General Theory of Law and State*. (A. Wedberg, Çev.) Cambridge-Massachusetts: Harvard University Press.
- Kelsen, H. (1992). *Introduction to the Problems of Legal Theory: A Translation of the First Edition of the Reine Rechtslehre or Pure Theory of Law*. (B. Paulson, & S. Paulson, Çev.) Oxford: Oxford University Press.
- Kelsen, H. (2000). *The Law of United Nations: A Critical Analysis of Its Fundamental Problems - With Supplement*. New York: The Lawbook Exchange.
- Kelsen, H. (2012). *Principles of International Law*. New Jersey: Lawbook Exchange.

- Kennedy, D. (1987). The Move to Institutions. *Cardozo Law Review*, 8(5), 841-987.
- Keskin, S. (2016). Uluslararası Örgütlerin Sorumluluğuna İlişkin Taslak Maddeler. *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 36(2), 163-188.
- Keskin, S. (2018). *Uluslararası Örgütlerin Askeri Faaliyetlerinden Kaynaklanan Sorumluluğu*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Kılınç, Ü. (2019). *Uluslararası Hukukta Yargı Bağımsızlığı ve AIHM*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Kingsbury , B. (2002). Legal Positivism as Normative Politics: International Society, Balance of Power and Lassa Oppenheim's Positive International Law. *European Journal of International Law*, 13(2), 401-436.
- Kingsbury, B., & Casini, L. (2009). Global Administrative Law Dimensions of International Organizations Law. *International Organizations Law Review*, 6, 319-358.
- Kingsbury, B., & Donaldson, M. (2012). Global Administrative Law. R. Wolfrum içinde, *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law* (s. 468-482). Oxford: Oxford University Press.
- Klabbers , J. (2011). Autonomy, Constitutionalism and Virtue in International Institutional Law. R. Collins, & N. White içinde, *International Organizations and the Idea of Autonomy* (s. 120-140). New York: Routledge .
- Klabbers, J. (2001). The Life and Times of the Law of International Organizations. *Nordic Journal of International Law*, 70(3), 287-317.
- Klabbers, J. (2010). The Concept of Legal Personality. F. Johns içinde, *International Legal Personality* (s. 3-25). London and New York: Routledge.
- Klabbers, J. (2014). The Emergence of Functionalism in International Institutional Law: Colonial Inspirations. *The European Journal of International Law*, 25(3), 645-675.
- Klabbers, J. (2015). *An Introduction to International Organizations Law*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Klabbers, J. (2015). The EJIL Foreword: The Transformation of International Organizations Law. *The European Journal of International Law*, 26(1), 9-82.
- Klabbers, J. (2016). Formal Intergovernmental Organizations. J. Cogan, I. Hurd, & I. Johnstone içinde, *The Oxford Handbook of International Organizations* (s. 133-151). New York: Oxford University Press.
- Kolb, R. (2012). International Organizations or Institutions, History of. R. Wolfrum içinde, *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law Volume VI* (s. 1-11). Oxford: Oxford University Press.
- Korowicz, M. (1956). The Problem of the International Personality of Individuals. *American Journal of International Law*, 50(3), 533-562.
- Koskenniemi, M. (2016). Transformations of Natural Law: Germany 1648-1815. A. Orford, & F. Hoffmann içinde, *The Oxford Handbook of The Theory of International Law* (s. 59-81). Oxford: Oxford University Press.
- Koskenniemi, M. (1997). Lauterpacht: The Victorian Tradition in International Law. *European Journal of International Law*, 8(2), 215-263.
- Koskenniemi, M. (2005). *From Apology to Utopia: The Structure of International Legal Argument*. New York: Cambridge University Press.
- Lachenmann, F. (2012). Legal Positivism. R. Wolfrum içinde, *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law Volume VI* (s. 785-797). Oxford: Oxford University Press.
- Lauterpacht, H. (1944). The Law of Nations and the Punishment of War Crimes. *British Year Book of International Law*, 21, 58-95.
- Lauterpacht, H. (1950). *International Law and Human Rights*. London: Steven & Sons.
- Lauterpacht, H. (2016). The Subjects of the Law of Nations. F. Johns içinde, *International Legal Personality* (s. 173-195). New York: Routledge.
- Leibniz, G. (1989). *Philosophical Papers and Letters*. (L. Loemker, Dü.) Dordrecht/Boston/London: Kluwer Academic Publishers.

- Lindblom, A.-K. (2011). Non-Governmental Organizations and Non-State Actors in International Law. B. Reinalda içinde, *Non-State Actors* (s. 147-160). Great Britain: Ashgate Research Companion.
- Lindblom, A.-K. (2012). *Non-Governmental Organisations in International Law*. New York: Cambridge University Press.
- Maitland, P. (1905). Moral Personality and Legal Personality. *Journal of the Society of Comparative Legislation*, 6(2), 192-200.
- Mann, F. (1959). The Proper Law of Contracts Concluded by International Persons. *British Year Book of International Law*, 35, 34-57.
- Martens, K. (2003). Examining the (Non-) Status of NGOs in International Law. *Indiana Journal of Global Legal Studies*, 10(2), 1-24.
- McCorquodale, R. (2010). The Individual and the International Legal System. M. Evans içinde, *International Law* (s. 280-305). New York: Oxford University Press.
- McDougal, M., Lasswell, H., & Reisman, W. (1967). The World Constitutive Process of Authoritative Decision. *Journal of Legal Education*, 19(3), 253-300.
- Mégret, F., & Hoffmann, F. (2003). The UN as a Human Rights Violator? Some Reflections on the United Nations Changing Human Rights Responsibilities. *Human Rights Quarterly*, 25(2), 314-342.
- Menon, P. (1992). The International Personality of Individuals in International Law: A Broadening of the Traditional Doctrine. *Journal of Transnational Law & Policy*, 1, 151-182.
- Meray, S. (1960). *Devletler Hukukuna Giriş*. Ankara: Ajans-Türk Matbaası.
- Meray, S. (1979). *Uluslararası Hukuk ve Uluslararası Örgütler*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Mitrany, D. (1944). The Functional Approach to World Organization. *International Affairs*, 24(3), 350-363.

- Möldner, M. (2012). International Organizations or Institutions, Privileges and Immunities. R. Wolfrum içinde, *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law Volume VI* (s. 47-55). Oxford University Press: Oxford.
- Möldner, M. (2012). Responsibility of International Organizations - Introducing the ILC's DARIO. *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, 16, 281-328.
- Muchlinski, P. (2012). Corporations in International Law. R. Wolfrum içinde, *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law* (s. 797-812). Oxford: Oxford University Press.
- Muller, A. (1995). *International Organizations and Their Host States*. The Hague: Kluwer Law International .
- Neff, S. (2010). A Short History of International Law. M. Evans içinde, *International Law* (s. 3-28). Oxford: Oxford University Press.
- Nijman, J. E. (2004). *The Concept of International Legal Personality, An Inquiry into the History and Theory of International Law* . The Hague: T.M.C. Asser Press.
- Nollkaemper, A., & Plakokefalos, I. (2014). *Principles of Shared Responsibility in International Law*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nowrot, K. (1999). Legal Consequences of Globalization: The Status of Non-Governmental Organizations Under International Law. *Indiana Journal of Global Legal Studies*, 6(2), 579-645.
- Oppenheim, L. (1905). *International Law: A Treatise* . London: Longmans.
- Oppenheim, L. (1955). *International Law: A Treatise*. (H. Lauterpacht, Dü.) London-New York-Toronto: Longmans.
- Opsahl, T. (1961). An "International Constitutional Law"? *The International and Comparative Law Quarterly*, 10(4), 760-784.
- Orakhelashvili, A. (2001). The Position of the Individual in International Law. *California Western International Law Journal*, 31(2), 241-276.

- Öğüt, S. (2014). *BM Uluslararası Hukuk Komisyonunun 2011 Yılında Yayınladığı Taslak Maddeler Çerçevesinde Uluslararası Örgütlerin Sorumluluğu*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık .
- Öktem, E. (2013). *Uluslararası Teamül Hukuku*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Özenç, B. (2014). *Hukuk Devleti Kökenleri ve Küreselleşme Çağındaki İşlevi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özman, M. (1964). Devletlerin Egemenliği ve Milletlerarası Teşekküller. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 21(1-4), 53-121.
- Parlett, K. (2011). *The Individual in the International Legal System*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Parry, C. (1949). The Treaty-Making Power of the United Nations. *British Year Book of International Law*, 26, 108-149.
- Pazarcı, H. (2013). *Uluslararası Hukuk Dersleri II. Kitap*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Pazarcı, H. (2014). *Uluslararası Hukuk Dersleri I. Kitap*. Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları.
- Pazarcı, H. (2015). *Uluslararası Hukuk Dersleri III. Kitap*. Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları.
- Pellet, A. (2010). The Definition of Responsibility in International Law. J. Crawford, A. Pellet, & S. Olleson içinde, *The Law of International Responsibility* (s. 3-16). Oxford: Oxford University Press.
- Peters, A. (2012). Treaty-Making Power. R. Wolfrum içinde, *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law Volume X* (s. 56-82). Oxford: Oxford University Press.
- Portmann, R. (2013). *Legal Personality in International Law*. New York: Cambridge University Press.
- Pufendorf, S. (1991). *On the Duty of Man and Citizen According to Natural Law*. (J. Tully, Dü.) New York: Cambridge University Press.

- Rama-Montaldo, M. (1970). International Legal Personality and Implied Powers of International Organizations. *British Yearbook of International Law*, 44, 111-155.
- Reinalda, B., & Verbeek, B. (2011). Policy Autonomy of Intergovernmental Organizations: A Challenge to International Relations Theory. R. Collins, & N. White içinde, *International Organizations and the Idea of Autonomy* (s. 87-103). Oxon: Routledge.
- Reinisch, A. (2001). Securing the Accountability of International Organizations. *Global Governance*, 7(2), 131-149.
- Reinisch, A. (2008). The Immunity of International Organizations. *Chinese Journal of International Law*, 7(2), 285-306.
- Reinisch, A. (2013). Transnational Judicial Conversations on the Personality, Privileges and Immunities of International Organizations. A. Reinisch içinde, *The Privileges and Immunities of International Organizations in Domestic Courts* (s. 1-16). Oxford: Oxford University Press.
- Reinisch, A. (2016). Privileges and Immunities. J. Cogan, I. Hurd, & I. Johnstone içinde, *The Oxford Handbook of International Organizations* (s. 1048-1068). New York: Oxford University Press.
- Reinsch, P. (1909). International Administrative Law and National Sovereignty. *The American Journal of International Law*, 3(1), 1-45.
- Rochester, J. (1986). The Rise and Fall of International Organization as a Field of Study. *International Organization*, 40(4), 777-813.
- Rosenne , S. (2004). *The Perplexities of Modern International Law*. Leiden-Boston: Martinus Nijhoff Publishers.
- Rovira, M.-S. (2013). *The Project of Positivism in International Law*. Oxford: Oxford University Press.
- Rovira, M.-S. (2016). Early Twentieth-Century Positivism Revisited. A. Orford, & F. Hoffmann içinde, *The Oxford Handbook of the Theory of International Law* (s. 173-191). Oxford: Oxford University Press.

- Saberi, H. (2016). Yale's Policy Science and International Law: Between Legal Formalism and Policy Conceptualism. A. Orford, F. Hoffmann, & M. Clark içinde, *The Oxford Handbook of the Theory of International Law* (s. 427-451). New York: Oxford University Press.
- Sands , P., & Klein, P. (2009). *Bowett's Law of International Institutions*. London: Sweet & Maxwell.
- Sapiro, M. (1995). Changing the CSCE into the OSCE: Legal Aspects of a Political Transformation. *The American Journal of International Law*, 89(3), 631-637.
- Schermers, H., & Blokker, N. (2011). *International Institutional Law: Unity within Diversity*. Leiden & Boston: Martinus Nijhoss Publishers.
- Schmoeckel, M. (2000). The Internationalist as a Scientist and Herald: Lassa Oppenheim. *European Journal of International Law*, 11(3), 699-712.
- Schwarzenberger, G. (1952). *A Manual of International Law*. London: Stevens & Sons .
- Scupin, H. (2012). History of International Law, 1815 to World War I. R. Wolfrum içinde, *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law* (s. 843-869). Oxford: Oxford University Press.
- Seyersted, F. (1964). Objective International Personality of Intergovernmental Organizations. *Nordisk Tidsskrift for International Ret*, 34, 3-112.
- Shaw, M. (2018). *Uluslararası Hukuk*. (İ. Kaya , Çev.) Ankara: TÜBA.
- Shelton, D. (1994). The Participation of Nongovernmental Organizations in International Judicial Proceedings. *The American Journal of International Law*, 88(4), 611-642.
- Shelton, D. (2006). Normative Hierarchy in International Law. *American Journal of International Law*, 100(2), 291-323.
- Shpakovych, O., & Vladyka, S. (2018). Constituent Instruments of International Organizations as a Special Sources of the Law of International Organizations. *Statute Law Review*, 1-13.

- Silva, G. (1986). The Vienna Convention and Treaty Making Power of International Organizations. *German Yearbook of International Law*, 29, 68-85.
- Sinclair, G. (2015). State Formation, Liberal Reform and the Growth of International Organizations. *The European Journal of International Law*, 26(2), 445-469.
- Sinclair, G. (2017). *To Reform the World: International Organizations and the Making of Modern States*. Oxford: Oxford University Press.
- Singer, M. (1995). Jurisdictional Immunity of International Organizations: Human Rights and Functional Necessity Concerns. *Virginia Journal of International Law*, 36(1), 53-166.
- Soykan Adaoğlu, H. (2018). *AB Hukuku - Uluslararası Hukuk İlişkisi Uluslararası Hukukun AB Hukukundaki Yeri ve Uygulanmasına Genel Bir Bakış*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Tams, C. (2012). League of Nations. R. Wolfrum içinde, *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law Volume VI* (s. 760-772). Oxford: Oxford University Press.
- Terzioğlu, S., & Özarslan, B. (2016). *Uluslararası Örgütler Hukuku*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Thürer, D. (2012). Soft Law. R. Wolfrum içinde, *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law Volume IX* (s. 269-278). Oxford : Oxford University Press.
- Tichy, H., & Quidenus, C. (2017). Consolidating the International Legal Personality of the OSCE: A Headquarters Agreement with Austria. *International Organizations Law Review*, 14(2), 403-413.
- Toluner, S. (1973). *Milletlerarası Hukuk ile İç Hukuk Arasındaki İlişkiler* . İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Trachtman, J. (2013). *The Future of International Law*. New York: Cambridge University Press.
- Triepel, H. (1937). İç Hukukla Arsiulusal Hukuk Arasındaki Münasebetler. (O. Arsal, Dü.) *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 3, 6-50.

- Trindade, A. (2013). *International Law for Humankind: Towards a New Jus Gentium. Second Revised Edition*. Leiden: Brill.
- Tütüncü, A. (2013). Güvenlik Konseyi Kararlarının İç Hukukta İcrası. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13, 17-26.
- Tütüncü, A., Arıkoğlu, E., Akün, V., & Başkaracaoğlu, E. (2017). *Toluner Milletlerarası Hukuk (Giriş, Kaynaklar)*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Tütüncü, A., Şimşek, G., Uzun, E., Arıkoğlu, E., Akün, V., Başkaracaoğlu, E., . . . Gökalp, İ. (2008). *Milletlerarası Adalet Divanı Kararları (1990-2007)*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Uzun, E. (2015). Amerikan Hukuki Realizmi. K. Akbaş, M. Aydın, S. Metin, & E. Uzun içinde, *Çağdaş Hukuk Düşüncesine Giriş* (s. 75-89). İstanbul: İthaki.
- Uzun, E. (2016). *Milletlerarası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Dolayı Devletin Sorumluluğu*. Seçkin Yayıncılık: Ankara.
- Uzun, E. (2019). *Uluslararası Andlaşmalar Hukukunda Subjektif Sona Erme Nedenleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Uzun, E. (2019). Uluslararası Hukukta Bildirimin Tek Taraflı Devlet İşlemi Niteliği Üzerine Bir İnceleme. *Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(2), 1-22.
- Vattel, E. d. (2008). *The Law of Nations*. (R. Whatmore, & B. Kapossy, Dü) Indiana: Liberty Fund.
- Vazquez, C. (1992). Treaty-Based Rights and Remedies of Individuals. *Columbia Law Review*, 92, 1082-1163.
- Verosta, S. (2012). History of International Law, 1648 to 1815. R. Wolfrum içinde, *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law Volume IV* (s. 823-843). Oxford: Oxford University Press.
- Virally, M. (1981). Definition and Classification of International Organizations: A Legal Approach. G. Abi-Saab içinde, *The Concept of International Organization* (s. 50-66). Paris: Unesco.

- Walter, C. (2012). Subjects of International Law. R. Wolfrum içinde, *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law Volume IX* (s. 634-643). Oxford: Oxford University Press.
- Wessel, R. (2000). Revisiting the International Legal Status of the EU. *European Foreign Affairs Review*, 507-537.
- Wessel, R. (2016). Reparation for Injuries Suffered in the Service of the Nations, Advisory Opinion, [1949] ICJ Rep 174. C. Ryngaert, I. Dekker, R. Wessel, & J. Wouters içinde, *Judicial Decisions on the Law of International Organizations* (s. 11-18). New York: Oxford University Press.
- White, N. (2005). *The Law of International Organisations*. Manchester University Press: Manchester.
- White, N. (2008). Seperate but Connected: Inter-Governmental Organizations and International Law. *International Organizations Law Review*, 5, 175-195.
- White, N. (2016). Lawmaking. J. Cogan, I. Hurd, & I. Johnstone içinde, *The Oxford Handbook of International Organizations* (s. 559-580). New York: Oxford University Press.
- Wood, M. (2015). Do International Organizations Enjoy Immunity under Customary International Law? N. Blokker, & N. Schrijver içinde, *Immunity of International Organizations* (s. 29-60). Leiden-Boston: Brill Nijhoff.
- Wood, M. (May 2015). International Organizations and Customary International Law. *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, 48(3), 609-620.
- Worster, W. (2016). Relative International Legal Personality of Non-State Actors. *Brooklyn Journal of International Law*, 42(1), 207-274.
- Wright, Q. (1919). Effects of the League of Nations Covenant. *The American Political Science Review*, 13(4), 556-576.

Uluslararası Andlaşmalar, Danışma Görüşleri, Kararlar ve Belgeler

AGIT, http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ve-avrupa-guvenli-ve-isbirligi-teskilati-_agit_.tr.mfa (10.09.2019).

Agreement regarding the Headquarters of the United Nations, signed at Lake Success, on 26 June 1947, and approved by the General Assembly of the United Nations, on 31 October 1947, with an Exchange of Notes, dated 21 November 1947, bringing this Agreement into effect.

<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%2011/volume-11-I-147-English.pdf> (08.02.2020).

Anglo-Iranian Oil Co. Case (jurisdiction), Judgment of July 22nd, 1952: I.C.J. Reports 1952.

Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited, Judgment, I.C.J. Reports 1970, p. 3.

Case concerning the difference between New Zealand and France concerning the interpretation or application of two agreements, concluded on 9 July 1986 between the two States and which related to the problems arising from the Rainbow Warrior Affair, 30 April 1990, VOLUME XX pp. 215-284. https://legal.un.org/riaa/cases/vol_XX/215-284.pdf (14.01.2020).

Chorzów Factory Case, PCIJ, Series A, No. 9, 1927.

Draft Articles on the Responsibility of International Organizations. Adopted by the International Law Commission at its sixty-third session, in 2011, and submitted to the General Assembly as a part of the Commission's report covering the work of that session (A/66/10, para. 87).

Draft Conclusions on Identification of Customary International Law. Adopted by the International Law Commission at its seventieth session, in 2018, and submitted to the General Assembly as a part of the Commission's report covering the work of that session (A/73/10, para. 65). The report will appear in Yearbook of the International Law

Commission, 2018, vol. II, Part Two.
https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/1_13_2018.pdf
 (03.02.2020).

European Convention on the Recognition of the Legal Personality of International Non-Governmental Organisations, ETS No. 124.
https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/124/signatures?p_auth=raZshkxN (13.01.2020).

First Report on Responsibility of International Organizations, UN Doc A/CN.4/532, 26 March 2003.

International Law Association, "Accountability of International Organisations: Final Report", Report of the Seventy-First Conference, Berlin 2004.

Interpretation of Greco-Turkish Agreement of Dec. 1st, 1926, Advisory Opinion, 1928 P.C.I.J. (Series B) No. 16 (Aug. 28).

Judgment No. 2867 of the Administrative Tribunal of the International Labour Organization upon a Complaint Filed against the International Fund for Agricultural Development, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 2012.

Jurisdiction of the Courts of Danzig, PCIJ, Series B, No. 15, March 3rd 1928.

LaGrand (Germany v. United States of America), Judgment, I.C.J. Reports 2001.

Legality of Use of Force, Preliminary Objections, Judgment, ICJ Reports 2004.

Legality of the Use by a State of Nuclear Weapons in Armed Conflict, Advisory Opinion, ICJ Reports 1996, p. 66.

Maclaine Watson & Co. Ltd v International Tin Council, 26 October 1989, United Kingdom House of Lords, 81 ILR 670.

Montevideo Convention on the Rights and Duties of States, 26 December 1933.
<https://www.jus.uio.no/english/services/library/treaties/01/1-02/rights-duties-states.xml>
 (09.01.2019).

Partial Award on the lawfulness of the recall of the privately held shares on 8 January 2001 and the applicable standards for valuation of those shares, 22 November 2002, VOLUME XXIII pp. 183-251. https://legal.un.org/riaa/cases/vol_XXIII/183-251.pdf (17.01.2020).

Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations, Advisory Opinion, ICJ Reports 1949, p. 174.

Separate Opinion of Judge Cançado Trindade. <https://www.icj-cij.org/files/case-related/146/146-20120201-ADV-01-01-BI.pdf> (27 Kasım 2019).

The Case of the S.S. "Lotus", Series A, No. 10, PCIJ, September 7th 1927.

Uluslararası Ticari İşlemlerde Yabancı Kamu Görevlilerine Rüşvet Verilmesinin Önlenmesi Sözleşmesi.
<http://www.diabgm.adalet.gov.tr/arsiv/oecd/OECDsozlesmeTR.pdf> (27.02.2020).

UN General Assembly, Convention on the Privileges and Immunities of the United Nations, 13 February 1946. <https://www.refworld.org/docid/3ae6b3902.html> (09.02.2020).

UN General Assembly, Convention on the Privileges and Immunities of the Specialized Agencies, 21 November 1947. <https://www.refworld.org/docid/3ae6b3b10.html> (09.02.2020).

United Nations Conference on the Law of Treaties between States and International Organizations or between International Organizations, Vienna, Austria 18 February -21 March 1986. A/CONF.129/C.1/SR.6.

https://legal.un.org/diplomaticconferences/1986_lot/docs/english/vol_1/a_conf129_c1_sr6.pdf (07.02.2020).

United Nations Security Council Resolution 1373 (2001), Adopted by the Security Council at its 4385th meeting, on 28 September 2001.

United Nations Security Council Resolution 1540 (2004), The Role of the UN Office for Disarmament Affairs (UNODA) in support of the Committee established pursuant to Security Council Resolution.

United Nations, Statute of the International Court of Justice, 18 April 1946. <https://www.refworld.org/docid/3deb4b9c0.html> (27 Kasım 2019).

United Nations, Yearbook of the International Law Commission, Volume II: (UN Doc. A/CN.4/101, 1956), s. 108. https://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1956_v2.pdf (17.01.2020).

Van Gend En Loos, Case 26/62, 1963, ECR, s. 12; McCorquodale, R. (2010), s. 293. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:61962CJ0026&from=EN> (28.11.2019).

Vienna Convention on the Law of Treaties 1969. Done at Vienna on 23 May 1969. Entered into force on 27 January 1980. United Nations, Treaty Series, vol. 1155, p. 331. https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_1_1969.pdf (02.02.2020)

Vienna Convention on the Law of Treaties between States and International Organizations or between International Organizations 1986. Done at Vienna on 21 March 1986. Not yet in force. See Official Records of the United Nations Conference on the Law of Treaties between States and International Organizations or between International Organizations, vol. II (United Nations publication, Sales No. E.94.V.5). https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_2_1986.pdf (07.02.2020).

Waite and Kennedy v. Germany, European Court of Human Rights, 18 February 1999. 116 ILR 121. <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58912> (09.02.2020).

Yearbook of International Law Commission (1962), Vol. II, s. 97 ve para. 176. https://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1962_v2.pdf (09.02.2020).

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 02/03/2020

Tez Başlığı : Uluslararası Hukukta Kişilik Kavramı ve

Uluslararası Örgütlerin Hukuki Kişiliğinin Sonuçları

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 168... sayfalık kısmına ilişkin, 02/03/2020 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %13 'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç
- 4- Alıntılar dâhil
- 5- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Adı Soyadı: Nergiz Emir Tarih ve İmza 02.03.2020
Öğrenci No: 113144303 Nergiz
Anabilim Dalı: Kamu Hukuku
Programı: Kamu Hukuku Ortak Doktora Programı
Statüsü: Doktora Bütünleşik Dr.

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Doç. Dr. Elif Uzun

[İmza]

(Unvan, Ad Soyad, İmza)

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
Ph.D. DISSERTATION ORIGINALITY REPORT

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
.....PUBLIC LAW..... DEPARTMENT

Date: 02/03/2020

Thesis Title: The Concept of Personality in International Law
and Consequences of the Legal Personality of International Organizations

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 02./03./2020 for the total of 168 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 13 %.

Filtering options applied:

- Approval and Declaration sections excluded
- Bibliography/Works Cited excluded
- Quotes excluded
- Quotes included
- Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

Date and Signature

Name Surname: Nergiz Emir
Student No: N13144303
Department: Public Law
Program: Joint PhD Program
Status: Ph.D. Combined MA/ Ph.D.

02.03.2020

Ugri

ADVISOR APPROVAL

APPROVED.

Doç. Dr. Elif Uzun

(Title, Name Surname, Signature)

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Kamu Hukuku ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 02/03/2020

Tez Başlığı: Uluslararası Hukukta Kızılık Kavramı ve

Uluslararası İyileşim Hukuku Kızılığın Sorunları

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

02.03.2020

Nergiz

Adı Soyadı: Nergiz Emir

Öğrenci No: N13144303

Anabilim Dalı: Kamu Hukuku

Programı: Kamu Hukuku Etik Doktora Programı

Statüsü: Yüksek Lisans Doktora Bütünleşik Doktora

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

Doç. Dr. Elif Uzun

(Unvan, Ad Soyad, İmza)

Detaylı Bilgi: <http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr>

Telefon: 0-312-2976860

Faks: 0-3122992147

E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
ETHICS COMMISSION FORM FOR THESIS

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
..... PUBLIC LAW DEPARTMENT

Date: 02/03/2020

Thesis Title: The Concept of Personality in International Law
and Consequences of the Legal Personality of International Organizations

My thesis work related to the title above:

1. Does not perform experimentation on animals or people.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not based on observational and descriptive research (survey, interview, measures/scales, data scanning, system-model development).

I declare, I have carefully read Hacettepe University's Ethics Regulations and the Commission's Guidelines, and in order to proceed with my thesis according to these regulations I do not have to get permission from the Ethics Board/Commission for anything; in any infringement of the regulations I accept all legal responsibility and I declare that all the information I have provided is true.

I respectfully submit this for approval.

Date and Signature

Name Surname: Nergiz Emir
Student No: 113144303
Department: Public Law
Program: Joint PhD Program
Status: MA Ph.D. Combined MA/ Ph.D.

02.03.2020
U. Emir

ADVISER COMMENTS AND APPROVAL

Doc. Dr. Elif Uzun

[Signature]
(Title, Name Surname, Signature)